Abdülhak Şinasi Hisar

Kitaplar ve Muharrirler

I

Mütareke Dönemi Edebiyatı

BÜTÜN YAPITLARI

YAZILAR

YKY

KİTAPLAR VE MUHARRİRLER
I
Mütareke Dönemi Edebiyatı

Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 14 Mart 1887 – 3 Mayıs 1963) Çocukluğu Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'da geçti. 1898'de Galatasaray Lisesi'ne girdi; 1905'te Fransa'ya kaçtı. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'e devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Fransız ve Alman şirketlerinde, Osmanlı Bankası'nda, Reji İdaresi'nde, 1931'den sonra ise Ankara'ya yerleşerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1948'de İstanbul'a gelerek Ayaspaşa'da Boğaz'ı gören bir apartmana yerleşti. Bir süre *Türk Yurdu* dergisinin genel yayın müdürlüğünü üstlendi (1954-57). Cihangir'deki evinde, beyin kanamasından hayatını kaybetti.
1921'de *İleri* gazetesinde yazmaya başladı. *Dergâh* ve *Yarın* dergilerindeki eleştiri, deneme ve şiirleriyle kendini kabul ettirdi. Cumhuriyet döneminde *Varlık*, *Ülkü*, *Muhit*, *Ağaç*, *Türk Yurdu* dergileri ile *Milliyet*, *Hâkimiyet-i Milliye* (*Ulus*) ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde yazdı. Eleştiri dışındaki asıl hatıra metinlerine 1930'larda yöneldi. Maurice Barrès, Anatole France ve Marcel Proust'tan yola çıkmakla birlikte, bütünüyle kendine özgü üslupla yazdı ve öylece tanındı.
1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük alan *Fahim Bey ve Biz* Almancaya çevrildi (*Unser guter Fahim Bey*, Çev.: Friedrich von Rummel, 1956). Sermet Sami Uysal (1961) ve Necmettin Turinay'ın (1988) *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı birer çalışması bulunmaktadır.

Eserleri:
Roman: *Fahim Bey ve Biz*, 1941; *Çamlıca'daki Enişte*miz, 1942; *Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, 1952.
Anı/ Deneme: *Boğaziçi Mehtapları*, 1942; *Boğaziçi Yalıları*, 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956; *Geçmiş Zaman Fıkraları*, 1958.
Anı/ Biyografi: *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958; *Yahya Kemal'e Vedâ*, 1959; *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı*, 1963.
Antoloji: *Aşk imiş her ne vâr âlemde*, 1955.
Yazılar: *Kitaplar ve Muharrirler - I*, (Hz. N. Turinay) 2008.

Necmettin Turinay Edebiyat araştırmacısı, deneme ve eleştiri yazarı. Sandıklı/Afyonkarahisar doğumlu (7 Şubat 1946). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu (1968). *Abdülhak Şinasi Hisar ve Romancılığı* üzerine doktora çalışması yaptı (1986). İkinci Meşrutiyet döneminin önemli dergilerinden *Resimli Kitap* hakkında da bir çalışması bulunuyor. Turinay'ın *Geleneğin Dünyası/Yeniliğin Ufukları* (1983), *Abdülhak Şinasi Hisar* (1988), *Değişen Toplum ve Aile* (1996), *Kültür Dil ve Sanata Dair* (1997), *Dua ve Yakarış* (2004), *Bir Yusuf Bin Züleyha* (2005) ve *Şehrin Büyük Rüyası* (2007) adlı eserleri bulunuyor. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin natüralist romanı *Müşahedat*'ını (2004) ve Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat*'ını (2008) yayına hazırladı.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
YKY'deki kitapları:

Çamlıca'daki Enişte mız *(2005)*
Fahim Bey ve Biz *(2005)*
Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği *(2005)*
İstanbul ve Pierre Loti *(2005)*
Yahya Kemal'e Vedâ *(2006)*
Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı *(2006)*
Aşk imiş her ne vâr âlemde *(2006)*
Boğaziçi Yalıları *(2006)*
Boğaziçi Mehtapları *(2006)*
Geçmiş Zaman Köşkleri *(2006)*
Geçmiş Zaman Fıkraları *(2006)*
Kitaplar ve Muharrirler - I *(2008)*

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Kitaplar ve Muharrirler

I

Mütareke Dönemi Edebiyatı

YAYINA HAZIRLAYAN:
NECMETTİN TURİNAY

YAZILAR

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 2696
Edebiyat - 821

Kitaplar ve Muharrirler - I / Abdülhak Şinasi Hisar

Kitap editörü: Murat Yalçın
Düzelti: Alev Özgüner

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Promat Basım Yayım San. ve Tic. A.Ş.
Namık Kemal Mah. Adile Naşit Bulvarı 122. Sk. No: 8 34513 Esenyurt / İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Mayıs 2008
ISBN 978-975-08-1421-1

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2007

Sertifika No: 1206-34-003513
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr
http://www.yapikredi.com.tr

İçindekiler

Sunuş • 7
Hazırlayanın Önsözü • 10

Ali Zeki Bey'in *Alev*'i • 27
Alev Muharriri Ali Zeki Bey ve Romancılık • 34
Nüzhet Sabit: Hayatı ve Âsârı • 40
Hilâl-i Ahmer'e Vermek Hıfzetmektir • 46
Ercüment Ekrem Bey ve *Evliya-yı Cedid* • 49
Kitaplar Karşısında Gençliğin Buhranı • 54
Maarifte Bir Siyaset • 61
Kahramanların Verdiği Ders • 66
Talim ve Terbiyede Milliyet • 68
Türk Tarihi ve Necip Asım Bey • 71
İsmail Hakkı Bey ve Eseri • 76
Yarınki Hayat - Yarınki Türk • 83
Tarihimize Dair Neşriyat • 86
Haşim Nahid Bey'in *Üç Muamma*'sı • 90
Yusuf Bey Vezirof: *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar* • 97
Halil Nihat Bey'in *Sihâm-ı İlham*'ı • 102
Mehmet Cemil Bey'in *Vecizeler*'i • 108
Köprülüzade Mehmet Fuat: *Türk Edebiyatı Tarihi* • 113
Aydınlık, Dergâh ve Y. Kemal'in Bir Şiiri • 118
Kitaplar ve Muharrirlere Dair Mülahazalar • 123
Tevfik Fikret'in Hatırası • 127

Fikret'e Dair Münakaşalar Münasebetiyle • 132
Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Tevfik Fikret Hakkında • 137
Kırılmış Bir Rübâb • 142
Büyük Dostumuz Pierre Loti'nin
Bize Dair Son Eser-i Edebîsi • 148
Bir Genç Edibe Nasihatler • 153
Mecmualar • 157
Edebiyat Sütunları • 162
Ahmet Haşim ve *Göl Saatleri* • 166
Ahmet Haşim'in Eseri Etrafında • 171
Pierre Loti'nin Bize Dair Son Eser-i Edebîsi • 177
Pierre Loti'nin Bize Dair Eserinin Sonu • 182
Edebiyat Âleminde • 188
Şiirde Vuzuh • 192
Ali Zeki Bey'in *Duman*'ı • 199
Ahmet Haşim'in Şiirindeki Yenilik Nedir? • 204
Dante'nin Altı Yüzüncü Sene-i Devriyesi • 209
Edebiyat Âleminde • 213
Seninle Şair • 218
Klasiklerin Tercüme ve Tabı • 221
Âkil Koyuncu Bey'in *Iphigénie* Tercümesi • 225
Hilâlin Günü • 230
Edebiyatta Tenkit • 233
Edebiyata Dair Mülahazalar • 238
Milliyet Cereyanı ve Edebiyat • 242
Mustafa Şekip ve Bergson • 246
Edebiyat Yollarında Nafile Nasihatler • 251
Pierre Loti ve Oğlunun Bize Dair Kitabı • 255
Tahsin Nahit: Türk Tiyatrosunda *Bir Çiçek-İki Böcek* • 260
Claude Farrère'in Bize Dair Kitapları • 263
Claude Farrère ve Pierre Loti • 267
Claude Farrère'in Romanları • 272

Dizin • 277

Sunuş

Abdülhak Şinasi Hisar'ın Yeni Eserleri

Türk okurunun roman ve hatıra yazarı olarak tanıdığı, fakat çağdaşlarına göre de, yazı hayatına bir hayli geç başladığı kanaati yaygın olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın, henüz daha yayınlanmamış bazı eserlerinin bulunduğu bilinen bir husustur: *Romana Dair*, *Geçmiş Zaman Edipleri*, *Edebiyat-ı Cedide*, *Süleyman Nazif* ve *Abdülhak Hâmid* gibi!..

Sağlığında yayınlamak isteyip de bir türlü yayınlayamadığı bu tür eserlerinin yanı sıra, onun yazı hayatının, ilk eseri olan *Fahim Bey ve Biz*'den (1941) çok daha önce başladığı, neredeyse ömrünün sonuna kadar devam eden bir süre içinde de, sayısız edebi makale, deneme ve eleştiri yazıları kaleme aldığı, maalesef çoğu çevreler tarafından bilinmez.

Nitekim elinizin altında bulunan *Kitaplar ve Muharrirler*, onun Türk okuruna kapalı kalan bir tarafını, eleştirmen tarafını ortaya koyması bakımından bir hayli önemlidir. *Kitaplar ve Muharrirler* genel başlığı altında, üç cilt olarak planladığımız bu çalışmanın birinci cildi, adından da anlaşılacağı üzere, Abdülhak Şinasi Hisar'ın Mütareke dönemi yazılarını kapsamaktadır. Çalışmanın ikinci cildi *Edebiyat Üzerine Makaleler* adını alırken; üçüncü cildi de *Romana Dair Bazı Hakikatler* başlığı ile okuyucuya sunulmaya çalışılacaktır.

Fakat Abdülhak Şinasi Hisar'ın, daha henüz bir kitaba dönüşmemiş olan yazıları, sırf *Kitaplar ve Muharrirler*'den ibaret

de değildir. Nitekim onun bu üç kitabın dışında kalan, daha bir hayli yazıları da bulunmaktadır. Şehir, tarih ve zamana, Türk müzeciliğine ve yaptığı çeşitli Balkan gezilerine ve Ankara'ya ilişkin sayısız yazı bu arada zikredilebilir. Bunların dışında, aynen bu kitaptaki yazı ve eleştirilerinde olduğu gibi, *Saatler ve Mevsimler* başlığı altında, Mütareke döneminde yayınladığı şiirleri vardır. Farklı farklı zamanlarda yazdığı ve yayınladığı hikâyeleri vardır. Kaldı ki bir ara bu hikâyelerini, *Geçmiş Zaman Adamları* adıyla kitap olarak da yayınlamayı düşünmüştü. Sonra yazdığı mektuplar, sağa-sola verdiği sayısız röportajlar vs.

Dolayısıyla Abdülhak Şinasi Hisar'ın, yayınlanmış olan roman, hatıra ve biyografi eserlerinin dışında kalan, fakat hacim itibariyle de onlardan aşağı kalmayan, daha bir hayli yazısı ve eseri bulunmaktadır diyebiliriz.

Türk şehir kültür ve uygarlığının oluşmasında, özellikle de çağdaş İstanbul imaj ve mistifikasyonunun teşekkülünde önemli bir yeri bulunan Hisar'ın, yıllardan beri ihmal edilegelmiş bu taraflarının da ikmal edilerek; daha sağlam ve daha gerçekçi bir Hisar algılaması oluşturmanın zamanı gelmiştir diye düşünüyoruz.

Dolayısıyla bu çalışma ile; Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Ahmet Hamdi Tanpınar ve daha başka yazıcılarımızda olduğu gibi, Abdülhak Şinasi Hisar'ın da gölgede kalmış nice yazıları gün yüzüne çıkarılmış olacaktır. Özellikle de bu üç ciltteki yazılar, onun sanat ve edebiyat konularına ilişkin düşünce birikimini ortaya koyması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü edebiyatımızda kendine mahsus bir yeri olan, apayrı bir üslup ve cümle ile eserlerini kaleme alan özgün bir yazarın, geçirdiği her türlü aşamanın kavranması başka türlü nasıl mümkün olabilir?

Kaldı ki bir yazarın kavranması, her zaman kolay olmayabiliyor. Nitekim Tanpınar da *Huzur* gibi romanlarına, hikâyelerine ve özgün şiirine rağmen, uzun yıllar hak ettiği bir ilgiyi görememekten şikâyet edip durmamış mıydı? Ne zaman ki onun edebiyat ve sanat tefekkürünü ortaya koyan eseri, *Edebiyat Üzerine Makaleler*'i topluca yayınlanabildi (1969), ancak ondan sonradır ki Tanpınar'ın anlaşılması daha bir mümkün hale

geldi. Dolayısıyla Abdülhak Şinasi Hisar'ın yeterince anlaşılması noktasında, *Kitaplar ve Muharrirler*'de olduğu gibi, yayın hazırlığına giriştiğimiz diğer eserlerinin de böyle bir katkı üretmesi beklenebilir.

Abdülhak Şinasi Hisar, belirli dönemleri içinde, edebiyatımıza nasıl bakıyor? Sanatçıyı ve eserini değerlendirirken neleri öne çıkarıyor? Ya da yazı hayatı boyunca (1921-1963), düşüncesi bakımından geçirdiği türlü değişiklikler!.. Daha önemlisi de şiir, roman, tiyatro, edebi akımlar, tercüme faaliyetleri, uygarlık ve tarih düşüncesine ilişkin söyleyip yazdıkları!.. İşte bu çalışma ile, Abdülhak Şinasi Hisar'ın, toplu okunmasının imkânı sağlanmış olacaktır diye düşünüyoruz.

Bu metinleri yayına hazırlarken en dikkat ettiğimiz hususun, Hisar'ın üslup ve cümlesini olduğu gibi muhafazada toplandığını ayrıca söylememiz gerekiyor. Sırf bu düşünce ile de, bu metinler eski harflerden yeni harflere aktarılırken, herhangi bir sadeleştirme işlemine başvurmak ihtiyacı duyulmadı.

Necmettin Turinay
Ankara, 2008

Hazırlayanın Önsözü

Kitaplar ve Muharrirler
Mütareke Dönemi Edebiyatı

Mütareke Dönemi Edebiyatı ile ilgili olarak, burada ilk elde şunu ifade etmemiz gerekiyor:

Bu kitabı oluşturan metinlerde, alışık olduğumuz cinsten bir Abdülhak Şinasi Hisar portresi ile karşılaşmıyoruz. Çünkü *Boğaziçi Mehtapları*, *Boğaziçi Yalıları* ve *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nden tanıdığımız Abdülhak Şinasi, daha ziyade kendi geçmişine ve hatıralarına dönük birisi olarak konuşurken; burada tam aksi bir tavır takınarak, bütün enerjisini geleceğe yöneltiyor ve yüksek moralli bir yazıcı olarak karşımıza çıkıyor.

Ayrıca bu yüksek moral onun, sırf bir-iki yazısı ile de sınırlı değil. Neredeyse hemen bütün yazılarında, konusu edebiyat olsun veya olmasın, ülkesinin geleceğini düşünen, heyecanlı, aşklı bir edebiyat ve düşünce adamı portresi çiziyor. Dolayısıyla Abdülhak Şinasi Hisar'ın, yazı hayatının yenice başladığı bu ilk yılları ile, sonraki dönemleri arasındaki açı farkı daima hatırda tutulmalıdır.

Ancak hemen ifade edelim ki bu yazılar, Türk tarihi açısından, önemli kaos ve açmazların yaşandığı bir sırada kaleme alınmışlardır. Yani Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden Mütareke dönemi şartlarında!.. Aynı zamanda da, Mütareke döneminden Milli Mücadele'ye geçiş sürecinin idrak edildiği bir ara kesitte!..

Şöyle geriye dönüp bakıldığında, alabildiğine yoğun bir karanlığın hüküm sürdüğü, ileriye dönüp bakıldığında da, Türkiye'nin müphem geleceğinin yavaş yavaş uç vermeye başladığı bir tarih dönemecinde, demek belki de en doğrusu. İşte her türlü edebiyatçı sınıfların, Darülfünûn hocalarının, gazeteci ve tiyatrocuların, daha genel bir ifade ile de Türk aydın sınıflarının, tutum belirlemek hususunda bayağı zorlandığı bir aşamada ortaya çıkıyor bu yazılar.

Nitekim bu eserde yer alan "Yarınki Hayat - Yarınki Türk" başlıklı yazısında Abdülhak Şinasi Hisar, içinde bulunduğu dönem için şöyle diyor:

> Bugün bütün bir âlemin göçtüğünü görüyoruz ve kalbimiz sızlıyor. Zira bütün güzellikleri, incelikleri, an'aneleriyle göçen mutantan, eski, büyük bir âlem!.. Bizimki belki en bedbaht gözlerdir.

Fakat bununla da sınırlı kalmayarak, dünyanın ve Osmanlı Türkiye'sinin maruz kaldığı evrensel çöküntü ortamında, geleceği daha sağlıklı biçimde okuyabilmenin gayreti içinde de görünüyor.

> Fakat bu çekilen âlem, yerini bambaşka hayata, bambaşka bir dünyaya bırakacaktır. Yavaş yavaş bu yeni âlemin kıymetlerini, an'anelerini ve unsurlarını teşkil edeceğiz. Şimdiden, bugünün içinden yarın başlıyor, doğuyor. Onu görebilirsek, bizimkiler belki en mesut gözler olacaktır.

İşte Abdülhak Şinasi Hisar, çoğu edebiyata ilişkin bu tür yazılarını, böyle bir dönemde kaleme alıyor. Dolayısıyla da bu yazılar, bir yandan Mütareke döneminin bezgin ve bulanık atmosferini tasvir ederken, öbür yandan da, kademe kademe oluşmaya başlayan yeni Türkiye'nin ruhunu kurmaya çalışıyorlar.

Ancak burada konunun detayına girmeden evvel, ilgili yazıların doğduğu şartların biraz daha aydınlığa kavuşturulması da gerekecektir. Mütareke döneminde genel olarak edebiyatın ve düşünce hayatının durumu nedir? Öne çıkan yazış ve temayüller neyi göstermektedir? Evrensel bir tasfiye savaşının ardından, özellikle de işgal altına alınmış İstanbul şartlarında,

oluşmaya başlayan yeni fikir akımları var mıdır? Daha önemlisi de, dönemin edebi temayülleri ve düşünce akımları ile, bu yazıları kaleme alan Abdülhak Şinasi Hisar'ın her hangi bir ilişkisinin bulunup bulunmadığı gibi hususlar!..

Mütareke Döneminde Edebiyat Ortamı

Mondros Mütarekesi ile başlayan (30 Ekim 1918) ve işgalci İngiliz yönetiminin İstanbul'u tahliyesine kadar da devam eden Mütareke dönemi, edebiyatımızda çeşitli eserlere konu teşkil etmiş uzun bir zaman dilimidir. Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore*'si (1928), burada ilk akla gelen eser olmaktadır. Aynı şekilde Mithat Cemal'in *Üç İstanbul*'u (1938), Faruk Nafiz'in *Yıldız Yağmuru* (1936) ve Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler*'i de (1973) Mütareke dönemi İstanbul'unu anlatan eserler arasındadır. Kuşkusuz bu listeye Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa*'sı (1963) ile, Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* (1965) ve *Esir Şehrin İnsanları* adlı romanlarını da (1956) eklemek gerekir.

İcabında bu liste daha da uzatılabilir. Ancak adı geçen romanların sonradan, aradan bir hayli zaman geçtikten sonra, kaleme alındıkları da bir gerçektir. Bu eserler, her ne kadar Mütareke dönemini ve şartlarını anlatmış olsalar bile, gene de yazıldığı dönemin eseri olmaktan kurtulamazlar. Dolayısıyla herhangi bir edebi eser, ele alıp işlediği devirden ziyade, kaleme alındığı şartların ürünü olmak gerekir. Daha açığı, Mütareke dönemini anlatan eser başka, Mütareke şartlarında doğan ve yazılan eser daha başkadır.

Dolayısıyla ilgili dönemi kendi gerçekliği içinde anlatan, insanın ve toplumun ruh halini de mevcut şartlarla ilişkilendirerek tahlil ve tasvire çalışan eserleri kastediyoruz burada. Kuşkusuz dönemle ilgili böyle eserler yok değil, vardır. Fakat bu tür eserler nelerdir ve yazarları kimlerdir? İşte böyle bir döküm edebiyatımız açısından henüz daha yapılmış sayılmaz.

Ancak burada, hemen hatıra gelenleri de anmamak olmaz. İlk elde Süleyman Nazif'in, işgal sansürünü de aşarak yayınlamayı göze alabildiği "Kara Bir Gün" (9 Kasım 1918) yazısı veya

diğer yazıları!.. "Bilâhare", "Malta Geceleri" ve "Daussıla" gibi şiirleri!.. Gene Süleyman Nazif'in Irak dönüşünde yazdığı *Firak-ı Irak*'ı (1918) ile, Falih Rıfkı'nın Filistin'den ve çölün sıcağından damıtarak getirdiği *Ateş ve Güneş*'i (1918), Mütareke dönemi şartlarında doğan eserlerin ilki olma özelliğini taşırlar.

Sonra Mehmet Akif'in 18 Eylül 1919'da, kendi dergisi *Sebilürreşat*'ta yayınlamaya başlayacağı "Asım" adlı eseri!.. Fakat "Asım"dan daha mühimi, büyük savaşın hemen ardından, fakat gene işgal şartları altında doğan şiirleri: "Şark" (1918), "Umar mıydın" (1918), "Alınlar Terlemeli" (1918), "Yeis Yok" (1919), "Azimden Sonra Tevekkül" (1919) gibi, gerçekten dönemin ruhunu aksettiren parçaları bu arada zikredilebilir. Milli Mücadele yıllarında ve Ankara'da kaleme aldığı "Bülbül" (1921), "Leylâ" (1921) "Süleyman Nazif'e" (1921) gibi şiirleri de kuşkusuz unutulamazlar.

Yani işgal ve esaret altında dahi kademe kademe gelişen, insanı ve toplumu derinden kavrayan, ruhları yeni baştan dirilten ve inşa eden bir psikoloji, her şeye rağmen canlı; fakat bu ruhun edebi esere dönüşmesi ise sanıldığı kadar fazla değil. Bunda kuşkusuz, yayınlanacak eserlerin işgal sansürüne tabi tutulması kadar, yaşanan kaosun da büyük bir payı bulunmalıdır. Özellikle de insana ve aydınlara, işgal şartlarını unutturacak derecelere vardırılan siyasi kin ve husumetler!..

Ancak İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali (15 Mayıs 1919) ile, hemen ardından gerçekleştirilen Sultanahmet mitinginin (23 Mayıs 1919), ve bu arada Anadolu'da yenice başlayacak olan Milli Mücadele'nin, Mütareke dönemi edebiyat ortamı bakımından ciddi bir sıçramaya neden olduğundan şüphe edilemez. Özellikle de Ankara'da Meclis'in açılması ile, İnönü ve Sakarya savaşlarının kazanıldığı haberinin, İstanbul kamuoyu üzerindeki yansımalarının payı oldukça fazladır.

İşte bu ortam içinde dönemin edebiyatı, kendiliğinden ikiye bölündü: Birinci ve ağırlıklı grup, işgal şartlarına kendini adapte ederek işi mizaha, komediye, tulûatçılığa ve magazine indirgeyen, kaygısız ve sorumsuz yazış biçimleri!.. Bu atmosferi ve çevreleri, Yakup Kadri *Sodom ve Gomore*'de zaten geniş geniş anlatıyor. İkincisi de yukarıda özetlemeye çalıştığımız, daha ruhlu ve muzdarip yeni bir edebiyat çizgisi!..

1921'den itibaren artarak devam eden bu ikinci kolun, yeni katılımlarla, daha genç ve daha yeni kuşaklar tarafından sürdürüldüğüne şahit oluyoruz. Bu yeni sınıfın temsilcileri, en başta Yahya Kemal olmak üzere, Abdülhak Şinasi, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Halide Edip ve Mütareke'nin başından beri aynı çizgisini sürdüren Falih Rıfkı gibi isimler olmaktadır. Kuşkusuz bu arada Mehmet Akif ve Süleyman Nazif gibi isimler de, aynı çizgilerini sürdürmeye devam etmektedir.

İşte bu şartlarda, özellikle de Mütareke'nin başlangıç döneminde, Abdülhak Şinasi'nin durumunun neyi gösterdiği bayağı önem kazanıyor. 1921 yılından itibaren kaleme almaya başladığı eleştiri yazılarından, bu sorunun cevabını üretmek kuşkusuz zor olmuyor. Fakat özellikle *İstanbul ve Pierre Loti* adlı eseriyle, ileride Süleyman Nazif hakkında kaleme alacağı çeşitli yazıları, onun bu dönemine ilişkin sayısız malzemeler sunuyor bize. Bilhassa da işgal karşısında duyduğu acılara ilişkin!.. Süleyman Nazif'in "Kara Bir Gün" yazısının İstanbul üzerindeki tesirlerini ve Darülfünûn'da düzenlenen Pierre Loti ihtifalinin (23 Kanunu sani 1920) intibalarını aktardığı sayfalar, gerçekten okunmaya değer.

Yani Abdülhak Şinasi, sırf 1921 yılından itibaren harekete geçmiş biri değil bu bakımdan. Dahası onda, kendini bir mücadeleye vakfetme duygusu da o kadar belirgin!.. Çünkü onu bu tür bir ihtiyaç içinde ve Mütareke dönemi şartlarında, ciddi siyasi arayışlarla dopdolu görüyoruz: Milli Ahrar Fırkası'nın kurucusu olmak gibi!..

Mütareke Döneminde Düşünce Ortamı

Abdülhak Şinasi Hisar'ın, daha Mütareke'nin başlangıç yıllarında duyduğu ızdırap ve kaygının, onu siyasi bir partinin kuruculuğuna doğru hızla çektiğini söylemiştik. Sırf Abdülhak Şinasi'de değil, o sıralarda çoğu kişi ve çevrede de bu arayış fikri oldukça canlıdır. İttihat ve Terakki'nin öncü kadrolarının yurdu terk etmeleri ve Ziya Gökalp gibi yurtta kalanlarının da Malta'ya sürgün edilmeleri dolayısıyla, toplum ve aydınlar adeta başsız kaldıkları gibi bir duyguya kapılmış, bu boşluk

içinde de, her türlü alternatif düşünce ve politikanın önü açılır gibi olmuştu.

Dolayısıyla bu manzaranın ortak özelliği; hem şartların, hem alternatiflerin, hem de aktörlerin yeniliğinde toplanmaktadır. Ayrıca da Büyük savaş içinde anti-kolonyalist nitelik arzeden Türkçülük ve İslamcılık gibi makro yaklaşımlar, bir yönüyle sınav ve itibar kaybetmişler, bir yönüyle de işgal güçleri tarafından siyasal suç kapsamına alınarak, adeta yargılanmak duruma düşmüşlerdir. İşte bu şartlar içerisinde kendini hissettirmeye başlayan düşünce akımları arasında Meslek-i İçtimaicilik, Bergsonculuk'la iç içe seyreden yeni bir milliyet anlayışı ve Sovyet devriminin Türkiye'ye kadar uzanan yansımaları arasında Sosyalizm!.. Ve tabii, ortaya çıkan yeni düşünce akımları ile de Abdülhak Şinasi'nin ilişkileri!..

1. Meslek-i İçtimai Akımı ve Abdülhak Şinasi:

İttihatçıların yurdu terk etmesi ile İstanbul'a ancak gelebilen Prens Sabahattin'in Meslek-i İçtimai yaklaşımı, bu akımlar arasında önceliği almaktadır. Le Play ve Demolins'ten etkilenen, adem-i merkeziyetçilikle teşebbüs-i şahsi görüşünü iç içe kılan bu akım, Mütarekenin ilk döneminde kurumlaşmaya geçmiş ve başkanlığını da Mehmet Ali Şevki'nin yaptığı Meslek-i İçtimai Cemiyeti etrafında çalışmalarına hız vermişti. İlk yaptığı faaliyet de, Prens Sabahattin'in *Türkiye Nasıl Kurtulur* adlı eserinin yeni bir baskısını gerçekleştirmek olmuştu.

Bu açıklamayı şunun için yapıyoruz ki, bu sıralarda Abdülhak Şinasi, Meslek-i İçtimaiciler'le yakın bir ilişki içindedir. Onun Prens Sabahattin'le, daha Paris döneminden başlayan bir yakınlığı da söz konusudur. Ayrıca bu yakınlığın Abdülhak Şinasi'yi, Meslek-i İçtimaiciler'in öncülük ettiği Milli Ahrar Fırkası'nın kuruculuğuna kadar taşıdığını görüyoruz (Partinin kuruluş tarihi 4 Mayıs 1919; *Vakit* gazetesine haber olarak yansıması, 20 Mayıs 1919).

Fakat burada asıl söylenmesi gereken, Milli Mücadele'nin kaydettiği başarıya paralel olarak, Milli Ahrarcıların Anadolu'dan yana bir tavır koydukları gerçeğidir. Nitekim bir süre sonra adı geçen parti kendini feshedecek, doğrudan Milli Mü-

cadele'ye destek veren bir gruba dönüşecektir. Dolayısıyla Abdülhak Şinasi'nin, Milli Mücadele hareketine İstanbul'dan destek veren ilk öncü gruplar arasında yer almasının, böyle bir arka planı da mevcuttur.

Ancak onun bu erken tercihinin, farklı bir sebebi daha yok değildir. O da Mütareke dönemi İstanbul'unda, çoğu aydın ve öğrenci çevreleri sarıp kuşatan Bergsonculuk akımıdır.

2. Bergsonculuk ve Yeni Milliyet Akımı:

Bergson felsefesinin, dönemin düşünce ve sanat hayatındaki yansımalarını izleyebileceğimiz iki önemli kaynaktan biri *Dergâh* dergisi ve Yahya Kemal'in yazıları olurken, diğeri de doğrudan doğruya Abdülhak Şinasi'nin eleştirileri, yani elinizin altındaki bu metinlerdir. Burada Abdülhak Şinasi'nin bir ayrıcalığı da söz konusudur ki, o da dönemin edebiyatını kapsamlı bir eleştiri mantığı ile izleme gayretidir. Dolayısıyla onun eleştirdiği her bir esere karşı, böyle felsefi bir bakış açısı ile yaklaşması, üzerinde durulması gereken bir husus olmalıdır.

Ayrıca bu edebi eleştiri, sırf bu nokta ile de sınırlı kalmaz. Daha ötelere geçerek, kurtuluşumuz için lazım gelen "ateşi ve nuru, ancak benliğimize doğru inerek, kendi ruhumuzun derinliklerinde" bulabileceğimizi söylemeye kadar vardırır. Zaten ona göre "tekâmül, terakki ve medeniyet, dıştan gelme ve ithal bir şey değil, içten gelme bir inkişaf, bir hamledir." (Bkn. "İsmail Hakkı Bey ve Eseri" adlı yazı)

İşgal kuvvetlerinin emperyal gücü karşısında çaresizliğini derinden duyan ruhların, isyan ve ihtilal hislerine tercüman olan bu akımın, Mütareke dönemindeki tesiri sanıldığının aksine çok fazladır. Darülfünûn hoca ve öğrencilerinin yanı sıra, sanat ve edebiyat çevrelerini de harekete geçiren bu düşünce akımının öncüleri, hiç kuşkusuz İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Mustafa Şekip Tunç'tur. Başta Yahya Kemal'in ve Abdülhak Şinasi Hisar'ın, ayrıca yukarıdaki iki öğretim üyesinin ve diğer bazılarının yazılarını yayınlayan *Dergâh* dergisi, Mütareke dönemi şartlarında Bergsonculuk akımının merkez üssü konumundadır.

Yeni bir tarih yorumu ve milliyet anlayışı ile iç içe seyreden bu felsefenin, Mütareke'nin ikinci dönemi, yani Milli Mücade-

le'nin başlangıç yılları itibariyle, önemli bazı roller üstlendiğini behemehâl kaydetmek gerekir. Çünkü İstanbul'u için için çözen merkez ve felsefe burada yatmaktadır. Aynı akımdan etkilenen geniş yazıcı grupların oluşması, Yakup Kadri ve Falih Rıfkı'nın da ruhları yeni baştan onaran ve inşa eden tesirli nesirleri ancak bu çerçevede izah edilebilir.

3. 1917 Devrimi ve Sosyalizm:

Çokları kabul etmese bile, sosyalizm akımının da Mütareke döneminde hayli etkili olduğunu söylememiz gerekecektir. Zira bu realiteye, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*'nde Hilmi Ziya Ülken işaret ettiği gibi, dönemin dergi ve gazeteleri incelenirken de benzer sonuçlara rahatlıkla ulaşabiliyoruz. Nitekim Abdülhak Şinasi Hisar'ın yazdığı *İleri* gazetesi ile, *Dergâh* ve *Yarın* dergilerinde de, sözünü ettiğimiz akıma ilişkin müstakil yazı ve eleştiriler eksik olmamaktadır.

Hisar'ın sosyalizm düşüncesine ilişkin yerine göre karşıtlık, yerine göre anlamaya çalışmak ve yerine göre de hakkını vermek biçiminde tezahür eden yaklaşımına geçmeden önce, Mütareke şartlarında akımın yerinin tayini daha bir önem kazanmaktadır.

Bu sıralarda *Kurtuluş* (1919) ve *Aydınlık* (1920) dergileri, akımın öncü iki yayın organıdır. Fakat akımın bu iki dergi ile de sınırlı görülmemesi icap eder. Çünkü imparatorluğun maruz kaldığı yıkım ve işgal şartlarında, bir yandan batılı işgalci güçlere karşı duyulan mücadele ihtiyacı, öbür yandan da bu mücadele için yeni müttefikler bulmak gibi arayışlar; Türkiye aydınları kadar bazı politik sınıfları da, ister istemez yeni Sovyet yönetimine daha bir yakın düşürmüş, marksizmi okumak ve tanımak dürtülerini bayağı harekete geçirmişti.

Kaldı ki, yurdu terk eden mağlup İttihatçı yönetim böyle düşündüğü gibi, onların geride kalan kısımları da yerine göre böyle bir arayışın içinde idi. Kuşkusuz ileri sürdüğümüz görüş, İttihatçı grupların bütününü kapsamamaktadır. Fakat işgal İstanbul'unda bu düşüncenin tesir kapasitesindeki yaygınlığı, başka türlü izah da mümkün gözükmemektedir.

Tekrar Abdülhak Şinasi Hisar'a dönecek olursak; onun bu kitaptaki iki yazısında sosyalizm konusuna temas ettiği görüle-

cektir. Birincisi, "Haşim Nahit Bey'in *Üç Muamma*'sı", diğeri de "Mecmualarımız" başlığı altında, *Aydınlık* ve *Dergâh* dergilerini değerlendirdiği iki yazısı.

İlgili yazısında Hisar, Haşim Nahit Erbil'in batıya ilişkin değerlendirmelerini eksik ve yanlış bulduğunu ifade ederken, önemli bir hususa temas ediyor. Garbın sırf mefkûre yokluğu ile tanımlanamayacağını, yazarın mefkûresini görmek istemediği "ileri fırkaların"/partilerin ve mesela sosyalizmin de, sırf maddiyatçılığa indirgenemeyeceğini söylüyor. Hisar'ın bu hususta söyledikleri enteresandır. Onun sosyalizm ve karşıtları hakkında yaptığı değerlendirmede şu görüşlere yer verilmektedir:

> İştirak etmediğimiz bir kanaat ve bir gayeyi tenkit etmek için, onu mefkûresinden tecrit ederek muhakeme kadar hatalı bir şey olmaz. Zira muhaliflerimizi küçültmek istemekle, kendimiz küçülmüş gibi görünürüz. Başkalarının ruhunu ve fikrini eda eden bir kelimeyi kullanmaktan niçin çekinelim? Şuuru kavranılıp da buna cevap verilmeyerek, bu ruh, münakaşanın fevkinde bırakıldıktan sonra, en müessir kuvvetlerine karşı konulmamış, nüfuzlarının menbaına dokunulmamış olur. Sosyalistlerin gayesi, yalnız garbın muzdarip kitlesini sermayedarların tahakkümünden halâs değil, beşeri bir hakkaniyettir. Ümitlerinde aldanan bu adamların, hülyalarındaki hataları ve tehlikeli noktaları istediğiniz gibi anlatın, fakat bu ümitteki beşeri muhabbeti ve onları sevk eden ruhun şiirini inkâr etmeyin. Bu şiiri sezip de ona layık bir cevap vermezseniz, korkulur ki milletin en genç, en dinç zekâları, garbın yüksek bacalarından çıkan sıcak dumanlarla savrulan bu fikirlere gönül verecekler ve bir serabın davetine şitâb etmek isteyebileceklerdir. Bütün felsefeler, en yüksek ve ince ruhlara, şiiriyetleriyle nüfuz ederler. Ve her zaman işte bu muhabbetli, kuvvetli ruhlardır ki, diğerlerini de sürükler ve besledikleri muhabbeti neşr ve tamim ederler. Bu nikbinliğe kapılmayanlar bile, asıl bunlar, bu gayedeki şefkati inkâr etmemelidir. Garbta ileri fırkaların hatiplerini ve muharrirlerini, çok kere zengin ve münevver tabakaların evlatları arasında bulduklarını zaten görmüyor muyuz? Açlıktan bahsedenlere "Neme lazım? Karnım tok a!.." ve soğuktan titreyenlere

> "Neme lazım?.. Sırtım pek a!.." demek kadar adi bir felsefe ve bir cevap olamaz. Ve bir kalp ve hatta bir zekâ karşısında, bu bir felsefe ve cevap mıdır?

Abdülhak Şinasi Hisar "Mecmualarımız" başlıklı yazısında ise, o gün için İstanbul'da çıkmakta olan on iki dergiyi saydıktan sonra, sözü *Aydınlık*'a ve *Aydınlık*'ta yazan Darüfünûn müderrisi Ali Nizami Bey'e getiriyor. Ali Nizami Bey ara ara *Dergâh*'ta da yazan birisidir. Fakat onun *Aydınlık*'ta çıkan bir yazısı, Hisar'ı ziyadesiyle rahatsız etmiştir.

Ali Nizami Bey'in, Sovyet devriminin heyecanı ile kaleme aldığı makaleye, Abdülhak Şinasi Hisar da benzer bir heyecanla cevap vermektedir. Ali Nizami Bey'in makalesinden yapılan alıntıya göre, onun heyecanı ne kadar Sovyet devrimine yönelikse, Abdülhak Şinasi de Milli Mücadele'nin heyecan ve aşkı ile dopdoludur. Dolayısıyla Ali Nizami Bey, Sovyet devriminin Türkler arasında beklenen yankıyı bulmamasından şikâyet ederken; Abdülhak Şinasi de buna karşılık, asıl Milli Mücadele'nin ve Türklüğün uyanış hareketinin layıkıyla anlaşılmamasından hayıflanmaktadır.

Bu Yazılar Nerede Yayınlandı?

Abdülhak Şinasi Hisar'ın, daha yazıları yayınlamaya başlamadan önce de, ciddi bir edebi birikime sahip olduğu bilinmeyen bir husus değil. Nitekim Yakup Kadri buna şahitlik ettiği gibi, tecrübeli romancı Halit Ziya da, yazmaktan niçin geri durduğuna bir mânâ veremeyenler arasındadır. Dolayısıyla henüz yazmayan Hisar'ın edebi birikiminde, dönemin edebiyat çevreleri hemen müttefik gibidir. Fakat Hisar'ı yazmaktan alıkoyan endişenin, aşırı derecelere varan bir mükemmeliyet arzusu olduğu da bilinen bir şeydir.

İşte Hisar bu tür kaygılar arasında iken, dönemin önde gelen gazetesi *İleri*'de, onun yazıları ile karşılaşıyoruz (9 Nisan 1921). Çoğu zaman haftada bir, bazan da haftada iki olmak üzere, bu gazetede devam eden yazıları ile kısa zamanda tanınmış

bir yazar olup çıkar. Nitekim *Mütareke Dönemi Edebiyatı* adı altında bir araya getirdiğimiz bu metinlerin, kırk tanesi *İleri*'de yayınlanır. Nisan 1921'de başlayan ve yıl sonuna kadar devam eden yazılarına Hisar, 1922 başlarında ara veriyor ve daha sonra, 1922 haziranında Claude Farrère'le ilgili üç yazı daha kaleme alıyor. Fakat bundan sonra Hisar'ın, *İleri*'de her hangi bir yazısına tesadüf edemiyoruz.

Hisar'ın *İleri*'de yazmaya başladığı tarihten az bir süre sonra ise, *Dergâh* dergisi çıkmaya başlar (15 Nisan 1921). *Dergâh*, Yahya Kemal'in önderliğinde, Darülfünûn hoca ve öğrencileri tarafından çıkarılan önemli bir dergidir. Mütareke'nin karanlık ortamında, Milli Mücadele'den yana tavır koyabilen nadir yayın organlarından biri olarak, *Dergâh* her zaman dikkati çeker.

Hem Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'le dostluğu, hem de İsmail Hakkı ve Mustafa Şekip gibi takdir ettiği iki yazıcının orada bulunuşu, ister istemez Hisar'ı *Dergâh*'a doğru çeker. Kaldı ki bu noktada Yahya Kemal ve Haşim'in de ısrarları vardır. Fakat bu tür dostluklara ve *İleri*'deki yazılarında *Dergâh*'tan sık sık söz etmesine rağmen, gene de orada fazla kalamaz. Bunun sebebi de, tashih noktasında Abdülhak Şinasi'nin aşırı titiz tutumudur. Dolayısıyla Hisar'ın *Dergâh*'ı bırakması, fikri bir ayrılıktan ziyade, tashih konusundaki aşırı titizliği ile izah edilebilecek bir meseledir.

Fakat buna karşılık Hisar'ın *Dergâh*'ta, son derece önemli yazılar yayınladığını da belirtmemiz gerekir: "Kitaplar Karşısında Gençliğin Buhranı", "*Alev* Muharriri Ali Zeki Bey ve Romancılık", "İsmail Hakkı Bey ve Eseri", "Kırılmış Bir Rübâb", "Ahmet Haşim'in Eseri Etrafında" ve "Şiirde Vuzuh" gibi!..

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Dergâh*'taki yazılarını bırakmasının bir sebebine daha işaret etmemiz gerekiyor. O da, yazılarını ve şiirlerini yayınlamaya başlayacağı *Yarın* adlı yeni bir derginin çıkışıdır. Suphi Nuri'nin sorumluluğunda çıkmaya başlayan *Yarın*'ın ilk sayısı ile (13 Teşrini evvel 1337/1921), *Dergâh*'taki son yazısı hemen hemen aynı tarihlere denk düşmektedir: ("Şiirde Vuzuh", 5 Teşrini evvel 1337/1921, nr. 12) Dolayısıyla Hisar'ın yazıları, bundan böyle, *Dergâh* yerine *Yarın*'da devam edecek demektir. Fakat maalesef, aylık olarak çıkan bu

dergide de, Hisar'ın ancak altı kadar yazısı yayınlanabiliyor: "Ahmet Haşim'in Şiirindeki Yenilik Nedir?", "Seninle Şair", "Klasiklerin Tercüme ve Tabı", "*Hilâl'in Günü*", "Milliyet Cereyanı ve Edebiyat", "Edebiyat Yollarında Nafile Nasihatler" gibi!.. "Edebiyat Yollarında Nafile Nasihatler"in, onun *Yarın*'daki en son yazısı olduğunu da burada kaydedelim (24 Teşrini sani 1337/1921, nr. 7).

İşte *Mütareke Dönemi Edebiyatı*'nda; Hisar'ın altısı *Dergâh*'ta, altısı *Yarın*'da ve kırkı da *İleri*'de çıkmış 52 yazısı bulunmaktadır.

1922 yılı haziranında *İleri*'de yayınlanan üç yazı da dahil olmak üzere, Nisan-Aralık 1921 gibi, sekiz aylık bir süre zarfında çıkan bu yazılar, normal yazı başlıklarının dışında, ayrı birer sütun başlığı ile okuyucuya sunulmaktadırlar: "Kitaplarımız", "Matbuat Âlemi", "Edebiyat Âleminde", "Temaşa" ve "Kitaplar ve Muharrirler" gibi!.. Bunların içinde en çok kullandığı ise, *Kitaplar ve Muharrirler* serlevhasıdır. Dolayısıyla bu kullanış sıklığı, yazarın bu sunuşa verdiği önemi ortaya koymaktan geri kalmıyor. Sırf bu sebeple biz de, onun edebi eleştirilerini bu başlık altında toplamayı ve sunmayı uygun bulduk. *Mütareke Dönemi Edebiyatı* ise, tahmin edileceği üzere, doğrudan doğruya bu yazıların yayınlandığı dönem ve tarihle ilgili bir husustur.

Abdülhak Şinasi Hisar: Üslubuyla Doğmak!

İleri, *Dergâh* ve *Yarın*'daki metinler incelendiğinde, yazarın deneme ve eleştirilerinde ciddi bir üslup kaygısı içinde olduğu görülür. Ömer Seyfettin, Refik Halit, Halide Edip ve Reşat Nuri'den daha farklı bir dil ve üslup arayışı!.. Belki ondaki bu üslup kaygısını, ilgili dönem için, sırf Yakup Kadri'de görebiliriz. En ciddi fikri meseleleri duyarlıklı bir dile dönüştürmek ve nesir yazılarından da şiire has bir ahenk duyurabilmek!.. Bu tutumun, edebiyatımız açısından, yepyeni bir cümleyi haber verdiğine burada özellikle işaret etmemiz gerekiyor.

Nitekim yazmaya başlamasının üzerinden henüz daha altı ay geçmemişken, hakkında çıkan bir değerlendirmede, bu husus özellikle vurgulanıyor:

> Altı aylık edebiyatımız yeni ve varlıklı bir kuvvet yetiştirdi: Abdülhak Şinasi Bey!.. Şimdiye kadar edebiyat sütunlarında, tenkit serlevhası adı altında, herhangi bir muharririn eserindeki kusurların çirkin bir arıza, bir yama halinde teşhir olunduğunu görmeye alışan gözlerimiz, nihayet bizde de tenkit ve tetebbu makalelerinin, bir parça şiir olabileceğine kanaat getirdi ve bu kanaat de Abdülhak Şinasi'den geldi.
>
> Abdülhak Şinasi Bey yeni neslin arasında yükselen bir sima değil, uzun tetebbuların, tetkiklerin zamanımıza yetiştirdiği bir edebiyat adamıdır. Onun eserlerinde ibtidailik aranılmaz. Çünkü olgun bir şekilde matbuat alemine girmiştir ve böylece devam edecektir. Şimdiye kadar, Abdülhak Şinasi imzası üstündeki yazılara dikkat ettiniz mi? Kelimeler bir musiki, satırlar bir mısra ve makaleler de bir beste kadar ahenklidir. Hem bir fikir, hem bir şiir gibi okunur ve dinlenebilirler.
>
> (Yazarının adı verilmeyen bu değerlendirme *Yarın* dergisinde çıkıyor: "Olup Bitenler", 20 Teşrini evvel 1337/1921, c. I, nr. 2)

Fakat bu yazıların, artık yavaş yavaş gerilerde kalmaya başlamış olan "mensur-şiir" dili ile de herhangi bir ilişkisi kurulamaz. Çünkü o, "mensur şiir" yazıcılarının yaptığı gibi tükenen, bezgin ruhların melâli ile değil, doğrudan doğruya hamleli bir ruhun heyecan ve aşkı ile yepyeni bir nesir ortaya koyuyor. Ve bu nesirlerde, bir yandan dönemin edebi eserleri değerlendirilmeye çalışılırken, öbür yandan da yeni bir milliyet anlayışının ve istikbaldeki Türkiye'nin nabız atışları duyuluyor.

Üzerinde Durduğu Konu ve Yazarlar

Bu yazıların yayınlandığı sırada, henüz daha ne *Kiralık Konak*, *Sodom Gomore* ve *Erenlerin Bağından* (Y. Kadri), ne *Ateşten Gömlek* (H. Edip), ne de *Sözde Kızlar* (P. Safa) neşredilmiş değil. Geride ise, Refik Halid'in *Ay Peşinde*'si ve *İstanbul'un Bir Yüzü* (bu eser Abdülhak Şinasi'ye ithaf edilmiştir) ile, Mehmet Akif'in tefrika olarak yayınlanabilmiş *Asım*'ı, Köprülü'nün *Türk*

Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'ı bulunmaktadır. Yani Abdülhak Şinasi'nin eleştiri yazılarına başladığı 1921 yılı, edebiyatımız açısından hiç de zengin bir yıl sayılmaz. O ise özellikle, yazdığı yıl içinde çıkmış eserler üzerine eğilmeyi tercih eder.

Bu noktada, ağırlıklı şekilde üzerine eğildiği isimler Ahmet Haşim, Fuat Köprülü, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mustafa Şekip (Tunç), Ali Zeki Bey (romancı), Tahsin Nahit, Necip Asım Bey, Ercüment Ekrem, Haşim Nahit (Erbil), Halil Nihat (Boztepe), Tevfik Fikret ve Mütareke döneminde, Türkiye'nin yanında olduklarını beyan eden Pierre Loti, Claude Farrère ve eserleridir. Haklarında doğrudan birer yazı yazmamış olmakla birlikte Yakup Kadri, Yahya Kemal ve Falih Rıfkı da, yeni dönemin nesrini ve hamleli ruhunu temsil etmeleri bakımından, sık sık üzerinde durduğu isimler arasında yer alırlar. Yani nesri bakımından, Falih Rıfkı'nın ilk keşfi sayılabilir Hisar'ın yaptığı bu değerlendirmeler.

Fakat bu eserinde Abdülhak Şinasi'nin en başarılı olduğu taraflarından biri de, yaptığı yeni Tevfik Fikret değerlendirmeleri ve yenice doğan Ahmet Haşim şiirinin anlaşılması yolundaki gayretleridir. Kendi döneminde aşırı biçimde eleştirilen ve anlaşılmaz bulunan bu şiirin kabul görmesi yolundaki canhıraş mücadelesi, doğrusu her türlü takdirin üzerindedir.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın, Ahmet Haşim ve *Göl Saatleri* hakkındaki değerlendirmeleri, onun bu şiir üzerindeki vukufunu ortaya koymak bir yana, ilgili şiirin ve şiir anlayışının Türk Edebiyatının uzak geleceği içinde, yerini tayin edebildiğinin işaretlerini vermekten de geri kalmaz.

> .. Ahmet Haşim bugünkü takdirkârlarını birleştirdiği gibi, ümit ederiz ki zaman ile, git gide daha hareketli ruhlar arasında da bir müşareket hissi tevlid ederek, âtinin nokta-i nazarı için güzel bir şan ve şerefin temellerini teşkil edecektir.
> (Bkn. "Ahmet Haşim'in Eseri Etrafında" başlıklı yazı)

Kaldı ki Abdülhak Şinasi'nin, Türk şiirinin Şeyh Gâlib, Yenişehirli Avni ve Abdülhak Hâmid'den geçerek Ahmet Haşim'e uzanan kanalı ile, Nedim'in bir nevi devamı olan Cenab Şehabeddin'den yeni bir çıkış yaparak, tekrar Haşim şiirine ulaşa-

bilmesi; Türk şiirinin derin damarlarını oldukça erken okuyabildiğinin işareti kabul edilmelidir. Nitekim bunu Tevfik Fikret şiiri için de yapmaktadır: Nef'i'den Namık Kemal'e ve oradan da, tekrar Fikret'e ve Süleyman Nazif'e uzanan bambaşka bir damar!.. Kuşkusuz bütün bunlar Hisar'ın, Haşim şiirinin uzak geleceğini ve edebiyatımızdaki sağlam yerini tayin edebilmesi bakımından bayağı önem kazanıyor. Dolayısıyla "Hisar eleştirisi" işte bu, demek gerekiyor. Ve bu metinleri de haliyle, böyle bir dikkatle okumak icabediyor. Hem ilgili dönemi tanımak, hem de onun eleştiri tarihimizdeki yerini tayin bakımından!..

Mütareke Dönemi Edebiyatı'nda, Pierre Loti ve Claude Farrère'le ilgili yazılar da bir hayli dikkati çekecektir sanıyorum. Mütareke dönemi şartlarında, millet olarak yalnızlığımızı derinden duyduğumuz bir noktada, bu yazıların hangi haleti ruhiye içinde kaleme alındıkları ortaya çıkıyor. Bu yazıların ayrı bir özelliği de, Hisar'ın 1958 yılında yayınlayacağı, *İstanbul ve Pierre Loti* adlı eserini daha şimdiden haber vermeleridir. Kaldı ki bu yazılardan bazıları parçalanmış olarak, bazısı da aynen muhafaza edilerek ilgili esere alınmış durumdadır.

Bir de bu eserde Abdülhak Şinasi'nin, vecizeli söyleyişleri dikkati çekmektedir. "Seninle Şair", "Edebiyata Dair Mülahazalar" ve "Edebiyat Yollarında Nafile Nasihatler" gibi!.. Nitekim onun ileriki yıllarda da bu tür söyleyişleri devam edecektir. Zaman zaman hatırına düşen fikirlerden ve okuma esnasında kaydettiği notlardan oluşan bu söyleyişlerin, gene de bir izahının yapılması icap eder. Burada ilk akla gelen, Cenab Şehabeddin'in *Tiryaki Sözler*'inin (1918) yaygın tesiri olacaktır. Ancak Hisar'ın babası Mahmut Celâleddin Bey'in de, kendi çıkardığı *Hazine-i Evrak* ve *Ceride* dergilerinde, sık sık böyle vecizelerini yayınladığını unutmamak gerekir.

Ne var ki bu küçük notların, Hisar'ın sanatını kavramak noktasında, büyük birer anahtar rolü oynadığı da bir gerçektir.

Fakat burada üzülecek bir nokta varsa, o da bu metinlerin, kendi döneminde bir kitaba dönüştürülmemiş olmasıdır. İşte, yazarın ve zamanın bu büyük ihmalini, *Kitaplar ve Muharrirler* üçlemesi ile asıl şimdi telafiye çalışıyoruz.

KİTAPLAR VE MUHARRİRLER
I

Kitaplarımız:
Ali Zeki Bey'in Alev'*i*

Bu defa neşrettiği ilk kitabı *Alev* isimli roman, Ali Zeki Bey'e, en muktedir ve maruf hikâye-nüvislerimiz arasında bir mevki kazandırıyor. *Alev* bir aşk hikâyesi!.. Ve belki haddizatında, kalplerde bir müddet gençlik gibi parlayıp, gençlik gibi geçen aşkın, bu alevin hikâyesidir. Muharrir bu güzel aşk hikâyesini, eserin mahiyet ve safiyetini ihlal eden o mâlâyutak tafsilattan kurtarmış, ve yanlız mevcut olan canlı sahifeleriyle bırakmış, kısa bir roman değil uzunca bir hikâye şeklinde yazmış olsaydı, eser ne kadar daha güzel olacaktı.

Evet, elimizde, pek güzel bir aşk hikâyesi olacaktı. İtiraf etmeliyiz ki bazı sahifeler, her bir kıymetten mahrumdur ve muharriri tarafından saklanmaya değer addolunmamalıydı. Çok güzel sahifeler yanında bu çok zayıf sahifeleri buldukça Ali Zeki Bey'e, kaleminde gayrı müsavi iki kuvvet olan bir muharrir demek doğru oluyor. Eserin diğer mühim bir kusuru da, aşağıda göreceğimiz veçhile, en esaslı bir sahnesinin, bizce hal ve kabul edilmesi pek kolay olan esbabın sonraya bırakılması, sırf "tahkiye"ye âit bir hatanın, eserin tabiatını ihlal ediyor gibi bir tesir bırakmasıdır. Fakat bu hikâye kusurundan ziyade, o tafsilat zevki bozuyor. Filhakika mesela ilk sahifede, Kadıköy'den Ada'ya giden vapurun, köprüden beş buçukta kalktığını nafile yere öğrenmesek daha iyi olurdu.

Yalnız aşkın sırrına karışan ve esrarlı muhitinde geçen şeyler!.. Bunları nakleden sahifelerdir ki bizi mütehassis ediyor. Ali

Zeki Bey'in eşhası kahramanlar değil, alelâde şahsiyetler. Fakat aşk bunlara gayet tabiî surette kahramanlık yaptırıyor ve onlara bunun için alaka duyuyoruz. Bu hikâyede aşkın hayat ve tabiatlere tesiri hakkında iyi psikoloji tahlilleri var. Ve "bab"larından birinin serlevhası olan "Aşk Kurbanları", bütün hikâyenin ikinci unvanı olmaya layık. Zira burada hep aşkın kurbanlarını görüyoruz:

Sedat bir genç; Neyyire'ye, bir tazeye tesadüf ediyor. Ve aşkın füsûnu, ruhlara tesirini, birbirinin vasıtasıyla icra ediyor. Ve artık her şey aşkın mucizesi içinde geçtiği gibi esrarlı ve mukavemet-sûz oluyor. O zamana kadar lâkayt bildiğimiz Neyyire'yi değişmiş ve yeni, Sedat'ın gizli mektubunu alıp odasına kapanarak bunu halecan ile okurken görüyoruz. Ve nazarlarıyla çamların fısıldayan dalları üstünden, ışıksız penceresinde Sedat'ın muztarip gölgesini süzerken görüyoruz. Ve piyanosunun başında müstağrak, gencin bir muvafakat cevabı olmak üzere beklediği melodiyi, herkes üstünden uzaktaki Sedat için çalar, ve kalbinin kapılarını ona açarken görüyoruz. Bizi bu sahneler mütehassis ediyor.

Sedat, Ada'dan birkaç gün için ayrılıyor. "Nazarımda artık çamların renkleri soldu, boyunları büküldü, sayhaları kesildi gibi geliyor" diyor. Neyyire ve Sedat o zamandan beri bu dünyanın geceleri uyuyamayan yolcularından biri oluyor. Ve aşkın elinde zebûn yaşayanların bu hikâyesi pek güzel...

Bu gençle bu taze ilk mülakatlarında, aşkın ilk telakilerinde, çok kere olduğu gibi tamamen gülünç gözüküyorlar. Bu mülâkatı bize Neyyire anlatıyor. Diyor ki: "Sedat'la karşı karşıya gelince kaçmak istemiş, fakat bulunduğum noktaya mıhlanıp kalmaktan başka çare olmadığına hükmetmiştim" ve "Sedat ise muttasıl, bastonla durduğu yerde, bir çam kozalağını kovalıyor ve gülümsüyordu." Ve Sedat elini uzatıyor: "Ben ise o anda, bir eşkiya çetesinin tecavüzüne maruz kalmış gibi korktum" ve "Şaşkın ve alık bir yerden temenna ile, cüretini kırmak istedim: Heyhat elimi onun iki sıcak avucu arasında hissettim" diyor. Sedat bütün cüretiyle beraber titrek, yorgun ve biraz da mağrur bir sesle söylüyor ve söylediği üç kelimeden sonra bütün kuvvetini sarf etmiş gibi bitap kalıyor. Neyyire'nin bir cüm-

lesine, bu defa yalnız kaşlarıyla "hayır" diyebiliyor. Ve bir sükut başlıyor: "Bu sükut benim için, vahşi bir uçurum mânâsını ifade ediyordu. Bu sükuttan, beni harap edecek bir kıyametin kopmasından korkuyordum. Bunun şiddetinden kendimi korumak ihtiyacını duydum." Bu 72 ve 73'üncü sahifeler mükemmel, eşhasın böyle gülünç gözükmesini muharrir arzu ettiyse mükemmel!.. Hafızamızda şimdi, uzaktan biraz gülünç bulduğumuz biriyle manzaralar vardır.

Sedat Neyyire'ye zımnen nişanlanıyor. Ve tahsilini ikmal için Lyon şehrine dönüyor. Orada ise yeni bir münasebet başlıyor. Bütün bu macera hikâyede, hakikaten hayatın tabiî kuvvetini gösteren bir surette, mükemmel tarif ve izah oluşmuştur. Kaari burada hiç bir şeye şaşmıyor. Yeni bir münasebet, mukavemet edilmez ikinci bir aşk.. Muharririn buna tahsis ettiği sahifeler (117 ve 118), eserin en güzel sahifelerindendir. Yazık ki burada bunları ne zikir, ne de icmal etmeye makalenin hacmi müsait değil. Evet buna şaşmıyoruz. Sedat yalnız değil, Christine ile birlikte avdet ediyor. Bu avdet ve Christine'in İstanbul'u ilk görüşündeki hisleri pek güzel yazılmış.

Fakat burada hikâyenin büyük bir kusuruyla karşılaşıyoruz. Sedat avdet eder etmez askere alınıyor. Christine hamile, ne ailesine dönmeye, ne otelde yalnız kalmaya tahammül edemiyor. Ve onun intihar etmek arzusu karşısında Sedat bir deli gibi, avdetinden beri görmediği Neyyire'yi takip ile doktorun odasında karşısına çıkıyor ve ilk hitabında ona ne söylüyor bilir misiniz?.. Avrupa'dan beraber getirdiği bir madamı, yani Christine'i evine alarak himaye etmesini rica ediyor!..

Haddizatında bu hissi tabiî, muhakkak makul ve pek güzel. Bu zavallılar hissediyorlar ki hayatta yalnızdırlar. Velev muvakkat bir zaman için olsun, bir kalbi bir kalbe, bir talihi bir talihe rapteden aşk olmasa yalnızdırlar. Ve hissediyorlar ki ancak sevene itimat edilebilir. Ancak sevilen için fedakârlık edilebilir. Demin söylediğim gibi, bu eşhas bir takım zayıf çocuklar ki, bize akrabalarımız gibi geliyor. Ve hamile bir kadını yanında taşıyan bu genç, hayatta mağlup, askere gidecekken, yeni haremini eski sevgilisine bırakmaya karar veriyor ve bu pek güzel...

Fakat hiç iyi anlatılmamış. Bakınız azizim Ali Zeki Bey, burada hiçbir tafsilat zait olmazdı. Yazdığınız sahifeler belki bir piyeste iyi bir sahne olabilir. Çünkü gözle görülen hayat çok şumullü anlaşılır. Lakin romanda, bu müracaatı makul gösterecek izahat bize evvelce verilmiş, ve eşhasın tabi olduğu hisler bizce daha ziyade anlaşılmış olmalıydı. Neyyire bizim de münasebetsiz bulduğumuz bu teklifi reddettiği zaman, sözüne derhal hak veriyoruz.

Ve bundan sonra bize masum ve biraz safdil gibi sevimli gelen muharrir: "Neyyire ise, Sedat'ın kalbini görmek istemeden yalnız yüzüne baktı ve gördüğü felaketin gölgesini gaddar bir sille ile yüzüne çarparak, daha kara yapmak istedi. Halbuki Sedat o dakikada, söylenemeyen elemleri taşıyan, bedbaht kurbanlara layık bir merhamete muhtaçtı. Neyyire bu merhameti bile esirgedi" dediği zaman, ona hiç de hak vermiyoruz. Buna mecalimiz kalmıyor. Sedat'ın merdivenlerden inişini bir sukuut şeklinde görüyoruz. Fakat bu sukuut bize, Neyyire'nin değil, doğrudan doğruya Sedat'ın kabahati gibi gözüküyor.

Neyyire ile birlikte biz de şaşıyoruz. Acaba Sedat'ın bu müracaatı, vaziyeti bize tamamıyla malum olduktan sonra hikâye olunmalı değil miydi? Acaba "İkinci Sene" kısmına geçmiş bir takım tafsilatın yeri, tarihen ait olduğu "Birinci Sene" kısmında değil midir? Reddine sonra nadim kalan Neyyire'nin, "Sedat Bey pek acele etti" demekte ne kadar hakkı var? Acaba Sedat Neyyire'ye yazsaydı, daha muvaffak olamaz mıydı? Neyyire'ye ancak, başka izahattan sonra bu ricada bulunabilirdi. Geçirmiş olacağı buhran esnasında bunu düşünmeli değil miydi? Bütün bu noktalar izah ve halledilmeye şunun için değer ki, hikâyenin ruhunu değilse iskeletini teşkil ediyor. Hikâye Sedat'ın garip bir kabahati üzerine, gaflet ve hatası üzerine istinat ediyor gibi görünmemeliydi. Bu, kubbeyi tutan pek az sağlam bir temel oluyor...

Bundan sonra Neyyire'nin reddi karşısında Sedat'ı, hayatının ilk büyük kâbusu içinde intihar etmek isteyen Christine'i, ve intihar etmek isteyerek kendisini düşünürken bile Neyyire ile geçen muaşakalarını hatırlar ve bu aşk için ağlarken görüyoruz ve bu pek güzel...

Sonra Neyyire ile Sedat, sükut içinde bakışan gözlerle birbirinden ayrılıyor. Ve kendilerine rağmen akan gözyaşları birbirini selamlıyor ve bu pek güzel.

Sonra Neyyire, reddine nâdim olarak, Sedat'ın sevdiği bu kızı kurtarmak emeline düşüyor. Christine'in yattığı hastahaneye koşuyor. Christine aşkın tılsımıyla, Neyyire'nin mendilinden, eskiden Sedat'ın üstünde bir eşini bulmuş olduğu markalı bir mendilden, onun Sedat'la rabıtalarını sezer gibi oluyor. Ve tazenin buna rağmen kendisine bu muamelede bulunuşuna karşı, hayretinden bir istiğraka düştüğünü söylüyor. Bu iki sevdâ-zede tazenin, aşka râm olan bu iki talihin musafahası, bu ecnebi kızın yabancı, esrarlı hissettiği bu memleketi, rakibesinin mümtaziyeti açısından sezişi ve Neyyire'nin günahını çıkarttığı sözlerinden sonra taaccuplerini söyleyişi, bütün bunlar pek güzel.

Ve Neyyire bîtâb-ı aşk: "Allahım! Bir daha onun yüzünü bana gösterme!.. Ne bu dünyada, ne de ahirette, beni onunla karşı karşıya getirme yarabbi!" diye dua ediyor ve bu pek güzel.

Bizzat Christine'in dediği gibi: "İnkâr etmeyiniz ki aşkın böyle sürprizi olur."

Artık Neyyire, evvelce istemediği bir kocaya varıyor. Christine'in hastanede vefatını ve bunlardan çok sonra Sedat'ın, dükkânların camlarında gördüğü "jarse"lerden hâlâ daha Neyyire'yi hatırladığını öğreniyoruz. Fakat muharrir bize, "insanlardan ziyade munsıf ve lûtufkâr olan zaman"dan bahsetmişti... Neyyire son satırlarda hâlâ ağlıyor. Fakat yaşlarını ne refikasına, ne kocasına göstermemek için, küçük çocuğuyla yüzünü örtüyor ve bu hatime pek güzel... O ağlıyor, fakat biz hissediyoruz ki mutavassıt bir hayat herkes için kabil olacak: Kalplerdeki "alev" söndü... Cennetten ayrılan Adem ile Havva, toprağın yavan hayatını yaşayacaklar ve habersiz yaptıkları bir günahın cezasını çekecekler. Artık beğendiği bir çiçeği kokladığı, saadete doğru bir davet gibi gelen bir vapur sesi duyduğu, dünyanın daha güzel, hayatın daha tatlı olduğu zamanlarda kendine rağmen içini çektikçe, Neyyire kalbinde gizlenmiş bir yara duyarak Sedat'ı hatırlayacak ve hastalansa Sedat'ı sayıklayacak. Fakat kalbinde yaşayan bu sevgilisinden uzak, onu hiçbir zaman düşünmemeğe azmeden bir

irade ile, hayatında şeriki telakki edeceği kocasının yanında dul bir kadın gibi yaşayacak...

Lakin Neyyire için ne kadar korkuyorum... Hayatının baharı solduğu ve aynası içinden hazanın gelişini gördüğü zaman, aşkını kurban ettiğine nâdim olmayacak mıdır? Bu kurban edilmiş aşkın nedametiyle, adi bir fırsatla ahlâkının safvetini ve hayatının selametini ona kurban etmeyecek midir? Bu kahramanlığı ettikten sonra, kahraman gibi kalıp yaşamak ve ölümü bir kahraman gibi kabul etmek, biliriz güçtür.

* * *

Ali Zeki Bey'in lisanı terkiplerden kurtulmuş... Bunları eşhasına kullandırmaya mecbur olursa, kavis içine alarak "klişe" gibi telakki ediyor. Yalnız bir iki tane kaçırmış: "meşîme-i lutûf", "aks-i hayal" gibi. Fakat terkiplerden kurtulan bu lisan hatadan da salim değil. Ancak bu yolda yanlışlara o kadar alışığız ki hiç şaşmıyoruz.

Bazan daha sade kelimeler aramak belki lazımdı: Belki "haziran bidayetlerinde idi" yerine, "haziran iptidalarında idi" demek müreccah olur ve "ruhumun mesâya eren aşkı" yerine, daha müstamel bir kelime kullanmak lazım gelirdi.

Bazan cümlesinin kelimeleri natamam kalıyor. 21'inci sahifede "muvaffak da olurdu" diyor. Lakin neye muvaffak olduğunu yazık ki söylemiyor. 23'üncü sahifede "fakat olmadıktan sonra" diyor. Lakin ne olmadıktan sonra? Bunu eksik bırakıyor.

Bazan bir kelime hiç yerinde gözükmeyerek, kullanmadığı bir kelimenin lüzumu ihtiyaç gibi hissediliyor. 103'üncü sahifede "tekme" yerinde değil, "darbe" lazımdı.

Bazan da cümle, maksat anlaşılmıyor gibi karışık ve muğlak. Sedat "caddelerde olsun kadınlara tecavüz etmeyecek kadar nezaket gösteren bu muhite karşı, kalbinde iftiharla dolu bir his sezmeğe başlıyordu." Fakat biz hiç bir şey sezmeye başlamıyoruz. Kadınlara tecavüz etmemek bir nezaket sayılamaz. Hele caddelerde tecavüz etmemeği nezaket telakki etmekte mazûruz. Buna karşı iftiharla dolu hiçbir his duyamayız. "Şimdi, kalpleri ergeç fakat her halde en nihayet öldüren", pek karı-

şık bir cümle. "Yüzünün hasis kan rengi" de öyle, "uyku namına gözlerine bir şey girmiyordu" da öyle.

Sayfa 80'de, "Medet doğuran bir an içinde" ne demek? Sayfa 107'de, demin zikrettiğim bir cümledeki "daha kara yapmak istedi" ne demek?..

Christine elbette Fransızca konuşur ve sözlerini muharrir bize Türkçe naklederken, acaba neden demin zikrettiğim cümlesinde Fransızca "sürpriz" kelimesini tercüme etmeden bırakmış?

Birkaç yerde "aşa" yazmış, halbuki buna hacet yoktu: "aşağı" yazar, "aşa" okuyabiliriz. Mademki diğer kelimelerin iştikakına riayet edilerek, bunlar telaffuz olunduğu gibi yazılmıyor, bu istisnaya hacet yoktu. Böyle suhuletler şaşırtıcı ve muzır olmaktan hâlî kalmıyor:

Ali Zeki Bey kitabının sonundaki hata ve savap cetvelini de natamam bırakmış. 20'nci sahifede "noktada da kadınlardı" yanlıştır. Sayfa 37'de "babasının ona intikal eden"den sonra "Neyyire" fazladır. Sayfa 51'de "anladım" yerine, "anlıyordum" lazım. Sayfa 73'te "nokta sordum" yerine, "noktayı sordum" elzem; sayfa 78'de "ismimle söylenmiş", "çağrılmış" olacak; 80'inci sahifede "nereye gidiyorsun söylüyor gibi idi" yerine, "diyor gibi idi" ve bilakis 143'üncü sahifede "fazla bozulduğunu diyerek" yerine, "söyleyerek" yazılmalıdır. 88'inci sahifede "ah uzaklar, vefasız uzaklar... uzaklar değil mi ki" ilh. cümleleri de yanlıştır. Uzak bir şey başka, uzaklıklar başkadır.

Fakat lisanımız öyle berbat bir suretle yazılıp konuşuluyor ki, bir müelliften sâdır olamaz bu tür hatalar bizi şaşırtmıyor. Bugün hemen bütün muharrirlerimizde böyle hatalar bulmak mukadderdir. Bunu maatteessüf itiraf etmeliyiz.

Kitabının sonunda Ali Zeki Bey, tab edilmekte olan diğer eserlerinin isimlerini zikrediyor: *Duman* yakında intişar edecek, bir büyük hikâye; *Gümüş Selvi*, küçük hikâyeler; *Kiliseye*, dört perdelik piyes.

Bu kitap yokluğu içinde, ehemmiyetini ilk hikâyesiyle bu kadar iyi hissettiren muharririn diğer eserlerini tehalükle bekler ve piyesinin de tabından evvel, methedilen iki sahnemizin birisinde temsil olunmasını şiddetle arzu ederim.

(*İleri*, 9 Nisan 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Alev *Muharriri Ali Zeki Bey ve Romancılık*

Yakup Kadri *Alev*'den bahseden bir makalesinde, ta mektep sıralarında Ali Zeki Bey'i edebiyatla meşgul tanımış olduğunu yazıyor. Bir tabiatın kendini daha tanıyıp bulmadan herhangi bir sanata karşı gösterdiği hılkî rabıta; hayata rağmen sadık kalacak merbutiyetleri bir münasebetsizliğe benzeyen münasebetlerden, ve ancak hilkatlerinin derin bir ihtiyacına râm olanları bir heves peşinde koşup sonra duran ve bir başka tarafa koşanlardan büsbütün ayırır. Bunlar içinde, bir müddet maharet gösterenler bulunabilir. Meşguliyetleri nisbetinde, her sahada muvaffak olan parlak ve sathi zekâlar vardır. Fakat tesadüf ve fırsat müsait olmayınca bu rabıta devam etmeyecek ve bir müddet belki parlamış bu isimler, sülûk ettikleri sanat muhitinde de sönecektir. Ancak ilk önce, belki daha az muvaffak olanlar arasında kalan ve bir sanatı daha sadık bir ruh ile için için, uzun uzun sevenler, ona bütün bir aşk-ı hayatı vakfedenlerdir ki, sanatın temelini teşkil eden sağlam eserler vücuda getirecek, emel ve hülyalarından koparark hakikat-i asl eserler, şaheserler meydana getireceklerdir.

Ali Zeki Bey bize böyle bir aşkın şahit ve muhabbetini, böyle bir merbutiyetin vesika ve eserini gösterdikten sonra, ondan daha mühim eserler beklemek hakkımızdır.

Kendisinden ilk yazılarını ta 1322/1906'da yazmaya başlamış olduğunu öğrendim. Bu genç Giritli'nin kalbi öyle bir vatan hissiyle dolmuştu ki bunlar, tabiî aruz vezniyle yazılmış ve

"Vatanımın Gözyaşları" ismini vermek istediği bir şiir mecmuası için hazırladığı hep vatana ait şiirlerdi. Girit ve Giritliler için yazılmış bazı mısralarını hatırlıyorum:

Lâkin uzakta hep nigeh-endâz-ı iştiyâk
Bir kütle-i beşer bizi hasretle bekliyor
Âmâli hep rübûde ve mahkûm-ı iftirâk
Terk etmeyin bizi, terk etmeyin diyor.

Bunlarda, ta o zamanlarda gayrı mustahlas Türklüğün feryadını duyuyoruz. Girit'te bir ihtiyar, vaktiyle Sultan Aziz'in gezdiği şimdi harap bahçeyi, Mustafa Paşa sarayının harabesini gösteriyor:

Dedim ki ben de yaşarsam bu kadar, aynı
Gelen batınlara efsanesiyle gösteririm
Harabeler ki taşır kalbi hep garip ve yetim
Harabeler ki taşır kalbe hep vatan izini...

O zamanlar bedbin ve maatteessüf bunda haklıydık.

Meşrutiyet ilan edilir edilmez bu şair matbuata intisap etti. Ve ilk şiirini de, Celâl Sâhir Bey'in her türlü takdir ve gıptaya şâyân bir sebat ve meram neticesi olarak, o zamandan beri intizamsız fasılalarla ve isim, şekil ve programlarını değiştirerek neşrine devamda muvaffak olduğu o sayısız mecmua, gazete ve mevkut kitapların ilki olan *Demet* mecmuasının ikinci nüshasında (1324/1908) neşretti ve üçüncü nüshada da ikinci bir şiiri vardı. Bunları hâlâ unutmam. Lakin bazen hatırladıkça artık mânâlarını anlamıyor gibi oluyorum:

Kâfîdi diriltmek seni kalbimde fakat (mim)
Bir harf ile gönderdiğin efsûs-ı mukassi

Bu ne demekti azizim?.. Bu hatıra ne kadar uzak!.. Geçmiş fikirlere ve hislere hak verdirmek için, bütün o zamanki muhitin bize şahitlik etmesi lazım gelir. Yoksa kendimiz bile aleyhimize hüküm vermek haksızlığına düşeriz.

Ali Zeki'nin bu şiirlerden sonra, *Şervet-i Fünûn*'da bir hikâyesi, *Tanin*'de Yunanlıların yaptığı fecialara ait "Nehre Akarken" isimli diğer bir hikâyesi neşrolunmuştu.

Meşrutiyet'in ilk zamanlarının gördüğü o yüzlerce kulüplerin birinin ismi de, "Osmanlı Tahsil Görmüş Gençler Kulübü" idi ve müessisleri üç kişi idi: Hüseyin Cahit, İzzet Melih ve Ali Zeki beyler!.. Ve o zamanlar *Tanin* heyet-i tahririyesine iştirak etti. O şiirler ve kulüp şimdi çok uzaklarda kaldıysa, Rumca mütercimi sıfatıyla Ali Zeki Bey'in *Tanin*'de oynadığı rol belki hatırlardadır. Payitaht ve "memâlik-i Osmaniye"de çıkan Rumca gazeteler ve mecmualar yevmî, üsbûî ve hep rûmî bir tarzda bize söver dururlardı. Safdil, deryâ-dil olan matbuatımız ise hep bihaber kalırdı. Ali Zeki Bey bu tahkirleri tercüme etti. Ve gözlerden bir perdenin kalkmasına yardım etmiş oldu. Bu sözlere cevaplar yazıldı. Ve bu kanlı meselelerle şiddetle meşgul oldu. Bu gazeteyi, bilhassa vatan için hayatlarını tehlikeye koymaya razı olan mübeccel askerlerimiz arasında birçokları diğerlerine tercih ettiler. *Tanin*'in ilk muvaffakiyet ve ehemmiyetinin sebeplerinden birisi de belki budur. Ali Zeki Bey *Tanin*'de, Girit prensi Jorc zamanındaki idari tarihçe ve siyasete dair bazı makaleler de neşretmişti.

Matbuat hayatından 1326/1910 senesinde hastalıkla ayrılmış bu muharrir, *Alev* kadar hiç bir şey neşretmemişti, fakat yazdı. Samimi sanatkârlar için neşretmeden yazmak, çok kere kifayet eder. Ve sanatkâr eserin yazılışından sonrasıyla meşgul olmayarak, onu çekmecesinde veya sandığında unutabilir. Fakat bu diğer bir eser daha yazmasına mani olmayacaktır. Tarihi edebiyat bunun birçok misalini gösteriyor.

Bu genç muharrir eminim ki ne gece, ne gündüz kıblesini şaşıran bir saat yaşamamış, hayatı ne olursa olsun kendi kendisini daima bir muharrir, bir sanatkâr olarak duymuş, ve kalemini de yanında gizli ve emin bir silah, en esaslı bir hakikat olarak hissetmişti.

Bu kere tashih edilerek neşrolunan *Alev*'in ilk metni 1332/1916'da, ve kanûn-ı tabîate muhalif olarak, bundan sonra *Duman* isimli bir diğer roman yazdı. Sonra eskiden yazılmış iki-üç hikâyesine ilave olarak, birkaç küçük hikâye yazdı.

Bunlar *Gümüş Selvi* isimli hikâye cildini teşkil edecek, ve bir Rum kızıyla evlenerek çocuğu Hıristiyan diye Yunan askerleri tarafından cebren alınan bir adamın hikâyesi olarak, (Bu Giritli vatan perverin eserinde vatana ait fecialar ve vakalar daima mühim bir rol oynayacaktır) *Kiliseye* isimli bir piyes (Sanırım ki bu isim bir piyes için münasip değildir) yazdı.. İşte *Alev*'in sonunda, yakında neşrolunmak üzere vaat ettiği eserler bunlardır.

Yaşadığımız, tereddi ve inhitat zamanları değil.. Biz o yorgun yolcu değiliz ki, akşam yatacağı yere giderken, gözlerini topraktan ayırmaz!.. Bilakis biz yürüyen ve nazarlarını yıldızlardan ayırmayan henüz genç, henüz dinç bir milletiz.. Sa'ye, daha fazla bir ilim, ve hayata daha büyük bir muhabbetle müştak ve taraftar, müstakbel bir Rönesans devrini idrak ediyoruz. Bu genç Türklüğün yalnız muharebe meydanında değil, birer rekabet meydanı olan bütün sahalarda muzaffer olmasını istediğimiz içindir ki, bu kıyam ve iltiyam zamanlarında, milletimizin faziletlerine ermek için böyle bir *Dergâh* etrafında toplandık. Gençlerimizden daha yüksek bir sanat beklemek hakkımızdır.

Yalnız kitapları değil, kitaplar hakkında yazılan yazıları da okumak şâyân-ı dikkat oluyor ve ben de bu ümid ile yazıyorum. Binaenaleyh *Alev* münasebetiyle yazılmış makaleleri okudum. Şair Orhan Seyfi Bey: "*Alev* hayatın tahlil ve tasvirinden ziyade, Zeki Bey'in kalbinden ve hissiyatından doğan bir eserdir. Çok defa kaarilerim *Alev* muharririni 'Bir romancı mı, yoksa bir şair mi?' diye düşüneceklerdir. Benim kanaatimce *Alev*'in kusurunu, bu fazla şiir oluşunda aramak icap eder" diyor.

Burada, buna tamamıyla zıt bir noktai nazarı müdafa etmek istediğim için, sevgili şairin bu hikâyesini, müellifin lehinde olarak kayd ve tekrar ettim. Fakat bence Orhan Seyfi Bey'i bu fikre sevk ve ilka eden şey, şiirin –mesela vezin ve kafiye gibi– "teknik" kısmına ehemmiyet vermek mecburiyetinde olan şairlerin, ekseriyetle romanda da tahkiye "teknik"ine büyük bir ehemmiyet vermek mecburiyeti olduğuna kanaat edişleridir. Halbuki bu noktai nazara fazla bir mevki ve ehemmiyet vermekten çekinmelidir. Roman tarzında bir

eser-i edebî, iyi bir tahkiye ile, hatta bir tiyatro ve piyes kadar bile i'lâ edilmiş olmaz ve fazla şiirden kaçmaya katiyyen mecbur değildir. Elverir ki boyadan bir teşaür değil, hakiki bir şiir olsun. Garp edebiyatlarında, hikâye ve roman olarak en meşhur olan eserler, tahkiyesi kuvvetli birer "vaka hikâyesi" değil; sanatlı, şumullü, ahlâkî, derin eserler, birer kalp, fikir veya bütün devir hikâyeleridir. Fikrimi yabancı edebiyatlara ait eserler zikrederek işhâd etmek istemiyorum. Bilakis romancı olmak heves ve noktai nazarı, çok kere bir eser-i sanatın kıymetini düşürüyor. İşte bakınız bu kitapta, *Alev*'de bile, muharririn halecanlı bir sahne yaşatmak isteyişi, bilakis bütün eserin safiyet ve mahiyetini ihlal eden bir hata ve ceza teşkil etmiş. Bu kitapta ehemmiyet verilecek ve zevk verecek bir şey varsa, o da ancak muharririnin his ve fikri, "sanatı"dır. Haddizatında bir macera, bir vaka olmak itibarıyla hikâye sevilir, hatta çekilir bir şey değildir. Yazmak bir meslek olmadan evvel, ancak tabiatlarının emirlerine körü körüne râm olanlar yazarlar.. Ancak ruhlarını tegannî edenler ve muhayyilelerini hikâye edenler yazarken "vaka" tenezzül olunmaz ve dâhiler dillerde dolaşan hikâyeleri yazarlardı. Sinematoğrafın tiyatro sanatına münasebeti ne ise, vakanın edebiyata nisbeti de odur. Ben itiraf edeceğim ki iyi tertip olunmuş bir vakayı hikâye eden muharriri okurken âdeta öfkelenirim. Bizi icat olunmuş bu masallara inanıyor, ehemmiyet veriyor mu sanırsınız? Vakaların fevkinde yaşayan, parlayan ve solan başlar ve kalpler vardır. Ve her zaman onların hikâyesidir ki, mânâları ve şumulleri tamamen tespit edilebilmek için, yüksek ve klasik bir surette düşünülüp hissedilerek nakledilmelidir.

Romancılara verilecek en büyük nasihat bilmedikleri, hissetmedikleri vakalar icat ve ihdas etmemeleridir. Çünkü ancak bu sayededir ki, yazdıklarını asil ve ehemmiyetli bir suretle yazacak ve okuyanlara da samimi bir surette tesir edebileceklerdir. Samimiyetten hiç ayrılmamalı, muhayyilenin bîsûd icatlarına düşmekten, sathi olmak tehlikesinden dolayı korkmalıdır. Romancının sanatı, vakanın ve eşhasın kıymetini söyleterek, hikâyeye indî gözükecek bir surette karışmamak, veya –*Alev*'de bir misalini gördüğümüz gibi– eserin samimi mânâ ve şumulü-

nü tahdit edebilecek surette ciddiyetini bozan bir karışıklık ihdas etmemektir. Ali Zeki Bey'e söyleyeceği hikâyelerini bir romancı gibi değil, daha fazla bir şair gibi düşünüp hissederek söylemesini tasviye edeceğim.

Sanatkârın asıl "teknik"i lisandır. İşte buna ne kadar ehemmiyet verilse yeri var.

(*Dergâh,* 15 Nisan 1337/1921, c. 1, nr. 1, s. 12-13)

Kitaplarımız:
Nüzhet Sabit: Hayatı ve Âsârı

Bu küçük kitapta, Nüzhet Sabit'in evvela kardeşi Sami Sabit Bey tarafından yazılmış bir tercüme-i hâli, sonra kendi yazılarından intihap edilmiş parçalar, ve nihayet meslektaşları tarafından yazılmış ihtisaslar ve hatıralar var. Bu zavallı genç hakkında işte elimizde biraz muhtasar, biraz hafif, fakat pek kıymetli bir kitap!.. Bunu bize verenlere müteşekkir olmalıyız..

Nüzhet Sabit çok genç ölmüş, ne şahsiyetini tamamen inkişâf ettirmeye, ne fikirlerini tespit etmeye, ne de payidar olacak bir mahsûl-i ilim veya bir eser-i sanat bırakmaya vakit bulmamıştı..

Esasen kuvvetli bir şahsiyetin teşekkülü kolay değildir. Dâhileri bir tarafa bırakınız; genç zihinler yaprak değiştiren ağaçlar gibi, her sene kanaatlerini, hayatta bir kıymet atfettikleri şeyleri ve dünyaya verdikleri mânâyı değiştirir dururlar.

Diğer taraftan biz, fasılasız bir buhran ve isyan zamanları yaşıyoruz. Gerek bir sanatkâr, gerek bir siyasî için, bu tezebzüb içinde kendi kendini yetiştirmek pek güç kabil oluyor..

Nüzhet Sabit şahsi bir üsluba ererek, ruhunu söylemiş veya payidar olacak bir eser-i sanat bırakmış bir sanatkâr olamadı. Zaten yazmayı çok sevmediğini bu kitaptan öğreniyoruz. Bugün de lisanımız pek güç.. Hâlâ teşekkül etmemiş gibi olan bir lisana, tamamen temellük etmek güç. Sanatkârların vasıtası ise lisandır.

Felsefe, içtimaiyat, terbiye hakkında, fikirlerini tespit etmeye muvaffak olmuş bir mütefekkir de olamadı. Bir kere bizde

Dârülfünûn etrafında ilmi bir muhit teessüs edememiş. Diğer taraftan maruf ve makbul üstadlarımız yok; bir genci cezbedecek olan felsefelerin şairleri ve şiirin feylesofları, böyle yüksek bir müellif zümresi de yok.. Avrupa muhitlerinde gençlerin kolayca yetişmesini temin eden teşkilatın, maatteessüf hiçbirine malik değiliz. Öyle ki hemen hepimiz hüdayı nâbit bir surette yetişiyor ve birbirine yabancı mekteplerin şakirtleri sıfatıyla, biri birimizin söylediklerini anlamıyor gibi oluyoruz.

Şahsiyetini inkişaf ettirip, ismini yaşatacak bir siyasetin hatlarını çizmeye vakit bulmuş, bir siyasî de olamadı.. Bir kere vatandaşlarımız terbiyeleri, an'aneleri, fikirleri ve hislerine göre asıl zümrelere, birer mektep olan ve birer felsefe ocağı olan asıl fırkalara birer küme halinde toplanmış değil, siyasî fırkalar felsefelere yükselmiş ve taazzuv etmiş değil; diğer taraftan muhitin tabiat ve tarihten doğan ihtilafları, vatanın ufukları ise namütenahi!.. Aynı zamanda, geride kalmış olduğumuz için koşmaya da mecburuz; hepimiz didinmekte ve tatsız tuzsuz fikirleri değiştirip durmaktayız. Meşrutiyet'ten beri efkâr-ı umumiye kaç defa başka başka kalıplara girdi çıktı, kaç inkilap gördü. Halbuki Meşrutiyet yeni ilan olundu ve tatbikine ise daha başlayamadık..

Nüzhet Sabit'in fikirleri neşv ü nema bulmakta ve o bunları yazılarından ziyade, arkadaşları arasında sözleriyle tespite uğraşmakta idi. İşte belki de asıl bunun içindir ki bu kitap, bu şehadetler hem elzemdi, hem mütaleası bu kadar helecanlı ve istifadeli oluyor. Bu kitabıyla anlaşılıyor ki, düşündüklerinin ve istediklerinin onda birini bile ifâya muktedir olmayan projeler ve kalbi muhabbetlerle dolu bir genç kaybetmişiz. Sendeleyip boşluğa düştüğünü gören yoldaşları onun kıymetini ve hatırasını bize söylemekle, bir vazife kadar, bir hizmet de ifâ etmiş oluyorlar. Kendilerine nasıl müteşekkir olmayalım?

Mümtaz bir gencin hayatını, geçtiği hemen bütün yolları, –vakıa biraz silik ve müphem bir tarzda– küçük büyük tecrübelerini ve etrafında icra ettiği tesiri görmek ciddi bir istifade teşkil ediyor. Gençlere bu kitabı tavsiye ederim. Bu istifadenin birkaç kat daha mühim olabilmesi için de, bu kitabın iki üç kat daha uzun olması ve teferruatı böyle gölgede bırakmayan bir su-

rette yazılması icap ederdi. Bilakis sondaki genç takdirhanlarının yazıları ise, biraz ihtisar edilse belki daha müreccah olurdu.

Nüzhet Sabit Arabistan'da doğmuş, çocukken babasıyla Anadolu'nun ve Arabistan'ın bir kısmını gezmiş, memuriyet hayatına Meşrutiyet'ten evvel girmiş, sonra derhal İttihat ve Terakki'ye intisap etmiş "franmason" olmuş, İttihat'tan istifa etmiş ve masonluktan çekilmiş, tahsilini ikmale Paris'e gitmiş, muhalefete geçmiş, muallimlik, gazetecilik etmiş, bir "Teavün Cemiyeti" tesis etmiş, Balkan harbinden sonra "Neşr-i Vesaik Cemiyeti" namına Avrupa'ya gitmiş, mektep müdürlüğünde bulunmuş, askerlik ve harp etmiş, Hürriyet ve İtilaf'a girmiş, İaşe Müdüriyeti'nde bulunmuş, sonra tekrar millî muhalefete geçmiş, muvaffak oldukça muhabbetli bir muhitten uzak kaldığını, ancak dar sahalara indikçe etrafında kendisi gibi gençler bulduğunu görmüş ve daima mesail-i umumiye ile meşgul olmuş, daima umumun noktai nazarıyla hareket etmiş ve fırkaların bir tanesine iştirak edenlere bile aleyhtar olacak kadar onlara düşman bir muhite rağmen fırkadan fırkaya, prensipten prensibe geçmiş bir gençti. Nüzhet Sabit cesaret-i medeniyesini ispat etmiş bir adamdı. Hiç olmasın iki kere: Bir defa İttihat ve Terakki'ye karşı teşkil ettiği o "Binbir Kuş Kütüphanesi"nin hafif bir surette basılıp birer birer çıkan cüzleriyle, ikinci defa da son Mütareke'den biraz evvel gizlice neşrettiği meşhur *Bugünün Vazifesi* risalesiyle, kalemini bir kılıç gibi kullandı ve şahsı en ciddi tehlikelere karşı koydu. O günlerde Nüzhet Sabit gibi düşünenler çoktu. Lakin o cesareti sayesinde bunları temsil eden bir zirve, Türk zekâsının zirvelerinden biri olmuştu. "Şimdi artık sivilim, fakat kalem daima askerdir. Vatanın ilk feryadı beni serhadde koşturmak için kifayet eder" diyen Nüzhet Sabit, bu kitapta daha birkaç nümunesi görüleceği veçhile, kalemin vazifesini kılıcın vazifesinden tefrik etmeyen "Seyf ü Kalem" mubâhasesinde, nadir birkaç emsaliyle bir kahraman olarak zikredilmeye layık olan bir muharrirdi.

Mübalağasız denilebilir ki Nüzhet Sabit, emeli ve gayesi namına, sa'yi ve hayatı ile kendi kendini öldürdü. Zira teverrüm ettiğini, ta Paris'te bulunduğu zamandan beri biliyormuş.. Halbuki İaşe Müdürlüğü'ne geçince ne kadar ihtiyatsız bir su-

rette, ne kadar ifratla çalışmış olduğu malumdur. Hastalığını bildiği halde, bu sa'y ve faaliyet hummasına kapılmak için, ne bariz bir istihkâr-ı mevt lazımdır!.. Bu da bir kahramanlık, fakat ne yazık!.. İnsan acıyor, –Tevfik Fikret için de olduğu gibi– acaba başka türlü hareket etse ve bakılsa kurtulmaz mıydı. diyeceği geliyor.

Binaenaleyh, "Gençlerin vazifesi şunlardır: Evvela memleketin sıhhatini kurtarmak için, kendi sıhhatini kurtarmak.. ilh." düsturunu vaaz eden bu kurban, acaba vazifesini yaptı mı sualini mukadder kılıyor. Fakat Nüzhet Sabit'in gözleri, ufukta batan kendi tâliini değil, vatanın tâliini seyrediyordu.

Sami Sabit Bey, benim demin icmal bile edemediğim tercüme-i hâlini, zaruri olarak nakıs bırakmış. Memuriyeti terk ettikten sonra, Hürriyet ve İtilaf'tan ayrılmış olduğunu, hatta millî diğer bir fırkaya intisabını kaydedememiş bulunduğuna teessüf ettim.

Millî Esnaf Şirket ve Cemiyetleri teşkili için de, vefatından az zaman evvel, birgün Yahya Kemal'e "Benim *raison d'être*'im budur" dediğini işitmiştim.

Hamiyetle ve cesaretle, hemen her zaman, milletinin mücadelelerine iştirak etmiş olan Nüzhet Sabit için, yaşarken uzaktan ve bilmeden hükmedenler arasında "şarlatan" diyenler vardı. Hüsnüniyete inanmamayı bir pensip ittihaz eden ve menfi tenkitlerle hüsnüniyet imkânını selbetmek isteyen bu menfur bed-beyinler yanında, Nüzhet Sabit'in imankâr siması ne kadar daha yüksek ve bıraktığı hatıra ne kadar daha olgun ve dolgun gözüküyor! Sanki vatanın bu uyanık çocuğu, vatanın uyuyan evlatlarını bütün hissiyatıyla çağırıyor, uyandırıyor! Bütün bu hayat bir nida, bir davet!..

Fakat düşünmeyen başkaları için her faydalı hareket ve bütün bir hayat tesirsiz gibi kalıyor. Ve hayatta bu kadar velvele ve galeyan tevlit eden büyük vakaların, onun tercüme-i hâli içinde ne küçük bir mevki aldığını, yaşanan kanlı hakikatin başkalarına ne cılız geldiğini görmek felsefi bir ders oluyor!..

Lakin ne zarar? Nüzhet Sabit'in bir fazileti "şahsî/intime" olmaktı. Tercih ettiği vâsi ufuklar önünde, şahsın hususiyetleri biraz silinir ve müphem kalır.. Bizim sa'y, azim, metanet, sebat

ve cesaret, gençliğe ve milliyete, imana en ziyade muhtaç olduğumuz böyle bir zamanda, o gençlere nümune olmaya layık meziyetlere malikken, ziyaına ne kadar müteessir olsak azdır. Ancak vaziyetin adamını, sırasında bir Nüzhet Sabit, sırasında başka birini yetiştirecek bir millet olmasaydık zaten büyük bir millet olmazdık!.. Millet uyandı. Sırasında başka Nüzhet Sabit'ler gelecek.. Türklüğün doğan yıldızı sönmeyecektir.

Nüzhet Sabit'in bu kitaba alınmış olan yazıları, Ahmet Haşim'in o kadar sevdiği "*vers libre*/serbest nazım" tarzında parçalar, bir takım mensureler ve fıkralardır. Nüzhet Sabit bu şiirlerinde gayet ateşli bir Türk milliyet perveri, bir "Türkçü" görünüyor. Hiç ölmemiş iki mısraı pek güzel:

El sözleri ilim değil
Türk bilgisi istiyorum!

Ne doğru söz! Fakat bu basit hakikatin anlaşılıp kabul edilmesi, galiba biraz güç bir şey... Fıkralara gelince, insan bunları okurken iyi intihap edilmiş olduklarına kanaat edemiyor. Keşke bunlardan bazılarının yerine, makalelerinden birkaçı alınsaydı. Bu herhalde lazımdı.

Sonra tab edilecek diğer kitaplarının isimleri var. Ailesine bunları, Nüzhet Sabit'in muharrir arkadaşlarıyla istişare ederek tab ettirmesini tavsiye ve bunları bekliyoruz. Lakin şunu temin etmek isterim ki, Nüzhet Sabit'in listede mevcut olmayan ve bu kitapta bahis ve zikredilen *Defter*'i mutlaka basılmalıdır. Bu *Defter* Nüzhet Sabit'in belki en canlı ve payidar olacak eseridir. Arada zikredilen bazı kısımlar bunu gösteriyor. Hatta bu kitap için bile yapılacak en iyi şey, belki bu *Defter*'in tabında mahzur olmayan kısımlarını neşretmekti. Hiçbir yazı bu kadar kıymetli olmayacaktı.

Gençlerin şehadetleriyle sabit oluyor ki Nüzhet Sabit, Darüşşafaka müdür muavini olduğu sırada, o muhitte talebe ve muallimlere bir küçük Tevfik Fikret tesiri icra etmiş. Unutulmamaya layık olan bu ismi Darüşşafaka artık sinesinde yaşatmalıdır. Burada birkaç arkadaşının şehadeti eksik kaldığı görülüyor. "Neşr-i Vesaik Cemiyeti" namına Avrupa'ya onunla birlikte git-

miş olan Hamdullah Suphi'nin hatırasını istemek kâbil değilse, Fazıl Ahmet'in hatıralarını okuyamadığımıza teessüf ettim. Onun fikrini öğrenmek pek kıymetli olacaktı.

Nihayet Yahya Kemal'in sözleriyle kapanan bu kitabı bırakıp düşündüğümüz zaman, Nüzhet Sabit'in siması zihnimizde, matbuat ve edebiyatın Meşrutiyet'ten beri kaybettiği genç simaların: Ahmet Samim, Hâlet, Şehabeddin Süleyman, Müfit Ratib, Tahsin Nahid ve Ömer Seyfettin arasında kıymetli bir mevki alarak, bu ziyaın ehemmiyeti daha acı hissediliyor.

Keşke diğerleri için de ellerimizde, kendi kitaplarına toplanmamış yazılarıyla, böyle kitapları olsa!.. Bu ölüler için bunlar en muvafık türbeler olurdu...

(*İleri*, 16 Nisan 1337/1921)

Hilâl-i Ahmer'e Vermek Hıfzetmektir

Maaş alamayan, aç, müflis, bugün her günden daha fakir olan İstanbul halkının, Hilâl-i Ahmer'e birkaç gün içinde verdiği 135 bin lira, ne kadar yoksulluk içinden çıktığı düşünülürse çoktur. Lakin Hilâl-i Ahmer'e verilen hiçbir meblağ çok görülmemeli. Bu paranın ne kadar ihtiyaca tekabül etmesi iktiza ettiği düşünülürse, hiç çok değil azdır.

Bu memleketin parasını kazanan büyük ticaretgâhlarla şirketler ne verdiler? Evvelki zenginler ki, paralarını otomobil ve ziyafetlerle israfa o kadar alışıktırlar, ne verdiler? Bütün millet gibi bunlar bilirler; buraya verilen para israf değil, sarf etmek değil, fakat doğrudan doğruya hıfz etmektir. Ve onlar işte buna muvaffak olamaz!..

Hiçbir para, hiçbir zaman bu kadar lüzumuna tahsis edilmiş olamaz. Bunun kadar, bir santimi heba edilmeyecek bir para yoktur, bundan eminiz. Teşkilatı ile umum millete, bu iyiliği ancak Hilâl-i Ahmer ifa edebilirdi. Bugün Hilâl-i Ahmer'e vermek, her mânâsıyla hıfzetmektir. Bu hatta, tenmiye olunan bir paradır. Zaten millî intibahımızın en bereketli mahsulü Hilâl-i Ahmer'dir.

Yüz binlerce, evet yüz binlerce müslümanın canını kurtaran, açlarına ekmek, çıplaklarına giyecek, hastalarına ilaç veren, bugüne kadar hükümetin herhangi bir nezaretinden daha faydalı, daha canlı iş görmüş olan Hilâl-i Ahmer, o kadar umumi bir surette hürmet ve emniyet hisleri ilka etmiştir ki, yapıla-

cak vazifeyi herkesten iyi idrak etmiş olduğundan ve her veçhile ifaya muktedir bulunduğundan hiç şüphe yok.

Bizim de şahsi vazifemizin hudut ve şumulünü anlamamız için, bugünkü harbin mânâsına bir kere daha dikkat etmemiz icap eder. Bu zamanların tehlikesini hepimiz, başımızda kalan iz'an nisbetinde görebiliriz. Anadolu bugün kısmen bir istila altında bulunuyor. Milletimiz, vaktiyle bu devleti kurmuş olduğu ilanihaye mukaddes topraklarda, kendisine savlet eden bir düşmanla pençeleşiyor. Silahından tecrit edilmiş ordumuzun, düşmanı vatanın ortasından tardetmek için yaptığı harp, dünyada millî müdafa harbinin mümessili olarak gösterilebilir. Bundan ziyade millî bir müdafa harbi tasavvur etmek imkânı yoktur. Düşmanın girdiği yerde, kendisinin rahat edebileceğine inanan eğer tek bir Türk kaldıysa, Yunan kanlı bir surette onu da tekzip etmiştir.

Anlamalıyız ki canımızla malımız, maddi ve manevi bütün varımız, bütün varlığımız hiçbir zaman böyle bir tehlikeye girmemiş, bu kadar tehdit edilmemişti. Bu tehlikeyi sezdikleri günden beri hazırlanan askerlerimizin ahlâklarındaki metanet ve ruhlarındaki fazilet karşısında derin bir hürmet ve her bir zafer haberiyle, onlara karşı pâyânsız bir minnet duyuyoruz.

Fakat bizi hazzımızdan mest eden bu zafer, kim bilir kaç şahsi felaket pahasınadır? Ordu muzaffer olmak, gaye istihsal olunmak için kaç nefer devrilir ve ölür? Düştüğü yerde onu susuz, ilaçsız, belki can çekişirken yardımsız bırakmaya hangi kalp dayanabilir? Hangi vicdan buna kail olabilir?..

Netice bizi mesut ederken, neticeyi temin edenin bu yüzden uğradığı felaketlerde, ona yardım etmemek nasıl olur?..

Bu millî vazife kadar, aynı zamanda bütün mânâsıyla beşeri olan bir başka vazife daha yoktur. Harbin kurbanları sırf askerler değil, çocuklardan ta ihtiyarlara kadar hastalar, kadınlar, bütün zayıflardır. Bizde bilhassa, düşman istilasıyla muhaceret edenlerin tarif edilmez sefaleti vardır.

Bu fırsatla İstanbul, muharebe karşısında ahlâkını kurtarmış oluyor. Tekrar edelim ki bu bir zafer muharebesi değil; tam mânâsıyla bir muhafaza, bir tedavi muharebesi, bir hayat mücadelesidir.

İstanbul'un, makam-ı Hilafetin kökleri Anadolu'dadır. Bugün İstanbul, Anadolu ağzında açılan dünyanın en güzel, en narin bir çiçeği... Ona, gökten hücum eden bu sadmeye nasıl lâkayt kalabilir ki, mazallah mukavemet edilmezse en evvel solacak yine kendisi, bütün efradıyla birlikte bu Türk ve İslâm İstanbul olurdu.

Müdafa-yı milliye hissini besleyen İstanbulluların her gün koşabilecekleri, bir Hilâl-i Ahmer veznesidir. Oraya hesapsız, sayısız vermeliyiz. Çünkü yaralanmışken, kanlarımız akarken, kendi kendimize bakmazsak bize kim bakar, nasıl kurtuluruz?..

Oradakiler sayısız, ölçüsüz, feda edilen şeyleri veriyorlar, onlar kanlarını akıtıyor, hayatlarını veriyorlar!..

(*İleri*, 25 Nisan 1337/1921)

Kitaplarımız:
Ercüment Ekrem Bey ve Evliya-yı Cedid

Biçare oğlu Emced'le biçare kızı Piraye'nin isimlerini edebiyatımıza şiirleriyle ithal etmiş ve diğer oğlu zavallı Nejad için kitaplarının en güzellerinden biriyle büyük bir türbe-i edebî bina etmiş olan Üstad Ekrem, en küçük oğlu Ercüment'in ismini edebiyatına çok karıştırmamıştı. Ancak *Pejmürde*'de bir fıkra, *Nijad Ekrem*'de birkaç hatıra, işte o kadar!.. Şüphe yok ki onun tek başına bir şöhret kazanacağına, Üstad Ekrem'in emniyeti vardı. Filhakika 1888'de doğmuş ve çocukluğunda bile Tevfik Fikret'in *Servet-i Fünûn*'da Üstad Ekrem'le oğulları hakkındaki makalesiyle meşhur olan Ercüment, matbuata ta 1904'te, *Çocuklara Mahsus Gazete*'de neşrettiği küçük makalelerle intisab etti. Üstad Ekrem'in oğullarının yazdıklarını da, biz İstanbullular bilirdik. Zavallı Nijad bir eser bırakmadan vefat edince, bu müteredddi/"dejenere" kardeşlerine benzemeyen Ercüment, sıhhatte gürbüz kalmıştı. Büyük babası hattat ve şair Recai, ve babası Üstat Ekrem uzun senelerle ona bir yazı aşkı ihzâr etmişler, miras bırakmışlardı. Ve o zamandan beri Ercüment Bey'in tecrübe etmediği usul, sülûk etmediği tarz kalmamış gibidir.

Meşrutiyet'ten sonra *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde siyasî makaleler neşretti.

Levant Herald gazetesinde Fransızca mensur şiirler (Abdullah Cevdet, Sükûti Ziya, Nigâr Münir, İzzet Melih beyler gibi

Fransızca manzumeler, mensureler ve hikâyeler neşretmiş muharrirlerimiz çoktur. Hamdullah Suphi'nin de işbu gazetede mensur şiirleri intişar etmişti), muhtelif mecmualarda hece ve aruz vezninde şiirler.

Aka Gündüz'le birlikte galiba on üç nüsha kadar *Alay* isimli bir mizah mecmuası ve bu mecmuada imzasız veya nâm-ı müsteârla, –ismi yalnız mecmuanın başındadır– aruz vezniyle hikâyelerde, *Araba Sevdası* muharririnin oğlu, şimdiye kadar bilhassa bir mizah muharriri gibi muvaffak olmuştu.

Muhtelif gazetelerde birçok hikâyeler.. Bu hikâyelerin bazıları, *Yarının Efsaneleri* isimli bir hikâye mecmuası halinde derdesti intişardır.. Ve zannediyorum ki bunların bazısı Ercüment Bey'in en güzel sahifelerini teşkil edecek.

Dersaâdet gazetesine kısmen tefrika olunmuş ve natamam kalmış *Virâneler* isimli hikâye.

Ve evvelce gazeteye tefrika edilen üç küçük kitap: *Evliya-yı Cedîd*, *Gün Batarken* ve *Sabir Efendi'nin Gelini.*

Kendisinden öğrendiklerimi, yani bu *Virâneler*'e devam olunacağını, Anadolu'ya dair *Arz-ı Mukaddes* isimli bir roman yazmakta bulunduğunu ve *İntihab* isimli bir vodvil hazırladığını da söylersem; pek çoktan beri hayat-ı resmiyeye malik olan, kendisi henüz kırk yaşında olmayan bu muharrir için, bunlar bizde belki hatırı sayılır bir faaliyet telakki edilebilir. Fakat acaba bu kadar tercihsiz bir surette, her tarza sülûk biraz tehlikeli değil midir? Şu itibarla ki muharrir, bu "janr"ların herhangi birinin derinliğinde kalmaktan korkuyor gibi, hepsinin sathında kalıyor. Ercüment Bey bir aralık Matbuat Müdürü olmuştu. Şüphe yok ki bu müdüriyete, ancak onun kadar, yazı âleminden yetişme bir müdür bulunabilirdi. Bütün bunları şimdi terkederek, bir daire-i belediye müdüriyetine geçti. Halbuki bu eserleriyle matbuata bu ikinci duhulünde, muvaffak olmadı denilemez.

Evliya-yı Cedid, *Gün Batarken* ve *Sabir Efendi'nin Gelini* hep birer kaari bulmuş, okunmuş, mevzu bahis olmuş kitaplardır. Ortada genç, kalemine sahip, halkı sezmiş ve denemiş bir muharrir var. Bu genç muharir kaarileri için edebiyattan fedakârlık etmesini, şarabına su katmasını biliyor. Hatta bazen hilekârlık

ediyor, lüzumundan fazla su katıyor. Bu şarapla biz mest olmuyoruz. Fakat görüyor ve anlıyoruz ki, markanın mamülatını beğenenler var ve içenler çok. Herhangi bir zümreye ağzının tadını bulduran bir muharir, zinde sayılır. Böyle iken kaarilerine temas etmesini, kendisini yevmi gazetelerde okutmasını iyi bilen bir muharrir bile, kalemini bir meslek ittihaz edip yazıdan başka kendisine mesela konferanslar vermek gibi, kitaplar tercüme etmek gibi, muharrirlik mesleğinin teferruatı kabilinden meşguliyetler bulacağına, yine bir memuriyet arıyor, alıyor.

Anlaşılıyor ki bizde kalem, velev gazeteci kalemi olsun sahibini beslemiyor. O halde bu âşikâr hakikati itiraf ettikten sonra, bu felaketin hayrını, bu vaziyetin iyi cihetini bulalım ve istifadesini kaçırmayalım. Mademki yazı para getirmiyor, biz de fikir ve sanat için yazalım. Avrupa'da sanatkârların para kazanabilmesi ne kadar hayırlı olsa da, tehlikeli olmaktan âri değildir. Schumann "Daima sizi, güya bir üstad dinliyormuş gibi çalın!" dermiş. Biz de güya bir üstad okuyacakmış gibi yazalım. Ercüment Bey'in hayat-ı hususiyesi kendisine düşünmek, hissetmek ve yalnız halka inmemek, biraz da halkı –aklın ve sanatın kuvve-i cazibesiyle– kendine çekmek iktidar ve imkânını bahşettiyse, bu en büyük bir nimet olur, bir muharrir kazanmış oluruz. Zannetmem ki halk, kendi zevki için çok fedakârlık edenleri beğensin ve böylelerine vefakâr olsun. Halk kendisi için küçülenleri pek sevmez. Bu genç muharrire kalemini tenmiye çareleri bahşolunmalı ve tavsiyeleri verilmelidir. Böyle bir üstaddan, hayata rağmen sanata ve fikre sadık kalan eserler beklemek, zannederim ki hakkımızdır.

Matbuat âlemine bu defa Evliya Çelebi muhabbetinin saikasıyla, onu taklit için yazdığı bir kitabıyla dahil olması iki kat hayır alametiydi. Büyük bir isim taşıyan muharrir, büyük bir muharririn ismini kendininkine zammediyor, Recaizade Evliya oluyor, fazla olarak diğer büyük bir muharrir Hüseyin Rahmi Bey kaarilere bu kitabı, bir-iki sahife ile takdim ediyordu.

Evliya Çelebi yeni bir sırra erdi. Vefatından üç asır sonra, bu günkü genç üstatlarımızın piri, yaşayan üstatların şeyhi oluyor ve kitabı bugün Yakup Kadri, Yahya Kemal, İsmail Hakkı beylerin en lezzetle okudukları bir kitap oldu, Evliya Çelebi

son moda oldu. Hepimizin kanında yaşayan Nedîm'den sonra, denebilir ki mazinin en zinde üstadı odur. Halbuki kitabı pek kocaman, bugün bile okuyamadığımız yerleri var. Ve bu pek alâ! Lakin, bir de keşke en can alacak yerlerini ihtiva eden küçük ve güzel bir tabı bulunsa!

İyi bir tâbıa, edebiyata gönül vermiş, her zaman arayıp hiçbir zaman bulmadığımız mahayyel bir tâbıa bu temenniyi arzederim... Evet, bugün en ince gençlerimiz hep onu seviyor. Ercüment Ekrem Bey'de de bulunan bu muhabbet şâyân-ı dikkattir. Acaba, niçin Evliya Çelebi'nin kitabına biz bu kadar düşkünüz? Ey Evliya Çelebi!.. Gerçi biliriz ki, kitabınızda arada sırada yalancısınız. Ah, sakın bütün evliyalar da yalancı olmasın? Fakat yorgun akşamlarımız yadigâr bir çiçek gibi solarak, evlerimiz bize bîkes görününce, bîsûd avdetlerimiz unutulamayan bir maziyi arar.. Ah, hatırlarsınız değil mi?.. Bir zamanlar, içleri bir kalp gibi muhabbetli tekkeler vardı. İçinde sözlerin zevkini tattığımız geniş odalı evler.. Akşamları avdetimizde evde bulduğumuz tatlı misafirler vardı.. İhtiyar hanımlar ki, ne güzel hikâye söylerlerdi. Biz gülerdik, gücenmezler; hotozlu başlarını sallayarak:

— Hoşungdu, hoşungdu!.. derlerdi.

Bugünkü yabani hakikatten kaçmak ve mazinin safvetli, geniş, müsterih muhitinde kalmak bir ihtiyaç olunca, akşamları bir daha bulamayacağımız bu ihtiyar hanım, bu şeyh efendi ki, bir "ney" gibi dinlerdik ve bir dergâha benzeyen o eski ev.. Ey Evliya Çelebi!.. İşte siz hep bunları verdiniz, işte siz hep bunlarsınız!..

Ercüment Ekrem Bey'in bu kitabı, Evliya'yı çok sevmesinin bir mahsulüdür. Lakin tabiî, tamamıyla Evliya Çelebi'nin lezzetini vermesi çok güçtü. Gerçi Hüseyin Rahmi Bey mukaddimesinde, Çelebi merhum bugün uykusundan uyansaydı böyle şaşacak, böyle duracaktı diyorsa da, biz hissediyoruz ki Evliya Çelebi'nin hayreti başka olur, yazısı başka türlü olurdu.. Evliya Çelebi burada halis şivesiyle yazarak, bize hikâye ettiği bütün hakikati tamamen sevdiremiyor. Vakıa, çok kere onun gözleriyle görülmüş, üslubuyla söylenmiş bu hakikat, gözlerimizde bir şiir olmuyor ve mazinin füsununu almıyor değil. Mesela yalnız

Beyoğlu'ndan, Beyoğlu'nun kadınlarından bahseden *Evliya-yı Cedid*, "Ayaklarında uzun ökçeli, nalın misali pabuçlar vardır ki, bu yüzden kâffesi nâzân ve hırâman meşyederler" deyince, derhal gözlerimiz mahut çirkinlikler yerine biraz muhayyel güzellikler hatırlıyor. Bizim de hayran,

Hubûb eder gibi reftârınız ne hâlettir!

diyeceğimiz geliyor.. Fakat Ercüment Bey bu kitabını bile, tada tada ve pek benimseyerek yazmamış. Ercüment Bey bu kitabında bile gazetecidir.

Bazı muharrirler, velev gazete makalesi yazsalar da "kitapçı"dırlar, bazıları ise gazeteci.. *Evliya-yı Cedid*'in bazı sahifeleri pek lâubâli bir "kronik"tir. Çok yerleri, pek geçici şeyleri hikâye ettiği için, biraz sonra, artık anlaşılmayacak bir surette solacak, silinecek zannediyorum... *Evliya-yı Cedid*'i okurken, Evliya-yı atîki çok kere arıyoruz. Atîk, Cedid'in yanında çok kere daha yeni ve sade kalıyor. Ve onu yakalayayım derken, muharriri onu biraz geçmiş... Biraz Naima tarzına varıyor. Lakin şimdilik bu kitap, Ercüment Ekrem Bey'in yine en sanatkârâne eseri olarak kalıyor. Kitabın neşrinden sonra, muhtelif gazetelerde intişar eden dört-beş fıkrasının ilavesiyle ikinci bir tabı, daha olgun ve daha müessir olacak ümidindeyim. *Evliya-yı Cedid*'in bu İstanbul seyahatnamesi: "İnşâallahü teâla Meclis-i Mebûsan açıldıkta, vazife-i tahririyemizde devam etmekliğimiz mukarrerdir." diye bitiyor. Bu hayırlı temenniye iştirak edelim. İnşaallah gerek bu saadet, gerek bu zevk yakında müyesser olur. Ercüment Bey'den vaat ettiği bütün eserlerini ismine, iktidarına ve sanata merbut olan kaarilere layık bir tarzda vermek üzere, vazife-i tahririyesinde devam etmesini beklemek zannederim ki hakkımızdır.

(*İleri*, 27 Nisan 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Kitaplar Karşısında Gençliğin Buhranı

Hangi sinne doğru bu iyice tayin edilemez, ilkbahar ve bütün tabiat gençlere birden bire öyle güzel gelir ki, mektebin dersleri onlara artık kuru, yavan ve nâ-tamam gelir ve talebe biraz sonra elindeki kitapları tashihe kalkar. Gençlerin kalplerine ilk defa giren bu bahar rüzgârları, asaplarında ilahi çalgılar çalan sihirbazlar gibidir. Gençler artık hayatta müphem, sihirli bir şey sezerler; ilk defa olarak mehtabın gecelerine girer ve kadınlar değişir... Aynı kadınlar değildir bunlar.. Şüphe yok, hepsi yeni geldiler.. ve bilinmez bir âlemin hazlarıyla neşelerini getirdiler!.. İşte bu zamanlardadır ki gençlerin his ve fikirlerine kitaplar, asıl kendi buldukları kitaplar da doğar... Bu kitaplar içinden çıkardıkları mânâlar, onlara içkiler gibi müskir, nefis ve mükemmel gelir... Bu kitapların yarım karanlığı ve kendilerince tam anlaşılmaması bile, kıymetlerine zammolan bir şeydir. Görülür ki içlerinde güzel bir âlem vardır.

Bakındı, bakındı!.. meğer gizli neler varmış!.. Bize saklı ne hazineler!.. Hayat içinde mev'ûd, rüyalardan daha güzel ne hakikatler!..

Zira, hatıraların doldurmadığı bir hayat içinde, âti vaatlerle dolgun, taşkın, âti vaatlerle baygındır. Ve gençler kendilerini biraz da âlem-i mümkinatın şahidi sanırlar, ve etraflarında yaşayanları biraz da kendilerinin kaba saba tebaları sanırlar. Şüphe etmezler ki, istedikleri dem bunlar üzerine tesir etmek kolaydır.

Tecrübesiz oldukları için mehîb ve cesaretli olan bu taze ağızların, aralarında birbirlerine bir sır gibi te'kid ettikleri hakikatler, kendi indlerinde muhitlerine meçhul fakat haddizatında müspet kanunlar mahiyetini alır. Bu genç seneler, sonradan adi gözükecek her türlü teferruatın, mukavemet edilmez bir kıymet ve kudret aldığı müfrit hassasiyet seneleridir. Bu gençlerin hemen hepsi, kendilerinde bir deha gizlendiğine kani bulunmaktan uzak değillerdir.

Bir çiçek tarlasından gelen kokular gibi, bu kitaplardan bin fikir, bin his, bin ses öyle müessir bir surette yayılır ki bu şiiri tarife imkân kalmaz. Sevilen saçlar gibi hafızayı ta'tir eden şiirler ve öpülen güzel gibi ruha sıcak akan felsefeler, ve kadın sineleri kadar müskir kitaplar baş döndürmez de ne yapar?

Evet, güzeldir bu bahar, bu mehtap!.. Fakat şairler ve feylesoflar sihirbaz elleriyle, bütün bu güzellikleri avlamış ve kitaplarının birkaç cümlesinde saklamışlar. Mehtaptan daha güzel, bahardan daha kuvvetli, o kadar sihirkâr birkaç cümle!.. Bahar.. Bahar!.. Senin feyzine, bereketine şaşmıştım. Fakat o renklerin bile az geldi, değişti. Yeni renkler doğdu, bütün dünyaya taştı. Alevden daha kızıl, ziyalar gibi yakıcı renkler ve bu bahar sanki bir tûfân!.. Ah, nedir gittikçe genişleyen, açılan hayat etrafında çalkalanan bu sıcak serap?.. Nedir, gece şiirin ve felsefenin âleminde doğan daha müessir, daha ulvi bu yeni mehtap? İbtidalara doğru uzanan, âtilere doğru genişleyen, yıldızlara doğru yükselen bu dünya içinde ya Rabbi!.. Hissetmek ne güzel, düşünmek ne güzel, arzu etmek ne güzel!..

Ve bahsettiğimiz gençler o zaman, büyük bir hırsla, kitapların üzerine atılırlar.. ve bu kitaplar onlara pâyânsız bir ummân, pâyânsız bir ufuk açar.

Kitaplar!.. İçlerine bütün mevsimleri, bütün zekâları ve bütün hayatları toplayan bu tuhfeler!.. Birisini açarsınız, içinden sizi mest eden bir nefha çıkar; birisini açarsınız, dünyânın rengini değiştiren bir büyü yayılır. Asabına cûşân olan bütün bu tesirler karşısında, gözlerle birlikte ruh kamaşır. Tabiata açtıkları pencereden bahar sesleriyle birlikte, sanatın dersi, musikileri ve felsefenin feryatlara benzeyen hitabeleri kendilerini sardıkça!.. Gençler bastıkları sağlam toprağın çürüyerek, bir haz ve

tereddüt denizine inkılâb ettiğini ve artık bunun üstünde mukavemet edilmez rüzgârlara göre çalkalandıklarını hissederler. Kitapları bulduğumuz zaman, ummân ortasında "Toprak!" diye haykıran Christophe Colomb gibi kurtulduğumuzu sanırız. Heyhat!.. Asıl müşkilat bundan sonra başlar. Asıl seyahat, asıl halecanlı –ne kadar zevkli fakat tâkat-şiken– arayış ve sahillere doğru yürüyüş işte bundan sonradır!.. Toprak gibi sabit bir nokta aranır.

Bahar rengârenk kokular sunar. Topraktan ve sudan ve bütün mucizeli hayattan esrar içinde gelen kokular beyaz, sarı, pembe, kırmızı yeşil ağaçlar, çiçekler ve meyvalar var ki garip, hülyalı bir iklimin mahsulleri gibi.. Rüzgârlar ruhu bir derâgûş iştiyâkıyla açar. Bu bahar içinde yüzen ilk mestîlerin, ilk buselerin lezzetini hatırlatan, aşk içinde gelen kokulardır. Ve genç, hayran ruhunu eriten bir musikiden kaçar gibi, bu sırlı, kıymetli mahfazalardan birini açarak, gözleriyle ona dalar.. Ne arıyor bu genç?

Sezdiği esrarın künhünü, ruhundan taşan ve zayi olan alevin bir hülasasını, kuvvetlerini tertip ve cemedecek bir ilahi, hülasa bir nevi kurtuluş arar. Kitaplarda muztarip ruhunun halâsını arar. Asil bir kalp, hayata ve dünyaya bir intizam vermek isteyendir. Büyüklerine itimat edemeyen veya itimatlarını kaybetmiş olan gençlerin inandıkları, dinledikleri mürşitler bunlardır: Kitaplar!..

Fakat şarkla garbın iltisak noktasında ezelî bir güzellik memleketi olan sevgili İstanbul'un, ve uzun geceler kalpleri hayal ile dolmuş annelerden gelme şark müfekkiresinin evlatları olan bu gençler, garbın felsefelerini ve garbın şairlerini de istiâb edince; sanki bütün şairlerin çektiği elemler ve hayatta müşkilata maruz kalmış adamların bütün tereddütleri, bu iki âlemin bütün füsûnu toplanır, onlara miras kalır!.. Şairler, kalbe verdikleri ra'şelerle onu derinliklerine kadar oyar, feylesoflar zihne saldığı tereddütlerle onu en gizli, en ince cihetlerinden açar ve hepsi de daha evvelce keşfetmemiş olduğumuz asabımızı bulur, bunlara hitap ederler. Asırlar içinden süzülüp gelen bu rayihalar, esrar içinde yanan bu şule, en eski tarih ve yarının simasını tersim etmek isteyen ilim, bu iki âlemin ayrı ayrı tabiatları, bütün bu şey-

ler gençlerin kalbini melâle benzer bir aşkla yakar!.. Taze bir zihne hücûm eden bu fikirler acıtıcı bir tat verir!.. Dünyada büyümüş bütün hislerle fikirlerin karmakarışık ve büyük bir kuvvetle bu genç zihinlere hücûm etmesiyle hasıl olan fikri buhran, beşeriyetin yaşayabileceği en samimi ve yüksek buhrandır. Kalplerin bu inkilâbı ve başların bu ihtilali pek tatlı olmakla başlar, fakat elim olacak kadar da derinleşir. Genç bir müfekkire üzerine bu kitapların, bu felsefelerin tahacümleriyle tevlid ettiği lezzetli ve acı, derin buhranın hikâyesini hiç kimse layıkıyla söyleyemeyecek, mübalağa edemeyecektir sanırım.

Bütün bu kitaplar gençlerin kanına ayrı bir ruh dökecek ve kırk tarafa davet edilen başlarının harareti onları nâ-kâm, hayatın her şekline dargın ve nâ-memnun bırakacaktır. Bütün felsefeler belki bu taze zihinlerde tekmil kemikleriyle taazzi edemez ve bir hoca gelse, belki bu gençlerin felsefe "sistem"leri hakkında kendi kendilerine edindiği kanaatleri birer birer tashih edecekti, lakin bundan ne çıkar?.. Gençlerin felsefelerden aldığı, arının çiçeklerden aldığı şeker gibi, hissi bir hülasadır. Asıl istihsal ettikleri bu hâlet-i ruhiyedir ki, müessir ve tehlikelidir.

Ah zavallı genç!.. Bu mestîye tahammül için ne sağlam bir baş ister.. Felsefelerin tenevvüü, üstatların çokluğu, eğer böyle denilirse hakikatın bereket ve tenevvüü karşısında, gençler az zamanda büyük bir ta'ab, çok derin bir buhran duyacaklardır. Kitaplar hep birden görülse, büyük bir umman kadar hudutsuz, en vâsi sahralar kadar hudutsuz, onun kadar akıcı, halecanlı bir şey ve bunun kadar yakıcı, kurutucu bir şeydir. Büyük kütüphaneler karşısında, tabiatın mehîb manzaraları karşısında gibi zihin küçüklüğünü duyar, bu ezici kuvvetten ürker... Felsefelerin ziyaları muhteşem yıldızlar gibi sâmit ve sâkit değil, davetkâr fakat muztarib ve hastadır. Şarkın hülyalarından, mezarlarından, viranelerinden, sükutlarından ve divanlarından sızan koku; garbın fabrikalarından gelme bütün râyihaların usâreleri de karışınca, bu fazla meşbû ve çok genç dimağlar sendeleyerek, bahar içinde birden bire sihirli bir ölüm kokusu mevcut olduğunu farkeder ve görürler ki gezdikleri yer bir mezarlık!.. Devam eden hayat onun gibi bir şey... Muhitimize bir tesir icra edemiyoruz, fakat muhitin sönmüş güzellikleri hâlâ şuleler gibi bize bakıyor.

Bu yüksek felsefelerin üstünde, üstatların daveti gûya kırk minareden okunan kırk ezan!.. Evet, kırk tane minare, fakat hani bir mihrâp?.. Bunu nasıl bulmalı, intihap etmeli?.. Ve nihayet bu gençlerin müfekkiresi, üstünde muhtelif felsefelerin döğüştüğü bir harp meydanına döner.

Eyvah!.. Zehirli bir çiçek tarlasında gezinen bir hayvan gibi, aklın bütün bu çiçeklerden yediyse, sana ne kadar acıyacağım ey genç!.. Zira, bu yabancı otların yakıcı ve mukavemet edilmez tesirleriyle harap olan akşamların bîtâb mestîsini bilmez miyim?..

Dünyanın en kıymetli bir noktasının, kendi kalbin olduğunu bilirdin. Gördüğün bu muhteşem güzellikleri hep sen taşıyor gibiydin. Fakat bu kıymetin sana bir sükun bahşetmez ve böyle semeresiz bozulup gitmekten de korkardın. Kolların harekete layık bir iş, ayakların adımlarına değer bir yer bulmazdı. Bilirdin ki kendine layık bir fedakârlık yok ve perestişine müstehak bir yâr yok!.. Bir acı hodgâmlıkla yanar ve kururdun. Zira bilirdin ki, kuvvetliler kendi kendilerine hayran bir noktada kalanlar değil, koşanlardır. İyiler kendilerini değil, başkalarını düşünenlerdir. Muttasıl akan hayat ruhta toplanan bir deniz değil, muttasıl taşan bir şeydir... Ah, hani önünde bu hodgâmlığı eriterek ağlamak istediğin mihrâp?..

Salt aklınla ararsan bir şey bulamayacaksın, kalbini aç ey genç!.. Kalbinde saltanat süren o acı ağızlı ve nâ-kâm gözlü bedbin sultanı kov!.. Kanınla beslediğin o hakime, gitgide kibirli ve sana gitgide düşman, zümrüt gibi kıymetli gözlerle bakacak; fakat yanan ateşin hakikati bu zümrütler arasından, ancak şâyân-ı nazar bir manzaranın ışığı gibi görünecektir. Ancak kalbinle bakarsan, her taraftan seni kucaklayacak hayatı görürsün. Hayat bir muhabbettir.

Bir ruhun tekevvûnü!.. Bu, kolay bir hadise değildir. Hayatta gerek ferdi, gerek millî en mühim mesele bu!..

Ve taşıdığı isme liyakat eden bir mürebbi, bir müderris, bir üstat, gencin ruhunda bir şule uyanmasına, bir ruhun uyanmasına çalışandır ve böyle bir üstat demin bahsettiğim fikri ve ruhi buhranın, bu hailenin bir kahramanı eski bir "şeyh" gibi gözükür. Esasen evliyaların nüfuzunu böyle anlamalıyız. Eski

şeyhler de böyle tabiî bir buhranın nâzımları olurlardı. Zira bir üstattan beklediğimiz ruhumuzu koruması, ruhumuzu kurtarmasıdır. Mantık burada kuru, yâbis, hakir, cidden geçici ve sathi, amiyane kalır. Zaten bir avukat gibi bir üstat istemeyiz. Aklımız sırf bir muadele-i riyaziyeyi halletmekle meşgul olacak değildir. Fakat kalbimizdir ki bizi teşci eden, bizi sevk eden bir aşk ile dolmaya muhtaç. Hiçbir zaman yabancı bir mantığın sesi, bir kalbi dolduramayacaktır. Ah! Kalbimi doldurmak ve taşırmak için, ilahi bir damla bülbül sesi duysam!..

Aradığım, kalbimin muhakeme etmeden inanacağı bir hakikattir. Aradığım, yabancıların inkâr etmesine müsaade edemeyeceğim bir hakikattir. Kalbimden vücudumu harekete getirecek bir emrin sâdır olmasını istiyorum. Bizi tutan, yaşatan, bir itikat; yaşadığımız hayat, beslediğimiz bir itikattır.

Her mehtap gecesi ay ve her bahar sabahı güneş gençlere bir musiki söyler ki, bu bestenin güftesini bulmak ve tespit etmek memleketin bu üstatlarının, şair mütefekkirlerinin, millî ruhun mürebbilerinin vazifesidir. Şâir ve feylesof, bu millî üstatlar bilmelidirler ki her kanaat bir şiir gibi taşar, her sanat bir ders, her samimiyet bir galeyan, her hakikat bir imandır. Eğer sözlerinin içinde bir imana kadar varan bir derinlik bulamazsak sathidir. İsterse sussun bu hoca; bu sözlerinin sükuttan farkı yoktur, isterse sussun!..

Bizim batından evvelki üstatlar, mutlakiyetten nisbiyete geçmek noktasında kalmışlardı, şimdi her şeyi nisbiyetle tartan ve kabul eden bir zamanın mümtaziyetine erdik: Kaba bir cehl ile eskiden yapıldığı gibi, mutlak bir ilim tasavvur etmek ve âlem şümul bir mantığa inanmak bugüne nisbetle tehlikeli bir irticadır.

Şimdi âfâki her türlü emniyetten tecerrüd ederek, ahlâki, sağlam temeller üstünde barınabilmek kalıyor. Neye istinat edebiliriz? Maksat, bizi hareketten menedecek sebeplerin azametini takdir ve bunların her biri önünde kemal-i ihtiramla secde etmek değildir. Böyle menfi bir ilim belki mutantandır. Lakin bizi hayata sadık bırakan ve bir tarafa bağlanarak yaşamak isteyen kalplerimizi teşvik eden bir ilim, ne kadar daha müreccah!.. Şüphe yoktur ki tereddüt eden âlim, ne kadar istinadı olsa bile, hayattan ziyade ölümle meşgul olan ve hayatı ölüme

karıştıran bir mutasavvıftır. Terbiye ve tedrisin asıl gayesi iman sahipleri, mutekidler yetiştirmektir.

Bir felsefeden bir felsefeye konan müfekkireler, şimdiye kadar hakikati arayan ve beşeriyetin ona atfettiği bu muhtelif şekiller karşısında yorulan, nihayet hepsini tevhid eden, hepsine bir intizâm veren bir hakikat buluyor. Esasen o benliğimizde kısmen mevcut bir itikad olduğu için, derin bir surette inanabileceğimiz hakikat bu:

Bütün felsefeler bir takım şerait dahilinde, bir takım adamlar hakkında doğru ve nâfidir. Hiçbirinin bir diğeri üzerine ahlâki bir tefevvuku yok ve umumi, lâ-yetegayyer, dünyevî bir hakikat yoktur, bunu nafile ümit etmek bir cahillik olur.

Bizim esasen vâsi ufuklar içinde, zahmetle erebileceğimiz hakikatler bunlardır: Milliyetimizin ve dinimizin hudutlarında bulacağımız hakikatler!.. Bir Türk ve İslam hayatının kucaklayamayacağı bir hakikate inanmıyoruz.

Eğer vatanına, milletine, Türk ve İslam hayatının menfaatine inanmazsan neye inanacaksın, biçare genç?.. Mademki kafanla düşüneceksin, demek düşüncende serâzad olamazsın.. Bulduğun hakikat sırf senin hakikatin olabilecek!.. Hakikat diye aradığın, senin haricinde bulunan ve gözlerine karşı ufukta her zaman fâni bir şekilde, bir diğerine inkılab eden bir serap değil!.. Aradığın hakikat, ancak senin hakikatin olabilecektir.

Var olsun o üstada ki, seraplardan gelen ve iğfâl eden seslerden daha ileride, ciddi bir ilim ve hakiki bir fazilet gülistânında öten milliyet bülbülünü duyup, minaresinden bizi gülistanın içinde mahrem öten o bülbülün sesine çağırır. Zira işte o sestir ki, bir damlası kalbimizin ıztırabını söndürecek ve içimizde bir muhabbet tufanı gibi çağlayacaktır.

Gelecek makalemizde İsmail Hakkı Bey'in kitaplarını mevzu bahis ederek, hayata doğru bir hamle olan bu güzel eserin ihtiva ettiği ruhu ve bugün söylediğimiz noktai nazardan gençlerin bunlardan ne kadar istifade edebileceğini söylemek istiyoruz.

(*Dergâh*, 1 Mayıs 1337/1921, c. 1, nr. 2, s. 29-30)

Kitaplarımız:
Maarifte Bir Siyaset

İsmail Hakkı Bey'in *Maarifte Bir Siyaset* isimli kitabı, küçük ve son derece toplu, mevzu bahis ettiği meseleleri iyice tenvir ve icmal eden, maarifin hem eski hatalarının bir tarihçesini, hem âti için bir ıslahat projesini ihtiva eden bir eser!.. Maarif meselemizin ana hatlarını kavrayan mükemmel bir program ki, maarifin mümkün olduğu kadar sağlam bir siyaseti olması için ehemmiyetle tetkik edilmeye değer.

Keşke her nezaretin, her mesleğin mütehassısları; kendi şubelerine ve siyasetin karmakarışık ettiği her nezarete böyle ilmî ve müsbet bir program hazırlasalar! Hiç olmasın yarınki siyasetin ana hatları hakkında, müşterek bir proje tetkiki için ne kadar faydalı olurdu.

İsmail Hakkı Bey binlerce zekâları ve binlerce hayatları ezen bu hâilevi meselelerden, –zira emin olmalıyız ki maarif usullerimizi yoluna koyamadığımızdan binlerce zekâlar heba oluyor, gençliğe ait binlerce seneler, kuvvetler israf olunuyor–, hastalar içinde yaşayıp kanlı şeylere bakmaya alışkın bir doktor veya cerrah sükunetiyle, ilim ve ihtisas sahiplerine has bir sükunet ve tabiîlikle bahsediyor. Fakat haddi zatında bunlardan daha fecâatli meseleler yoktur. Ya Rabbi!.. Her gün ziyan olan ne kadar beyhude emek, fetanet, zekâ, sıhhat!..

Ötede beride bulabileceğiniz fotoğraflara bakınız: İptidai mekteplerde, ciddiyeti temsil etmek isteyen hocanın simasından ziyade, gülen eğlenen çocukların yüzleri, bunlar da haklı,

akıllı, hatta zeki, hayata daha yakındır. Mektep bu zekâları ne yapar?..

Neden zeki çocuklar nisbetinde ahmak adam var?..

Çocuklara ve gençlere ait işlerle, onların menfaatleriyle meşgul olmayı abes sayan, onları istihfaf edenler pek tuhaftır. Âtinin babası gençlerdir, bunu bilmiyorlar mı?..

"Terbiye" de "din" gibi içtimai bir kuvvettir. Ve muhtelif cemiyat-ı içtimaiye, kısmen terbiye anlayışlarına göre birbirinden ayırırlar.

Çocuğun mektepte kendisine lazım olan zekâsı, ahz ve kabul edici bir zekâdır ki bu çok kere mevcuttur. Halbuki adama hayatta lazım olan zekâ, müteşebbis ve mübdi bir zekâdır. Binaenaleyh çocuğun zekâsında bu sıfatlar tenmiye edilmezse, çok kere mekteplerde muvaffak olan o çocuklar, hayatta ibdâkâr zekâlardan olamayarak asi kalacaklardır. Bu hâlik zekâların adedini arttırmak ve ahir zamanlarında bunları tenmiye etmek muallimlerin vazifesidir

Tedrisat-ı taliye, mantıkla zekânın vahdetini temin için bir mülâzemettir, bir harstır. Yoksa amelî zanaatların talimi değil!.. Bir akıl, bir muhakeme yetiştirmek gayesini takip eden tedrisat-ı taliyenin hedefi, öyle çok kere sanıldığı gibi muayyen mesleklerin talimi değildir. Bu, zihnin tekevvün etmesine mahsus bir yerdir. Yoksa muhtelif ihtisasların tevzî olunduğu bir daire ve talim edildiği bir çırakhane değil. Millî bir harsa bütün aklımız ve gönlümüzle bağlı kalmalıyız. Millî hars muhtelif meslekler, zanaatler, gayeler arasında milletin şahdamarı, kuvve-i câmiası olacaktır.

Bir mürebbi ve müderris için maksat, bir kafayı doldurmak değil yetiştirmektir. Daha iyi olmaz isem, öğrendiğim neye yarar? Her genç der ki güya; "Ruhumu kurtarmanızı bekliyorum!" Fakat ulviyet arayan bu taze ruhları hırpalamadan, bozmadan yükseltmek ne güç bir sanattır?..

Bir mürebbi, bir müderris kimdir? Çocukta, gençlerde bir ruh uyandırmak isteyen bir sanatkârdır.

Ne feci bir şeydir ki yaşamasını, hayat kısmen geçtikten sonra öğreniyoruz. Mektep ruhları sağlamlaştırmıyor, muhakemeye isabet ve kalbe asalet vermiyor; bizi bir ilim silahıyla

yükleyip hayata atıyor. Terbiyemizi, –heyhat, ne pahasına– biz kendi kendimiz yapıyoruz; bu hususta mekteplerimiz tamamıyla nâ-kâfidir.

Yine mektebi hatırladım!.. Gençlik çağındaki o inhilâli, kuvvetlerimize hücum eden muarız kuvvetlerin tesâdümüyle beynimizdeki o infilâkı düşündüm. Gençliği korumak, kurtarmak, bu tecrübeyi bize sunmak, bu tecrübeyi daha evvel geçirmiş olanların vazifesidir. Ne yazık ki babalarımızın tecrübesinden, bize yarayabileceği gibi millî bir netice, bir miras kalmıyor. Eğer şerâit-i lâzımeyi haiz sultanîlere malik olmazsak, müstakbel neslin de millî zevkini bozulmuş görmeye mahkûm olacağız!.. Talim ve terbiye millî olmalıdır. Bir mürebbi olmak ve vatanın tekevvününe çalışmak lazımdır.

Muharrir ıslahat hakkında fikirlerini, müdafanamesini, hitap ettiği muhiti bilen büyük bir avukat gibi teşrih ediyor. Ne kadar hakkı var derken, aksi fikirlerin tatbik olunmuş olduğunu, ne yanlış yollara gitmiş olduğumuzu haşyetle görüyoruz.

İsmail Hakkı Bey diyor ki, "Mektep için hoca lazımdır. Hocasız mektep olmaz!" Ne basit mi diyeceksiniz?.. Katiyyen değil! Bir cehl-i mürekkeb bu hakikati, gayrı vazıh, namalum bir kaziyye sahasına indirmişti: "Muallim yokken, vasıta yokken, hatta talebe yokken, hatta mektep binası yokken mektep açmışız." Memleketin mukaddes hayatına hizmet, mekteplerin adedini alabildiğine arttırmakla değil, canlı ve tabiî müesseseler vücuda getirip yaşatmakla olur."

Birisi bana anlatıyordu ki, Bartın'da bir mahalle mektebine girmiş. Coğrafya dersi veren hoca, "çocuklar" diyormuş, "bu kitap dünya yuvarlaktır diyor, fakat sakın kitaba inanmayınız! Bir kere dünya yuvarlak olsa bunu elbette görürdük, siz de görürdünüz, ben de!.. Sonra bu dağlar, taşlar böyle yerlerinde durur muydu? Elbette durmazdı, yıkılırdı. Denizler, dereler böyle yerlerinde kalır mıydı?.. Elbette kalmazdı, akardı. Bizim de üstümüz başımız ıslanırdı, bir yerde barınamazdık!.."

Rûşen Eşref bir gece, vaktiyle mahalle mektebinde elifbayı nasıl ezberlediğini söylemişti. Çocuklara güya kolay öğretmek için, bir şarkı veya ilahi diyemeyeceğim ahenk üzerine, hep birden bağıra bağıra okuturlarmış:

Elif eyli êle, elif eyli êle, embil umbul, lub lub
Be beyli bêle, yebli yumbul bali, bub bub

Bütün elifba böyle devam ediyor ve bunu elifbayı kolay öğrenmek niyet-i halisanesiyle ezberletiyorlar!.. İlim, ilim olmadan... Cehl, münevver bir zihin olmadan, kısacık yolu kendi kendine bulamıyor... Uzak, çapraşık ve çıkmaz sokaklara sapıyor. Senelerle inliyor. Bu, duymuş olsak, kim bilir ne müessir bir ahenktir. Kara cehlin hırs ve iştah içinde, nazlı ilme karşı haykırdığı davet, "gelsin!" diye yalvarma: Bar bar bir dua!..

Ya Rabbi!.. Ham ve cahil müfekkireler, ilme karşı ne ilahi bir hürmet duyarlar. Fakat aşkları ne kadar aldanarak karanlık yollarda, uzaklardadır. Uzaklardan gelmek ister, ne kadar mesafeler aşar, susuz kalır, kervanlara karışır. Sebepsiz, mânâsız, uzak, kaybolmuş diyarlara, garip haclara gider. Çünkü bu, bizim arkasından koştuğumuz ve bizim cehlimizden kaçan ilim, bu yollar hatta kitaplarla zorla hasıl olma bir şeytanlık değil; iyi doğmuş ümmilerde bile mevcut hayatın feyzi, kalplerin nurudur. Ona doğru mahalledeki küçücük yollardan yürüyeceğiz. Hakikatin, taşlar arasından kalbe isâl eden yolu bilakis kısadır, fakat onu bulmak lazımdır. Münevverlerin vazifesi yolu kısaltmak, beyhude emeklere, ziyan ettirici zahmetlere mâni olmak, tecrübeyi sunmak, kalbi açmak, boş ve kalpsiz ilmi kovmaktır. Ta ki kalpler şaşırmasın, bir nur arayan zihinler aldatıcı ziyalarla bunalmasın.

"Elifba" okutalım derseniz, arzunuza iştirak ederim. Fakat bunun için de, derakab o acîb ilahiye başlarsanız, susmak benim hakkımdır. Fakat siz beni tasvip etmeyeceksiniz!.. Ve hatta bana, "elifbayı okutmak istemeyen fena adam" diyeceksiniz. Bana bunu söylemeniz de mukadderdir. Evet, kısa yolları bırakıp yanlış sokaklara sapmak mukadderdir.

Yalnız elifbanın bu timsali taliminde değil. Fakat hemen bütün maarif mesâilinde bu beyaz sakallı, ağır başlı efendiyi maarifimizin bir timsali gibi görüyorum ki, çocuğun karşısında kafa sallamayı tutturmuş, gönlü bir nevi hülyaya dalgın, gözleri süzülüyor, sayıklıyor:

He heyli humbul, hâli lehe hub hub!..

Müellif ıslahat hakkında müdafanamesini benim gibi değil, hitap ettiği muhiti bilen büyük bir avukat gibi teşrih ediyor. İsmail Hakkı Bey fikirlerini benim gibi değil, bilakis o kadar açık, bariz, güzel ve hatta parlak bir surette gösteriyor ve, o kadar mühim bir surette hakkı var ki, kendi kendime, "Ah, azizim! Ne kadar yorulacaksınız!" diyordum. Çünkü kabahat daima böyle, en son derecede, muşa'şa bir surette sonuna kadar haklı olmaktadır. Hak, ikisi ortası yarım terakkiler isteyen ıslahatçılara kalır. Bir davada pek haklı olup, bunu bilmek şahsımız için bir muhataradır. Hukukumuzu tamamıyla bilmeliyiz ki verilen miktarından müteşekkir kalalım..

Bu kitabı, yahut muharririn diğer eserlerini okumadınızsa, fikirlerini ne kadar vuzuh ile gösterdiğini size anlatmaya imkân yoktur. Muharrirlik muvaffakiyeti şâyân-ı tebriktir. Bir fikri bu kadar katiyyet ve vuzuh ile gösteren kalemler matbuatımızda pek az. Fikret'in sözlerine göre, "Fikri hür, vicdânı hür, irfânı hür" bir mürebbi, bir müderris olan İsmail Hakkı Bey ruhu mağlup olmamış bir imana sahip. İlim ve tefekkürle büyümüş, yetişmiş ve sû-i teşekküle uğramamış en iyi Türk başlarından birisidir. Vatanın bir kuvvetidir.

(*İleri*, 4 Mayıs 1337/1921)

Kahramanların Verdiği Ders

Yunanlılar Anadolu toprağını istila etmeye başlayınca, onlara karşı şimdi harp edenler birer birer, adım adım toplandılar. Bu istilâya karşı yeni bir cephe teşkil ettiler..

Bugün burada aynı gaye için çırpınan bizleriz, vuruşan onlardır; dua eden bizleriz, harp eden onlardır; hesap eden bizleriz ve ateşe karşı göğüs geren onlar!..

Askerlerimizin bize karşı bu tefevvuku nereden geliyor?

İlim bizce, hayatı anlamaya ve tanımaya mahsus bir usuldür. Biz, kalplerinin cevherini ham bırakan ve zekâyı bir mevtâ kandili gibi sabit bir şule menzilesine indirerek, kendi kendilerini bozan adamların rahle-i tedrisinde yetiştik. Hayatı hıfz edilecek bir mal gibi telakki eden bu üstatların yetiştirdiği bizler, hayatın bir damlasını kaçırmadan, zevkimizi tatmin için sonuna kadar içmeye hazırlanmış adamlarız. Hayat ile mest olmaktan büyük bir zevk tahayyül edemedik.

Onlar içinse hayatın en büyük kıymeti, daha büyük bir gaye uğruna tehlikeye konulabilecek ve feda edilecek bir emanet oluşundadır.

Gayesini böyle bir kahraman gibi sevmek, kim bilir ne derin bir zevktir? Demek ki hayat aşkına üstün olan bir aşk, ondan daha haris bir şey!..

İşte bugün onlar, maneviyatlarında bize karşı böyle bir tefevvuk sayesinde harp ediyorlar. Hepsi birer kahraman, birer mücahit; bugünün de, yarının da muhafızlarıdır! Ve bugün onların sayesinde, yarın onların sayesindedir!..

Menfaat-i şahsiyelerini yabancıların himayesinde arayanlardan maada, kurtulan vatanda herkes onlara yarın diyecek ki:

"Halaskârlar, rehakârlar sizlersiniz!.. Milletimizin ocağı olan bu vatanda nemiz kaldıysa, sizin kahramanlığınız sayesinde kaldı. Ne varsa fedakârlığınızın eseridir. Elimizdeki hisseyi bize ayıran sizlersiniz!.. Biz kördük, gözlerimizi açan sizlersiniz!.. Baygındık, ruhumuzu ayıltan sizlersiniz!.. Cahildik ilimsiniz, hastalıkta hayatsınız. Malımızı değil, varımızı değil, aklımızı ve kalbimizi de siz kurtardınız!.. Nemiz varsa sizindir!..

Bugünkü beşeriyete kıyasen, fevkalbeşer olan bu insanların bizimkilerden yüksek oluşlarına kurban olan başları düşer ve bizimkilerden aşklı bir kan taşıdığına kurban olan kalpleri durursa; şüphe yok ki, her şeye rağmen dinlerinin ulûhiyyetine imân etmiş bu mu'tekitler, vatanlarının hakkına bağlı kalmış bu vatanseverler semây-ı İslâmın en ulvi şehitleri olur. Eğer cahillerin zannettileri gibi nisbî olmayan bir hakikat, gören gözlerin kendilerine göre bozmadıkları âfâkî bir hakikat ve bir mantık olsa.. Budalaların zannettiği gibi, cihanın insaf eden gözleri olsa, cihanın gözleri bu kahramanlığın karşısında, bu fedakârlığın, bu cesaretin şaşaası karşısında kamaşırdı. İnsanlardan ne gayrı şahsi bir görüş, ne de yabancılardan insaf beklemeye hakkımız var. Her görüşü temin eden bir terbiyedir. Bundan mahrum olan gözler, alışmadıkları ve beklemedikleri güzellikler ne kadar vecd verici, ra'şe verici olsa da bunları görmeyecektir. Bir milletin faziletlerini ve güzelliklerini görmek için de, hergün tecrübe ediyoruz, millî bir terbiye iktiza ediyor. Ta ki milletteki fazileti, bazılarına bid'at gösteren ikilik olmasın. Hılkî veya irsî, onların terbiyeleri bizimkine fâik!..

Hayat, kendini tehlikeye koyacak cesarete yükselmezse, bir korku sahasını aşmıyor. Hiçbir hayat, "ölümü bile kabul" eden bir aşka yükselmezse, bir kahraman hayatına yükselemiyor.

Onlar nihayet kahramandırlar!.. Çünkü ölünen yerleri görmüş, ölümü kendileri için kabul edebilmiş ve bu korkuyu yenmiş, yani ölümü yenmiş adamlardır. Ölüm bizi korkutamadıktan sonra, yoktur diyebiliriz. Mevcut olmayan bir şeydir.

Herhangi bir talihe râm olarak, ölüme bile ehemmiyet vermeyecek kadar cesur ve ruhlu bir hayatın zevkine yükselmek!.. İşte kahramanların verdiği ders!..

(*İleri*, 6 Mayıs 1337/1921)

Talim ve Terbiyede Milliyet

Terbiye millî olmalıdır; zira millî terbiyelerle yetişen sair milletler karşısında, bir milletin muhafazası ve müdafası, hayatı ve neşvünemâsı içindir. Zaten muhtelif milletler terbiye ve talimi bu esas üzerine kurmuşken, başka türlü harekete imkân yoktur. Mesele bu noktai nazardan tenvir edilmezse, karanlıkta ve hata içinde kalınır. Gencin ruhunu kurtarmak için verilen ders, bilakis ruhunun mağlubiyetini temin eder.

Görmüyor musunuz ki, vatanın ve milletin bu büyük hazinesi, istihfâf ettiğiniz o gençliktir. Bütün milletler kuvvetlerini ondan alır. Vatan perverler yetiştirmenin tam sırası ve fırsatı iken, yabancı ruhlu gençler mi yetiştirmek istiyorsunuz?

Bir aralık böyle idi: Harsları itibarıyla Fransa'dan dönenler "frankofil", İngiltere'den dönenler "angloman", Rusya'dan dönenler "slavofil" ve Almanya'dan dönenler "cermanist" idi. Fakat Türk harsını şuurlu surette temsil edenler yoktu.

Eğer irfânen ve harsen lazım geldiği kadar hazırlanmış olmayan bir nesil, bunca muharebelerden sonra, bu son felaketlerin derslerinden de istifade etmez, etmemize de mâni olursa bu cidden elim olur. Millî maarif, millî hars bizim için hayat ve ölüm meselesidir. Ve bu öyle bir meseledir ki, bunu şimdiki nesil halletmelidir. Milletin bütün şan ve şerefine iştirak edemeyen bir münevver sınıf ve bir hükümet?.. Artık olmamalıdır.

Vergileri toplayan, askere çağıran, zabtiyeyi temin eden ve halktan hürmet bekleyen hükümet, bunları elbette hayat-ı milliye namına, vicdan-ı millî namına yapıyor. Eğer kozmo-

polit ise, bu yerde işi nedir? Demek ki bana tahmil olunan bu vazîfeleri tahsil etmek, onun yapacağı iş değildir. Millî bir mefkûreye yükselmeyenin, millet namına icrâ-yı hükümete hakkı yoktur. İştirak ettiği bir hükümetin, vergilerini tahsil ettiği millete kozmopolit bir terbiye veren bir Maarif Nazırı hilekârdır. Bir sanatkâr kendi köşesinde ve kahvehane köşelerinde, istediği kadar kozmopolit olabilir. Lakin bir millet kozmopolit bir Maarif Nazırını nasıl besleyebilir?.. Her nazırın eline millet bir Osmanlı bayrağı verir. "Bunu taşı, yüksek tut, hukukunu sıyânet et, gerilemesin!.." der. Bilhassa Maarif Nazırı, bir Osmanlı bayrağı taşımayı tasmim etmiş bir adam olmalıdır.

Vicdan ve irfânı, bu manevi cephesi bekçisiz ve müdafasız bırakılacak bir vatanın, toprak hudutlarını askerlerle muhafaza ettirmek günahtır. Zira bu askerlere günahtır. Maddi hudutları düşmana kapayan kahraman göğüsler, manevi hudutları açan ve istilâyı temin eden mağlup müfekkirelerin beyhude ve biçare kurbanları olur.

Eğer daha kesîr bir ekseriyet, milliyetimizi daha etraflı bir surette idrak edebilmiş olsaydı, değil yalnız muharebeden evvelki hatalı siyasetten tevakki, fakat hatta Mütareke'yi takiben bizi iflasa doğru götüren bir siyasetin de, pek çok fenalıklarından nefisimizi vikâye edebilmiş olurduk.

Haricin bize karşı vaziyeti sarihtir. Tıpkı bizim bazı siyasetlerimiz gibi, onlar bizi tenvir edilecek "barbarlar" telakki etmek istiyor. Ancak en munsıfları tereddüt ediyor. En asilleri, Pierre Loti gibi isyan ediyor. Bizden, medeniyetlerinin galebesi nisbetinde mutavaat bekliyorlar. Ve medeniyetlerini, kendilerine irâd temin eden bir akar gibi kiraya vermek istiyorlar. Almanlar ilimlerini silah gibi kullanmışlardı. Diğer garplılar da menfaatleri namına hiç olmasın bir diplomasi, bir siyaset gibi istimâl ediyorlar. İçimizde bile, bu nüfuzlarına kapılmış birçok peyrevleri var. Safdil Türkler garba karşı her zaman aldanarak, miraslarını kısmen tüketmiş gibidirler. Ve şimdi bize müflis bir mirasyedi muamelesi yapılıyor. Bir yabancı memlekete gelen adamın asıl aradığı dost, o memleketin sahibi değil, kendi menfaatidir.

Talim ve terbiye millî olmalıdır. Çünkü ruhtan gelen bir müdafadır; ruhun içinden, vatanın hudutlarını ve istiklâlini müdafaya gelen bir nurdur. Bu hususta âfâki bir mantık ve yabancı bir tecrübe nâ-kâfidir.

Falih Rıfkı Bey, *Akşam*'daki güzel makalelerinin birinde mi, *Ateş ve Güneş* isimli kitabında mı unutmuşum, pek şâyân-ı dikkat bir şey söylüyordu. Kendilerini dayakla sürükleyen redifleri takiben harpte kahramanlıklar gösteren Anadolulu'nun, geçen muharebede, şarkı öğreten ve hüsnü muamele eden genç ihtiyat zabîtlerine açılmadığını ve bunları takip etmediğini kayd ve işaret ediyordu. İşte iki ayrı terbiye alan bir milletin hayatındaki ikizliğin hazin misali!.. Adamlar birer makine değildir. Bunun içindir ki mürebbiler hitap ettikleri ruhu sezmiş olmalı ve bilmelidirler.

Bir türlü unutamadığım bir matem, İsmail Hakkı Bey'in muhterem refikleriyle birlikte tesis etmiş oldukları Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'nin ve mecmuasının faaliyet ve neşriyatını tatile mecbur olmuş olmasıdır. Çünkü bu hususta şuurlu bir teşkilattan mahrûm olmak tazmin edilemeyecek bir ziyan!..

(*İleri*, 9 Mayıs 1337/1921)

Kitaplarımız:
Türk Tarihi *ve Necip Asım Bey*

Bu hafta içinde Dârülfünûn'da, muallimlik hayatının kırkıncı senesi münasebetiyle Necip Asım Bey'in şerefine, Edebiyat Fakültesi müderrisleri tarafından bir çay ziyafeti verildi.

Necip Asım Bey, ismini Türk tarihine raptetmiştir. Bugün Türk tarihi der demez, onun ismi de hatıra geliyor. Bu, kendisi için ne büyük şeref!.. Ve Necip Asım Bey'in şerefine söylenen sözlerle, yapılan şeyleri kimse çok görmüyor. Bu muhit verebildiği manevi mükâfatı ondan esirgemedi. Bir mürşit olduğunda herkes ittifak ediyor. Hayatın mahrumiyetleri, katılıkları içinde teselli edilmeye muhtaç olan bu hassas kalbin, etrafında böyle büyük bir muhabbet ve hürmet halkası teşekkül ettiğini görmekle, pek mütehassis kaldığından eminim.

Necip Asım Bey bundan pek çok zaman evvel, 1293/1877 tarihinde, memleketi olan Kilis'ten İstanbul'a geldiği zaman, Sultan Hâmid yeni cülûs etmişti ve o Rus muharebesi senesi Mekteb-i İdâdî'den Mekteb-i Harbiye'ye geçmişti. Harbiye'de bir usul varmış: Talebeyi isimlerinden maada bir de "etnik" isimlerle çağırırlarmış: Arap Yakup Efendi, Çerkes Hasan Efendi, Kilisli Necip Efendi.. derlermiş.

Kilisli mi?.. Kavmiyetlerin mevcudiyeti kendisine böylece münkeşif olan genç, kendisinin de yalnız bir şehrin ahalisinden değil lakin o Arap, o Çerkes gibi ayrı bir ırka mensup bulunduğunu ve yalnız Kilisli değil, fakat bir Türk olduğunu düşünmüş. İhtimal ki buraya gelmeden evvel uzun müddet Şam'da

bulunuşu, Arap olmaması itibarıyle zihninde bu fikrin uyanmasına yardım etmiştir. Fakat her halde biraz acîb değil midir ki, o zamanlar talebesine milliyet hissini böylece Mekteb-i Harbiye veriyordu.

Ve Necip Asım Bey o zamandan beri bizde milliyet nurunun mübeşşirlerinden biri oldu. Bu nurun ruhumuzda tulûu için müktesebatı, tabiati, muhiti, hayatı ve fırsatları müsait olduğu kadar çalıştı. Millî harsın lüzumunu etrafına taammüm için uğraşmış; bütün bu hayatın nümunesi, bu misal de ispat ediyor ki "hakikat" bedihi değil, hakikat varsa bile bedâhet yoktur. Bu fikir ve bu noktai nazarı telkin için, Necip Asım Bey hatıra gelmez müşkilatın karşısında kalıyordu. Muhiti Türk tarihi, Türk medeniyeti ve Türk milleti hakkında düşman değil, tamamıyla lâkayttı. Necip Asım Bey'in *Mekteb* mecmuasının 23 Mart 1310/1894 tarihli nüshasındaki (üçüncü sene, s. 306) bir mektubu bu itibarla pek şâyân-ı dikkattir. "Hepimiz Türk olduğumuz halde, nezdimizde en müphem ve en meçhul olan şey de Türklüktür. Bizde bir Arap meftuniyeti, Acem rağbeti, Frenk taklidi hüküm-fermâ olduğu ve bunlar hakkında hemen herkeste az çok malumat bulunduğu halde, hakikaten müessis-i medeniyet, mazi ve hâlde hâmî-yi İslâmiyet olan koca Türklere dair kimsede bir fikir yoktur. Malumat denilen şey Türklüğün haricinde aranıyor ve ilh." Bu mektubu, "Türk tarihini an'anesiyle yazmaya teşvik" için yazıyor. Kendisi aynı nüshada Macarlara dair bir makale neşrediyordu. Lakin *Mekteb* mecmuasının kolleksiyonunu karıştırırsanız görürsünüz ki, muharririn Macarlar hakkında ikinci bir makalesinden başka, bu noktai nazardan hemen hiç bir şey yoktur. Yegâne mevzuyu, Arap ve Acem medeniyetlerinin methiyeleri teşkil eder durur.. Türkün tâlii gariptir. O devrin, Saray'da Arapların hakim bulunduğu bir ânı imiş. Bu mektup, arabî 29 Ramazan tarihli nüshaya tesadüf etmişti. Vaktiyle Necip Asım Bey hikâye ediyordu ki, bir iki gün kendisini cidden tehlikede hissettikten sonra, araya bayramın girmesi sayesinde kendisiyle meşgul olmamışlar, bu sayede kurtulmuş!.. Hakikat bedihi değil, hakikat varsa bile bedâhet yoktur. İlim ve hayat sayesinde zahir, ruşen farzedilen bir hakikat evvelce görülemiyor, inkâr ediliyor; yeni fikrin, yeni

noktai nazarın kazanması zaruri fakat senelere, senelerce emeklere muhtaç.. Her fikir, her hakikat pek yavaş yürüyor.. Geçenlerde *İkdam*'da Ahmet Cevdet Bey şehadet ediyordu ki, "Türkleri dilleri yüzünden uyandıranların birincisi Necip Asım Bey adlı bir câbittir." Filhakika işte bundan sonra, 1312/1896'da intişara başlayan *İkdam* gazetesiyle, Necip Asım Bey Türklüğe dair neşriyatına devam ediyor. Hatta *İkdam*'ın kendisini ilk olarak, "Türk gazetesi" diye tavsif etmesine o saik olmuş. Gerek *İkdam*'da, gerek ayrıca küçük risaleler ve kitaplarda Necip Asım Bey'in neşriyatı o kadar mütenevvidir ki, bu bapta hatta icmalî bir fikir vermek, maatteessüf bugünkü fırsatla yazılmış bu makalede, vaktin müsadesizliğinden dolayı mümkün olmayacaktır. Ancak küçük bir risaleyi zikretmek istiyorum: *Millî Aruz* isimli küçük kitabı son derece şâyân-ı dikkattir. Malumdur ki hece vezni henüz daha layıkıyla tetkik olunmuş bir mevzu değildir ve bu hususdaki neşriyat pek nadir, nâ-kâfidir. Bilhassa durakların tayini itibarıyla bu küçük kitabın pek büyük ehemmiyeti vardır.

Fakat bilhassa Leon Cahun'ün *Asya Tarihine Medhal: Türkler ve Moğollar* isimli kitabının, bir misli kadar ilavesiyle *Türk Tarihi* adlı tercümesi şâyân-ı kayıttır. İşte Necip Asım Bey'i Türk tarihi müellifi diye en çok tanıttıran yarı tercüme, yarı telif bu kitaptır.

Bundan sonra Necip Asım Bey, Tarih-i Osmanî Encümeni'nin *Tarih-i Osmanî*'sine medhal olmak üzere, birinci cildini merhum Mehmet Arif Bey'le birlikte neşretti. Bu kitapta Selçukî devrinin nihayetine kadar ufak bir Türk tarih-i umumisi, bir de Bizans tarihi var. Fakat Mehmet Arif Bey Türk tarihi ve Necip Asım Bey Bizans tarihi kısmını yazmışlardı. Tarih-i Osmanî Encümeni'nin tensibiyle yazılan ve vasıtasıyla basılan bu kıymetli kitapla elimizde kısa bir Bizans tarihi ve bir Türk kaleminden çıkmış bir Türk tarihi hülasası var demektir. Necip Asım Bey Tarih-i Osmanî Encümeni âzâsındandır. Lakin maatteessüf görüyoruz ki, bu cemiyet hiçbir faaliyette bulunamadan mefkûresini unutmuş duruyor.

Necip Asım Bey Darülfünûn'da "Türk Lisanı Tarihi" müderrisidir. En eski âsâra nazaran ve sırasıyla zamanımıza kadar

lehçelerden bahis ve bunları aralarında mukayese ediyor. Eski "durûbu emsal" delaletiyle, en eski zamanımıza kadar çıkmış oluyor. Ve hatta kable't-tarihimizi, mitolojimizi tetkik ediyor. Türklerin en eski eser-i içtimaisi telakki edilen *Kutadgu Bilig*'i Uygurcadan lisanımıza tercüme ediyor. Gerçi Wambery ve Radloff Uygurca okumuşlardır. Lakin yanlışlarla ve onlar tercümelerini almanca neşretmişlerdi. Bütün bu tetkikatın tarihimiz için ne kadar esaslı bir ehemmiyeti olduğu âşikardır. Dârülfünûn'da gelecek senenin iptidasından itibaren ders tevsî olunmuş ve "Türk Tarih-i Umumisi"ni de ilaveten tedris etmesine karar verilmiştir.

Sırf ilmine düşkün, sevimli ve samimi bir muallim, bir âlim siması olan Necip Asım Bey henüz genç, zinde bir ruha maliktir. Ve en büyük meziyeti de bu afif ve cesur ruha sahip oluşudur.

Geçenlerdeki bir makalesi münasebetiyle Cevdet Bey'e verdiği cevabında, *İkdam*'ın intişarında kendisini, "Türkiye'ye müteallik neşriyat ile tavsif" ettiğinden dolayı teşekkür ediyordu. *İkdam*'ın eski kaarileri, gazetelerinden, bu himmetin devamını bekleyeceklerdir. Millî mevzulara ehemmiyet veren Ahmet Cevdet Bey, Necip Asım Bey'in *İkdam*'da Türklüğe dair haftada, on beş günde bir olsun bir makale neşretmesini temin etmelidir. *İkdam*'ın bu kadim emektarı hatır için bu vazifeyi deruhte edeceğinden, bu gazetenin ve bu selahiyattar imzâdan mütehassis olacak kaarilerin, eski zamanlarımız içinde öğrenilecek pek çok canlı mevzular bulacağından eminim. Böylece bu müverrihin mazimiz hakkındaki vukufundan, gazetelerde istifadeyi temin etmiş olurduk.

Ankara gazetelerinde okuduğumuz eğer doğru ise, Ankara Maarif Vekâleti Türk tarihi hakkında vazifesini iyice takdir ederek, bu hususta lâkayt kalmamaya ve Türk tarihine ait mühim birkaç eserin tercüme ve tabına karar vermiş. Reşîdüddin'in Moğol tarihine medhal olmak üzere, Blochet'nin yazdığı Fransızca eseri tercüme olunmak için itihap etmiş. Reşîdüddin'in *Câmiü't-Tevârih* adlı Moğol tarihi, Türk tarihi için en iyi mehazlardan biridir. Kıymetini selahiyettar olanların teslimde müttefik bulundukları bu kitabın aslı da Arabîden tercüme edilmeye değer. Ve Blochet'nin kitabının pek değerli

olduğunda, hüsnü intihabında şüphe yoktur. Lakin bundan başka Leon Cahun'ün *Asya Tarihine Medhal* adlı kitabı da tercüme için intihap edilmiş ki, demin söylediğimiz gibi, bu kitap hem Necip Asım Bey tarafından bir misli kadar ilavesiyle tercüme edilmiştir, hem bir tarihten ziyade romana benzeyen, her halde eskimiş bir kitaptır.

Bunun yerine Necip Asım Bey'in Arabî, Fârisî ve Avrupa lisanlarından birçok mehazlara baş vurarak, Darülfünûn'da tedris etmek üzere planını altı cilt üzerine taksim ve bugün üç cildini yazmış, diğer üç cildini de muhteviyatı itibarıyla hazırlamış olduğu, her cildi lâ-akal beş yüzer büyük sahifelik *Türk Tarihi*'nin hitamı ve tabı temin edilebilse, ne kadar daha müreccah olur. Muharririnden aldığım malumata atfen; bu tarihin birinci cildi kable'l-İslâm Türkleri, ikinci cildi Türklerin İslâmiyetle münasebat-ı harbiye ve medeniyeleri, Türk-İslâm hükümetleri, Mısır'da Tulonîler, Ahşîdler, Türkistan'da Karluklar, Alp-tiginler, Samanîler, Gaznevîler, Selçukîler'i; üçüncü cildi Cengiz hükümeti, dördüncü ve beşinci ciltleri bundan sonraki zamanları; altıncı cilt de Timurlenk ve Timuriler'i ihtiva ediyor ve edecekmiş. Muharrir yedinci cildini Kurûn-ı ahîre tarihinden mebde' telakki ve bunu yazmayı [birkaç kelime boşluk –NT] etmiyor. Bu altı cildin tabını temin edebilmek ne kadar şayân-ı arzûdur! Böyle bir âlime gösterilebilecek en büyük hürmet, eserini zıyadan vikaye ve istifadesini mümkün olduğu kadar teşmil etmektir. Fakat yalnız Necip Asım Bey'e layık bir eser-i hürmet olarak değil; bu kitabın şimdi tabı, içimizden bir çoğumuz istiklâl ve tarihimiz için canımızı bile feda ettiğimiz bu sırada, ırkımızın mufassal ve güzel bir tarihinin elimize geçmesi itibarıyla da münasiptir. Mensup olduğu milletin tarihini, her nesil yeni baştan, yeniden gördüğü gibi yazar. Nihayet lazımdır ki, şimdiki Türk'ün tarihini de, nasıl gördüklerini söylesinler! Mademki ne Dârülfünûn Neşriyat Cemiyeti, ne Maarif Nezareti buna da muvaffak olamayacaktır. Ankara Maarif Vekâleti'ne bu kitapların bastırılmasını tasviye ederim.

(*İleri*, 13 Mayıs 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
İsmail Hakkı Bey ve Eseri

Üç dört sene kadar oluyor, Ruşen Eşref'in güzel bir kitabı neşir olunmuştu: *Diyorlar ki!..* Diyenler, edebiyatın o zamana kadar en meşhur isimlerine sahip olanlardı. Dedikleri arasında, o günün fikir, sanat ve bilhassa siyasiyatta en birinci mevkîi işgal eden bir şair feylesof hakkında, hemen hiç bir şey yoktu. Gariptir, İttihat ve Terakki'nin saltanat-ı mutlakası hüküm sürerken bu muharrirler, edipler, şairler, bizde emsali bulunmaz derecede ilmî bir "kafa" olan Ziya Gökalp, hece vezninin belki en hisli ve kuvvetli şairi olan Ziya Gökalp ve İttihat ve Terakki'nin feylesofu, Merkez-i umumi âzâsı Ziya Gökalp hakkında, ne lehte ve ne aleyhte hemen hiç bir şey söylemiyorlardı. Memleketin mukadderatına tesir eden bu adam, okumanın üstatları telakki edilecek olan yazarlara tesir etmemiş gibiydi. Bunlar belki de onu okumamışlardı. Fikirlerini milletin hayatında tatbik ettiren bu siyasî feylesof, mütefekkirlere tesir etmemiş gibiydi. Bunlar belki de onun fikrini düşünmemişlerdi.

Ef'âl arkasında gizlenen ruhu incitmeden kavramak için, muhitimizin tecelliyatına daima muhabbetli bir nazarla bakmalıyız. Aldanırsak bile bu kendi aleyhimizde olmaması için, daima hadisatı mânâlarından tecrit etmeyen bir surette teşrih etmeye çalışmalıyız. Ziya Gökalp Bey'in ilim ve kalem kuvvetine rağmen, meslekdaşları üzerine bu tesirsizliği eğer doğru ise, bunu böyle izah edebiliriz: Demek ki muhitimizde, "sanat"a yükselmeden fikir sahasında kalan bir "tez", tesir etmiyor. Ziya

Gökalp Bey pek ziyade tasnifci, fazla mutlakiyetçidir. O kadar ki felsefesi hayatı örtüyor. Fikrini, bir eser-i sanat tarzında değil, doğmatik bir tarzda müdafa ve telkin ediyor. Bu müellifin kusuru fazla doğmatik oluşudur.

Zekâsı maddenin ve imânı muhakemenin altında ezilmemiş olan İsmail Hakkı Bey, bilakis her fikrini bir his derecesine ıs'âd ediyor. Onca söylenilecek bir fikir, ihsas edilecek bir histir. İlim onda hisse yükselmek cesaretini buluyor ve kitap hayata eriyor. O, her fikrini şimdi sanat şeklinde ifade ediyor: "Gerçi Ziya Gökalp Bey'in büyük bir sanatkâr olduğunu ve bazı fikirlerini hatta nazmen, mesela *Yeni Hayat*'ta ifade ettiğini biliyorum, lakin iyi anlaşılamamış olan bu şiirlerinden ziyade felsefesini ihtiva eden nesirlerinden bahsettim." O kadar ki, fikirlerini hatıralarındaki canlı vak'alara bağlayarak, bu maceralarla onları hayata ithal ediyor ve bu da onları emsalsiz bir derecede samimi gösteriyor. Onun kadar samimiyet hissi vermek güçtür.

Acaba ümit edebilir miyiz ki, bu mütefekkir ötekinden daha çok okunsun ve daha iyi anlaşılsın?.. Bunu ümit etmekte hakkımız vardır. Lakin bazen görüyorum ki onun da yazıları, edebiyatın haricinde kalan ilmî eserlerden telakki ediliyor. Ancak eminim ki gençler, bu genç üstadın eserine lâkayt kalamazlar. Zira kitaplar karşısında onların duyduğu büyük buhranı, o eserleriyle bizzat yaşıyor ve bu buhranı tespit ve kendine göre halletmiş bulunuyor. Dikkatle okunulunca bu güzel eserler, samimiyetle aranılan ve bulunulan bir mefkûreyi hikâye eder.

İsmail Hakkı Bey'in çocukluğu ruhani bir feza içinde geçmiştir. Sonra kitaplarla temas eder etmez, bilhassa "Jean Jacques Rousseau ve *Emile*"ine, bir buhrana tutulmuş; bir hamle ihtiyacı duymuş ve Jean Jacques Rousseau'nun şiiriyle mest bir mefkûrenin ve Meşrutiyet'in o heyecan ve galeyan seneleriyle, ondan da sonraki Balkan muharebesi senelerinin mahsulü olan ilk kitabı *Talim ve Terbiyede İnkılâp* bu hamle ile yazılmış bir eser; heyecanlı, ölüye ve maziye karşı bir isyan, geniş bir hürriyet talebi, üslubu itibarıyla bile şâyân-ı dikkat bir kitaptır.

Bu hamleden sonra, –eserinin delaletiyle görüyoruz– muharrir ikinci bir devreye giriyor. Bu devre, ilk heyecandan sonra muharriri daha aklî, daha ilmî bir tefekkür sahasına götürüyor.

Bu devrin ana fikri, bir nevi terbiye psikolojisi ve sosyolojisidir. *Talim ve Terbiyede İnkılâp*'ta olduğu gibi, terbiyeyi mefkûresi itibarıyla değil; belki bir hadise, bir hadise-i ruhiye ve içtimaiye mahiyetinde âfâkî bir nazarla tetkik ediyor. *Terbiye-i Avâm* ile, tedris notlarıyla tertip olunmuş *Terbiye İlmi* ruhiyat sahasında biri tatbîkî, diğeri amelî iki teliftir. *Din ve Hayat*, *Ahlâksızlık*, *Maarifte Bir Siyâset*'te ve *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti* mecmuasındaki makalesinde, daha çok içtimaiyat ile meşgul olarak, Durkheim tesiri altında düşündüğü gözüküyor.

Bundan sonra ise bilhassa Bergson'un nüfuzuyla, *Yeni Dünya* mecmuasındaki "Bir Hamle" adlı makale ile başlayan silsilede ilk hamleye dönüyor. Burada "hads" taraftarı bir felsefe ile düşünerek, milliyet ve dini bularak, bu sağlam esaslar üzerinden muhitindeki hayata bakıyor.

Fakirleşen, sonra tekrar bir hayat hamlesi ile ilk safhasına dönen ve tekrar ruhu bulan bu muharririn eseri kadar canlı, hayati, ilmî, mükemmel bir eser bilmiyorum. Bu zihnin geçirdiği safhalar birbirini nakz değil, ihzâr eder mahiyettedir, bu bir "tekevvün" hadisesidir. Bir meyveyi kemale erdiren tek bir mevsim değil, dört mevsimdir. Lakin pek çok gençlerin zihni, birbirine zıt gelen kuvvetler ve biri ötekinin istihzaratını mahveden mevsimlerin tezatlı tesirleri karşısında perişan olur.

Gençlerin fikir hayatına doğdukları sene, onlara zihn-i beşerin hülasasını sunan bir kütüphane, heyhat ki otuzundan sonra çoklarında sönecek bir şule yakar. Ve büyük bir buhrana tutulmalarına sebep olur. Bu buhran içinde, yeni an'ane ve hayatı mantığa istinat ettirmek isteyen rasyonalistler karşısında asıl müşkilat, millî ruhu sezen bir edebiyat bulmak ve bu sayede şuurlu bir milliyete istinat edebilmektir.

Dikkat edin ki gençlerin başları, milletin en kıymetli malını taşıyan bu nazik mahfazalar, tabiatın bu en hassas terazileri; felsefe sistemleri sallanan buhurdanlar gibi, ilahi tütsülerini ilk defa olarak döktükleri zaman mest olacak ve her biri manevi bir "yâr"a gönül verecektir. Bu çağlarda duyduğumuz bir takım deniz perileridir ki, bizi en tehlikeli kıyılara çağırır. Böyle davetler karşısında hangi gencin kalbi lâkayt kalabilir? Bu demde başlayan, belki bütün hayata tesir edecek bir aşktır..

Halbuki hayatı yenmek ve nevmididen kurtulmak için hissiyatımızın tehzîbi ve fikirlerimizin neşv ü nemâsı, sağlam bir usule rabt olunması iktiza eder. Gençlerde doğru hissetme kuvveti tenmiye olunmalıdır. Gençlerin başları eğer ziyalarını ikad edebilirseniz, âtiyi tenvir edecek kandillerdir.

Bir ruhun tehevvünü!.. İşte bir müderrisin, bir mürebbinin vazifesi buna çalışmaktır. Ateşi ve nuru benliğimize doğru inerek, kendi ruhumuzun derinliklerinde aramalıyız. Geçmiş asırların kalbimize bıraktığı hâlâ sıcak küller vardır ki, karıştırırsak içinden ne kıvılcımlar çıkar! Bizde ekseriyetle, kıblesini şaşırmış adamlara münevverlerimiz denilir, bu tabir yakında bir istihzâ mahiyetinde kalacak. Pervane gibi her ziyaya uçmak isteyenler münevver değildir. Maneviyatı akılla tartmak istemek, felsefenin en büyük dalâletidir. Mahsusatı makulatla izaha kalkışmayan ve ilme haddini bildiren bu cesur âlime, ne büyük bir muhabbet duyuyorum!.. Çünkü muhtelif hayat mevzularındaki aczimizin mühim bir sebebi de, bu garip suretteki mantıksız lügatimiz, mantığa ihtiyaç ve itimadımızla ona fazla bir selahiyet verişimizdir. İstinadgâh olarak bir mantık arayanlar görmüyorlar ki, bu yaptıkları en büyük mantıksızlıktır. Evet bir de en manevi, en hayatlı mevzuları maddi ve riyazi bir mesele gibi düşünenlerin, "makul" olmadığını farzettikleri şeyleri red ve illa kabul etmeleri, "mantıkî" ile "tabiî"yi birbirine karıştırmaları, bir kalıp için ruhu nafile yere örseleyip bozmak oluyor. Hayata bakmadan kitaplarla iktifa eden, kitapla toplanan ilim ne kadar nâ-kâfi!.. Hatta bilmem ilim midir, yoksa ilim maskesi taşıyan ve sesiyle konuşmak isteyen bir cehalet değil midir?..

Buradaki maksat, zekânın rolünü ve asaletini inkâr etmek değildir.

Bilakis öğrenmek ve düşünmek taraftarlarıyız. Lakin yalnız muhakeme ile meşgul ve yorgun bir zihnin, inkâr ede ede, inkâr edilmeyecek hiç bir şey bırakmayacağını düşünüyoruz. Ve her fikri muhakemeyi yıkan başka bir fikri muhakemenin mevcûdiyetinden dolayı, hayata lazım olan hakikatler için muhakemenin fevkinde bir mevki istiyoruz, zira onun erişemeyeceği hakikatler var!..

Biz pek garip üstatlara ermiştik. Bunlarca "medeniyet" demek, sadece "Avrupa medeniyeti", –isterseniz buna "alafranga medeniyeti" de diyebiliriz– demekti. Başka bir medeniyete imkân bulmuyorlardı. Bundan başka, ancak tarihte kalmış ve şimdi mevcut olmayan eski medeniyetlere inanabilirlerdi. Dikkat etmiyorlardı ki, Avrupa medeniyetinden başka medeniyetler vardır, medeniyet havzaları vardır ve bizim medeniyetimiz vardır, bir İslâm medeniyeti vardır: Bunun hususi eşkâli, ruhu vardır. Niçin bunu görmüyorlar?.. Çünkü garbı görüp, ruhunu kavramadan kalıbına âşıktırlar. Bizim ruhumuzu da, girer diye bu kalıba sokmak isteyen bu tehlikeli cahillerin, böylece en mühlik düşmanlarımız gibi esâsımızı, ruhumuzu inkâr ettiklerini, hiçe saydıklarını gördük.

Halbuki her ilim bir itikadı kurtaran, yaşanan canlı bir şeydir. Tekâmül, terakki, medeniyet içeriden gelme bir inkişâf, bir hamledir. Çocukluğumda, mânâsı iyice münkeşif olmadan zihnime saplanmış bir Fransızca cümleyi hatırlıyor, tercüme ediyorum: "Hayat sanatı, hayattan bir eser-i sanat vücuda getirmektir." Bunun mânâsını şimdi veriyor, bunu şimdi anlıyor gibi oluyorum. Medeniyet de bir eser-i sanattır.

Türk milletine faydalı olabilmek için, en evvel, asıl onun hususiyetlerini, onun hayatını duymak ve sevmek lazımdır. İsmail Hakkı Bey millî ruhu her zaman sezmiş, anlatmaya ve sevdirmeye çalışmıştır. Daima "madde" karşısında ruhun müdafii olarak, bu güzel sözü söyleyen: "madde mânânın artığıdır" izahını veren İsmail Hakkı Bey'e, geçen makalemde tespit etmek istediğim fikri buhran içinde ruhumun.. ruhların bu hakkını verdiği için minnettarım. Bu Dârülfünûn müderrisi için nadide bir şey, bir mürebbi olduğunu söylemek mübalağa değildir. Ruhî inkilâb ve intibâhların, daima her tedbirin, her tesirin fevkinde bir kudret ve kuvveti olduğunu söyledi. Onun kadar ruhunun haricinde duyduğu imana râm olan, iman sahibi bir mütefekkir bilmiyorum. İlmini ruhuna mezcetmekle, ilmin ciddiyet ve samimiyetini kurtarıyor. Sahte ilim, cahilâne ilimden ancak bu kadar uzaklaşmak kabildir. Bizde hiç kimse talim ve terbiyenin, bilhassa bir ahlâk ve bir ruh meselesi olduğunu, bu kadar müdellel ve bu kadar makul ve güzel bir tarzda tespit et-

memiştir. Herkes mektepsizlik ve irfansızlıktan şikâyet eder; cehaletin tevlid ettiği zihniyetten ve cehaletin ruhundan değil. Halbuki asıl bu mühliktir. Cahaletin en tehlikeli tecellisi budur. Hayat içinde tecrübeli ve kurtulmuş ruhlu cahiller, hiç faydasız malumata sahip olanlardan daha ziyade kıymetlidir. Mefkûresiz bir maarif olamaz. Maarifimizi ıslah etmek isteyenler, ona garbın usullerini ikame etmek istiyorlar. Garpta mevcut olan bir ruhu, milliyet ruhunu nefhetmekten korkuyorlar. Çünkü onu buradan alacaklardır. Halbuki bunsuz bütün yaptıkları çürük ve nafiledir, zira bu taklit bile değildir: mefkûresiz bir maarif olamaz!

Mefkûremizi bulalım!.. Başımızı semâya kaldırırsak, başımız üstünde parladığını göreceğimiz milliyet yıldızını!.. Evet, milliyetimizi bulmak semâdaki yıldızımızı bulmaktır. Bizim kıblemiz bu yıldız olacak!.. Siyâset için, asıl asalet ve seciye ister. Soysuz bir terbiye olamaz. Millî harsın lüzumuna kâni olan ve bunu *Maarifte Bir Siyaset* kitabında, *Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti* mecmuasında kaydeden İsmail Hakkı Bey, felsefesini hayattan alan bir mürebbidir. İşte onun için yazıları da bu kadar canlı!

Diğer cihetten, terbiye veren medeniyetin feyz aldığı bir menba da dindir. Hayata giren ve hayatı veren bir din!.. Ve şark âlemine bakarsak, onun vâsıta-i temeddünü olan din-i İslâm!.. Tarihin bir mahsulü olan cemiyet-i beşeriye, tarihin mirası olan dine istinat eder. Din faaliyet-i medeniyyenin cevheridir ve din sendeleyince medeniyet de alçalır. Bâb-ı içtihadı kapalı addedenlere rağmen, hayata girmiş olan din-i tabiî yaşıyor. Ciddi ve samimi hiçbir mütefekkir ona lâkayt kalamaz. İsmail Hakkı Bey *Din ve Hayat*'ta bu hususdaki fikirlerini yazıyor. Bu mânâ ile diyebiliriz ki bâb-ı içtihad açıktır ve İsmail Hakkı Bey de bir müçtehittir. Asıl münevver odur. Onu tarif için imanlı, imanı sâri bir adam demek muvafıktır. Dârülfünûn muhitinde bulunuşu bir nimettir. Zira bu canlanış zamanlarında muhtaç olduğumuz böyle mürşitlerdir.

Milletimizin faziletlerine şuurlu bir surette ermek istiyoruz. İşte asıl hayat kaynağını sezmiş bir muharrir ki, bu sırra ermiş olduğu için, bütün yazıları pek kıymetli ve pek güzeldir.

Bir isyan ve bir teheyyüc olan ilk eserinden beri kitaptan kitaba, bu hayat kaynağına doğru akan bu kitaplar gayet güzel eserlerdir. Ve işte asıl edebiyat bunlardır. Edebiyat mutlaka "vaka hikâyesi" çerçevesini aşmayan bir şey değildir ve vezin ve kâfiyeli yazılar olması lazım değil, ruhi mevzuları tetkik ve ta'mîk eden böyle yazılardır. Velev sanat için sanat taraftarı olsak, –ben sanat için sanat taraftarıyım– klasik bir tarzda, umumi hislerle düşünen bir adamın kalemi, elbette bize anekdot-vakalar hikâye eden bir hikâyeciden üstün, ona fâik ve daha canlı bir sanatkârdır. Bizde şekle karşı garip bir düşkünlük, bunları sanatın haricinde telakkiye taraftar gözüküyor. Halbuki bunlar, bu makaleler de ruhu tatmin eden asıl bir edebiyattır. Gariptir ki o telakkiye rağmen, son zamanlarımızın en güzel yazıları İsmail Hakkı Bey'in, Yakup Kadri ve Yahya Kemal'in ve Falih Rıfkı Bey'in bazı makaleleri olduğu halde, edebiyat arayanlardan bazılarının gözleri bunları görmüyor. Yakup Kadri'nin *İkdam*'daki makalelerinin bazıları bir cilde toplansa, gençlik bu eserle belki en seveceği ve istifade edeceği bir kitaba malik olurdu. Hislerimiz ve fikirlerimiz belki samimiyyeti tahrik ettiği ve şekil kaygusuna düşmediği için, en çok galeyan ve muvaffakiyet bu şekilde tebellür ettiği cihetle, en derin yazılarımız bunlar oluyor. Edebiyatımız maateessüf diğer sahalarda, bu makaleler kadar şumullü ve derin sahifeler verememiştir. Zira ruhun galeyan ve heyecan hislerini ayaklandıran, bunlardan daha çok derin, samimi ve hisli mevzular olmaz.

Bana gelince: Ben İsmail Hakkı Bey'in yalnız halecân-bahş bu son makalesini değil, lakin bu kitapların mütefekkir, sade, uslu ve beyaz sahifelerini de en sevdiğim, en müfrit şairlerin derin şiirlerini okur gibi kalbimde bir galeyân ve halecân ile okudum.

(*Dergâh*, 15 Mayıs 1337/1921, c. 1, nr. 3, s. 44-45)

***Dergâh*'ın itizarı:** Abdülhak Şinasi Bey'in geçen nüshamızdaki "Kitaplar Karşısında Gençliğin Buhranı" unvanlı makaleleri, tertip sehivleriyle çıktığından, teessürle beyan-ı itizar ederiz.

Yarınki Hayat - Yarınki Türk

Bugün bütün bir âlemin göçtüğünü görüyoruz ve kalbimiz sızlıyor. Zira bütün güzellikleri, incelikleri, an'aneleriyle göçen mutantan, eski, büyük bir âlem!.. Bizimki belki en bedbaht gözlerdir. Zira bir devrin, hiçbir gurubun olamayacağı kadar kanlı, helecanlı, olanca şaşaasıyla bu son [birkaç kelime sansüre uğramış olmalı –NT] gördük.

Fakat bu çekilen [bir kelime sansür] âlem, yerini başka bir hayata, başka bir dünyaya bırakacaktır. Yavaş yavaş bu yeni âlemin kıymetlerini, an'anelerini ve unsurlarını teşkil edeceğiz. Şimdiden, bugünün içinden yarın başlıyor, doğuyor. Onu görebilirsek, bizimkiler belki en mesut gözler olacak.

Dünkü adamlar kalplerinde, vicdanlarında ve fikirlerinde, tamamıyla değiştiler. Hayata doğan birçok yeni insan var. (İki buçuk satır sansüre uğramış) Bu mehîb hayatın şefkatini görmüyorlardı. Yarınki vicdan, yarınki insan nasıl olacak? Yarınki millî hayatın mânâsını, maksadını, ruhunu nerede bulacağız? Nasıl bir hayat yaşamayı arzu ediyoruz ve yaşayacağız? Yarınki millî gayemiz ne olacak? Kanayan ellerimizden düşürmediğimiz, ve kanayan kalbimizde hiç azalmayan gaye?.. Bu suali ruhsuz addetmeyin, çünkü mu'tâdtır. Yeniden ıslahat programları doğacak.. Kısmen duymuyor muyuz?.. Yeniden ıslahatçılar türeyecek. Bunları kısmen görmüyor muyuz?.. Birçoklarımız her zaman garbı gösterir, bütün nümunelerimizi oradan almamızı tavsiye eder dururlar. Lakin biliyorlar mı ki Avrupa, milliyetlere taksim olunmuş bir kıtadır; orada yaşayan ayrı ayrı mil-

letler ve her birinin millî bir ruhu var!.. Eğer galip Avrupalıların hayatını nümune alarak bir kalıp döker ve kalbimizin bu kalıba girmesini yeniden isterseniz, bu imkânsız teşebbüste bir daha aldanmak mukadderdir. Fakat bu defa artık yetişir, artık aldanmak ve ziyan etmek yetişir!.. Artık gözlerimizi, garbın kalıbından ruhumuza çevirmenin, kalbimize dönmenin sırasıdır. Garba benzemeyi kozmopolitlerin istediği gibi değil, garbın milletleri gibi millî olmayı istemeliyiz. Sulhu da ırkımızın, milletimizin muharebedeki halâskâr faziletleriyle tahalluk etmeliyiz. Meşklerimiz ve nümunelerimiz kendi muzaffer kahramanlarımız olmalıdır.

Bir kahraman hayatı yaşayanlar, hayata mutlak muhabbet, vatan perverlik, milliyet perverlik, ittihat (ve terakki demiyorum) lakin hem "ittihat", hem "terakki" fikirlerini getireceklerdir. Lazımdır ki muharebeyi yaşayanların başları, bu zamanların mânâlarını vicdanlara teşrih etsinler!.. Vatan onlardan yalnız harice karşı hudutlarla istiklâli değil; dahile karşı da birliğimizi, istiklâlimizi kurtarmalarını, böylece milliyetimizi kurtarmalarını bekliyor. Arkadaşlık, karâbet, muhabbet, bir milletin harpte kazandığı bu askeri faziletler, adamlar arasında bu müşareket ve yekdiğerine emniyet hisleri ki, büyük bir gailenin erkânı içinde gibi ancak bir milletin efrâdı arasında tecellî edebiliyor.. Bu hisler hayatımıza doğmalıdır. Başlarımızı mukadderatımızın yükseldiği zirvelere kadar yükseltmeli ve kalplerimizi hâlin derin tehlikeleriyle oymalıyız. Harp ve felaket bize elbette dersler vermiş, hayatımıza lazım olan faziletleri talim etmiştir:

Sebat, metanet, cesaret, hesap, düşmanı bilmek, aldanmaktan ve tehlikeli ziyanlardan tevakkî, yalnız kendine, milletine istinat ve yine sebat ve metanet.. Bu hisler hayatımızda, her gün lazım olan su ve ekmek gibidir. Ümit eder, muhakkak görürüm ki, bu kahramanlık zamanlarından bizim de zihnimizde bir küşâyiş, bir itilâ, bir revnâk kalacak. Bilhassa din meselesinde, o evvelki küstah ve hımbıl lâkaydimizden eser kalmayacaktır. Mü'minlerin kalplerini dolduran, kalplerinden taşan imân bizi birleştirecek ve –İsmail Hakkı Bey'in güzel bir tabiri vechile– bir "yeşil medeniyet" baharı açacaktır.

Bize en çok teşkilat, birlik, millî kuvvetlerimizin seferberliği ve tesanüdü lazımdı. Anadolu'nun son devirdeki bütün hummalı hayatı da bunlardır. Millet kendine lazım ve layık olan "hamle-i hayatiye"yi bulup, yeniden bütünlüğünü duyuyor. Evet, Türkler aralarındaki birliği şimdi nasıl duymaz? Mademki en ağır şekilde hepimizi birden tahkir ettiler ve mademki beşeri hukukumuzdan mahrûm kılmak istediler, aramızda şimdi bir vahdet nasıl doğmaz? Ruhları ve fikirleri itibarıyla büsbütün kurumuş olmayanların ve hayata bu seneler zarfında doğmuş olanların kalplerini, muhakkaktır ki sıcak bir muhabbet birbirine birleştirecektir.

Ve bir kütle ve bir vahdet teşkil ettiğimizi mademki anladık, bunu hisseden ruhun doğmuş olması kâfi bir beşarettir. Bugün, yarın cemaat teşkilatımızı yoluna koyduğumuz zaman kurtulmuş olacağız!.. Kesesini Hilâl-i Ahmer'e döken, gazetesinde şahsi halâsının havadisini okuduğunu anlayan ve caminde umum için dua etmesini bilen bu millet için, artık muhabbetli, vicdanlı, faal, hür, geniş, zeki, ruhlu bir hayat yaşamak bir ihtiyaç; manevi, fikri ve maddi bir ihtiyaç olacak!..

(*İleri*, 18 Mayıs 1337/1921)

Kitaplarımız:
Tarihimize Dair Neşriyat

Ankara Maarif vekâletinin tarihimize dair bir takım eserler tercüme ve tab ettirmeye karar verişi sırasız değil sıralı, yapma değil ruhlu bir teşebbüstür. Biz ırkımızın ve medeniyetimizin tarihini hâlâ bilmiyoruz. Konduğu mirası tahkik ve ta'mîk etmeyen, servetini tenmiye ve deynini de edayı düşünmeyen bir mirasyediye ne dersiniz? Biz de onun gibi değil miyiz?..

Bir millet hayat hazzını tarihten alır, tarihinin devamıdır. Bu tarihe lâkayt kalanlardır ki hayata da lâkayt kalacaklardır.

Siyasi fırkalarımız temenni edilecek bir seviyede olsa, felsefelerine ermiş bulunsalardı, birbirlerinden bugünkü siyaset kadar mazinin tarihi için de, (birkaç kelime sansür) tarihi arayış itibarıyla da (birkaç kelime sansür) tespit ederlerdi.

Bizim felaketimizdir ki içimizde Türk tarihi, Türk edebiyatı ve bütün Türklük, dörtyüz çadır halkının Ertuğrul'la beraber Söğüt civarına gelişinden itibaren başlar ve bunların ibdâ ettikleri bir şeydir zannedenler var. Türklük için bu telakkiden daha müthiş bir hata olamaz. Belki bütün mazinin en mühlik hatası da bu idi. Bu yanlışı tashih edecek yerde, tamim etmeye kalkışmak bize mi düşer?.. Bilakis Türklüğün her devirde bir "kül-bütün" teşkil ettiğini düşünmek ve söylemek bizim vazifemizdir.

Mazimizin bu meçhul kalan tarihini, olanca tafsilatıyla yazmaya kalkışmak sanırım ki bir tek adamın, fikri ne kadar cesaretli, malumatı ne kadar bereketli olsa bile, yalnız başına

cesaret edemeyeceği kadar ağır, vâsi bir teşebbüstür. Hem ilim, hem sanat olarak tarihin gayesi, bugün her zamankinden daha mu'avvec ve şumullü olması itibarıyla, büyük bir tahavvüle uğradı. Gitgide yeni ve ne kadar canlı mevzuları dairesine ithal ediyor. Binaenaleyh bir tek faaliyetin ne kadar zinde ve feyyâz olsa da, yalnız başına başaramayacağı bir mevzu oluyor.. Ve binaenaleyh tarih gittikçe bir iştirâk eseri, müşterek bir eser mevzuu mahiyetini alıyor.

İşte "Tarih-i Osmâni Encümeni" de kısmen böyle bir noktai nazardan doğmuştu. On iki aza olmak üzere teşkil olunmuştu. Vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey'in riyaseti altında toplanıyor, çalışıyor, gayet şâyân-ı dikkat bir mecmua neşrediyordu. Bu mecmuanın muhteviyatını, Avrupa tarih mecmualarını dikkatle takip ve mündericatından kaarilerini telhîsen haberdar ettiklerini muhtelif defalar gördük. Bir tek kitap neşretmişti ki, muharrirleri Necip Asım Bey'le merhum Mehmet Arif Bey, *Tarih-i Osmanî*'ye medhal olmak üzere, bununla Türk tarihini ve Bizans tarihini tetkik ve telhis etmek lüzumunu görmüşlerdi. Acaba bizde niçin en nâfi, en elzem ve müsmir olması me'mûl teşebbüsler neticesiz kalır? Biz ona neden lâkayt kalıyoruz ve "Tarih-i Osmanî Encümeni" niçin toplanmıyor ve neden hiçbir eser, hiçbir vesika neşriyle uğraşmıyor? Tekrar etmeli ki başlıca bir iş de, esaslı vesikaların ve mehazların tabıdır. Tercüme veya gayrı matbu eski eserlerin tabı suretiyle yapılacak harikulade işler var.

Mesela Necip Asım ve merhum Arif beylerin delaletiyle, Bahriye Matbaası'nda *Selçukname*'nin tabına başlanmış ve on bir formasının intişarından sonra, muharebe vesâir sebeplerle devam edilememişti. Bari bunun tabı temin edilse!..

Selçukname Sultan Murad-ı Sâni zamanında Yazıcıoğlu Ali adlı, bugün hâlâ ekseriyetimize tamamıyla meçhul, fakat yarın meşhur olmaya namzet bir müverrihin eseridir. Muharrir bunu, o zaman bulabildiği birkaç yüz cilt tarih kitabına müracaat ederek ve Hazîne-i Humâyûn'da senelerce çalışarak yazmış. Bu müddet zarfında padişah bütün kitapları emrine âmâde tutmuş. Türklerin, Osmanlı saltanatının bidayetinden evvelki tarihlerinin, Osmanlı tarihine ittisali noktai nazarı bu esere pek

büyük bir kıymet bahşediyor. Hazîne-i Humâyûn'da (Revan Köşkü kütüphanesinde) dört nüshası mevcut olan bu mühim eserin, bilahare bir nüshasını da Halis Efendi bulmuş ve iştirâ etmiş olduğu cihetle, şimdi Halis Efendi'nin hususi kütüphanesinde mevcut olan bir beşinci nüsha ile karşılaştırılıp, mukâyeseli tabı fevkalâde şâyân-ı arzu ve temennidir. Bir aralık Necip Asım Bey'le Halis Efendi ve Halil Fuad beylerin, bu beş nüshayı bil-mukayese tab ettireceklerini duymuştum. Fakat görülüyor ki böyle mühim teşebbüsler için şahsi himmetler yetişmiyor. Müşterek himmetler iktizâ ediyor.

Fakat itikadımca yalnız böyle, başlıca mehaz ve eski eserlerin tabı ile değil, başka bir makalede yazmış olduğum veçhile, müşterek bir sa'y mahsulü olarak mümkin-i menâbie müracaatla, umumi tarihimizi yazmaya çalışmaktan da çekinmemeliyiz. Çünkü her nesil için tarihin noktai nazarı değişir. Binaenaleyh her nesil milletin ve ırkın tarihini kendi anlayışına göre yeniden yazmalıdır. Emin olmalıyız ki bu kadar gerilere doğru giden bir tarihi, zaten asırlarca tekrar tekrar yazıp duracağız. Müstakbel kaç büyük âlim ve müverrihimiz bu işi başarıp, tekrar başlayacak!..

Mesela tahmin ediyorum ki böyle umumi bir tarih şimdi Anadolu'da yazılsa, müverrihin noktai nazarı gayet tabiî bir surette, tarihte doğrudan doğruya milletin oynadığı role cezbedilir. Mademki şimdi bu tarihi bilhassa millî bir kıyam, Kuvâ-yı Millîye kurtarmıştır!.. Mazide de bu kuvvetlerin müsbet tesirlerine o muhit daha bariz, daha canlı bir mevki verir.. Bir tarihin zaten iki kıymeti vardır: Biri tarihî, diğeri vatanî oluşu.. Zira bir tarih daima, bir milletin zinde ve faal kuvvetlerinin hikâyesidir ve bunları tenvir eder. Millet, tarihini anlamakla hamiyet, cesaret, fedakârlık, dindarlık gibi hislerini canlı ve hayatta görecek, faziletlerine şuurlu bir surette erecektir. Millet, tarihini öğrenmeye layıktır. Tarih yalnız hükümdar ve serdarların, kahramanların tarihi değil, doğrudan doğruya milletlerin de hak ettikleri bir hayattır. Mesela *Mustafa Kemal Paşa* istiklâl için sebat ediyor, fakat bu sebatın şerefini milletine atfediyor, o ruhtan aldığını söylüyor. Belki büyük adamlar, millî bir ruhun elleri veya ağzıdır. Tarih yalnız hükümetlerin vekayii değil; lakin mille-

tin fikrinde, hissinde, zevkinde, hayatında, içtimaiyatında vukua gelen tahavvüllerin de tarihi olmalıdır. Zira tarihimiz demek, medeniyetimizin tarihi demektir. Bir "Türk Medeniyeti" tarihi olacaktır. Hamdullah Suphi'nin senelerden beri, bu serlevha ile yazmak istediği ve yazmaya çalıştığı tarih!..

Evet, milletimizin hayatı bize gösterilmeli ve anlatılmalıdır. Şüphe yok ki şimdi yazılacak böyle bir tarih bir "mazi yâdı", birçok hatalar ve noksanlar ihtiva edecektir. Fakat aynı zamanda birçok yeni his ve vaka irtibatları kaydedecektir. Zaten her eser daha canlı bir eserin müsveddesi değil midir? Her eser, müstakbel bir eserin istihzâri notları mahiyetinde değil midir?.. Asıl tarih gibi yeni ilimlerdir ki, çocuklar gibi kendi kendilerine yürümek cesaretinde bulunmalıdırlar.

Esasen bu kitaptan birçok hülasalar, icmaller çıkarılırdı. Muhtasar mektep kitapları, icmal ve telhis ettikleri tarihi, biraz şuurlu bir vesikadan ahzetmiş olurlardı. Tarihimizi kim yazacak? Niçin kendini büsbütün tarihe vakfetmiş Yahya Kemal, Yakup Kadri, İsmail Hakkı veya Hamdullah Suphi gibi, kalem sahibi genç bir müverrihimiz yok?

Son zamanlarda Köprülüzade Mehmed Fuat Bey'in neşrettiği iki kitap gayet mühimdir. Tarihimizden bahseder etmez hatıra gelen bu *İlk Mutasavvıflar* ve *Türk Edebiyatı Tarihi* büyük iki eserdir ki, bunlardan başka birgün ayrı bir makalede bahsetmek istiyoruz.

(*İleri*, 19 Mayıs 1337/1921)

Kitaplarımız:
Haşim Nahid Bey'in Üç Muamma*'sı: Garp Meselesi, Şark Meselesi, Türk Meselesi*

Muamma mı?.. Hem de üç muamma!..

Evet, bu küçücük kitabın büyük unvanı tam olarak şudur:

Üç Muamma: Garp Meselesi, Şark Meselesi, Türk Meselesi. Ve bu unvan altında kitabın mündericatını hülasa değil, fakat nazarı dikkati bilhassa bazı noktalarına celbeden birkaç satır daha var ki, bunlar icmalin vuzuhunu getirmiyor. Mukaddime bir maksad-ı mahsusla yazılmış gibi kalıyor; bütün mukaddimeyi te'kîd değil, tashih ediyor... Siz belki, "bütün bunlar mesele ama, niçin muamma olsun?" diyeceksiniz. Kitabı okursanız niçin olduğunu anlarsınız. Haşim Nahid Bey'in fikirleri biraz muğlâk ve müphem, ve üslubu biraz karışık ve karanlık. Bir muharrir ki mevzu bahis ettiği meselelerde, filhakika birer muamma şekil ve şemâili göstermekle pekâla muvaffak oluyor. Kitabı bitirdiğiniz zaman, üç muammanın hiç olmamış ilk ikisi, itikadımca yine muamma şeklinde kalıyor. Bu eser müsvedde gibi telakki edilmelidir. Yazı ile kitaba hakkedilmiş bir fikrin sesi, bu sahifelerden yükselmiyor. Muharririn bu ufak kitabı ne bir eser-i sanat, ne bahsettiği meseleler hakkında felsefî bir tetkik mahiyetinde değil. Lakin münevver geçinenlerin de kavrayamadığını düşündüğü bazı meseleler hakkında, nazarı dikkati celbetmek ve bilhassa vatanın hayatî bir buhran geçirdiği şu sıralarda, bazı fikirleriyle müfid olmak için yazmış zannediyorum.

Üç Muamma'yı ben eğer iyi anladımsa, Türk meselesinin ne olduğunu ne Avrupalılar, ne de içimizde hiç kimse tamamıyla anlayamadı. İşte zannım ancak bu babda, böyle düşündüğünde emniyete tahavvül ediyor. Muharririn bu fikrinden eminim, çünkü bunu sarahatle kaydediyor: "Çünkü Türkler bu meseleye mücerred olarak baktılar. Halbuki Türk meselesini vuzuhla anlamak için, garp meselesiyle şark meselesi de beraberce tetkik olunmalıdır. Benim yapacağım budur" diyor. Ve o takdirde insana bir fikir tevârüd ediyor: Bir de "İslâm meselesi" vardır. Türk muamması noktai nazarından, bu âlem de mevzu bahis edilmeliydi. Hakkınız var. Muharrir bu hususta sarih bir izah vermiyorsa da, noktai nazarını anladığım kadar, sırasında tespit etmeye çalışacağım.

Muharrir evvela garp meselesi kısmında:

"Bugünkü Avrupa, eski medeniyetlerin terâküm ve kendisine intikal eden bilgilerini tekemmüle çalıştı. Birçok tabiî hadiselerin illet ve neticelerini, temyiz ettiği alakaları itibarıyla tasnif ve kanunlarını keşfetmeye muvaffak oldu. Müsbet ilimlerin müşahade ve tecrübe usullerine istinaden, maddiyat sahasında vukua getirdiği tahavvüller pek büyüktür" diye, medeniyetçiliğin Avrupa'da zuhur ve neşeti hakkında fikir ve kanaatlerini tespit ediyor. Bu on üçüncü sahifesine eminim ki hususi bir kıymet atfediyor. Çünkü muharririn hususi noktai nazarı budur. İşte Avrupalıların böyle maddi sahadaki tecrübeleriyle tekevvün eden muakale sistemi, onların mefkûrelerini yıktı ve onları mefkûrelerini maddi sahada aramaya sevk etti. Bunları izah eden sahifeleri eminim ki, kendi itikadınca en kıymetli sahifelerdir. Haşim Nahid Bey ki gidip Avrupa'yı görmemiştir, Avrupa'yı dev aynasında temâşa etme itikadında bulunanlar karşısında, Avrupalı kafasını yalnız maddi menfaat arkasında koşar gibi telakki ederek istihfâf ediyor. Ve kendisinin vâsıl olduğu derecede bu istihfâf, hemen garip ve nev'i galiba kendine münhasır bir taassup gibi sevimli geliyor. Kendi kendime, "Oh diyorum", işte tabiî bir aksülamelin hasıl ettiği zihniyet!.. Onlara büyütücü dürbünlerle bakanlara zıt olarak, bu da dürbünün ters tarafıyla bakıyor. Garbın meddahları, garbın heccâvlarını halk edecekti. İfrata karşı tefritin, ikisi ortasını bulmak için fay-

dası vardır. Mübalağanın mazarratını, aksülamel olan bir mübalağa bastırır. Haşim Nahid Bey bizim maneviyatımızı, garbınkine nisbet daha çok müte'âlî buluyor; garbın zihniyetini ise kaba ve maddeci!.. Ve hakkı da var.

Yalnız Avrupa medeniyetinin netice itibarıyla maddi menfaatleri düşündüğünü farz ile, mefkûresini görmek istemediği ileri fırkalar, mesela sosyalizm için de sadece "maddiyatçılık" diyor. İştirak etmediğimiz bir kanaat ve bir gayeyi tenkit etmek için, onu mefkûresinden tecrit ederek muhakeme kadar hatalı bir şey olmaz. Zira muhaliflerimizi küçültmek istemekle, kendimiz küçülmüş gibi görünürüz. Başkalarının ruhunu ve fikrini eda eden bir kelimeyi kullanmaktan niçin çekinelim? Şuuru kavranılıp da buna cevap verilmeyerek, bu ruh, münakaşanın fevkinde bırakıldıktan sonra, en müessir kuvvetlerine karşı konulmamış, nüfuzlarının menbaına dokunulmamış olur. Sosyalistlerin gayesi, yalnız garbın muztarib kitlesini sermayedarların tahakkümünden halâs değil, beşeri bir hakkaniyettir. Ümitlerinde aldanan bu adamların hülyalarındaki hataları ve tehlikeli noktaları istediğiniz gibi anlatın, fakat bu ümitteki beşeri muhabbeti ve onları sevk eden ruhun şiirini inkâr etmeyin. Bu şiiri sezip de ona layık bir cevap vermezseniz, korkulur ki milletin en genç, en dinç zekâları, garbın yüksek bacalarından çıkan sıcak dumanlarla savrulan bu fikirlere gönül verecekler, ve bir serabın davetine şitâb etmek isteyebileceklerdir. Bütün felsefeler, en yüksek ve ince ruhlara, şiiriyetleriyle nüfuz ederler. Ve her zaman işte bu muhabbetli, kuvvetli ruhlardır ki, diğerlerini de sürükler ve besledikleri muhabbeti neşir ve tamim ederler. Bu nikbinliğe kapılmayanlar bile, asıl bunlar, bu gayedeki şefkati inkâr etmemelidir. Garpta ileri fırkaların hatiplerini ve muharrirlerini, çok kere zengin ve münevver tabakaların evlatları arasında bulduklarını zaten görmüyor muyuz? Açlıktan bahsedenlere, "Neme lazım? Karnım tok a!.." ve soğuktan titreyenlere, "Neme lazım?.. Sırtım pek a!.." demek kadar adi bir felsefe ve bir cevap olamaz. Ve bir kalp ve hatta bir zekâ karşısında, bu bir felsefe ve cevap mıdır? Bilmem; bildiğim bir şey varsa o da, müdafa edilmek istenilen fikirlere iştirak edenlerin, böyle müdafalar karşısında kendi fikirlerinden soğuyacakları-

dır. Haşim Nahid Bey bir de üstelik: "Efendim siz fazla maddiyat perest adamlarsınız!.." diyor. Şarkın bihakkın methettiği maneviyat perver zihniyeti, bu kitabında biraz mübalâğa eder gibi gözüküyor!.. Muharririn mevzu bahis ettiği meseleler itibarıyla şunu da kaydetmeyi lazım gördüm ki, garbın bu "sosyalist" fırkaları, o âlemin bize ve şarka karşı büsbütün mutaassıp olmayan, nisbeten munsıf ve ehven zihniyetini temsil etmektedirler!

Bir de bu kadar kısa ve mücmel bir kitapta, "bab"ların ancak birisine ilave edilmiş bir "lahika" lüzumsuzdu. Gustave Le Bon'un, bir Fransız mecmuasının bilmem hangi tarihli nüshasındaki bir makalesine, burada verilen cevap abesti. Her muharrir kendi fikirlerini hülasa ve beyâna çalışmalıdır. Eğer fikrimize zıt olarak, ötede beride yazılan her yazıya maazallah cevap yazmaya kalkışsak, her sabah bir kütüphane dolusu yazı yazmak lazım gelir. Hiçbir muharrir, tashih ve tekziblerin kâtib-i umumisi değildir. Cevaba maruz olan niçin Gustave Le Bon da, başkası değil?

Lakin muharririn buna cevaben ne diyeceğini bilmiyorum. Çünkü şu cümlesinde zaten söylüyor: "Bizim büyük bulduğumuz Gustave Le Bon" diyor. Halbuki bir vehme kapılıyor. Türk efkâr-ı umumiyesi Gustave Le Bon'un taht-ı tesirinde değildir. Bizde her zümrenin hemen kendine mahsus bir felsefesi diyemesek de, kendine mahsus bir feylesofu vardır. Filhakika bu zümrenin ekseriyetle Fransız olan, –kendi feylesofuna verdiği ehemmiyetle, o feylesofa kendi memleketinde ve umum dünyada verilen ehemmiyet arasında küllî bir fark vardır–, Tevfik Fikret'in tabiri veçhile "Servet-i fünûn âile-i fikriyesi" en çok Hippolyte Tain'e ehemmiyet verir gibiydi. Ve muharrirleri, "Tain diyor ki..." demekle, itikatlarınca hakikati söylemiş gibi olurlardı. Prens Sabahaddin Bey ve "ilm-i içtimaiciler", Edmond Demolins ve peyrevlerinin gözlerine inanırlar, gözlükleriyle görürler. Ziya Gökalp Bey ve taraftarları Durkheim'ın taht-ı tesirinde idiler. Yeni *Dergâh* muhiti de, kıymetli muharrirlerinin birkaçında, asri aklın tevsîine pekçok yardım etmiş olduğuna benim de itikat ettiğim Bergson'u anlamış ve noktai nazarını sezmiş görünüyorlar. Gustave Le Bon ise bizde, *Arapların Mede-*

niyeti unvanlı mühim eserin muharriri oluşuna rağmen, hemen yalnız –biraz Arabîdir– bir taraftan "Muhammed" nam müellif (Said Halim Paşa), diğer taraftan İçtihad-evi, Abdullah Cevdet Bey tarafından büyük tanılmıştır. Bizde Avrupa ilminden parça halinde istifade olunur. Gustave Le Bon da felsefî bir manzume "sistem" sahibi olmaktan ziyade parçacıdır. Bu veçhile tesirinin daha çok olması kolay anlaşılacaktı. Lakin Abdullah Cevdet Bey'in tercüme ettiği birkaç kitabını kimin okuyup dinlediğini bilmiyorum.. Filhakika garplılar içinde kendimize mahsus büyük adamlar vardır. Gustave Le Bon korkulacak derecede birisi gibi gözükmüyor..

Demin dediğimiz gibi, muharririn niçin "İslâm Meselesi" diye ayrı bir muamma vâz etmediği cây-ı sualdir. Bunun cevabı, şark meselesi bu kitapta okunurken, karine ile hissediliyor. Muharrir için şark meselesi yalnız bir din meselesi demek değildir. Çünkü medeniyet demek bir telakki ve tahassüs tarzı demektir. Bazen medeniyetler dinleri aşan bir şeydir, bunlardan daha âlem şumuldür. İlk İslâmiyet âlem-şümuldür, çünkü onda medeniyetin bütün şubeleri ve nükteleri vardır. Bu şümul ile Türk medeniyeti diyebiliriz. Nasıl ki vaktiyle İran'ın dini yanında, daha eski bir medeniyeti vardı, İran medeniyeti diyoruz. Dini ihata etmekle beraber aşan bir şey söyleyerek, Türk medeniyeti demeliyiz de, Türk dini değil. İşte bu itibar ile ve bunun içindir ki, şark meselesi diyor da İslâm meselesi değil. (Hep muharririn fikrini izaha çalışıyorum). Garp-şark diye hakikaten birer âlem, binaenaleyh mesele, tabiri veçhile muamma vardır. Müterakki dediğimiz ve ancak maddi tecrübe ve kuvvetlerine istinat ederek, şarka tahakküm etmek isteyen garbın karşısında, şarklıların kendilerine mahsus ayrı ayrı birer medeniyeti ve hatta birçok medeniyetleri vardır. Şarkla garp arasında siyaseten görülen ayrılık, hakikaten ayrı ayrı medeniyetlerin biri birine karşı gelmesinden ibarettir. Bu medeniyet ihtilafları, siyasî zıddiyet şeklinde görülen ihtilaftan çok daha derindir. İşte mesele asıl şark-garp medeniyetleri ihtilafındadır ki, bu tezâhür edince Türk meselesi anlaşılabilir. Diğer taraftan Türkler Arapların hakimiyetini mevki-i işgal ettikleri günden beri, Türk dâvâsı ve Türk saltanatı, İslâm hakimiyetini cami bir mahiyet alı-

yor. Türkler, Arap saltanatı yıkıldıktan sonra, İslâmiyet için pek büyük bir rol oynadılar. Halbuki şimdiki cereyan-ı İslâm dâvâsının içinde, hissolunur bir surette Türk davasının nebeânı ve mefkûre olarak dinî gayeye değil, millî gayeye müteveccih olunmasıdır.

Yeryüzünde nasıl azîm bir tahavvül varsa, bu tahavvülün biri de Türk âleminde vukua geliyor. Bunun can damarı, temel taşı millî vicdan, millî şuurun doğuşudur. Bunun Türk vicdanlarımızda daha vazıh olduğunu görüyoruz. Ve her vicdan, her anlayış millî vicdanın irtifasını yükseltiyor. Her genç ruhun vazife ve şerefi de, olanca boyuyla bu irtifayı artırmak olduğunu düşünüyoruz. (Burada sansürce çıkarılmış dört satırlık bir boşluk bulunuyor.) Ve kitabın ikinci bir hedefi de, bu ümidin doğruluğunu ispata uğraşmak gibi gözüküyor. Avrupalıların verdiği dürbün, silah ve aletle, biz garp âleminin yıkıldığını ve bilakis şarkta bir Türk âleminin tekevvününü görüyoruz. Avrupa'yı yıkan âmiller bizde yoktur, bizde bilakis yaratıcı bir kuvvet kendini gösteriyor.

Filhakika eskilerimiz Avrupa medeniyetini kavrayamadılar. Türkler garbın evvelce salt kalbini almaya uzandılar. Çünkü anlaşılıyor ki, bir medeniyetin evladı, diğer bir medeniyeti zihnen derhal kavrayamıyor. İlk Avrupa'ya giden Türklerden beri, bu anlayış imkânı batından batına çoğaldı ve şuurlaştı. Hâlâ daha Ziya Paşa vesâir paşalarımız, Avrupa'da birer Acem sefiri gibi dolaşırlardı:

Diyar-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşâneler gördüm!..

diyen Ziya Paşa başka bir şey görememişti. Göremezdi de zavallı!.. Evet ruha nüfuz edemeyen bu mütefekkirler şekilde kalmışlardı. Hatta kendilerine birçok şeyler medyûn olduğumuz ve doğrudan doğruya bizim üstatlarımız olan bazı sanatkârlarımızın bile, hâlâ yabancı zihniyet karşısında, onun ruhuna nüfuz etmekten aciz kaldıklarını ve aldandıklarını görüyoruz. Türkler garbın ruhunu daha yeni sezdiler. Ve Avrupa medeniyetinden aldıkları fena ve binnetice iyi tesirlerle, şimdi içlerinde bu "şekli delip arkasındaki ruhu görmek hassası" ve milliyet cereyanı, şuurlu bir surette başladı. Muharririn 38'inci sahifesinin sonu ve 39'uncu sahifesi baştan başa doğru, mükem-

meldir. İşte bu da benim müntahap safihem!.. Bu babda Haşim Nahid Bey'in gayet hakkı var. Avrupa'nın salt kalbini görenlere karşı, zaten ruhunu sezmek lüzumunu duymuş olan muharririn bu noktai nazarı eskidir. Bunu daha ilk kitabında, *Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları* sahife 64'te kaydetmişti.

Evet, on dokuzuncu asrın iptidasında olduğu gibi, yirminci asrın ilk kısmında, beşeriyetin en büyük muharebesinden sonra da, Avrupa yine milliyet cereyanlarıyla ayrılıyor, yine milliyetlere göre inkısam ediyor; Avrupa medeniyeti bu milliyet esasına ibtina ediyor. Haşim Nahid Bey milliyet meselesini daha iyi tenvir ve ihata ve kitabına esas ittihaz ederek, yeni ve işitilmemiş şeyler söyler gibi bir tarzda, garp ve şark muammalarını icmale kalkışacağına, kitabına ana hattı teşkil edecek olan bu milliyet prensibiyle düşünseydi; garbı "maddeci" diye istihfaf edeceğine belki "milliyetçi" diye tasvip edecek ve belki sair bazı hatalara da düşmeyecekti. Daha salim, daha mütevazı bir tarzda, doğrudan doğruya bu millî vicdan ve şuurlu milliyet esasını izah ve sair fikirlerini de bu esasa bağlasaydı, acaba bu kitabı hem daha iyi anlaşılmaz, hem daha canlı olmaz mıydı?..

Muharriri, doğrudan doğruya milliyet cereyanımızı tenvir ve ona yardım edecek surette neşriyata devamını tavsiye ederim. Bu kitabın da asıl meziyeti, şuurlu bir surette doğan millî ruhu sezmiş olmasıdır. Bunun içindir ki, bu reha zamanlarımızda ondan bahsettik. Haşim Nahid Bey'i, dediği gibi: "Bir milletin kuvvet ve kudret mebâının, kendi varlığının haricinde olmadığına iman edenlerden" bulunduğu için tebrik ederim. Fakat bu kuvvet ve kudret, harice karşı daimî bir tedâfiî vaziyette bulunmalıdır. Bu kitap da, Haşim Nahid Bey'in hali hazırın fecâyîi karşısında, milletin hukuku için –hatta siyasî surette– bir müdafaname gibi geliyor ve böyle bitiyor.

(*İleri*, 28 Mayıs 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Yusuf Bey Vezirof
Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar

Azerbaycan Muhtariyeti (Bakü 1917), *Biz Kimiz ve İstediğimiz Nedir?* (Bakü 1920) ve daha birkaç kitabın muharriri bulunan Yusuf Bey Vezirof, bu kere İstanbul'da *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar* unvanlı bir eser neşretti. Bununla nazarı dikkatimizi, bizce hâlâ daha hemen meçhul kalan bir Türk âlemine celbettiği için, kendisine ne kadar teşekkür etsek azdır. Bu eserin ehemmiyetini anlamak için düşününüz ki, bugün elimizde, bu hususta toplu bir malumat veren başka hiçbir kitap yoktur. Zira Köprülüzade Mehmed Fuad Bey'in, Mütareke'den sonra *Türk Dünyası* gazetesinde neşrine başladığı *Azeri Edebiyatı Tarihi* de gazete kapanınca nâ-tamam kaldı. Acaba bu kıymetli eserin tabına, şimdi başka bir gazete veya mecmuada devam olunamaz mı? Esasen Vezirof Bey kitabında, bize bir takım yeni ve kıymetli mehazlar öğretmekle beraber, bunların azlığını, kifayet etmediğini ve malumat edinmenin zorluğunu birkaç kere kaydediyor.

Bu küçük kitap, *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar* gibi mütevazı bir unvan altında, Türk Azerbaycan edebiyatının tam bir tarihi veya tam bir izahı olmak iddiasında değildir. Nasıl ki bu mevzu hakkında, başlı başına yazılmış bir kitap da değil. Lakin muharririn Kırım'da intişar eden *Milliyet* gazetesinde Azerbaycan'ın tarihi, edebiyatı, sanatı, iktisadiyat ve içtimaiyatı hakkın-

da, *Azerbaycan ve Azerbaycanlılar* unvanlı 1918 senesinde neşrettiği makalelerinin, bu kere her bir faslını yeni tetkiklerle ta'mîk etmeye karar vermesi üzerine, ancak o tetkikin bir babı olarak yazdığı bir kitaptır. Bazı tafsilat için haşiyelerinde bir iki kere: "Kitabımızın tiyatro ve musiki faslında, kitabımızın hurufat meselesi unvanlı faslında, Azerbaycan matbuatı kısmımızda bahsolunacak" ilâahiri diyor ki, bu kitaba ithal edilmemiş olan bütün bu kısımları vadettiğini ehemmiyetle kaydeder, bütün bu fasılları sabırsızlıkla bekleriz.

Azerbaycan Türklerinin lisanları, edebiyatları, tarihleri bizim lisanımız, edebiyatımız, tarihimizle o kadar karışmıştır ki, ortada hiçbir ayrılık gayrılık olmadığını söyleyebiliriz. Lisanımızla Azerbaycanlı kardeşlerimizin lisanı aynı lisan olduğuna, arada sırada ya bir tasrif kaidesini, ya bir kelimeyi yadırgamakla beraber, bu kadar iyi anlayıp şivesini sevdiğimiz bu kitap şahit; edebiyatımızla Azerbaycanlı kardeşlerimizin edebiyatının aynı edebiyat olduğuna, Osmanlı şairlerinden bahseden muharrirlerimizin onların en büyüğü addettikleri ve muharririn kitabında "Azerbaycanlı şair" diye bahsettiği büyük millî şairimiz Fuzûlî şahittir. Fuzûlî'nin dehası, edebiyatımıza tesiri ve milletdaşlarımız arasındaki mevkiinden bahsedenler bile, sanırım ki şimdiye kadar Azerbaycanlı olduğunu teşrihe, hatta sadece Azerbaycan lehçesiyle yazdığını kaydetmeye bile lüzum görmemişlerdir.

Bu lehçeler, bu edebiyatlar o kadar bir tek kaynağın mahsulüdür ki, ne bu şive farkından dolayı lisanı ayrı telakki etmek mümkün, ne de çok kere bir yerin mahsulünü diğerinden tefrik etmek kabildir. Bazı karşılıklara ise şaştım. Mesela Vezirof Bey'in Azerbaycan "atalar sözü" diye zikrettiği:

Geçme nâmert köprüsünden koy aparsun su seni
Yatma tülkî gölgesinde koy yesin arslan seni

çocuklara ezberlettiğimiz meşhur bir manzumeden alınmış bir beytin, lehçeye uydurulmuş bir şeklinden ibaret değil midir? Yoksa şairimiz mi bunu o lehçeden bizim Türkçemize tahvîl etmiş?.. Yine böyle muharririn "vasf-ı hâl" diye zikrettiği:

Gökte yıldız gâh gider
Gâh eğlenir gâh gider

bizim gayet eski, millî halk türkülerimizden biridir ki, merhum Sultan Mehmed Reşad Han gençliğinden beri dinlemesini pek severmiş:

Suda balık yan gider
Gâh eğlenir, gâh gider
Ben bugün yâri gördüm
Sandım pâdişah gider.

Eski zamanlarda, mesela Fuzûlî zamanında, elbette lisanımız beynindeki mukârenet daha ziyade idi, birliğimiz lisanımızda daha aleni idi. Bugün gördüğümüz farklar, bir taraftan, lisanımızın müstakil bir millet lisanı olarak tâbi olduğu tekâmül, –Azerbaycan'da yaşayan bazı eşkâli biz geride bırakmışız– ve diğer taraftan, Azerbaycan lehçesinin bizim tesirimizden hariçte ve Rus istipdadıyla, belki İran tesiri altında kalmasıyla çoğalmıştır. Öyle ki Fuzûlî, şöhretini bütün bu Türkçe konuşulan ülkelere salmıştı. Lakin şimdi, velev bütün Türklerin bugünkü en büyük şairi, velev bir dâhî olan Abdülhak Hâmid, o muhitte teessüf olunur ki pek az tanılıyor ve biz de orada yetişmiş, mesela bir "Sâbir'i" teessüf olunur ki bilmiyoruz.

Sübhâneke sübhâneke sübhâneke yâ Rabb,
Baktıkça bu hikmetlere hayran oluram hep!..

diyen bu uyanık Türk şairinin, milletin lâkaydi ve ihmâline karşı pek beliğ isyanları, pek fasih şikâyetleri var.

Vezirof Bey, fikirlerine açıktan açığa taraftarlık ederek, kitabında onun şiirlerini mebzûlen zikrediyor. Bu ihmalin, bu teseyyüblerin, bu mahrûmiyetlerin en mühimi, cidden kardeşlerimiz olan milletdaşlarımız hakkındaki cehlimiz değil midir? Bütün bu yeni muharrirler, bize daha ziyade meçhul bir âlemde kalıyor. Halbuki bir kitapçı İstanbul'un kitaplarını Azerbay-

can'da dağıtmalı ve buna mukabil orada neşredilen kitapları bize getirtmeli değil midir? Burada isimleri zikredilen kitapları bulsak, elbette sevinerek alır, merakla okurduk. Ahmet Râsim Bey geçenlerde bir makalesinde, İstanbul'da basılan ekser kitapların, Anadolu'da satıldığı miktarda Kırım'da da satıldığını yazıyor. Azerbaycan'ın kitaplarımızı, elbette Kırım kadar okuması icap eder. Ve orada basılan kitapları okumak, bizim için elbette ciddi bir ihtiyaçtır. Nasıl oluyor da bir kitapçı bu ticaret işini yoluna koymuyor? Bu iki muhitteki Türkler biri birini okumalı, dinlemeli, anlamalıdır.

Esasen asırlardan beri Azerbaycanlı müelliflerin birçoğu içimizde, İstanbul'da, Anadolu'da yetişmiş, yaşamış; na'aşları mezarlıklarımızda medfûn ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmış kitapları bugün ancak kütüphanelerimizde mevcuttur. Öyle ki Vezirof Bey kitabının ekser mehazlarını burada bulmuştur. Bu kitabı Azerbaycan'daki, bugün istifade edemediğine bizim de teessüf ettiğimiz menâbi ile, şüphe yok ki başkaca tevsi ve tevsik edebilirdi; bu sarahatle görünüyor. Zikrettiği kitapların çoğu İstanbul ve kısmen Anadolu kütüphanelerinde bulunuyor. Lakin Vezirof Bey'in niçin kitabının ikinci kısmını "Osmanlıda Yetişmiş Azerbaycanlı Müellifler", üçüncü kısmını "Rusya'da Yetişmiş Azerbaycanlı Müellifler" diye ayırdığını anlamadım. Böylece bu son kısımlarıyla kitap "Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar" değil, "Azerbaycanlı Müelliflere Bir Nazar" oluyor. İtikadımca noktai nazarını, Türk edebiyatının bu şubesini iklim, muhit ve tarihin tesiri içinde hususiyetleriyle tetkik ve izaha hasredeydi, daha makul ve mantıkî olurdu. Hülasa Azerbaycan daha geniş bir medeniyetin, hususi bir ilim, edebiyat ve fikri olan bir muhiti, bir parçasıdır. Burada kendi tabiriyle "eyâletçilik/provencialisme" lazımdı. Böylece bu kardeş muhiti sırf hududu dahilinde görecek, fakat ana hatlarındaki birliği mukayese edecektik. Esasen bu birliği duymuyor muyuz? Daha yeni gençler, son nesil bile daha incelmiş bir sesle, bir yeni sesle ruhumuza duyulur duyulmaz, daha yakın ve âşina çıkmıyor mu? Gençlerin nağmesi, ilahisi ruhu dolduruyor. Mesela Cevad Bey'in şiirleri:

Vatanın hilâlsiz bucaklarından
Yıldızsız göğünden şikâyet var!..
O kadar ki, derdim.. Bir kuş ne yapar?

Böyle bir kuş bütün kalbimizi vatanın, milletin aşkıyla doldurur, sesi bize bu aşkın mükemmel lezzetini sunar...

Kitabın, milletin hürriyetini istihsali üzerine, İstanbul lisanına gittikçe yaklaşan bugünkü Azerbaycan lehçesiyle yazılmış olması, ona yeni bir çeşni, ayrı bir tad veriyor. Bu tatlı meyve, bir kardeş iklim ve diyarın mahsulü ki, bizce Türkün başka bir ülkesinde yetiştiği belli.. Bazı hususiyetler, mesela imla için yenilikler, bizce taklit ve kabul olunmaya değer gibi geliyor ve kitap Rusya'da yaşamış, fakat İran Azerbaycanı'nda doğmuş olduğu cihetle, muharririn "Rusya'da Yetişmiş Azerbaycanlı Müellifler" arasında zikrettiği Asuri yahut Ermeni bir muharririn, bundan altmış sene evvel pek doğru olarak yazdığı bu satırlarla bitiyor:

"Türkler, hah Osmanlı ve hah Azerbaycan ehli, bir kitabı te'lîf edende, onu öyle bir Arap ve Fârisî elfâz ve sözlerle yazarlar ki, bin adamdan on adam ancak başa düşüp bir söz anlar... ve ilh."

(*İleri*, 1 Temmuz 1337/1921)

Kitaplarımız:
Halil Nihat Bey'in Sihâm-ı İlham'ı

Halil Nihat ismi matbuatta ne her gün, ne de pek ender olarak görülür ve eminim ki edebiyatı sevenlerin çoğu, onu her defa memnuniyetle görürler. Zira bu ismin üstünde, o sevdikleri edebiyatın dedikodularla dolu ve düzgün bir lisanla yazılmış neşeli bir manzume bulacaklarına, birkaç senelik bir tecrübe ile emindirler.

Bu şairin devran ile neşesi bozulmamış bir zihniyeti var ki, intihap ettiği mevzularda aldanmadığı zamanlar, ekseriyetle hoş ve gönül oyalayıcıdır. Halil Nihat Bey'in bugün, gençler arasında kıymetli kalemlerden birine sahip olduğunda ve vezin ile kafiyede maharet gösteren bir nâzım olduğunda şüphe yok.

Bugün bu kıymetli imzayı, güzel basılmış bir kitabın üstünde görüyoruz. Ve ellerimizde buruşup yumuşamayan, yamru yumru şekillere girmeyen bir kitap!.. Ufacık bir risale değil, fakat böyle üç yüze yakın sayfalı halis bir cilt bulmak hoşumuza gidiyor. Böyle muharririne itimat ettiğimiz, Türkçe güzel bir kitap bulmak ne büyük bir zevk, ne kadar nadide bir şey!.. İşte bu kitabı okumaya başlamadan bile, memnuniyetle evirip çeviriyoruz. Yalnız acaba, niçin bir fihrist ilave olunmamış diye düşündüm. İyi bir tabı için bu her halde lazımdır.

Bilirsiniz ki edebiyatımızda hiciv ve hezel, zengin bir nev-i edebidir. Nef'î ve Süruri'den Eşref'e, Fazıl Ahmed'e kadar, bu yolda yazan ve meşhur olanlarımız çoktur. Hemen her şairimizin bu vadide manzumeleri var. Eşref şüphe yok ki büyük bir

millî şair addedilmeye layıktır. Zekâsı ince ve nüktesi pek edibane olan Fazıl Ahmet Bey de, genç edebiyatın üstatlarından biri sayılabilir.

Esasen seneler, belki asırlardır daimi bir tazyik altında bunalan efkâr-ı umumiye için, açılamayan matbuat için hiciv ve mizah, hakikaten çıplak görünmemek için örtündüğü bir örtü, görünebilmek için büründüğü bir şekil ve fikrin bir imkân-ı ifadesi oluyor. Sultan Hâmid zamanında istipdat hakkında, siyasî tetkikler ve içtimai tecrübeler yazılamıyordu. Lakin o devrin mesulleri aleyhindeki hicviyelerde söylenmedik hakikat kalmazdı. Efkâr-ı umumiye ve hayat-ı umumiye, hiciv ve mizah şekillerinde tebellür eder, fışkırırdı. Bu kitapta ismi ıtnâb derecesinde zikredilen *Kirpi*'nin şöhretini temin eden de böyle yazılardır. İttihatçıların en cerbezeli münekkidi bir mizah muharriri idi. Halil Nihat Bey bu eski tarzı daha ziyade muasırlaştırıyor. Mizahı nazmın her kalıbına sokuyor.

Karilerimize bu kitabı tavsiye ederim. Ve bu makalemle onu, itikadımca nasıl okumak lazım geldiğini söyleyeceğim. Bu kitap muharririn ismine ve akdârına, nevinin millî oluşuna ve alışkanlığına rağmen bize, ümidimize tekabül eden bir zevk veriyor mu? Sevgili şairin müsadesiyle söyleyeceğim: Maatteessüf hayır ve hele onu okumasını bilmiyoruz.

Sihâm-ı İlham, Halil Nihat Bey'in en çoğu aruz, bazısı da hece; Necip Asım Bey'in millî aruz dediği vezinle, son dört sene zarfında yazıp gazetelerde neşrettiği şiirlerin mecmuasıdır. Birer birer neşir olundukça, okundukları zaman büyük bir zevk temin etmiş olan yazıları böyle bir araya toplayınca, nâzım iktidarını daha bariz bir tarzda ispat etmekle beraber, şair dikkatsizlikle büyük bir tehlikenin kurbanı olmuş.

Şüphesiz hepimizden ziyade kafiye meraklısı, vezin âşıkı olan nâzımın kusuru, kendi şiirlerindeki muvaffakıyeti çok severek, tekrar ve ıtnâbdan kurtulmak için bu manzumeleri çok dallı ağaçlar gibi budamadan yan yana getirmiş olmasıdır. Dikkat etmemiş ki, hoşa giden bir nükteyi, bir mazmûnu dört sene zarfında birkaç kere kullanabilmişti. Lakin bu latifeler bir araya toplanınca, birbirine ziyan veriyor. Yazılmış oldukları zamanın sıcağı geçince, bunlar biraz soğuyor, hemen her şiir biraz fazla

uzun ve cinasları fazla yeknesak ve mükerrer geliyor. Ve bunları tatmak lezzetinden insana kolayca bir usanç geliyor. Bu türlü şiirlerin mizahı hoşa gitmek olacakken, –mesela "Peri-i Sulh" gibi– daha ilk şiirleri bile, çok uzun buluyor ve hoş bulmuyoruz. Şüphe yok ki Halil Nihat Bey mecmuasını toplarken, manzumelerinden bazılarını ihmal etmeli, içlerinden bir intihap yapmalıydı. Bazıları ancak daha kıymetli yazıları için, bir nevi mübeşşirler mahiyetinde kalıyor ve bunları kitaba almamak daha iyi olacaktı. Mesela 220'nci sahifede "Kirpi İçin" ve güya onun sözüne bir misal vermek, hak vermek için gibi yazılmış manzume ve mütebaki aldıklarının çoğunu da mutlaka kısaltmalıydı. Her halde birçok mısralar hazfedilse, manzumelerin güzelliği daha açık gözükecekti. Şimdi hemen bütün bu şiirler bahr-i tavîle dalmış gibi geliyor. Nâzım mevzuunun hakikiliğine ehemmiyet vermeyerek, onu uzun uzun teşrih etmekten çekinmiyor. Düşünmüyor ki, o eski uzun kasidelerle bizim çoktan beri ülfetimiz yok!.. "Hazım Bey'in Faik Âli Bey'le Hasbıhali" kırk beyit, "Matbuat-name" hata ve sevap cetvelindeki ilave ile beraber 46 beyit, "Peyam-ı Sabah İçin Baş Makale" 59 beyit, baştaki "Tevhid" 58 beyit!..

Galiba söylemenin zevki dinlemenin zevkine galiptir ki, söyleyenin bulduğu lezzeti, dinleyen bazen bulamıyor. Hande sâridir, lakin şairin neşesi bazen bize sirayet etmiyor!

Bilirim ki bir sanatkâr için bu budama talebi, en ağır gelen bir tekliftir. Lakin şairin rey ve zevkine müracaat edebileceği birkaç arkadaşı olup, bunları dinlemelidir. Bu hususta maatteessüf şimdiye kadar başka bir çare bulunmamıştır. En büyük edip, kendisi aleyhinde en müşkil pesent olabilendir. Nâzım, bazen de mânâya pek dikkat etmeden, kendini ilk ilhamın kolaylığına terkediyor:

Şu mübarek vatanın ismine Turan diyenin
Akıbet son yeri Turan olur inşâallah!

demekte ne mânâ var? Zannederim ki düşününce bunda hiçbir mânâ kalmıyor. Halil Nihat Bey'de lafızcılık, kelime oyunu çok. Lisanda canbazlığı, handebazlığı, vezin ve kafiye müşkila-

tını gözler önünde yenerek, maharet göstermeyi pek seviyor. Ve bizde bu yolda an'anevi terbiye-i edebiye almış olanlar, onu mutlaka pek beğeneceklerdir. Meşhur Fransız "balad" nâzımlarının çoğu da böyle değil midir? Kitabın 54'üncü sahifesindeki "balad" da, bunları hatırlatırcasına ahenkli ve muvaffakıyetlidir.

Halil Nihat Bey'in lisanı her zaman kuvvetlidir. Sanırım ki çok itiraza vesile bırakmıyor. Yalnız 207'inci sahifede:

Sade yâran ağlasın, ağyâr gülsün söylemem

yerine, "diyemem" olsa daha doğru olmaz mı? Şairin başka mısralarında mevcut olan bu imaleyi eski lisan tecviz eder. Halbuki "söylemem" yerinde değil. Lakin baştaki o 58 beyitlik *Tevhid*'de, sonradan tekrar tekrar duyacağımız nükte ve mazmunları hemen hemen öğreniyorsunuz. Ve artık bunlar bize bir tekerrür gibi geliyor. Kitapta, matbuat ve siyasiyat âlemine karışmış muasırlarımızın çoğunun ismi geçmekle beraber, baştan başa saltanat-sever bir triumvira var ki, her iki sahifede bir, mutlaka bunların isimlerine rast geliyoruz: Yahya Kemal, Fazıl Ahmet ve bir de *Kirpi:*

Dedi Yahyâ baş muharrir oldu derler, doğru mu?
Dedim elbet bunda vardır bir sebep, hatta iki!..

gibi (ve işte demin kaçındığımız imâle!..)

Fazıl Ahmet'in şiirleri çok kere daha kısa ve daha canlıdır. Onu düşünmemek ve aramamak kabil olmuyor. Şairin de bu hislerle, bir "Fazıl Ahmet" şiiri var.

Hülasa *Kirpi*'nin söylediği ve muharririn güya o kadar gücüne gitmiş gibi, latife ile kırk kere tekrar edip cevap verdiği o "nüktesi az kuvvetli", sözü çok mübalâğalı bir hüküm gibi değil, doğru gibi kalıyor.

Kim derdi ki kâtip olacak bankada bir gün
Dünyaya gülen Fâzıl-ı dânâ-yı zamane
Gark etmiş iken Kirpi'yi bin naz ü naîme
En sonra tutup attı ola lâ-yı zamane
Her mısraı berceste imiş mir-i Kemal'in
Beyne'ş şuarâ zatı ere deyyân-ı zamane

230'uncu sahifeden zikrettiğim bu mısralardaki isimlerin edebiyatımızdaki mevkilerini takdir etmekle beraber, böyle aşağı yukarı aynı telmihlerle, kırk kere, belki daha fazla okumak insana bilseniz nasıl bir bıkkınlık veriyor. Ayrı ayrı dinlediğiniz zaman hoş bulduğunuz bu kinayeleri, tesbih çeker gibi arka arkaya çekemiyoruz. Bu manzum sözler, bu ahenk şairi memnun ederek, bizim kendisini yorulmadan takip edemediğimiz tererrürlere sürükleniyor. Şair bir zevke kapılıyor, söylemek zevkine!..

Bak Selim Sırrı'yı da raks ettirir zeybek gibi,
Böyle şaka şuk, şakrak, şaklabandır sözlerim.

Fakat hepimiz Selim Sırrı Bey gibi değiliz. Raks etmesini bilmiyoruz. Veya unutmuşuz. Asıl kabahat belki de bizde, bu neşeli şiirleri kâmilen tanımadığımızın asıl sebebi, belki kendi neşesizliğimizdedir. Hatta diyebilirim ki geçirdiğimiz zamanın hızını, garip bir aksülamelle, bu latifeler karşısında daha ziyade hissettim. Duyduğumuz handeler bizde samimi bir akis tevlid etmiyor. Ruhumuza kadar sirayet edemiyor. O kadar mahzunuz ki!.. Ümit ederim ki Halil Nihat Bey, yaşadığımız zamanın fecâatine hürmeten bizi mazur görecektir. Mademki bizim gibidir ve diyor ki:

Halka her gün bin lâtife söyleyen şair Nihat
Kalb-i ahzânına bî-neş'e ve muğber döner!..

Bazan, hele ilk sayfalarda maksadı, latifesi belli olmuyor. Çünkü mevzusunu değil; şairin bazı şiirlerini, bazı gazetelerde ilk okuduğum zaman, hassaten cerihadâr olmuştum. Vakaların unutuluşu ve şiirlerin kitapta o muhitlerden kurtuluşu onları tenzih ediyor. Şaire milliyeti daha iyi ve tam bir idrak ile hissetmesini tavsiye, acaba küstahlık olur mu? Hayır, mademki bu ona karşı muhabbetimizin saiki ile, samimi bir temennidir. İşte böyle bir aşk sayesindedir ki, gülünç mevzuları mukaddes mevzulardan ayıracaktı. Öteki aşk gibi, milliyet aşkı da bir hezel mevzusu olamaz. Mutaassıp olmak, çırpınan kanlı kalpleri-

mizin hakkıdır. Fakat kendi noktai nazarından şairin ne cevap vereceğini de biliyorum. Cevabı da kitabın bir mukaddimesi, bir icmal gibi olan "Tevhid"de buluyorum:

Zemin-i hezelde derd-i vatanla âh ederim
Sayılsa her neye lâyık bu nazm-ı hande-nümâ

Binaenaleyh asıl maksadı mizah ve latife, yani hevaî ve ziyan olması lazım gelen bir şey iken, 255 sahifelik kitap bazı kısımlarında uzun, mükerrer, mevzuya nâ-münasip geliyor. Fakat bütün bu sözlerim, ona deminki tavsiyemle bir tezat teşkil etmez. Çünkü buna bir çare var: Kitabı birden değil, kütüphanemizde *Divançe-i Fazıl*'ın yanında saklayarak, gazetelerde okuduğumuz zamanlar gibi, arada sırada, parça parça okumalıyız. Nâzımının bunları nisyandan muhafaza ederek, bize bu imkânı bahşetmesinden dolayı kendisine müteşekkir olmalıyız. Zira bu fasılalı mütaleayı temin etmenin yegâne çaresi de, bunları böyle bir cilt içinde toplamak değil midir?

(*İleri*, 8 Temmuz 1337/1921)

Kitaplarımız:
Mehmet Cemil Bey'in Vecizeler'*i*

İlk kitabı Cenab Şehabeddin Bey'in methine mazhar olmuş, hatta kendisinin verdiği bir unvanla *Vecizeler* tevsim edilmiş bu silsile, üç seneyi geçen bir zamandan beri intişar ediyor ve üçüncü kitabı da neşir olundu. Eğer muharrir bunlara devam etmek fikrinde ise, basit bazı hakikatleri ondan ketmetmek belki günah olur. Vazıhen görülüyor ki pek şumüllü bir hatası var:

Mevzusunun sahasını tahdit etmemek!.. Her ne bilse ve düşünse, bunu vecize şeklinde yazabileceğini farz ediyor. Halbuki sırf ilim sahasında bir muhakeme-i fikriye, bir ilmin öğrettiği hakikatler eğer birer vecize olabilse, mesela bir kimya veya felsefe kitabı baştan başa vecizelerden mürekkep görünmek icap ederdi. Ve Mehmet Cemil Bey de, talim ettiği ulûmu, kâmilen vecize şeklinde yazmış olurdu. Hiç bu olur mu?

Bir de muharrir ekseriyetle, sade bir hakikati tasdik ettikten sonra, "demek ki" diye acîb bir neticeye vâsıl oluyor. En fena bir itiyadı, ekser vecizelerinde bulacağınız bu "demek ki"lere düşmesidir: "Demek ki ruh var / huceyrât nazariyesi batıl!" ilah. Halbuki bu netice ekseriyetle indîdir. Ona verilebilecek büyük bir nasihat, cümlelerinin en çoğundaki bu kuyruğu kesmektir.

Ne yazık ki muharrir, kitabına unvan olarak sadece "Sözler" dememiş!.. Tevazu hiçbir zaman bu kadar mahalline masruf olmayacaktı. Ve mahalline masruf olan tevazu ise hoşa gi-

der. Okuduğum vecizelerin tesiriyle, satırlarımda, belki bu neviden birkaç vecize bulacaksınız! Zaten kitabının bir yerinde muharrir demiyor mu ki: "Tevazu olduğumuzdan küçük görünmek değil, değerimizden fazla görünmemektir." Bu kitap ve vecizeler okumak zevkinden ziyade, niçin yazıldığı ekseriyetle meçhul kalan, nafile sözler dinlemek zevkini veriyor. Ve bilâ-lezzet, gafil oturup boş sözler dinlemek ve dinletmek zevki kabil-i inkâr değildir. Bu itibarla, bu kitabın kendine mahsus bir lezzeti yok diyemem. İnsana tebessüm bahşeden bir nevi tuhaflık kıymeti var ki, nev'i belki muharririnin dilediği cinsten değildir. O bunları, "vecizeler" diye gösteriyor. Ve biz kitabı, bu üçüncü kitabı açar açmaz, kendisiyle aramızda bundan dolayı tatsız bir ihtilaf baş gösteriyor. Tekrar ediyorum, keşke sadece bir sohbete çağrıldığımız itiraf olunsa ve bütün bunlara sadece –notlarını okudukça bizim tavsif edeceğimiz– "Notlar" denilseydi. Filhakika heyeti umumiyesiyle bu kitap bir vecize mecmuası değil, burada okuduklarımız alelâde ve muhtelif mahiyette sözlerdir.

Ekseriyetle âfakî, havaî bir sohbetin hududunu aşmayan müsterih, avare sözler:

"Mademki içki hayatı azaltıyor, çok muhataralı şeydir ve hürmeti makuldür. / Asker muzıkalarıyla çoban havasının çalınması dâussılayı ve firarilerin adedini artırırmış!.. Kadınları da çok inkılâba uğratır; demek musikinin hürmeti makul. / Mademki Harb-i Umumi sırasında suiistimal etmemişsin, harp esnasında bu zat anaforcu değil idi diye, mahallinden bir muhzıriye al bakayım. / Bu ne keramet!.. Bir kart postalda Bahr-i Muhit'i görüyoruz!.."

Bazan aksine bile söylense doğru gözüken sözler:

"Küçük kederlerin rahatsız etmesi, büyüklerin fıkdânındandır; şükredelim. / Küçük günahlarda Allah'tan korkar, büyüklerinde affına güvenir." Doğru!.. Fakat böyle de diyebiliriz: "Büyük kederlerin rahatsız etmesi küçüklerin fıkdânındandır, şükredelim / Büyük günahlarda Allah'tan korkar, küçüklerinde affına güvenir."

Bazan nâ-tamam bir istatistik cümlesi: "Fransa'nın 37 milyon yüz mevcudu var; Rusya 160 milyon, bir mevcudu yok!"

Bazan en tat kaçıran da bunlar: İlmî sahaya kaçan, ilmî cevaplara ihtiyaç hissettiren sözler: "Tekâmül, dedikleri gibi, milyonlarca asırlara mütevakkıf olacak kadar batî olsa, piliçler yirmi bir günde çıkamazlardı. / Mesela Bursa ve etrafı, eb'âd-ı tabiiyesiyle tahattur ettiğimizde, bu menazırın kafa tasımız içine sığmadığı bedihidir. Demek ki tahatturatımız dimağımızın haricinde!.."

Muharriri işgal eden kayguların en büyüğü, ruhun ispatıdır. Onun için en çok tekrar ettiği, ruhun vücudunu ispat etmek isteyen sözler: "Süt kedi yavrusunun içine giriyor, bir idrak eseri gösteremiyor; insana giriyor, âlî mertebede tefekkürata muvaffak oluyor; süt eczası insan derûnunda bir vaz'-ı mahsusa gelerek mi o büyük mertebeye eriyor? İdrak, eczanın bir vaz'-ı mahsusu mudur? Sütün kimyevî mürekkebatına vaz'-ı mahsus ne ilave etmiş olabilir? Galiba ruh var." Mamafih bu "galiba", bu vecizeye lutfen söylenilmiştir. Aynı mevzu hakkında, diğerlerinde bu tereddütten eser yok: "Aynı ekmek benim mideme girerse sürurumla gülecek, gözümle ağlayacak; senin midene girerse kederinle mütehassis olacak!.. Aynı şeyin hem ben, hem sen olmasına imkân var mıdır? Demek ruhlarımız var."

Muharririn ikinci kaygusu da hüceyrat-ı dimağiye nazariyesinin butlânıdır. Bunu da ispat eden sözler:

"Ziyanın menazırdan dimağımıza hatt-ı müstakim üzere gelmesi kanunu icabdan olduğu halde, muhtelif menazırın şuââtı sapa yerlerdeki hüceyrata nasıl vürûd ediyor? Hüceyrât nazariyesi galiba doğru değil." Mâhaza bu "galiba" bu vecizeye lutfen söylenilmiştir. Diğerlerinde böyle bir tereddütten eser yok: "Balat'ta, Edirne'deki bir mektebe benzettiğim mektep binasını, hatırımda kendinden ufak buldum. Demek hatıratımdaki menazır, dimağımın hüceyrâtında mahfûz, küçük şekiller değil; tabiî, ebâdı haiz şeyler."

Bazan yevmi bir gazetede, münakaşa edemeyeceğimize teessüf ettiğimiz sözler:

"Zen-dostlukta gayrı müslimlerden mutedil olmayanlar, sünnet olmak âdetinin faydasını tekzip etmiş olurlar. / Heyecan ve fesat veren, ümit olunan zen-dostluktur; bu babdaki ümitsizlik sükunet verir; zükur ve nisvân ihtilâtı iyi değil!.."

Bazan niçin söylenildiğine hayran kalınacak sözler:

"Hayvanatın muhite göre şekil aldıklarını nasıl kabul etmeli? Aynı muhit ve iklimde binlerce mütenevvi hayvan var. / Üsküdar'ı yalnız başına düşünsek, onu bir ada gibi düşünürdük. Demek etrafıyla beraber düşünüyoruz. / Bir şeyin bozuk olduğunu söylemek, bozuk olmadan evvelki halini bilmekten neşet eder, demek ki hatıratımız bozulmuyor. / Hayalât sahih ise, yanımızda insan varken niçin zuhur etmiyor? Mademki yanımızdaki muavinden korkuyor, bari silahımız varsa hayalâttan korkmayalım!.."

Muharririn hükmetmekteki müfrit cesareti bazen daha ziyade artarak, pek hususi şekiller alıyor. Güya bir bahr-i bî-pâyan içinde, ilerilere doğru perr ü bâl açıyoruz. Ne sözler, ne sözler!..

"Vücudumuz ezeli olamaz. Zira şehîk ezeli olsa, muahhar olan zefîrin, namütenahi zaman sonra olması zaruridir!.. Halbuki vücudun nefesini salıvermeden lâ-yetenâhî zamanı beklemiş olduğu kabul olunamaz. Demek ki insan hâdistir!.. / Kanda albumin epeyce; dimağ tasallüb etmiş albumin; piliç yumurtanın albumininden oluyor, acaba ruh albumin midir?"

Bu sözlerin bazıları bende çılgın bir gülme tevlid etti. İtiraf ederim ki asabım bozuktur. Bunların herkes üzerinde aynı tesiri olup olmayacağını bilemem. Fakat zevkçe bunlardan komik bir şey olamaz:

"Hayal ekseriya hakikat kadar kıymetli olduğu halde, hayalî yemekler açlığımızı niçin doyuramıyor? Çünkü hülya yemekleri, açlık fırtınasının koptuğu yerlere tamamen yerleşemiyor. / Mademki zeytin ağacı iki bin sene yaşıyor, zeytin yağı üç-beş sene yaşayan hayvanat yağlarından sıhhidir ve zeytin yağının bit vesair haşerâtı yaşatmaması da bunu müeyyiddir."

Sanırım ki güldürmek için, Refik Halit Bey de, bundan daha tuhaf bir şey bulamazdı.

Bazan da mânâsı hiç anlaşılmayan sözler var:

"Musıkî nasıl haram olmasın? Herif davudi sesiyle teganni ederken, sevda-zedelerine boğa sesi gibi gelir. / İfâkat için mevtâlara müracaat lazımsa, meşru olan fenn-i tıp hangi hastalıklar içindir?"

Fakat zikrettiğim bu cümleler, kitabın kıymetsizliği hakkında, kati ve mübalâgalı bir fikir vermesin. Ber-mutad pek veciz olmamakla beraber, pek hoşa giden doğru birçok sözler de var:

"Arabacı çocuk hayvanlara küfretmedikçe, tütün ve rakı içmedikçe, iyi arabacı sayılmayacağına zâhib olur. Sû-i misal olmak haramdır. / Vâkıa tenkit ve münakaşada hakikati ararız ama, hakikatin kendi tarafımızda olduğuna kâniyiz."

Ve hali hazıra uygun, pek tasvip olunacak sözler de var:

"Türk, Rumlar hakkında alicenap olmasaydı, şimdi Yunanlılar Anadolu üzerine ordu sevketmeye imkân bulamazlardı. Ulüvvü cenabımızı kan ile ödüyoruz. / Vatan tehlikede kaldığı zaman ukalâlık baş belası ve namertliktir."

(*İleri*, 15 Temmuz 1337/1921)

Kitaplarımız:

Köprülüzade Mehmet Fuat
Türk Edebiyatı Tarihi

Bu satırların yazıldığı esnada vatanın kanı, en hayırlı evlatlarının damarlarından akıyor. Vatanın en iyi düşünen beyinleri, bir ateş gibi yanıyor ve milletimiz en mühlik bir müdafa harbiyle canını kurtarmaya uğraşıyor. İçimizde, "sanat ve edebiyat ile meşgul olacak sıra mıdır?" diyenler bulunabilecektir. Lakin böyle düşünmek, edebiyatın hakkını vermemek, bir milletin en yüksek şulesi olduğunu inkâr etmek ve âdeta milletin ruhunu istihfaf etmek olurdu.

Biz diyeceğiz ki, bilakis harbe iştirak edemeyenler için, edebiyatla böyle tam bir surette meşgul olmanın sırasıdır. Bilakis istiklâl ve tarihimiz için canımızı bile feda ettiğimiz bir sırada, milletin mufassal bir tarih-i edebiyatını okumak tesellimiz, kuvvetimiz, âdeta vazifemizdir. Gözlerimizle gönlümüzü, milletimizin uzak asırlar içine yayılan geniş ummanı içinde yıkamalıyız. Ta ki büyük görmeye, yüksek duymaya alışalım.

Edebiyat tarihimizle, milletimizin ezelî kuvvetiyle karşı karşıya geliyor, milletin âtiye doğru çağıran seslerini duyuyoruz. Vatanın, ecdadımız doğmadan ne kadar evvel mevcut olduğu gibi, şahsi hayatımızın mahvoluşundan sonra da, yaşayacak kısımlarımız olduğunu duyuyoruz. Ve onun içindir ki vatanı bu kadar seviyor, en makul olduğumuz zamanlar, hayatımızdan ziyade seviyoruz. En iyi düşünenlerimiz de hayatlarından ziyade seviyorlar!..

Lisanı ve lisanın zirvesi olan edebiyatında, bu milletin ruhu nefes alır. Edebiyat bir milletin yaşayan bütün kuvvetlerinin bir zübdesi, hayatın bir hülasası, milletin varlığının mecmû ifadesi, ruhî bir hülasa değil midir? Bu millete edebiyatının tarihini öğretmek, biz ölsek bile payidar kalacak ana vatanın hakk-ı hayatı, yani kuvveti ve hayatiyeti hakkında en kati bir fikir vermek, onu teşkil eden efrâda bir ruh vermek değil midir?

Yaşayan bir milletin tarihini yazmak, zindeliğini kayıt ve tespit etmek demek olur. Lisanına, edebiyatına, harsına, dinine istinat eden millet ölmez, öldürülemez, payidar olur. Milletimiz gaflet devresinden şuurlu bir devreye geçmek anındadır. Böyle kitapların ilk kıymeti tarihî oluşları ise, ikinci kıymetleri de vatanî oluşlarıdır. Ta, 19 Mayıs tarihli nüshamızdaki "Tarihimize Dair Neşriyat" unvanlı makalemiz, işte bugünküne bir girizgâh gibiydi. Bu kitaptan bahsetmek ümidini o anda izhar edememiştik.

Köprülüzade Mehmet Fuat Bey büyük bir isme layık bir cesaret, bir sa'y ve bir sebat ile, nazarlarımızı geniş cephelere, milletimizin iman ettiğimiz payidar ufuklarını tavaf etmeye davet ediyor.

Necip Asım Bey'in Türk tarihi ve Osmanlı tarihine medhal olmak üzere, merhum Mehmet Arif Bey'le birlikte yazdığı ciltle, bir Türk tarihi taslağına malik olduğumuz gibi; işte nihayet bu kitapla da bir Türk Edebiyatı Tarihi tecrübesine mazhar olmasını ümit ediyoruz. Düşününüz ki son zamanlara kadar, bu babda kullandığımız kelimeler bile mânâlarına delalet etmezlerdi. Ne gariptir, ellerimizdeki kitaplara Türk Edebiyatı Tarihi diyemezdik. Zira Osmanlı olmayan zamanları ve Türkleri, hariçte bırakırdık. Osmanlı demek yanlıştı zira!.. Mesela Azerbaycan lehçesiyle yazan Fuzûlî'yi, haklı olarak millî şairimiz diye telakki ederdik. Şimdi asıl, eski Türklükten itibaren edebiyatımızın tarihini mevzu bahis ettiğimizden, bu kitabın sonunda yine yalnız Osmanlı edebiyatına rücû değil; Azerbaycan edebiyatıyla Türklerin sair lehçe ve şivelerindeki edebiyatlara kadar gitmeliyiz.

Mehmet Fuat Bey'in, bu tetkiklere kısmen hazırlanmış olduğunu –mesela "Azeri Edebiyatı Tarihi" makaleleri ile– bili-

yoruz. Kitabın bu son kısımları için belki bir seyahat, yahut bunları tefrik ile, bir muavine havale etmek ihtiyacı bile görülecektir.

Mevzu o kadar az tetkik olunmuş bir vasat ve "kable't tarih" bir zamana ait, o kadar geniş, o kadar şumullü ve bilhassa lisanımız bakımından o kadar yeni, o kadar daha işlenmek şöyle dursun hiç deşilmemiştir ki; müellif kendini sevk ve teşci eden sebepleri "Başlangıç" bölümünde izah etmekle beraber, onun cesareti yanında belki biraz baş dönmesi duyabiliriz. Mevzu bahis olan hemen bütün meseleler, bir fikir ve zan sahibi oldukları için bunlar dinlemesi mutad olan malumatçılar arasında münâzaafih kalan meselelerdir, ki yeni malumat ile hususi şekillere gireceğinden şüphe etmek imkânsızdır. Bugün bazı noktai nazara istinat, bazı emniyetleri kabul; aksi fikirde bulunanlar için derhal taşlanacak cahiller sırasına geçmeye muadildir. Lakin bu kadar kısa bir makalede, ancak bu cesur Türk gencinin ağır başlı bir eda ile bize bütün bu tarihi anlatırken, en ziyade kıymet ve ehemmiyet verdiğimiz bir mevzuyu dinlediğimize şüphemiz olmadığını söyleyebiliriz.

Mehmet Fuat Bey'i okurken, görüyorum: Onu mesela, Fransa'nın tarihî devirlerini yaşatmak isteyen Michelet'nin halecanlı aşkı, muhayyileli ruhu teşvik etmiyor. Bilen, düşünen, mukayese eden, aldananları tashih etmek ve bildiğini göstermekle memnun olan bir alim tabiatı var. Onun bu zevki bizce tenmiye ve muhafazasına çalışılacak kıymettar bir histir. Bu sayede öğrenip, öğretmek faziletine eriyor.

Bu kadar az ta'mîk edilmiş mevzuları intihap, cesaret ve fedakârlıktır. Zira Mehmet Fuat Bey mevzunun bütün müşkilatını ve kendi cesaretini bilmeyen bir cahil değil; ilmin ilk saflarında, ilmin en siyah bir meçhulat hududuna doğru ilerleyen cephesinde, ilk saflarda yürüyen bir kahramandır. Kim bilir ne kadar haklı tenkitlere maruz kalacak?..

Fakat biz biliyoruz ki onun yazmakta, bütün münekkitlerden ziyade hakkı vardır!.. Kitabın birçok haşiyelerinden öğreniyoruz ki, mevzu bahis ettiği çoğu meseleler hakkında yegâne mehaz, muharririn *Millî Tetebbular Mecmuası*'nda intişar etmiş "Türk Edebiyatının Menşei" makalesiyle, yine kendisinin ya bu

mecmua yahut *Bilgi* mecmuasındaki bir-iki tetkikinden ibarettir. Görülüyor ki bu sırf istihzâri mahiyette bir eserdir. Böyle bir kitap bilhassa münakaşa edilmek için ortaya konur. Mütaleasıyla birlikte, yazmaya sebebiyet verdiği cevapları ve tenkitleri okumak elzem gibidir.

Bu kitap müsteşrikler âleminde ne gibi bir tesir yaptı? Ve mütehassıs geçinenler neler yazdılar?.. Bizde bilhassa böyle canlı meseleleri takip edecek bir mecmua, bir fikir ocağının hâlâ daha teessüs edememiş olması, ne büyük bir ziyan ve ne kadar yazıktır!

Kitabın birinci kısmı, Necip Asım Bey'in Darülfünûn'da tedris ettiği Türk lisan ve tarihine ait derslere, bir kısmı Ziya Gökalp Bey'in *Yeni Mecmua*'da neşretmiş olduğu Türk mitolojisi ve dini hakkındaki tetkiklerine temas ediyor. Burada her türlü mukayeseden tevakki edeceğiz. Çünkü bu iki sütunda hiçbir teferruata girmek imkânımız yoktur. Mehmet Fuat Bey kitabında, Necip Asım Bey'in neşriyatındaki bir-iki noktayı tashih ettiği gibi, Necip Asım Bey de, bu kitabından dolayı Mehmet Fuat Bey'i pek takdir ve tebrik ettiği makalesinde, eserde bazı küçük tashihler teklif ediyor. Ziya Gökalp Bey'in fikirlerini de bilmeyi pek isterdik.

Hülasa bu eserde Türk edebiyatı ilk defa olarak, lazım olduğu gibi, esasındaki birliği ile düşünülmüş ve anlatılmaya başlanılmıştır. Bu büyük eserin sonlarına geldiğimiz zaman ümit ederiz ki, artık hiçbir Türk, nasıl aynı bir kaynaktan indiğimizi artık inkâr edemeyecek, Türk vahdetini artık inkâr edemeyecek, öğrenecektir. Türkler Türklerle tanışırlar veya barışırlarsa, düşmanlarının birer birer yüzlerinden maskelerini atarak, kendilerini tanıtmalarında hiçbir beis ve tehlike yoktur.

Köprülüzade Mehmet Fuat Bey'in bazı yazılarını iyi anladım ve iyi hatırlıyorsam, kendisi tarihimizin şimdi adam akıllı yazılamayacağına kanidir. Bilmem ki bu imkânsızlığı yapan aynı müşkilat, tarih-i edebiyat için de mevcut değil midir? Eski Türk alimleriyle, ne hazindir ki hiçbir veçhile münasebetimiz yok. Ah, mazimiz hakkında ne kadar gafiliz!.. Fakat kaarilerim belki, tarihimizi yazmak zamanının geldiğine kanaat ettiğimi, yazdığımı hatırlayacaklardır. Zira cidden her tarih, istihzâri

mahiyette bir eserdir. Tarih daima yeniden yapılacak bir tecrübe, yazılacak bir eserdir. Lügatler gibi tarihler de lisanla, millet-le birlikte yaşar. Her nesil milletinin tarihini yeniden okumak, anlamak ihtiyacını duymalı ve yeniden yazmalıdır. Muhterem Mehmet Fuat Bey'in bu tecrübeye girişmesini ben tamamıyla tasvip ediyorum. Türk aklı, Türk irfanı ve Darülfünûn'u için böyle bir eser lazımdı. Nasıl ki mekteplere dağıtılacak küçük edebiyat tarihi hülasaları için de, icmal olunmak üzere böyle toplu bir mehaz lazımdı.

Lakin tabiî, böyle bir eserin tesiri, vatanın siyasî hudutları dahilinde kalmaz; Köprülüzade Mehmet Fuat ismi de yarın bütün Türk âleminde hürmetle zikredilecektir. Türk edebiyatı müverrihlerinin ilki olmak ne büyük şereftir!.. Belli ki bu tarih asırlarca yeniden yeniye yazılacak, fakat biz asırlarca yaşamayacağımız için, boş ellerimize bugün böyle bir kitabın geçmesi elzemdi. Bunu medyûn olduğumuz muharrire nasıl minnettar olmayız?..

Tekrar edeceğim: Tarihimiz hakkında da böyle yapmak, asırların ve nesillerin ıslah ve tadil edeceği bir eseri, Türk birliğini gösteren bir tarihi, müsvedde kabilinden olsun yazmalı ve neşretmeliyiz. Ancak tarihin bu vüs'at ve şumulü karşısında kabilse, belki müşterek sa'yler, müşterek sa'y-i taksimler, aynı gayeye giden muhtelif muharrirlerin birleşmesi şâyân-ı tavsiye olabilir. Herhalde Necip Asım Bey'in Darülfünûn için yazdığı *Türk Tarihi*'nin de, böyle forma forma neşredilmesi keşke temin edilebilseydi!.. Bu iki kitabı böyle parça parça, hîn-i zamanda okumakta hususi bir istifade vardır. O tarihin de ilk cildi, "Kable'l İslâm Türkler"dir.

Bütün canımızla umduğumuz ve beklediğimiz halâs zaferinden sonra, böyle bir himmete el birliği ile başlamalıyız.

(*İleri*, 22 Temmuz 1337/1921)

Mecmualarımız:
Aydınlık, Dergâh *ve Y. Kemal'in Bir Şiiri*

Vatanın geçirmekte bulunduğu emsalsiz buhrana rağmen, bugün İstanbul'da, sırf bir ilme haiz veya yalnız mizahi olmak üzere haftalık, on beş günlük yahut aylık on iki tane mecmua neşrolunuyor:

Aydınlık, *Ümit*, *Tedrisat* mecmuası, Türk*iye İktisat* mecmuası, *Servet-i Fünûn*, *Ceride-i İlmiye*, *Dergâh*, *Kadınlar Dünyası*, *Mahfel*, *Mecmua-i Ruhî*, *Yeni Kitap*, *Yeni Nesil* mecmuaları!..

Kaari buhranına rağmen bütün bu neşriyat, fikri bir zindegî mahsulü değil midir? Mecmualarda yazanların bir kısmı, fikriyat ve edebiyatı, maddiyatın fevkinde tuttuklarını ispat eden mefkûrecilerdir. Sa'yleri mahdut bir sahada ve yevmî gazete kaarilerinin çoklarına meçhul kalmaması için, mevzu bahis ettikleri meseleler etrafında biraz alaka tevlid edebilmek üzere, vatanımızın her türlü faaliyetine bir akis ve teşvik olmak isteyen *İleri*'de, onbeş günde bir kere, bütün mecmualarımız içinde kanaatimizce en ehemmiyetli olan neşriyattan bunları zikir, icmal ve teşrih etmek veyahut cevap vermek suretiyle kaarilerimizi haberdar etmeyi muvafık bulduk.

* * *

Yeni intişar eden *Aydınlık* mecmuasındaki "Yeni Türkiye'de Felsefenin Sefaleti" unvanlı makale, itikadımızca birkaç cihet-

ten şâyân-ı dikkattir. İstiklâl ve âtisi uğrunda yüz binlerce evladının damarlarından kanını akıtan milletimizin gözlerinde, bizce hiçbir zaman bu kadar şuurlu bir zekâ parlamamıştı. Asırlardan beri idrak edemediğimiz bir nura, milliyet nuruna eriyoruz. En vahim bir fırtınanın ortasındayız. Fakat umman içinde "toprak, toprak!.." diye haykıran Kristof Kolomb gibi, sahil-i selameti –vücudumuzla ondan uzak bile olsak– gözlerimizle tavaf ediyoruz. Eski aldanış, meskenet ve gaflet devrimiz çilesini doldurdu. Rehakâr bir cümle ile millî hayatı, millî ruhu ve iz'ânı bulduk. Türklerin milliyetlerine ermeleri, şüphe yok ki, tarihlerinde mühim bir dönüm noktasıdır. Feylesof şairlerimizden öyle sözler, öyle sesler duyduk ki, hiçbir zaman, daha evvelkiler kalbimizin, kanımızın galeyânını bunlar kadar tevliye etmemişti. Lakin bir mucize karşısında değilmişiz gibi, mevzu bahis makalede karanlık şikâyetler var:

"O şahin irtifalarından yeni doğan fecirleri seyreden mâ-fevka't tabia ruhlardan Türklerde tesadüf edilemiyor. Yeni dünyanın ufkunda emsalsız bir cûşiş ile beliren yeni renklerin akisleri, dağların tepelerini aydınlatmak üzeredir. Hani bizde o gözler ki, biraz yukarılara bakabilmek kudretini göstersin de, o ufukları değilse bile, hiç olmazsa onların tepelerindeki altın akisleri gösterebilsin!"

Bu satırları yazan muharririn gözleri, nasıl oluyor da gözlerimizi kamaştıran ilahi şafağın nurunu göremiyor? Buna iki kat taaccup ediyoruz. Çünkü ırkımızın ve milliyetimizin an'anâtına muvafık olarak iştirak ettiğimiz felsefî cereyan, bu hadsî felsefe, bu yeni hareket hakkında Ali Nizami Bey, *Dergâh*'ın geçen nüshalarının birinde, "Son lâ-ilmî Felsefe Cereyanları ve Türkler" unvanlı makalesinde, bizdeki "bu merak hiç şüphesiz kökü pek derinlerden gelen millî, tekevvünî, tarihî bir ihtiyaçtan doğmuş ve yine o ihtiyaçla beslenecektir" diyor ve "Zaten dünyanın her yerinde bu cereyana karşı şiddetli bir alaka uyanmadı mı?" diyordu. Milliyete de, harsçılığa da, Bergson'a da taraftar olan gözler görüyordu. Fakat itiraf edelim ki daima biraz müphem kalan yazılarımız, bir mecmuadan diğerine geçince, başka bir cihetten ziya alan eşya gibi, gözlerimize başka türlü gözüküyor. Her ne hal ise bugün muharriri, *Dergâh*'ın Bergson'dan fazla ilham almasının aleyhtarı gibi görüyoruz: "Bugün her nedense kendisine

can havliyle sarıldığımız bir filozofun, pek gecikmiş olarak tekrar ettiği şeyleri, yeni ve orijinal gibi telakki ediyoruz ve derhal hırz-ı can edip neşir ve tamime koyuluyoruz" diyor. Söz arasında da, "Türk Darülfünûn'unu temsil eden *Dergâh* mecmuası" diyor. Rica ederim, muharrir bunu nereden çıkarıyor? Bir mecmua muharrirlerinden iki veya üçü Darülfünûn müderrisidir diye, onu temsil ediyor addolunabilir mi? Ve kimse de Darülfünûn'da ve o muhitte, hürriyet ve tefekkürün bütün şaşaasıyla saltanat sürmesi icap ettiğine itiraz etmiyor.

Tufaf bir şey de, ilme muarız olmadıktan başka *Dergâh*, ilmî ve felsefî bir cereyana da derin bir ciddiyet ve samimiyetle taraftardır. Bizde böyle ilmî bir cereyan-ı fikrîye pişvâ iken, güya muhitimizde ilmin bir saltanatı varmış da ona dokunulmuş gibi, *Dergâh*'ın bidayette maruz kaldığı hücum ve tenkitlerdir. Bergson ilmi inkâr etmez. Onu ıs'âd eder. Hadse verilen ehemmiyet ilmi inkâr için değil, ilmin onun kıymetini talim ettiği içindir. Bu hareket-i fikriyeyi karalamak hiç olmamış!.. "İki-üç kafadar.. Kitapta yeri var" diye malumat furuşluk eden kara cühelâdan iğreniyoruz. Ham ervahlardan duyduğumuz nefret bize ıztırap veriyor. Kalbimizle fikrimizi barıştırmak da gayemizdir. Ali Nizami Bey'in istediği fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür Türk filozofları yetişecektir. Bu muhit onlara mümkün mertebe müsait bir muhittir. Maahaza *Dergâh* bir mekteb-i felsefî de değil!.. Ali Nizami Bey'in dün iştirak ettiği halde, bugün tenkit etmesi de bunu gösterir.

Aynı *Aydınlık*'ta Sadrettin Celâl Bey de: "Harsçılık cereyanının birkaç aydan beri, Bergsonizm şeklinde tekrar canlandığını ve aynıyla Ziya Bey (Gökalp) zamanında olduğu gibi, başta Darülfünûn'un gençleri olduğu halde bütün münevver gençlerimiz arasında büyük bir sürat ve suhuletle intişar etmekte olduğunu görüyoruz" diyor. Ben bu sürat ve suhuleti göremediğime pek müteessirim.

* * *

Dergâh mecmuası ise son nüshasında, bir mesele-i müteahhireden bahsediyor: "Ali Nizami Bey'in felsefe hakkındaki ha-

raretli mütalealarında, hangilerinin mürettip hatası ve hangilerinin hakiki zühul eseri olduğunu tefrik mümkün değildir. Fahiş mürettip hataları tashih edilmedikçe, müdavele-i efkârda bulunmak hem tehlikeli, hem de yanlış bir hareket olur" diyor ki, pek doğrudur. Biz de *Dergâh*'ın hatasına kurban olduğumuz için, bu hakikati nihayet anlayıp, hele itiraf edebildiğine ayrıca memnun oldum. Ancak diğerlerinde düzeltmek istediğimiz bir hatayı, en evvel kendimizde tashih etmeli değil miyiz?

Dergâh, temmuz tarihli nüshasında Yahya Kemal Bey'in bir şiirini neşretti. Muarızları bile bunu teslim ederler ki bugün matbuat âleminde, yani gazete ve mecmua idare hanelerinde, Yahya Kemal Bey'in her şiiri bir hadise-i edebiye gibi telakki ediliyor. Lehinde ve aleyhinde söylenmedik söz bırakılmıyor. Ümit ederiz ki kaarilerimiz bu şiiri okumuşlardır. Geçen gün genç şairlerimizin birkaçına tesadüf ettim. Bu şiiri müşkil pesent ve tecrübe-dîde bir sanatkârınki gibi telakki ve ta'mîk edeceklerine, onu parça parça tenkit ile iktifa ediyorlardı.

Zannetmem ki bir şiiri tatmanın usulü, onu böyle parçalamak olsun. Bir eseri anlamak için onun ruhuna nüfuz etmelidir. Gezdiği mabedin ruhuna nüfuz etmeyen zâir, ona girmiş sayılabilir mi? Yahya Kemal ve nesli; üstat Ekrem Bey'in bir adım attığı, Fikret'in yürüdüğü bir yol üstünde ilerleyerek mısralarını, hislerine râm olan bir adamın feryatları tarzında haykırmakla değil; fakat hissini, bir fikrin asaletine yükseltmekle daha müessir kılacağını bilen bir sanatkâr olarak duyuruyor. Ve ondandır ki şiiri bize daha ziyade tesir ediyor. Bu sesi, bu mahrem, vakur derdiyle aşkına rağmen bu yeni sesi, son derece sevdiğim şeylerden biri olarak seviyorsam da, görülen zayıf noktalarını inkâr ve bunları ayrıca görmek kabiliyetini kendimden selb etmeli miyim? Ruhlarının cephesi açılmış olan bu kelimelerin eriştiği hudutsuz vüs'atin sırrına rağmen, mantığımızı unutmamak da bu musikinin sırlarından biridir. Filhakika bu şiiri hiç beğenmeyenlerin, bazı parçalarını, ayrıca beğenmemekte hakları yok değildir. Bu şiirde, hususiyle şairin tıraşîde zevkiyle bir tezat teşkil etmesi zaruri bazı parçalar da yok değil. Mesela "Gönlüm..."

demek, biraz suni söz söylemek değil midir? Hele bundan sonraki mısra, "Bebek"te kafiyesini ne kadar zoraki bir surete çekiyor: Niçin Küçüksu?

Ardından, vatan semtinin ormanları "kuytu"?

Küçüksu ardında görülen kuytu ormanlar hangileridir? Hele bu "vatan semti" niçin? Bebek'ten Göksu'ya bakılınca neden vatan semti gözüksün? Bari mesela İstinye'den bakılıp nazar Anadolu'ya doğru müteveccih olsaydı! Lakin Bebek'ten yukarıya doğru bakılınca, gözler biraz sonra, denize müntehi bir yol tutmuş oluyor. Fakat esasen vatanın göz bebeği içinde değil miyiz? Bir de buradaki manzarayı tespit için, "çepçevre yamaçlar" demek doğru mudur? Bu teferruat zihni tırmalamıyor ve bir gül olan şiirin zevkine halel vermiyor değil. Çünkü bu zaaflar o sesin samimiyetine, o mahzun ciddiyetine muvafık değil. Sadece vezin ve kafiye müşkilatında biraz bocalayan bir şairin, kendi kendisine layık gördüğü sühuletlerden istifade etmesine benziyor. Bu şiir bunun için kusursuz görünmeyerek, bazılarını zevkyâb olabilmekten mahrum ediyor.

Esasen edebî fikirlerimiz ṇedir? Her mevsim açılıp dökülen yapraklar gibi, geçici şeyler değil midir?

(*İleri*, 25 Temmuz 1337/1921)

Kitaplarımız:
Kitaplar ve Muharrirlere Dair Mülahazalar

* Edebiyatta mükemmeliyet bir serap gibidir: Ona erişilemez!.. Her sözde de, daha bir güzelleşmeye istidat vardır. Aramak, zamanını bulmak ve bu işin eri olmak lazım.. Meşhur filozof Pascal, bugün de hayretle okunulan *Fikirler / Les Pensees* kitabını bir müsvedde telakki, ve onu "yazmak" için uzun bir vakit bulmayı temenni edermiş.

* Söz söylemek düşünmek olmadığı gibi, hatta ona benzemeyen bir şeydir. Muharrirler arasında bir mütefekkire karşı kaç geveze ve, kaariler arasında bir fikir kaariine mukabil kaç kaari vardır?

* Doğup yaşadığımız şehirden geçen seyyahların ziyaret ettiği mebâniyi, biz bir sırasını bekleyerek görmekten kaldığımız gibi; lisanımızda da ehemmiyetini bilmekle beraber, okumadığımız kitaplar vardır. Bir gün bunları açınca duyduğumuz zevke, o zamana kadarki ihmalimize hayret ederiz.

* Muharrirler gariptir!.. Eserlerini kaba ellerde görünce memnun, mütehayyir; fakat sevgilinin adi adamlarla görüştüğünü gören bir sevdalı gibi müteezzi olurlar.

* Kitaplar hakkında duyulan takdirler, beğenilen eserlerin kemalinden ziyade, bunları beğenen zihinlerin ne derecede kemale erip ermediğini göstermez mi?

* İyice dolmamış ve daima biraz uzak hissi veren büyük camilere, mahallelerindeki mescitleri tercih eden sofiler gibi, –o meşhur eserlere tercih ettiğimizi söylemeye cesaret etmemekle beraber–, her zaman alışık olduğumuz kitaplara müracaatı ihtiyar ederiz.

* Edebiyat sanatların en müşkili, en müşkil pesendi ve en kirlisidir.

* Herkesi memnun etmek istemek, ne saçma bir fikirdir. Kiminin arzusu şiir, kiminin arzusu nesir!..

* Doğrudan doğruya milletin lisanından fışkırmış ve sahipleri bilinmeden bir milletin hafızasında yaşayan öyle eserler vardır ki, en maruf üstatları bile hürmete mecbur ederler.

* Şiirin hususiyetlerinden biri de, kendi kendine bir takım şekiller ihdas edip sonra bunlara uymamak; kaideler icat edip bunlara tabiyet etmemek; hülasa müşkilat çıkarıp bunlara serfürû etmemek değil midir?

* Şiir de tıpkı aşk gibidir. İnsan tercih ettiğini değil, kendisini râm edeni sever.

* Şekillerin haddizatında kıymeti yoktur. Fakat şekil olmasa hiç bir şey yoktur.

* Şiirler ruhunuza az geldiği, sizi tatmin etmediği zamanlar kitapları bırakarak, en sevdiğiniz bir ismi hatırlayınız. Onun kadar müessir bir şiir pek az bulunur.

*— Bu şair, bu sözlerle ne söylemek istiyor?

— Ne isterseniz!.. Dinleyebilirseniz, bu sözler her şeyi ifadeye muktedirdir.

* Kadınlar acaba şairleri kıskanmazlar mı? Bir şairin mısrasındaki incelik en süslü, en genç, en güzel kadındaki derin güzelliği geçebilir.

*Her şey bir şahsi anlayıştan ibaret ve her söz bir nevi izahtır. Fikren muhakeme ediş de böyledir, kalben hissediş de!..

* "Güzellik fazilete değmez!.." Tecrübesiz gençlere haksız ve ahlâksız gözükse bile, bu söz doğrudur. Sanat da ilim ref'ine!.. Bu fikri kabul etmeden her şiiri anlamak mümkün değildir.

* Hazin değil midir? Ezelden beri geçmiş şairler arasında, hayatını sırf şiiriyle kazanmış olanları, beşeriyet parmaklarının üstünde sayabilir.

* Büyük sanatkârların mümtaziyetleri, kabiliyetlerini tamamıyla inkişaf ve izhar ettirecek çareleri, gayet emin bir surette sezmek ve bunların vasıtalarını bulmaktır.

* Bir nevi aşka ermeyen bir zihinden hiçbir hayır gelmez. Bir aşk duyulmadan, faydalı ve derin bir düşünüş ihtimali yoktur.

* Sanatın bize temin ettiği saf zevkler arasında bazısı vardır ki, sanatkârlar bize bunu, ancak şahsiyetlerinin bir nevi ihtilali sayesinde bahş edebilirler.. Ve bunun için okurların kusurlarına biraz müsamahakâr.. bizi minnettar bırakan bu kabahatlerine karşı, hatta bir şefkatle mütehassis olmalı değil miyiz?

* Sanatkârların çoğunun halk aleyhinde hissetmediği nefret, söylemediği tahkir kalmaz. Sonra bu muhakkar halkın alkışını kazanmak için yapmadıkları tabasbus kalmaz.

* Asıl şan ve şeref, her taraftan, anlaşılmadan alkışlanmak değil midir? Zira beğenilmek için anlaşılmaya muhtaç kalınırsa, hiç bir şey kazanılmış sayılmaz.

* Hanendeden gelen ses nasıl söz değil bir nağme ise, sanatkârın cümleleri de öyle birer söz değil, ahenktir. O da söz değil, ilahi söyler.

* Edebiyat, sanat bir icmaldir. Bize tıpkı aşk gibi, bütün dünyanın güzelliklerini, tekmil hayatın lezzetlerini sunan bir icmaldir.

* Bazı satırlar vardır ki, okunurken âdeta işitilir. Sanırsınız ki bildiğiniz bir ses onları söylüyor.

* Muharrirler sevdiği yazılarına, kalplerini imla eden hisleri nakşetmiş olduğuna kanidirler. Bilmezler ki bu sayfalarda titreşen ziya ve zalâm, sırf gözlerinin görmüş olduğu bir mehtabın onlarda kalan bir hatırasıdır.

* Alimler bazen nafile şeyler bilen ve beyhude yere kâğıt karalayanlar değil midir?.. Evet, birçok kere can sıkıcı adamlardır. Bir güzellik hissi vermek isteyen şairlerin maksadı, acaba daha nâfi ve daha ciddi değil mi?

* Bir eser ibdâ eden sanatkârın, ne dereceye kadar şuurlu ve ne dereceye kadar gayrı ihtiyari bir surette çalıştığını bilmeye imkân yoktur.

* Ne meziyetleri pertavsızla görmeye, ne de nakiselere dürbünün tersiyle bakmaya mecburiyetimiz vardır. Eserlere ancak, serbest nazarlarla bakmaya borçluyuz. Ve bizim gözlerimizin görebildiği, başkaları için olmasa bile, bizim için erişilebilecek yegâne hakikattir.

* Halkın hatırı için bir sanat yapılamaz. Çünkü zevk, sırf halka verilmiş bir imtiyaz değildir.

* Bazı muharrirlerin sayfaları sinek avlayan kâğıtlar gibidir. Cahiller onlara konar.

* Bir muharririn erişebileceği en büyük muvaffakiyet, fikirlerini kabul etmeyenlere sanatını beğendirebilmektir.

* Kalbimizi geçmiş bir zamanın dâussılası doldurur. İlk sevdiğimiz eserlerdeki nezaket, zarafet ve metanet sonrakilerde hep eksik gözükür. En beğendiğimiz muharrirler, en sevdiğimiz şairler, gençliğimizde tattığımız üstatlardır. İlk emdiğimiz şiirin tadını bir daha bulamayız. Eminim ki zamanında Fuzûli'yi duymayanlar, bugün ismini unuttuğumuz daha eski şairlere tapınmışlardı. Ve Virgilius ve Horatius'un muarızları da, daha evvel geçmiş şairleri ararlardı. Çünkü daima ölülerimizi ararız.

(*İleri*, 4 Ağustos 1337/1921)

Kitaplarımız:
Tevfik Fikret'in Hatırası

İnsanların teşkil ettikleri bütün cemiyetler içinde, bazı şahsiyetlerin bir sıfatı, bir kuvveti vardır ki tefevvukunu sairlerine mutlaka kabul ettirir. Bunlar etraflarında bir hürmet tevlid eder ve başkalarını kendi fikirlerine tebaiyyet etmeye sevk etmeyi bilirler. Bu, fıtratlarının bir temâyüzüdür. Tevfik Fikret ta ilk gençliğinden beri, muhitinde kendisini daima bir mâ-fevk telakki ettirirdi. Üstat Ekrem'in cidden güzel bir sözüne:

"Edib olur kişi sermaye-i hayatı kadar" cümlesine dolgun, taşkın bir mânâ veren bu şair, intisab ettiği sanatın levhî sıfatlarını etrafındakilerin hepsinden daha iyi bir surette hissetmişti ve sanatının mümtaziyeti bu kanaatinden nebeân etmeye başladı. Fikret kaleminin maharetini artırdıkça ruhunu da genişletiyor, sanat onda ruh ile birlikte yürüyordu. Böyle bir telakkiye göre bir sanatkâr, doğrudan doğruya bir ahlâk müçtehidi demektir. Sanatkâr eserini aşarak, dünya ve hayatın da bir eser-i sanat gibi, güzel ve iyi olmasına çalışandır. Fikret yalnız *Rübâb-ı Şîkeste*'nin şairi değil, hayatının da nâzımı, şöhretinin bânisi, tesirinin mübdii değil midir? Evet Fikret, ahlâfının basamağı üstünde bir "Heykel-i sa'y", şairin demirden bir timsalidir.

Gençliğe daima kutsi duygular telkine çalışan bu mürşit, maneviyatını böylece çoğaltmak ve zenginleştirmek istedikçe.. muhitinin dikenleri tabiî kendisine batar ve onu kanatırdı. Er-

mek istediği kemale doğru yükseliyordu ve tabiî bu, güç bir suûd idi. Sanırım onda Ibsen'in, yahut Ibsen'in piyeslerindeki meşhur bazı eşhasın zihniyeti vardı. Fikret dinî bir ruhtur. Daima biraz müphem kalan yüksek bir tefevvuk-ı ahlâkıyeye karşı, mütemadiyen cazibe duyan bir ruh.. ve bu gayesi uğruna iktiza ettikçe, hayatının bütün istihzâratını, bütün kuvvetlerini kurban eden bir tıynet!.. Fikret, tekmil hayatını teşkil eden bu müşkil suûd ile meşgul iken, muhitine bazen asabiyetle, isyanla tahammül edebilirdi. Acı şeyler karşısında tebessüm ederek, "kısmet!" demenin acısını bütün şark içinde Fikret kadar duyan az bulunur. Âsumâne doğru tırmanan ruhunun yorgunluğunu, lazım gelen ehemmiyetle telakki edemeyenlere karşı şairin dudaklarından dökülen "zavallı evet", tattığı en büyük acılardan biridir. Kendisine layık olan bir azametle bu şair, büyük Bâki'nin muhteşem sözünü hemen her zaman tekrar edebilir, teselli veren bir gurur ile diyebilirdi ki:

Ehl-i dil derd-i gamın nimetine müstağrak!..

Fakat hususi bir tabiatı izah eden bu felsefeyi, bu şahsi noktai nazarı, doğrudan doğruya sahibine yani Tevfik Fikret'e bırakınız. Bizde hüzn-âver bir şey, sâfi sanat ve sâfi sanatkâr telakkisinin hemen hiç mevcut olmadığıdır. Hayat ve medeniyette sanat için sanat lazım olduğu, hemen hiç kimse tarafından anlaşılıp kabul edilmez. Çünkü sanat millî olmaktan uzaklaşmış ve hayat ile arası açılmıştır. Fikret'i seven milleti onda yalnız bir sanatkâr değil, Namık Kemal tarzında bir büyük adam görüyordu. Ve zaten Fikret, kendi noktai nazarından, böyle bir timsal olmak için yetişmişti. Fakat biz en evvel, onun lisana ve sanata icra ettiği tesirleri takdir etmeliyiz.

Fikret de Şinasi gibi, bir lisan ibdâ etmiş hakiki bir müceddid ve sanatına yeni bir ses getirmiş müceddit bir sanatkârdır. Meşrutiyet'ten sonra siyasî vesilelerle Anadolu'dan gelen umumi telgraf-namelerde, hâlâ daha Namık Kemal heyecanının titrediğini gördüğümüz gibi, hâlâ daha geçen senelere kadar yazılan şiirlerde, *Rübâb-ı Şikeste*'nin tellerinden birinin ahengini duyar; yeni bir şair dinlerken bakardık ki, sesi arada bir tıpkı

Fikret'in Rübâb'ındaki ahenkle inliyor. Sanırım ki Edebiyat-ı Cedide için, Tevfik Fikret edebiyatı demek muvafıktır. Zira bu edebiyatta duyulan nazmın müceddidi ve üstadı odur. O da Şeyh Gâlib'in tefâhürüne sebep olan "bir başka lisan" tekellüm ile, vaktinde şiire yeni bir ses getirdi. Fransa'da takriben 1830'da Victor Hugo'nun vücuda getirdiği nazmı bizde Fikret ibdâ etmiştir.

Nüvişte cephe-i hüznünde bir hüvel bâki..

diyen mısraın bu halecan bahş sükunu, bizce ne kadar müessir ve bu güzellik yeni değil miydi? Böyle birkaç şiirde Fikret'in lisanı, o zaman daha aşılmamış bir güzelliğe varıyor, bu şairden büsbütün hususi nağmeler duyuluyordu. Ve en büyük, en nafiz ve payidar eseri de belki bu olmalıdır.

Bâki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş!..

Lakin Victor Hugo cihaz-ı nazmı kurmakla iktifa etmemiş, şah eserler de ibdâ etmişti. Sanırım ki şair Fikret, meydana bir şah eser getirmemiştir. Onun âsar-ı edebiyesi daha afif ve nahiftir. Büyük bir sanatkâr!.. Fakat galiba o kisbette büyük bir şair değil!.. (Bunda bir nükte var ki teşrihine doyulmaz. Yorulmaktan değil yormaktan çekiniyorum.) Ancak diyebiliriz ki Tevfik Fikret ile büyük bir merhale-i edebiye katettik. Edebiyat müverrihleri onu yalnız bir neslin şairi değil, şiirimizin bir dönüm noktası olarak göreceklerdir. Böyle büyük bir sanatkâr, yalnız lisanda bir tahavvül vücuda getirmekle kalmaz. Tesiri, zevkimizin tahavvülünde de görülür. Şiirimiz çok kere, hisleri içinde yüzen ve belki boğulan bir adamın usule muvafık bir tarzda ve hemen bî-şuur feryatları iken; Fikret bu seyl-i hurûşan önünde durarak, afif bir çehre-i tefekkürle hislerini düşünmüş ve rindlerden ayrılan daha uslu bir mezhebe sâlik olmuş olması bütün şiirine mütefekkir ve kibar bir sima bahşediyor ve mübâlâğa etmeye tenezzül etmeyen, basma kalıplara dökülmeye meyletmeyen bu vakar sayesinde şiiri daha müessir oluyor. Bu sayede onu, bilhassa aşk şairi olarak seviyordum. *Rübâb-ı Şikeste*'de aşk şiirleri belki en güzelleridir.

Fikret'in kendi eseri, büyük Abdülhak Hâmid'in tasvir ettiği tarzda değildir. Bu eserde, tabiatın o bî-şuur rüzgârlarıyla bî-şuur suları esip akmıyor, yıldızların muamması dönen başlar üstünde parlayıp sönmüyor ve burada uhrevî bir ebediyet dâûssılası kalplerimizi taşırmıyor. Lakin burada şair, kavâid-i ahlâkiye ve içtimaiyeyi düşünmüş ve kendisince rehakâr olanları ve haysiyet-i lisaniyeyi ilâya yarayanlarını, gitgide artan bir galeyan ile kayıt ve tespit etmeye uğraşmıştır.

Namık Kemal'in "Rübâb" şiirinde, vatan için inleyen demir ve tannân teli yerden kaldırarak kendi Rübâb'ına bağlayan Fikret, onun diğer bir yoldan muakkibi, doğrudan doğruya selefidir. Ve Rübâb'ının seslerini duyarken, bazen de tekrar, Namık Kemal'in ceyyit sesini duyar gibi oluyoruz. Bu da bize o cinsten bir galeyan veriyor. Onun bazı şiirlerini pek sevenler, Namık Kemal'inkine meftun olanlardır. Gençler Fikret'te daha asri ve lisanî, daha traşîde bir Namık Kemal görüyorlardı. Fikret'in etrafında kıymettar bir hale-i ta'ziz teşkil eden müridleri itiraf eder ki, millî hislerimizi teganni eden bu ahenkler Namık Kemal'den mevrûs gibidir. Fakat her müfekkire bir zamanın mahsulü olduğu, muayyen bir zaman içinde açtığı cihetle, beşeri ve ahlâkî bir şair olan Fikret, milliyeti istediğimiz ve sevdiğimiz gibi idrak edememiştir. Tıpkı Namık Kemal lisanıyla ve ruhuyla yazılmış birkaç marşı, şarkısı, manzumesi var. Fakat milliyet devresine Tevfik Fikret'ten sonra girdik ve o bu âleme giremedi.

Etrafa zulmet salan Yıldız'a karşı şair "Sis" ile "Bir Lahza-i Teahhur"ü yazdığı zaman, Kayalar tepesinde mühlik bir uçurumun kenarında yekta bir kıdveye yükseliyor ve burada başı dönmüyordu. Böylece Namık Kemal'den sonra bir kahramanımız olmuştu. Fakat bütün yetişmesi itibarıyla bir "Abdülhamid iktidarı aleyhtarı" olan Fikret, Abdülhamid yıkılıp Meşrutiyet ilan edilince, kendisine sağlam bir istinatgâh ve şiiri için de mebzûl bir menba bulamadı.. Şair siyasiyat âleminde ayaklarına *Tanin* gazetesi dolaşarak, biraz bocaladı. "Sa'y ve irfanım tebdil-i tâbiyet ediyor" gibi mânâsız ve olsa olsa haysiyet-şiken sözlerinin hikmet ve şumulü budur. Fikret'in mezhebini, muğfil bir serap üzerinde kurduğuna şüphem yok gibidir. Zira bu-

gün ona peyrev-i muvakkati olmuş bir tane olsun müridi hani nerede?

"Riya, kubhun fazilete karşı bir ihtiramıdır" demişler nümunesine, içlerinden hiç kimsenin peyrev olmadığı bir halkın, Fikret'in "tecerrüd-i muhteşem"i için hissedip gösterdiği hürmet ve muhabbet, dikkat olunsa hazin bir manzara idi: Zira sağlam bir ahlâk karşısında natüvan bir ahlâkın.. bir ahlâksızlığın uzaktan duyduğu tahassürden ve kendisini sevk-i tabiîsine râm olmaktan kurtaramazken, ona uzaktan bir selam vermesinden başka bir şey miydi? Fikret son zamanlarında, büsbütün cerîhadâr olmuş, artık tamamıyla ihtilalci bir tesir altında, tannân bir sesle son perdede bağırıyor; son zamanlarda Fikret güzelliklerin bu nağmekârı sanatı, artık bir parça bile olsun sanat için değil, yalnız büyük bir hırsla susamış olduğu bir iyilik, bir ahlâk için istiyordu. Bütün son yazıları hep bu noktai nazarı gösterir.

Ve hep bu itibar ile diyeceğiz ki Fikret, nazarındaki kuvvet ve nezahet sayesinde, lisan ve sanatta da payidar bir tesir icra etmiştir. Lakin en büyük kitab-ı şiiri belki *Rübâb-ı Şîkeste* değil hayatı, ve en derin sanatının nümunesi, meydana koyduğu bir eser değil kendi şahsıdır.

Onu böyle sevdik ve anladık. Taşıdığı bu muhteşem ruh altında, henüz gençken şairin vücudu ezildi, ruhunun hararet ile bu vücut eridi.. Artık biz vatanımızdan gelen sesleri dinlediğimiz zamanlar Hisar'da, Fatih'in kaleleri civarında, derinden derine inleyen bir *Rübâb-ı Şîkeste* duyacağız!..

(*İleri*, 11 Ağustos 1337/1921)

HÂMİŞ: Şiirlerini ve kendisini pek çok sevdiğim aziz şair Ahmet Haşim'den aldığım mektubu arzusuna tebaiyetle neşrediyorum: "Son *Dergâh*'taki makalemin 29 Temmuz 1337/1921 tarihli *İleri*'de intişar eden ve bir şiirden bâhis makalenize cevap suretinde telakki edilebilmiş olmasını hayretle öğreniyorum. Buna ihtimal vermeyeceğinizi bilmekle beraber, kaarileriniz için tekzibini rica ederim azizim. 8 Ağustos 1337/1921 – Ahmet Haşim"

Kitaplarımız:
Fikret'e Dair Münakaşalar Münasebetiyle

Anlaşılıyor ki kuvvetli bir sanatkâr hayatı da, canlı bir eser gibi, muasırlarının muhayyilesinde yaşatılıyor. Bir Süleyman Nazif'in, Abdülhak Hâmid'in izlerini takip ederek, iman ettiği dâhinin muhitini görmek ve duymak emeliyle, Hindistan yollarını boyladığını görüyoruz. Süleyman Nazif'in Hindistan'da duyabileceği en büyük hakikat, kendisini mest etmiş olan bir Abdülhak Hâmid şiiridir.

Abdülhak Hâmid gençliğe, eseriyle olduğu kadar, hayatıyla da şiddetle tesir etmişti. Gerek "Hindistan-ı pür-zehep", gerek Londra'nın sisleri içinden gelen sesleri, daima mukavemetsûz idi. Mekteb-i Mülkiye efendileri, onun şiirlerini neşr olundukça ezberler, bütün his ve fikirlerini ifade eden ilahiler gibi okurlardı.

Fakat nesiller büyük adamlarını, pek müşkil pesent bir surette intihap edemez; gözleri açılınca parlayan bir yıldız görenler, onu kendi yıldızı addederler. Kendisi uğruna mektepte isyan ve nihayet mektebi terk eden daha yeni ve daha sonraki bir neslin gençleri, Fikret'i fikirlerinin kahramanı olarak intihap etmişlerdi. Vefatında makul ve makbul bir nevi mübalağa ile, bunlar arasında "fikretiye" denebilecek bir mezhep doğdu. Fakat her mübâlâğa, her halde bir aksülamel tevlid eder. Nasıl ki bu defa da etti. Taraftarlarının mübâlâğası ve kendisinin de bazı hataları, yeniliklere düşkün olduğunda şüphe olmayan bu

şairin aleyhtarlarını teşvik ve teşci etti. Her iki taraf da noktai nazarlarını anlatmak istediler ve biri birlerine cevap verdiler.

Ah!.. Anlaşamamanın en mühim, en ciddi sebepleri olan bu cevaplar... ki hepsi de, ayrı ayrı cevaplara müstehaktır!.. Biri birlerini cerîhadar eden böyle muarızlar görmek, ne kadar hazin!.. İki tarafın da hüsnü niyetinden şüphe yok, her ikisine de hakkını vermek lazımdır. Muarızların makbul cihetlerini fehim ve itiraf etmeli, onlara kör ve sağır gibi görünmekten içtinap etmeli ve her münakaşada teferruatan ziyade, bizi esas fikrimize bağlayan sebepleri bulup söylemeliyiz.

Fakat Fikret bizim genç muhayyilemizi doldurmuş bir kudrettir. Tevfik Fikret'den, mesela Safveti Ziya Bey'den bahseder gibi, sükunet ve lâkaydi ile bahsedemeyiz ve bahis olunamayacağını iddia ederiz.

Büyük mefkûreci olan Fikret, şahsiyetinin kıymeti hakkında elbette hem kendisine, hem de başkalarına yüksek bir fikir verdirmek ihtiyacında idi. Onun için samimi gösterişleri ve –eğer böyle söylemek mümkünse– gösterişli samimiyetleri vardı denilebilir. Ve bundan dolayıdır ki, ondan bahis ve ona hitap ederken, kendisini sade bir adam gibi telakki etmekten içtinap etmeliyiz. Çünkü aksi takdirde, onun anlayabileceği bir lisanı konuşmamış oluruz. Kendisinin de en evvel emin bulunduğu şey, sadelerin ve adilerin fevkinde oluşuydu. Onu, hayat ve edebiyatın alnına bahşettiği –ve beynine nüfuz etmiş olduğunda şüphe olmayan– bir ziya halesi içinde görmeliyiz. Eğer başından bu haleyi tayyederseniz, eserinin mühim bir kısmı karanlıkta ve anlaşılamadan kalır.

Fikret'in ruhunun hılkî veya kesbî öyle hüviyetleri, öyle mübâlâğaları ve öyle incelikleri vardı ki, buna düz bir ruh değil, yontulmuş ve cilâlanmış bir ruh denilebilirdi... Bilhassa *Halûk'un Defteri*'nde tespit etmek istediği müphem ve iğfalkâr felsefe ile Fikret, bir kahraman olmak gayretiyle kendi kendisinin heykelini yaparken, –umumiyetle müstamel mânâlarında– saf ve sade olamazdı ve olmadı!.. Onda yalnız bu meziyetleri aramak onu küçültmek demek değil midir?

Dünyanın ve beşeriyetin hal-i hazırdaki tezebzübü karşısında öyle meyus bir fikrimiz var ki, hürmet ve muhabbetimiz

bu hayat ve kâinatla istinas esebilen usullere değil, –zaten bunları bulmuyor ve görmüyoruz–; fakat böyle köşelerinde, hisselerinden fazla bir his ve fikir hamûlesiyle yaşayarak, solgun muasırlarında kuvvetsiz ve kansız dağılan hisleri kendilerinde toplayan ve şahsiyetlerini beşeriyet için bir istinatgâh mevkiine ıs'âd eden adamlara, hürmet ve muhabbetimiz, hemen imkânsız olan bir kemale erişmek için çabalayan bu müfritlere gidiyor!..

Fikret'in gözlerinde inanan bir kalbin, feverân eden bir beynin nazarları vardı. Ve bu nazarlar, kalp ve fikrindeki itikadı, kendisini dinleyenlerde de parlatmak ister ve her sözünü aydınlatırdı. Denilebilir ki içtimai, hissî ve bedîî terbiyemizde, bu nazarların büyük bir nüfuzu olmuştu. Bunu biliyor ve takdir ediyorum.

Fikret, güzel bir beşeriyet nümunesiydi. Lakin meşhur Alman filozofu Nietzsche gibi, o da bir dağın tepesine tırmanmak ihtiyacını hissetti. Ve orada, hemen herkesin, hemen her şeyin kusurlarıyla görülüp muahaze edildiği bir zirve-i ahlâka çıkmış oldu. Ah!.. Belki kendisini bütün dinlemiş olanlar hatırlayacaklardır. Buradan hak ve hakikat uğruna tevzi ettiği adalet, ne insafsız bir adaletti!.. Fikret, biraz ihtiyatlı olanları korkutacak derecede acı oluyor, denebilir ki muhitinde namuslu bir adam görebilmek iktidarını kaybediyordu. Onda saf ve sade şeyleri caniyâne şekilde görmek ve göstermek bir maharet ve sanat olmuş ve muhitinden lafzî değil, belki ciddi bir teneffür duymaya başlamıştı. Artık her zamankinden daha haklı olarak diyebilirdi ki:

Bütün şiirlerimin ruhu bir teneffürdür
Ki dembedem duyarım kalb-i nâle-i meşhûnda!..

"Vicdan manevi bir midedir" demişlerdir. Fikret'in bu manevi midesi o kadar hassas olmuştu ki, artık hafif şeyleri bile kaldıramıyor, hiç bir şeyi hazmedemiyordu. Vicdanın ifratı, icra adamları lazım olduğu yerde, istiğna adamları halketmiş olur. Fikret'in felsefesi ve bütün ahlâkî tavsiyeleri, kendilerinin büründüğü ibhamdan kurtuldukça, biraz fazla menfi olmuyor

muydu? Bir şey halk etmeyen bir kudret, manzaraların en hüzn-âveri gibi görünür: Ziyan edilen bir kuvvet gibi!..

Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dirahşan!..

Sualini beğenenler ona, Fikret'in tahmil ettiği mânâları atfedemiyor. Fikret burada sarahaten ihtilalcidir, başka türlü tefsir edilemez. Kendi sözleriyle bilirim ki, Sultan Hâmid'in istipdadına gizli bir gayz duymakla beraber, ona karşı kendisi gibi sırf muarız bir vaziyet almayarak, mesela memuriyeti kabul eden.. haddizatında "dırahşan" diyemezsek de pâk adamların bile aleyhinde bir isyandı. Çünkü Fikret, menhus bir devrin temâdisine mani olmayan hodgâm bir ahlâkın kifayet etmediğini düşünüyordu. Bugün pek iyi ederek hatırasının etrafına toplanan vatan perver ve hamiyetli gençlerin pek çoğu aleyhinde de şair, bu sualini irada kendini belki haklı görecekti.

Bu itibarla biz köşemizde, istediğimiz kadar "burjuva" bir ahlâkla muttasıf olup kalalım, hatta Fikret kadar afif ve mutaassıp olalım. Bugün mesela bir komünist, biz komünizmin asaletini hâlâ daha idrak edememişiz diye, kendisi gibi üç-beş komünist arkadaşını istisna ettikten sonra, kendi noktai nazarından bize de:

Ey şehir
Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dırahşân?

diyebilir. İhtilâlcilere taraftar olanlar, hiç olmamış lisanlarını anlamalı ve kullandıkları kelimeleri, onlar gibi kabul ve tefsir etmelidirler. Burada mevzu bahis olan, artık doğrudan doğruya, "dindar olmayan namuskâr olamaz!.." diyen bir taassup tarzında bir noktai nazardır.

Fikret sırf millî ve "burjuva" bir kahraman olmak isteyen bir şair değil; kendisinin yükselmek istediği daha umumi bir noktai nazardır ki, bilhassa *Halûk'un Defteri*'nde bunu tespite çalışmıştı. Fikret'in ta *Rübâb-ı Şîkeste*'nin ilk tabında, Hüseyin Cahit Bey'den beri birçok şârihleri çıktı. Ekserisi şairin ne kadar

hususi bir noktai nazara ermiş olduğuna pek dikkat etmeyerek, ondan bahsederken hudud-ı mânâları iyi tespit edilmemiş kelimeleri, alışkın olduğumuz gibi suiistimal ettiler. Ve zannediyorum ki kendi noktai nazarından Fikret'i küçülttüler (bazı tasviplerini duydum ki şairin hiç de hoşuna gitmeyecekti), hem vuzuh yerine bilakis etrafındaki ibhamı teşdid ettiler. Çünkü kelimelere bütün haklarını vermemek ve fikirlerimizin aksini tefhim etmek isterken, dikkatsizlikle onları keyfimize uygun telakki etmek kadar lisan ve fikir için muzır bir şey, bütün kelimelerin mânâlarını inhilâl ettiren bir hata olur.

(*İleri*, 19 Ağustos 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Tevfik Fikret Hakkında

Fikret'in Sözleri

Tevfik Fikret sözlerini de, manzumeleri kadar dikkat ve ehemmiyetle söyler; onu dinlemek insana hiç olmamış müsveddelerini okumak hissini verirdi. Ve o iyi söylediğini bilir, nüktelerini küçük fasılalarla canlandırır; bir vapur kanapesini, bir salon iskemlesini bir nevi rahle-i hitabete çevirirdi. Fikret'in sözleri daima müessirdi. Çünkü o bunları heyecan ile söylerdi. Nâfiz olmak için, söyleyişte daima bir iman bulunmalıdır. Heyecanlarımız yabancıları ikna etmesini bilen hatiplerdir. Zira bunlar, hiçbir zaman aldanmayan tabiatin usullerine müracaat ederler. Fikret'in fikirleri, onun ağzından cesaretle ve birer heyecan şeklinde sâdır olurdu.

Siyah gözleri parlak nazarlarla, sözlerini sanki muttasıl tenvir ederdi.

Lisanı kibar, mümtaz ve biraz suni gibi gelirdi. Lakin devr-i esbakta müfrit bir nezaket ve biraz sun'ilik mutad bir şey değil midir?

Meşrutiyet'ten sonra Fikret, arzu ettiği halde hiçbir nutuk söyleyememiştir. Fakat buna muvaffak olmayışına rağmen, bir muhit içinde sözlerinin muvaffakıyetinden memnun ve müftehir gibiydi ve bunda haklıydı. Çocukluğumun duyduğu

ve ilk gençliğimin dinlediği, kanaatlerinin ilahilerini söyleyen bir sesi, hâlâ daha uzakta okunan bir *Kur'an* sesi duyar gibi işitiyorum…

Fikret ve Sansür

Sultan Hâmid'in sansüründen en çok zarar görmüş ve en ziyade ıztırap çekmiş edibimiz, sanırım ki Fikret'tir. Diğer arkadaşlarının ona nisbet, daha masûn kaldığını farzediyorum.. Mesela Mehmet Rauf Bey elbette Fikret kadar sıkıntı çekmemiş olacaktır. Daha tuhafı var: Mesela Saffetî Ziya Bey belki istifade bile etmiştir. Evet *Salon Köşelerinde*'si Meşrutiyet'ten sonraki şeklinde olacak idiyse, ona ilk şeklini verdirmiş olan sansüre edebîdir diyebiliriz. Hatta Fikret bile bir gün bu sansüre bir deyn-i teşekkür ifa etmiş!.. Edebiyat muallimi Süleyman Fehmi Bey'den duymuştum. Bir gün Mekteb-i Sultani'de: "Sansür bize, kelimelerimize ehemmiyet vermeye alıştırarak, yazdığımızı iyice düşünmeyi öğretti" demiş. Kendisi sansürle o kadar meşgul ve meşbû idi ki, hemen bütün şiirlerinin zımnî birer mânâsı vardır. *Rübâb-ı Şîkeste* bundan haberdar olmayarak okunulursa başka, sonra şairin kasdettiği mânâlar sezilerek okunulursa yepyeni gözükür. Denilebilir ki bu *Rübâb*'ı en evvel sansür kırmıştır.

Fikret'in Şiirlerindeki Mazmunlar

Rübâb-ı Şikeste şiirlerinin bu gizli mânâlarını Ruşen Eşref Bey, *Tevfik Fikret: Hayatına Dair Hâtıralar* unvanlı kitabında kaydediyor. Fakat işaretleri nâ-tamamdır. Ben de birkaç şiiri hakkında doğrudan doğruya şairden işittiklerimi burada ilave ve kaydedeceğim:

"Hasan'ın Gazası", gizli bir noktai nazardan harp aleyhinde bir ucûbedir. Şairin mazmunları hep harp ve o zamanki hükümet aleyhinde!.. Bu nükteyi bilseler, sosyalistlerimizin, bütün edebiyatımızda en ziyade beğenecekleri şiirlerden biri şüp-

hesiz bu manzume olurdu. Lakin öyle ise, nasıl oluyor da bu şiir, *Servet-i Fünûn*'un Yunan harbi münasebetiyle neşredilmiş nüsha-i mümtazesinde basılmıştır? Bu şairi mazur gösteremese bile, yaptığını izah edebilir, daha başka bir şey farzedebiliriz: Belki sanatkâr böylece iki yüzlü, iki cepheli bir şiir yazmak istemiştir. Herhalde şairin "Fetevâ-yı Şerife Karşısında" şiirinde de, böyle bir niyeti olduğu gözüküyor.

"Derd-i Nihan" tabiatın içinde olduğu gibi, vatanın içinde de gizlice sızlayan bir acıya telmih; "Yeşil Yurt" ile "Mersiye", hayat-ı muhayyelin iflasına karşı ağlayan neşideleri; "Kılıç" ihtilali müşevvik bir manzume; "Heykel-i Sa'y" kendisi için yazdığı bir fahriyedir.

Fakat Rübâb'ın bütün mazmunları, elbette Ruşen Eşref'in söyledikleri ve benim bu saydıklarımdan ibaret değildir. Fikret'i en çok tanıyan ve bu babda dinlemiş olanlar toplanarak, şairin kasdettiği kinayeleri tespit etseler pek muvafık olur sanırım. Kaariler için şâyân-ı merak bir eser vücuda getirmiş olurlardı.

Fikret'in Fahriyesi

Şairlerin kendilerini methedişleri, bizde de edebî bir an'ane teşkil eder. *Rübâb-ı Şîkeste*'nin son tabının başında bulunan fahriyesi de, Fikret'in pek eski bir an'aneye tâbi oluşundan başka bir şey değil!.. Fakat Fikret'in ruhu, ne kadar sanatkâr bir şair ruhu olsa bile, onun kendince daha büyük, en büyük sanatı derûni bir tekemmül-i ahlâkiye âşıklığı olduğu içindir ki, fahriyesi şiir ve sanatından ziyade ahlâk ve irfanı namınadır. Bunu kendisinden sormadımsa da, en çok sevdiği mısralarının, "perr ü bâl" demekteki mânâsızlığa rağmen, bu kıtayı teşkil edenler olduğunu zannediyorum. Zira bunları hayatının bütün halecanı ve galeyan-ı ahlâkiyesi ile doldurmuş, bu ulviyete meftun olarak bu sözleri imla için yaşamıştır. Evet Fikret fahriyesinde pek haklıdır. Zira bütün ahlâkı bunu istilzam ediyordu. Binaenaleyh bu sözleri söyledi diye onu tenkit değil; bunları hissetti, düşündü ve söyledi diye onu tebrik etmeli, ona minnettar ol-

malıyız. Bunu söyleten samimiyet pek derinden gelen kıymettar bir his, bu damarda akan gayet coşkun bir kandır. Öyle ki şair eski bir an'aneye, gayet yeni bir can bahşetmiş oluyor. Biz ki, kısmen olsun onun hayatını gördük, bu hayatın bu sözlere bir samimiyet bahşettiğine şehadet etmeliyiz. Şair bu ihtişam, kibir ve gururunda haklıydı. Zira, şiir ve sanatı telakkisine göre öyle yükseliyordu ki, onca artık sanat, faziletten başka bir şey değildi.

Fikret'in Aşiyan'ı

"Hayat-ı Muhayyel" ile, kendi birkaç şiirinde hikâye olunduğu üzere, birkaç arkadaşı ile birlikte, mâ-aile bir adaya çekilip yaşamak projesi suya düşünce, Fikret kendi kendine bir "aşiyan" kurmak emeline düşmüştü. Senelerce bunun için planlar çizdi, tablolar tersim etti. İlk tahayyül ettiği planlar en mükemmelleriydi. İlk tasavvur ettiği aşiyan bir nevi mabetti. Fakat ümidi çoğalıp hayal hakikate yaklaştıkça, bu planlardaki en hususi noktalar siliniyordu. Hakikate ermek ihtimalleri arttıkça, projeler küçülüyor, sadeleşiyor, "aşiyan" bir eve benziyordu. Nihayet bir dostundan yaptığı bir istikraz sayesinde, ağzını poyraza kapayan, duvarına dayanan ve senelerce devam eden bir hülyanın mahsulü olan güzel ve küçük bir eve döndü. Fikret de belki Friedrich Nietzsche gibi, kendi kendine bir hayat programı çizerek, inzivaya çekilerek Namık Kemal gibi dedi ki:

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selametten
Çekildik izzet ü ikbal ile bâb-ı hükûmetten.

Fikret'in vefatından sonra Aşiyan projeleri yine büyüdü: Hükümet burasını satın alarak bir Tevfik Fikret Müzesi teşkil ediyor. Hayır, burasını müze haline ailesi ifrâğ ediyor. Hayır, şimdilik etmiyor, fakat vefatından sonra edecek ve hâl-i hayatında da zâirlere, umuma açarak hatırasına tahsis etmiş olacaktı. Filhakika dünyada hiçbir ev, Avrupa'da böyle müze haline ifrâğ edilenlerin hiçbiri, bu Aşiyan kadar sahibinin eseri, canlı

bir hatırası değildir. Aşiyan'ın planlarını yapan Fikret'ti!.. Kısmen mimarı, odalarının döşemecisi, tablolarının ressamı, bahçesinin bahçevanı hep Fikret'ti. Bütün Aşiyan Tevfik Fikret'tir. Onu mezarlığın bahçesine en yakın bir köşesine gömmeli idiler, diye düşünüyorduk. Lakin, heyhat!.. Bu güzel projeleri hayat hep bertaraf etti. Ailesi, daha Fikret'in sıcak hatırasıyla dolu olan Aşiyan'ı, başka bir kiracı bulmak kabil iken, Yunan mümessil-i bahriyesine kiraya verdi. Yunan bayrağı burasını istilâ etti.. Yine iyi ki, Fikret hiç olmamış, Eyüp'te yatıyor!..

Zavallı Aşiyan!..

Fikret'in Abidesi

Bir aralık Fikret'e bir âbide rekzi için düşünüldü, toplanıldı ve bir şeye muvaffak olunamadı. Lakin mümkün ve müfit bir abide vardır ki, bunu kurabiliriz ve kurmalıyız:

Fikret'in *Rübâb-ı Şikeste*'de mevcut olmayan bütün son şiirleri, ayrıca bir kitap halinde neşredilmelidir. Bir çoğu *Düşünce*'nin Fikret hakkındaki nüsha-i mahsûsunda ve İsmail Hikmet Bey'in bu nüshadaki makale-i mahsusasında mezkurdur. Fakat bu nâkâfi!.. Bunların hepsini, hatta varsa nâ-tamam parçaları ve ayrıca tab edilmiş, fakat küçücük bir risale teşkil eden "Rübâb'ın Cevabı"nı, hep birlikte bir küçük kitap halinde neşretmelidir. Bu kitap satılarak, masrafını koruyacağı da muhakkaktır. Şairin dördüncü ve heyhat sonuncu kitabının da, elbette *Şermin* ile *Halûk'un Defteri* kadar kıymetli olacağında şüphe yoktur. Bir sanatkâr için en mühim abide, kendi kendisine yaptığı bir eserdir ve bizim için de en büyük vazife bunu korumaktır.*

(*İleri*, 20 Ağustos 1337/1921)

* "Altıncı sene-i devriye-i vefatı münasebetiyle dünkü nüshamızda namını tebcil ettiğimiz merhum Tevfik Fikret Bey'in makbere-i mahsusasını ziyaret etmek üzere, dün Darülfünûn talebât ve talebesinden mürekkep bir grupla merhumun perestişkârlarından bazı zevat Eyüp Sultan'a gitmişler ve merhumun mezarı başında irfanımızın yoksulluğunu acı acı yad ederek fatihalar okumuşlardır."

Kitaplar ve Muharrirler:
Kırılmış Bir Rübâb

Bir sanatkâr, köşesinde çabaladığı mahalledeki nebatî nazarları bile üstüne celbetmeden, rahat yaşayan bir işçi gibi değildir. İsmine layık olan bir sanatkâr, kendisine karşı küçülen muasırlarının, hiç olmasın şehriyle vatanın evlatlarının muhayyilelerinde kuvvetli bir hayat âmili olur, bir kahraman rolü ifa eder ve işte böyle tesiri altında kaldığımız sanatkâr için –tıpkı bir kadın için olduğu gibi– bîtaraf bir fikir.. nasıl bîtaraf diyorum.. son derece tarafgirâne bir his ifşâ etmemek pek güçtür.. hatta imkânsızdır sanırım.

Servet-i Fünûn'un beyaz, parlak sahifeleri üstünde gördüğüm Tevfik Fikret imzası, gözlerimin en muhabbetli, kalbimin en ateşli olduğu seneler.. senelerce beni en meclûb eden bir edebiyat tuğrası, gözlerimin en kıymetli bulduğu bir timsal oldu. Çocuklar etraflarındaki büyüklere anlatıp kabul ettiremeyeceklerini görmekle beraber, kendi kendilerine –ve onların rağmına– edindikleri bazı mahrem fikirlerini en mühim kanaatler, kalplerini üzen sevgili sırlar gibi saklar. Ben de kendi kendime –bu belki ilk cesaretlerimden, ilk fikirlerimden biriydi– kanaat etmiş, ve kabul ettiremem diye gizlemiştim: Fikret, Üstat Ekrem'den daha büyük bir şairdi!..

Kendisi, Mekteb-i Sultani'de en çok inandığım hocam ve Rumeli Hisarı'nda en büyük komşumdu. Hayal ve zevkim için Mac Farlane'ın iki kolu, hemen öyle sanırdım ki şiir ve hülyânın açılan, kapanan hisli kanatlarıydı. *Rübâb-ı Şîkeste*'nin hemen

ekser şiirlerini aşağı yukarı ezber bilirdim. Hepsi de kalbimde bir fikrin, bir hissin mahfazası olmuştur. Onlar hakkında benim gibilerin şehadeti mazi için muteber olabilir; fakat hâl için ne dereceye kadar makbuldür ve âti için nasıl makul olabilir?.. Bütün bu şiirler bizim öz akrabalarımız gibi değil midir? Onların lehinde, aleyhinde biz nasıl şahit olabiliriz?.. Benim için Tevfik Fikret geçirdiğim bir mevsimdir.. Onu nasıl inkâr ve nasıl ispat edeyim ki, ben ona bütün o uçmuş rayihalarla merbutum...

Binaenaleyh ne iyi ki, kendimi bugün de hakim mevkiinde hissetmiyorum. Nasıl hak-gû ve hak perest olayım? Gençliğime sunduğu şiir ve hayal ile, beni mest ve lebrîz eden bu şaire minnettar değil miyim?.. Şâd olan bir gençliğin bu hatıralarını, bugün hangi kötü hakikate kurban edeyim?.. Gençliğimin bu zevklerine karşı, hiç onları inkâr edecek kadar nankör olabilir miyim?..

Bîçâre eski hatıralar! Mahveder miyim,
Ben mahva muktedir bile olsam bugün sizi?..
Lâkin zaman zaman o heyûlâ-yı müntakim..

Yaşadıkça, gençliğimizin kokladığı güllerin cinsi sanıyoruz ki artık bitiyor, dünyanın sularındaki lezzet gittikçe azalıyor.. Hayatta, hepimiz eski cennetinden yavaş yavaş kovulduğunu hisseden Âdemler gibi değil miyiz? Ve şiirin ruhu da, havâssımızın tecrübelerinde bir mislini daha bulmadığı, vicdan ve şuurumuzda müphem surette hissettiğimiz böyle bir cennete tahassür, ona karşı bir incizab değil midir?.. Bilmem ki niçin Fikret:

Bütün şiirlerimin ruhu bir tekeddürdür,
Ki dembedem duyardım kalb-i nâle-i meşhûnda

diyordu.

Fikret, itiraf etmeli ki, sanat için fena bir devirde, bir inhitat zamanında yaşamıştı. Sultan Hâmid idaresinde vatanın, Roma imparatorluğunun sukutu devrini hatırlatan dekadans zaman-

larında!.. Halbuki edebiyatta hakim olan devirler, daima bir iman sahibi olan ve hisleri çağlayan devirlerdir. Sanat da bir aşkın, bir imanın fevvâresidir. Semaya yükselen sütunlarının boşlukta kırılıp, zamanın havzı üstüne dökülmesinden çıkan sesler, ebediyet içinde gönül vermiş olduğumuz yegâne seslerdir.

Fikret'in zamanında böyle dinî ve millî bir aşk yok, ve ruhlar için heyecan bahş bir mabet yoktu. Ancak garptan doğduğu rivayet edilen bir nevi medeniyet güneşine tapılırdı ki, onu en ateşîn müridleri bile iyice teşhis etmez ve altından akisleri karşısında gözleri kamaşırdı. Medeniyet hakkında beslenen bu acib fikir, bu garp meftunluğu, memleketimizdeki misyonerlerin propagandalarına bizim mağlup oluşumuz, ve onların tefevvuklarını kabul ve tasdik edişimiz demek değil midir?.. Artık Türkçe basılmış kitaplarda hiçbir hakikat aranılmazdı. Zira, kazara yazılmış bile olsa, sansür tarafından mutlaka tayyedilmiş olacağını bilirdik. Ve hakikatin ancak garp kitaplarında bulunacağına inanırdık. Çünkü bunu onlar da yazmazlarsa, neredeydi hakikat? Hiçbir kitapta yeri yok muydu?

Bizde tahsilin kifayetsizliği ve millî harsın fıkdânı neticesi olarak moda haline giren fikirler, garba nisbetle senelerle geri kalıyor. Maddeten mesafesi birkaç günden ibaret olan garbın, manevi mesafesi seneler sürüyor. "*Servet-i Fünûn* aile-i fikriyesi"nde, esasen en okuyanlardan biri olmayan Tevfik Fikret'in ve bütün muhitinin zihniyeti, daha hâlâ, umumi ve beşeri bir mantık taharrisi nazariyesini geçmemişti. Zamanenin edipleri, medeniyetin millî ve hodgâm bir şey olduğunu ve silahla müdafa edilen hudutları bulunduğunu anlamamışlardı. Ve sanatın gayrı millî, nâ-mahdûd bir şey olmayıp, millî ve hodgâm bir şey olduğunu, milliyetin bir inkişafı bulunduğunu hissetmemişlerdi. Sırf iktisadi ve sınai bir garp medeniyetini, umumi bir teşmil ile, medeniyetin yegâne mukadder siması gibi telakki etmekle aldanan şair, zamanının hatalarından zihnini koruyamadı. Türkler milliyetlerini hâlâ daha idrak edememişlerdi!..

İşte, Fikret'in bütün mefkûresi, bir "Sis" içinde gösterdiği bu iğrenç devre karşı bir aksülameldir. Şair, gördüğü meskenet ve süfliyete karşı tuğyân ve ihtilal ediyor. "Balık baştan kokar" derler ve bizim de "Yıldız"ımız bozulmuştur. Başımız-

dakiler sanatı menfî bir şey telakki ediyorlardı. Sanat, milletin gövdesine aşılanmamış, onun dallarından tezahür etmiyor; bizdeki garp seralarında yetişerek, frenk üzümü gibi, bizi mest etmiyordu.

Damarlarımızda dolaşan bütün kanıyla, gözlerimizden taşan tekmil yaşlarıyla Fuzûlî ve ruhumuzla beslenen itikadlara bir ses, bir ahenk vermiş olan Namık Kemal milletin şah damarları, içlerinde kanımızın cûşân olduğu şah damarlarımız olmuşlardı. Fikret gibi bir şairin de, milliyetimizin şairi olması için, ona pek ciddi bir hars lazım gelir ve belki de, kendisinin dediği gibi, "Bir başka zemin, başka zaman" lazım gelirdi.

Bir zamanlar hokkasına bir iki damla zemzem suyu akıtmış olan şair, bize "İnanmak İhtiyacı"nı, "Sabah Ezanında"yı, "Ramazan"ı, "Sabah-ı Iydî"yi yazmıştı. Lakin sonra da bunlardan bir rücû demek olan "Tarih"i, "Fetevâ-yı Şerîfe Karşısında"yı yazdı.

Bazan çok hususi bir fikrin itirafından içtinap eder gibi duran şiiri, müşterek, umumi hisler söyler ve bir darbı mesel kuvveti alırdı:

Geçer hengâmeler mes'ûd u muzlim ve şâtır u nâşâd!..

Yahut:

Hoş geçen her dem sevda-yı ebediyyet sayılır!..

Dâhiler daima zamanlarını geçerek, eserlerinde, kendilerinden sonraki nesillerin muhtelif temayüllerini ihsas eden ve onlara âdeta birer nümune olan yenilikler gösterirler. Abdülhak Hâmid'den gerçi bu şâyân-ı perestiş mısraları duymuştuk:

Hubûb eder gibi reftârınız, ne halettir
Aceb nesîm-i sihrden mi âferîdesiniz?
Siz ol hakîmi ki sun'-ı belîğ-i kudretten
Düşündürür gibi bir şi'r-i nâşinîdesiniz!..

Fakat ondan sonra aşka böyle nazik, hürmetkâr, hatta resmî, (cem'-i muhatap sıygasıyle) hitap ederek, o zamanın mahrem, vakur, biraz teklif perest ve hatta biraz memnû aşkından müctenib bir edâ ile, muntazam ve güzel bir surette bahsetmek bu zarif ve temiz adama,

Değil garâm-ı heves perverâne mutadım..

diyen bu şaire nasip olacaktı!.. Aşkı his ve eda edişteki bu tarz ile hemen yeni olan bu hassasiyet, gençler üzerinde ne kadar müessirdi?

Lakin Fikret'in asıl rolü bu değildir. Asıl hususiyeti eserinde gittikçe büyüyecek ve ehemmiyet alacak ruh başka, ve tuttuğu yol üstünde rast geleceği izler başka idi. Kendisinden evvel bu yolun pîri bir Namık Kemal vardı.

Namık Kemal nasıl edebiyatımıza hummalı bir vatan ve hürriyet aşkı getirdi ve rübâbında nasıl –belki garptan aldığı– yeni ve tannân, "tunçtan bir tel" üstünde vatan duygusunu, vatan kaygısını çaldıysa; Namık Kemal nasıl eski vatanın bütün ruhunu alan bir nevbet borusu gibi hazin ve muhrik, ateşîn seslerle kalbimizi uyandırdıysa; Fikret de garbın irfanından edebileceği istifadeyi ederek, kendi kıblesinin yerini yavaş yavaş bulduran bir hamle, bir ilham ile; *Rübâb-ı Şîkeste*'sine yeni bir tel ilave etti. Ve küçük, ahenkdâr rübâb üstünde lâ-dinî bir insaniyet, beşeri bir fazilet ve mesût bir medeniyet mefkûrelerinin dolgun mefhumunu, hüsn ü füsûnunu, aşk ve alakasını teganni ve lisanımıza bu kelimelerin, bu fikirlerin güzelliklerini nefhetti.

Fikret'in rübâbında, yeni bir meftuniyet ve incizâb hislerini teganni ettiği bu tel, sonraki eserlerinde bütün rübâb-ı şiirini kaplamış, gitgide yegâne çaldığı tel olmuştu.. Bu itibarla da, lisanımızda yeni bir merhaledir.

Sırf cefa çeken ve bu cefayı hazmile dua eden bir millet, genç gözlere bir güzellik manzarası irâe etmez.. Gençlere sorulsa, başlar üstünde birer tuğ lazımdır. İşte, Fikret sanatkâr ruhu ve asil tabiatı ile, genç yaşlarımız için bize böyle tuğlar getirdi... O, kendisi de:

Gördü mahsûs olduğun meydan-ı istiğnâ bana,
Kafdan gönderdi sorguc-ı şehperin ankâ bana!

diyen şair-i atika peyrev olabilecek tabiatte idi. Gençler başlarına –içlerinde neşv ü nemâ bulan bir zihnin denk gelmesi için– takılacak bir sorguç bulmak ıztırarındadırlar ve mefkûresiz gençler bu boşluğu, bu ihtiyacı elim olacak bir surette duyarlar. İşte Fikret onlara böyle bir sorguç getirdi.

Ve kendisi, oğluna nümune almayı tavsiye ettiği garbın:

Gökten dehâ-yı nârı çalan kahramanını

taklîden, garptan bize büyük bir hassa-i ziya getirdiğine kanaat etti.. Başlarımıza, belki daima semamızda kalması mukadder bir ziyayı çalıp getirmek günahı için bütün kanlarıyla kanayan Promete ki, bu hâilevi hayat içinde, insanların hissedip düşündüğü günden beri erişebildikleri en yüksek, en güzel, en şairâne ve ne yazık!.. belki de en doğru timsal değil midir?..

(*Dergâh*, 20 Ağustos 1337/1921, nr. 9, s. 137-138)

Kitaplar ve Muharrirler:
Büyük Dostumuz Pierre Loti'nin Bize Dair Son Eser-i Edebîsi

Kaarilerimizin bir çoğu bilir ki, Paris'te neşrolunan *Revue des deux Mondes* mecmuası gerek Fransa, gerek bütün dünyadaki en eski ve en mühim mecmualardan biridir. 15 Ağustos tarihli son nüshasında, büyük dostumuz Pierre Loti'nin bize dair bir eser-i edebîsini tefrikaya başladığını, gazetelere mecmuanın her nüshasının mündericatını bildirmekle iktifa eden müdüriyeti suret-i hususiyede ilan ediyordu. Bu da kaarilerin bu eseri ne kadar merak ve ehemmiyetle karşıladıklarını gösteriyor. İntişar eden kısmına göre, siyasî değil sırf edebî olan bu eserin unvanı *Suprêmes visions d'Orient*'dır. Türkçe ifadesi biraz güç bir cümle!.. "Suprêmes" kelimesi, Loti'nin ayrıca sevip kullandığı kelimelerin biridir ki aksâ, en son mânâsını ifade eder. "Şarkın En Son Manzaraları" yahut "Şarka En Son Nazarlar" gibi bir şey demek oluyor. Bu eser hususi bir "ruzname"dir. Yahut daha doğrusunu söylemek için, ruzname şeklindedir. İlk kısmı Harb-i Umumi'nin iptidasında, yine Paris'te *Illustration* mecmuasında intişara başlamışken, Loti'nin muharebeye bilfiil iştiraki üzerine devam edememişti. İşte *Revue des deux Mondes* kaarilerine, bu eserin mabadını takdim ediyor. Ve ekser kitaplarının kaarisi yüz binlere baliğ olan Loti'nin bu eserine verilen ehemmiyet kolayca anlaşılıyor.

Pierre Loti bu gün ihtiyarlamış, yorgun ve rahatsızdır. Rochefort şehrindeki malikânesinden dışarı çıkamadığı gibi, evin-

de kabul ettiği zâirler de pek azdır. Bu eserinden evvel intişar eden son yazısı olan bir mektubunu "Son Söz" diye telkîb ederek, kalemini son defa olmak üzere eline bizi müdafa için aldığını, bize yapılan haksızlıkların kendisini de öldürdüğünü ve artık ihtiyarladığı için, gençliğindeki gibi tesir edecek sözler yazmaya muvaffak olamadığını yazıyor ve güya ölüme hazırlanıyordu. Binaenaleyh Fransız efkâr-ı umumiyesi pek sevgili bir edibin son eserini okumaya med'uvdur ki, bunun bu eser etrafında uyanan merakı ne kadar artıran bir şey olduğu âşikâr! Asaletimiz, medeniyetimiz ve maruz kaldığımız haksızlıklar, bu necip dostumuz üzerine öyle mühim bir tesir icra etmiştir ki, eserlerinde bize gösterdiği hürmet ve muhabbet karşısında mütehassis olmamak kabil olmadığından, bu hissimiz de ayrıca, bize dair olan bu eser için duyduğumuz alakayı artırıyor. Ve işte onu böyle bir merak ile okuduğumuz içindir ki ondan icmalen olsun, kaarilerimizi haberdar etmeyi arzu ettik.

Ta 1910 senesi (yani 1336) eylülünde başlayan ruzname, sevgili dostumuzun onbir sene evvelki İstanbul hayatını, bize safha safha hatırlatıyor. Çünkü çoğumuz ona, vaktiyle de alakadar olmuştuk. O kendisine zabit Kemal Bey'in kiraladığı evde, İstanbul'da ikamet ediyorken, bir ramazan akşamında perde perde hastalanarak, ertesi günü Fransız hastahanesine giriyor. Biraz iyileşince çıkıyor ve İstanbul'a ikinci defa olarak beraber getirdiği oğlunu gezdirmek için Eyüb'e götürüyor. Loti'nin kaleminde şarktan ve bilhassa memleketimizden bahsederken sessiz bir kuvvet, müessir bir şiir vardır. Garplılar gibi biz şarklılar da bunun tesirine hayranız. Cami avlularını, cami kenarlarında dem çeken güvercinlerle gezinen leylekleri, minareler yanında sallanan uhrevî servilerin şiirini, beyaz sarık ve beyaz sakallı müşterilerle sâkit, küçük kahvehanelerin sükutunu ve kahvehaneler yanında, onların müşterilerine karışan ve ölümün sulh ve sükununu söyleyen mezar taşlarının dostluğunu, ramazan gecelerinde ziyalarla tezahür eden minarelerin güzelliğini onun kadar kimse ifade etmedi. Loti'nin şarkı hissedişini sevip beğenenler, onu burada bir daha, yine eskisi gibi bulacaklardır.

Bu şiirin sun'i cihetleri ve gösterişleri yok değildir. Loti bize dair ilk eseri olup, bir Çerkes kızıyla Eyüp'te, İslâm mahalle-

sindeki aşk hayatını hikâye eden romanın meşhur kıldığı Aziyade'sinde ısrar eder ve uzun uzun, kendi oğlunu onun Edirne kapısındaki mezarına götürdüğünü ve mezarın üstüne kapanarak bu toprağı öptüğünü anlatıyor. Rochefort'daki evinde yaptırdığı ve "mosquée" dediği bir mahall-i mahsusta da, bu mezar taşının tıpkı bir eşinin bulunduğunu kaydediyor.

Loti nekahet devresini Ortaköy'te, Fransız konsolosunun evinde geçiriyor. Ve yalnız kaldığı saatlerde, Boğaziçi'ne nazır bu evden "yazın bittiğini, şarkın bittiğini, hayatın bittiğini ve her şeyin zeval bulduğunu" uzun uzun, doyasıya bir melâl ile seyrediyor. Burada, gelen ölümün karşısında meyus kalmış ve bütün eserinde bu melâli aksettirmiş olan Loti, her zamanki yeis ve şiire, müessir bir cazibeye kapılıyor.

Lakin Aziyade'nin mezarı, kendisinin İstanbul'da, yegâne sevgilisinin mezarı değildir. Daha meşhur olan bize dair üçüncü romanının, *Les Désenchantées*'deki hanımın, Cenan'ın mezarı da var, fakat nerede? İşte bunu bilmiyoruz. Cenan'ın nerede gömülmüş olduğunu bize öğretmesi için, müşterek dostları ihtiyar bir hanımefendiyi aratıyor. Bu ihtiyar hanım nihayet Ortaköy'e geliyor, fakat Cenan'ın mezarının nerede olduğunu o da bilemiyor. (Bu hiç tabiî değil) ve Loti ile nafile görüşmüş oluyorlar.

Loti de Tophane'den bir vapura binerek avdet ediyor: "Tophane'de, yirmi altı yaşında iken, şüphesiz ve çok kereler oturduğum bir kahve peykesi üstünde idim. Tophane'nin çeşmelerine, camilerine, demir parmaklıklarına takılmış olan bütün gençlik hatıralarımı kim söyleyecek?.." diyor. Bir daha avdet edebileceğinden şüphe ile gidiyor..

Fakat üç sene sonra Loti İstanbul'a tekrar avdet ediyor: Balkan harbinden sonra, henüz sulh imza edilmemiş ve Edirne'nin bizde kalıp kalmayacağı henüz belli olmamışken!..

Burada, hayatında belki kırkı mütecaviz büyük seyahat yapmış; isyanlar, ihtilaller, hükümdarlar, imparatoriçeler, o ücra ve hemen halî yerler görmüş, görmüş geçirmiş olan Pierre Loti'nin, her şeye rağmen genç ve hayata ne kadar bağlı kalarak, kendisine ait şeyler için nasıl hassas olduğunu, ve aynı zamanda bizim de kendimizi seven misafirlerimize muhabbeti-

mizi göstermekten çekinmemekle, ne kadar iyi ettiğimizi irâe eden sahifeler var. Loti kendisi için yapılan merasim-i istikbâliyeden nazik, kibar, firâri, fakat yine belli ki memnun ve mütehayyir, bunlardan zevkyâb olarak bahsediyor:

Rıhtımda bir büyük kalabalık, birçok bayraklar, yeşil yapraklı saksılar, yerlere dizilmiş halılar, birçok polisler. Hangi büyük zat için bu merasim? Kendisiyle İstanbul'a beşinci defa olarak beraber gelen sadık hizmetçisi Osman:

— Sizin için efendim!..

diyor. Vapurda murahhaslar, padişah ve şehzadegân taraflarından gönderilen paşalar, imamlar, dervişler, Arap softaları geliyor. Aşağıda Hazine-i Hassa'nın kendisini bekleyen arabaları var. Karaya ayak basar basmaz, sevgili İstanbul'umuzun sevimli halkı kendisini alkışlıyor! Kendisi için, bir çatananın muntazır bulunduğu Tophane iskelesine kadar iki sıraya dizilmiş, selama duran askerler arasından geçiyor ve halk muttasıl alkışlıyor. Hatta İstanbul hamallarının gönderdiği bir heyet var. Beyaz yazılı yeşil bayraklarıyla gelmişler, ve kuvvetli ellerini çırparak onlar da alkışlıyor. Tophane'den, vaktiyle münzevi, kimsenin tanımadığı küçücük bir zabit iken, kaç defa vapurlara kimsenin haberi olmadan girip çıktığı bu Tophane'den, askerler kendisine selama dururken ve bir alkış tufanı içinde, padişahın güzel çatanasına bindiğini kaydediyor. Yarım saat sonra Rumelihisarı'nın eski kuleleri ve mezarları karşısında Kandilli'ye, dostları Ostrorog'ların yalısına iniyor ki, burasının o zamanki müşavir-i adlimiz Kont Ostrorog'un yalısı olduğunu biliyoruz.

Ertesi gün sadrazam paşa kendisini almak için üç çifte kayığını yolluyor. Ve bu "muhteşem" kayığın içine bindiği esnada, kendisini Fransa'dan getirmiş olup Karadeniz yoluna devam eden vapur, önünden geçerek onu bayrağıyla selamlıyor ve o gece kendi şerefine bir mehtap âlemi tertip olunuyor. Eski zaman esvaplarını giymiş sekiz hamlacının ayakta kürek çektiği büyük bir pazar kayığı, yalıya yanaşıyor. Kayık Loti'nin şerefine, Türkçe bir yazı teşkil eden kandillerle donanmış, içinde mahallenin bütün âyân ve eşrafı, imamları Loti'yi bekliyor. Loti onlar arasına kıymettar halılar ve yastıklar üstüne oturuyor, uzanıyor, kendisine hatta bir nargile getirip veriyorlar ve Loti

diyor ki: "Eski şark ölmedi ve işte nazik bir takım eller, onu benim şerefime yeniden canlandırabilmiş!.." ve gece yarısına kadar devam eden bu seyran içinde, kendisini bir eski zaman paşasına benzetiyor; Anadolu sahilindeki köylerin bazılarında kendi şerefine donanmalar var, ve mehtaplar yakılıyor, bizim de bildiğimiz, hatırımızda kalan bu mehtap âlemi bilseniz bu esere ne canlı, ne güzel bir sahife ile aksetmiş, nasıl şairâne kalıyor!.. Evet Loti'de bütün bunlar pek güzel, pek edebî bir sahife teşkil ediyor!..

Ertesi günü padişahımızın, yani merhum Sultan Reşat Han'ın huzuruna kabul ediliyor. Yanında uzun bir müddet kalmış. Maatteessüf bunu pek kısa anlatıyor. Yalnız: "Kendilerinden ayrıldığım esnada ağır kösteğiyle beraber Alman markalı saatlerini çıkarıp, hemen zorla, yeleğimin cebine koydular ve bu hediyeyi kabul etmemek istediğimi görerek ısrar ettiler. Bana, 'Gayet sevdiğim ve padişah olmadan çok zaman evvelden beri kullandığım bu saati kabul ediniz' dediler. 'Şimdi size yaptığımı, hiçbir zaman yapmamış ve sizden başka hiç kimse için de yapmayacağım...'"

Son gün, son sahifede Loti, hususi bir trenle Edirne'yi ziyare gittiğini kaydediyor. İcmal ettiğimiz bu güzel eserin mabadı, mecmuanın gelecek, yani on beş gün sonraki nüshasına bırakılmıştır. Ümit ederiz ki o parçayı da icmal edebiliriz.

(*İleri*, 25 Ağustos 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Bir Genç Edibe Nasihatler

* Senin en sevdiğim meziyetin sükut ve mahviyetindi. Mademki bunların ilkini terkettin, ikincisini de terketmek mukadderdir; öyleyse edebiyat yollarındaki tecrübemin nasihatlerini dinle.

* Güzel bir söz söylemekten ziyade saçma bir söz söylememeye çalışmalıdır. Hiç saçma söylememek bazen güzel söylemekten daha kibar, daha nadir, daha güç!..

* Daha canlı ve güzel görünmek için vecizeler, yapraklar arasındaki çiçekler gibi, iki cümle ortasında bulunmalıdır. Ayrı ayrı vecizeler koparılmış çiçeklere benzer.

* Bir ruhun hariminde kalarak, kaarilere çok uzak ve yabancı gelecek hisleri tefrik edip söylememelidir. Asıl sanatkâr, içinden gelen sesler arasından, kaarilerin ruhlarında bir aksi sada uyandıracak olanları intihap edendir.

* Tıpkı bir vücut gibi, bir fikrin de çıplak gösterilemeyecek kısımları vardır.

* İnsanlar hakikati fıtraten sevmezler. Hakları da yok mudur? Hayal hakikatten daha güzel ve ona gönül bağlamak ancak insanlığın kârıdır.

* Ahlâk meselesinin bazı teferruatında hak sandığını söyleyebileceksen, –fakat hakikati söylerken zekâ, istihza, telmih ve niçin ketmetmeli, biraz riya lazımdır– ta ki kimse kuşkulanmasın. Zira herkes o söylediğin hakikati, zihnin uyuklayan bir köşesinde zaten bilir gibidir. Zımnen söylediğine kaari, tasvip edi-

ci bir tebessümle mukabele eder.. ve geçer. Eğer sen vazifeni ciddiye alır ve bağırırsan, sana önce bir nezaketsiz, terbiyesiz; sonra bir insafsız, hayasız, hatta belki vicdansız diyecekler!..

* Lazım gelen yerlerde yüz ki, lazım gelen maskeleri takmazsan halin harap!.. Halk, samimiyet-i etvârından ahlâksız olduğuna hükmeder. Hükümet, samimiyet-i etvârından tehlikeli olduğuna kanaat getirir ve iki mihrab arasında bî-namaz gibi kalırsın.

* Basılmış şeylerin tesirini anlamak için, insanın kendi fikrini matbu görünce, kendi üzerine nasıl tesir ettiğine hiç dikkat etmedin mi? Bir yabancı bize güya bir şey öğretiyor sanırız.

* Mademki bir müdekkik olmaya karar verdin, artık dünya içinde yaşayan bir adam değil, hayatın karşısında bir şahit gibisin!.. Artık neşeni itmam ettin ve bütün müdekkikler gibi mahzun kalacaksın. Çünkü artık ne aldanmak kabil, ne de tasvip etmek mümkün. Hayat ise aldanmak ve mest olmaktır.

* Nafile!.. Ahlâkı düzeltemezsin!.. Bari çalış ki sû-i ahlâkın menfaatine halel vermesin.

* Eski safvet ve bekâretimizden bize çok kere, bir tek şey kalır: Gülmek!.. Gülmekteki safvet ve bekâreti de bozmaktan kaçın!.. Kaba, galiz, hain gülüşler vardır, ve onlardan daha alçak bir şey yoktur.

* Fena yemekleri hazım için, sağlam bir mide lazım olduğu gibi; fena eserleri hazım için de sağlam bir kafa lazımdır.

* Bizde sanatın para kazandıramadığına belki memnun olmalıyız. Eğer böyle olmasa, paranın bu kadar nadir olduğu yerde ihtimal ki, kâr u kisb namına sukut etmeyen bir sanatkâr kalmayacaktı.

* Yaşadığımız bu ihtisas devrinde ediplerin, bî-hudut edebiyat içinde kendilerine bir ihtisas âlemi ayırmadıkları, doğrusu şâyân-ı hayrettir. Bir ülken bulunsun ve onda şah olmaya çalış!..

* Bu dünyada büyük bir sanatla küçük bir mevki kazanılır. Lakin hoşa gitmek sayesinde büyük bir mevki elde edilir.

* Bir kitap yazmakla iş bitmez. Matbuat ve edebiyat âleminde onun düşmeyip ilerleyebilmesi için, onu yürümeye alıştırılan bir çocuk gibi tutup yürütmelidir. Muharrirler kendi şöhretlerinin lalalarıdır.

* Entrikalar adi ve yıpratıcı vasıtalarla değil, ilim ve hakikat kuvvetleriyle mücehhez olmalı. Fakat hayatta entrikalarla münasebet-i içtimaiyenin, ilim ve hakikate her zaman galip geldiğini de bilmeliyiz.

* Akıl ve zekâ demek; çok kere benliğimizin bir kısmını tetkik, tenkit ve tahdit eden diğer bir kısmına malikiyet demektir.

* Muasırların bazılarının ne söylemek istediğini anlamak için, onları söyleten ecnebi kitaplarla dolu bir kütüphane bulunmalıdır.

* Umumi bir sohbet arasında, hazır olmayan dostlardan biri bir hücuma maruz kalırsa, sakın onu müdafaya kalkışma!.. Ancak bir şeye muvaffak olursun ki, o da aleyhinde söylenmedik hiç bir şey bırakmamaktır. Eğer maksadın bunu temin değilse, sıyânet etmek istediğin ismi gümrükten mal kaçırır gibi kaçır, ve söz arasına siper-i saika hizmetini görecek bir başka isim karıştır. Söylenmesi mukadder olan hakikatlerle iftiraları onun başına cezbet.

* Müsademe-i efkâr için efkâr lazımdır. Bir fikir hani? Tek bir müfekkire nerede? Binaenaleyh, emin ol ki münakaşalar hep nafiledir. Ve bunlardan hiçbir bârika-i hakikat çıkmaz. Bütün siyasî münakaşaların hülasası: Ben iyiyim, sen fena!.. Bütün edebî münakaşaların hülasası: Ben güzelim, sen çirkin!.. Ve bütün sanat münakaşalarının hülasası: Ben inceyim, sen kaba!.. demekten ibarettir.

* Bir münekkit olmak için, insan kendisinden cahil olanları methedebilmelidir. Bunları takdir edemiyorsan nafile, tenkitle uğraşma!.. Uğraşma sakın, ilmine kurban olursun.

* Münekkit olmanın sıkıntılarından biri de, sade tenkit edilen adamları öfkelendirmek değil; bir de methedilen adamlardan maadasını da güya haklarına tecavüz olunmuş gibi ağzeb etmektir.

* Tercüme iki kat tehlikelidir. Ağır başlı münekkitler, tercüme olunmuş bir eserde, aslında mevcut olmayan meziyetler arar.

* Tarih o kadar bir tekerrürden ibarettir ki, eğer sıkılırsan arada açar, âtinin yol rehberi gibi okuyabilirsin.

* Yeni bir imza üstündeki yazıların birinci vazifesi, can sıkıcı olmamaktır. Sıkıntılı olabilmek, ancak uzun bir mazi-i edebiye malik olan meşhur muharrirlerin imtiyazıdır.

* Muarızlarına cevap verme!.. Muarızlarına cevap vermektense, onları tayyeden eski zaman hükümdarlarını taklit et. Filhakika bu daha temiz ve daha kolay bir şey!

* Sana anlamadan söylüyorsun diyecekler. Buna hiç ehemmiyet verme. Marifet budur zaten; kısacık hayat içinde dinleyip anlamaya vakit kalmaz. Ve esasen anladıktan sonra söze bir mahal kalmaz.

* Dâhiler, yalnız eserlerinin kıymeti derhal anlaşılmış olanlar değil, bir de gittikçe anlaşılmamış olanlardır.

* Büyük bir adam olmak için, çok kere ölmüş olmak lazım gelir.

* Laf söylenebilir, fakat yazılmamalıdır. Bunu yazmak, sanata edilecek hürmete muhaliftir ve günahtır. Bir muharrir için belki en affolunmaz günah!.. Sen ki kalemi elinden düşürmüyorsun. Dua et ki, Allah seni bu günaha çok düşürmesin!..

(*İleri*, 1 Eylül 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Mecmualar

Mecmua-i Ruhî *ve Ethem Ruhi Bey*

Asırlarca devam etmiş bir ittisâ devresinden sonra, asırlar var ki daralan hudutlarımızın içlerine doğru kanlı bir muhaceret devresindeyiz. Hicret ecdadımızdan beri tanıdığımız, zehirlerini mevrûs kanımızda taşıdığımız bir felakettir. Biz İslâmlar, takvimimizi bile bir hicrete itibar ederiz, peygamberimizin hicretine!.. Geride bıraktığımız millettaşlarımız, bizim aramızdaki Hıristiyanların malik olduğu hukuka, –ne gezer– bunların bir kısmına bile sahip değildir. Siyasî hudutlarımız daraldıkça, onların haricinde kalan Türklerin adedi tabiatıyla çoğalıyor, fakat bunların doğup yaşadığı yerlerdeki beşeri hukukları bilakis gittikçe azalıyor!.. Bunlar tam mânâsıyla gayrı mustahlas Türklerdir. Rumeli'yi kâmilen kaybettik. Yunanistan'da, Sırbistan'da, Bulgaristan'da bıraktığımız Türkler ne haldedirler?.. İhtiyaçlarını bilmiyoruz. Bunlar hakkında malumat aramaz mıyız? Bunları düşünmemek olur mu?.. Onlarla rabıtalarımızı kesmemek, bilakis çoğaltmaya çalışmak hepimizin en iptidai bir vazifemizdir. Hatta hükümetimizin de birinci değilse bile, ikinci vazifesi bununla meşgul olmak değil midir?

Ruhen, fikren, iktisaden bu noktai nazarla mülhem olarak, hayatımızı korumak mahiyetinde bir iş olan millettaşlarımızla işlerimizi, münasebetlerimizi yaşatmak ve zihnimizi onlarla

meşgul olmaktan ayırmamak için, her gazetenin bu âlemle münasebatımızı temdit edecek hususi muhabirleri, bunların hususi sütunları bulunmalıydı. Hele doğrudan doğruya bu meselelerle meşgul olacak bir mecmuaya son derece ihtiyacımız vardı. Bunu ihdas etmeyi İstanbul'un düşünmesi iktiza ederken.. hususi felaketlerinden kurtularak, hayır daha doğrusu millî felaketlerden kurtulamayarak Bulgaristan'dan İstanbul'a firar etmeye mecbur kalan bir muhacir, Ethem Ruhi Bey düşündü.

Filvâki o bu lüzumu hepimizden iyi görecek bir mevkidedir. Çünkü senelerle yabancı bir memleketin tebâsı sıfatıyla yaşadı. Lazımdır ki böyle, millettaşlarımız arasından biri gelip bize istiklâlimizin kıymetini söylesin ve kendilerinin neler çektiğini anlatarak boyunduruk altında bıraktığı kardeşleri menfaatine, –kelimeye bizde de alışılsın diye en asil mânâsıyla kullanıyorum– propaganda yapsın... Zira vatan perverliğin lüzumunu, milliyet perverliğin hakikatini her gün, her saniye ve bittecrübe gören, acı acı öğrenen onlardır.

Bu meseleler hakkında gazetemizde gayet şâyân-ı dikkat makaleler neşretmiş olan Ethem Ruhi Bey, çektiği felaketlerle meşhur olanlardan biridir. Onun hisse-i şerefi büyüktür. Zira Bulgaristan'da Türk maarif hizmetini ve hukukunu korumak için, senelerden beri birçok tehlikelere maruz kalarak uğradığı haksızlıkları kısmen biliyoruz. Belki yirmi seneye yakın bir zamandan beri Londra ile Mısır'da *Osmanlı* gazetesini ve Filibe ile Sofya'da *Balkan* gazetesini neşretmiş; Bulgar meclisinde mebus, Trakya mebusu sıfatıyla uğraşmış; faal, müteşebbis, anûd ve musır olduğunu biliyoruz.

Bunlar da, şu sıralarda bize en elzem olan meziyetlerdir. Fakat ne hazindir!.. Siyasî hudutlarımızın haricindeki millettaşlarımıza ait cehlimiz o derecededir ki, onu da muhittir. Ethem Ruhi Bey'in ismi de çoğumuzun hatırında, müphem bir tarzda eski şeylere karışır. İbtidâlardaki İttihat ve Terakki'ye, Niyazi Bey'e, Niyazi Bey'in dağa çıkan geyiğine!.. *Balkan* gazetesi hatıra, *Volkan* gazetesini getirir. Hatıraların belki vech-i münasebeti yok. Ancak Balkanlar'dan esen ateşîn, kanlı, muharrık sesleri bize duyurmuş olduğunu hatırlıyoruz. Hatıralarımızda her şey, salim malumatın fıkdânından dolayı karışık, silik, müphem kalıyor.

İşte o himmet, bu gün ona nasip oluyor. Neşrettiği mecmuaya, kendi ismine izafeten *Mecmua-i Ruhî* diyor. Bizde matbuat âlemi, yıldızları sık sık sönen bir yaz gecesini andırır. İnşaallah bu yeni çıkan yıldız, uzun müddet payidar olur. *Mecmua-i Ruhî*'nin vazifesini tamamıyla ifa edip edemeyeceğini tabiî ki bilemem. Fakat gayet faydalı ve canlı bir noktai nazarı temsil ettiğine kaniyim. Ve bunun için sahibine samimiyetle tavsiye ederim ki, asıl Türk efkâr-ı umumiyesine, Türklüğün, İslâmiyetin Balkanlar'daki hukukunu sıyanet için gerek bizi, gerek orada yaşayan millettaşlarımızı tenvir, bu hukuku izah, teşrih ve müdafa eden bir propaganda mecmuası olsun!.. İşte mecmuanın da, kendisinin de asıl yüksek rolü budur.

Mecmuanın muvaffak olmak için iki cephesi var. Bu noktai nazar haricinde, Rumeli'ndeki kaarilerine ait edebi kısmından bahsetmek bile istemem. Zira Ethem Ruhi Bey'in burada hitap ettiği muhiti ve ona lazım olan lisan ve edebiyatı, her halde benden iyi bildiğine kaniyim.

Salih Zeki Bey ve Yeni Nesil

Yeni Nesil mecmuası on dördüncü nüshasını merhum Salih Zeki Bey'e tahsis etmekle, bu hatıraya karşı, yeni neslin hürmet hisleriyle mütehassis olduğunu gösteriyor. Üstat Salih Zeki Bey merhum da, bu hürmete tamamen layıktır. Her büyük adamın hakiki mikyası kendi millî muhitidir. Salih Zeki Bey'le büyük bir zekâ ve büyük bir fıtrat kaybettik. Zekânın muvaffakıyeti, fıtri bir istidadın neticesidir. Zekâ muayyen bir ihtiras ile birlikte olmazsa, büyük bir şey halkedemez. Ve işte deha demek de, zekânın hususi bir şubede gösterdiği bu ihtirastır.

Millî harsımıza şeref bahşedecek riyazî ve fennî bir deha telakki edilen Salih Zeki Bey'in, henüz genç yaşta vefatı karşısında duyulan teessürlere bir makes olan bu sahifeler pek kıymetli. Birçok takdirkârlar, eski talebeleri ve bugünkü kıymetli muallim ve müderrislerimizin birçoğu burada matemlerini söylüyorlar. Bu vefata en çok muallimlerin teessür göstermesi tabiîdir. Çünkü Salih Zeki Bey talim ve mesleğinde bir pîr olmuştu. Fakat böyle muhtelif sâni-

hatı toplamakla, teferruatına kadar kıymetli ve toplu sahifeler vücuda getirmek pek güçtür. Birçokları muhterem ölüye karşı hürmetlerini tebliğ etmekle, haddizatında yeni, mühim ve kıymetli bir şey söylemiş olmazlar. Bazılarının yaptıkları, sırf memuriyetlerini tasrih ile imzalarını atarak, bu mateme iştirak ettiklerini ilan etmektir. Böylece bunlara daima bazı lüzumsuz satırlar da tabiatıyla karışır. Kendisini tanımadığım bir isimdaşım, "Ey muhterem üstat!.. Rahle-i tedrisinde bulunan veya bulunmayan talebenin hıçkırıklarını duyuyor musun?" demekle iktifa ediyor. Bunu da zait addedebilirdi.

Mecmuayı himmet ve gayretinden dolayı tebrik ederim. Maksadım kolay bir tenkit sarf etmekten ibaret değildir. Böyle bir nüshayı iktiza ettiği gibi tertip etmenin, pek müşkil olduğunu bilirim. Lakin buna sa'y etmeli ve kaybettiğimiz âlimin eseri ve hayatı hakkında, bize umumi ve şamil bir fikir verebilecek surette tekmil hayatına, tekmil eserlerine ait icmalî bir tetkik bulundurmalı idi. Bunun için de sanırım ki, bir taraftan hayatını takip etmiş samimi bir dostuna, diğer taraftan eserlerini kâmilen bilen bir mütehassısa müracaat olunmalıydı.

Hiç şüphe yok ki mesela Fatin Efendi gibi bir mütehassısın fikrini öğrenmeyi tercih edecektik. Burada ne eserlerinin tam bir fihristi, ne bütün hayat ve fikrinin dönüm noktaları hakkında, bizi tenvir edecek mücmel ve şamil umumi malumat yok. *Kamus-ı Riyaziyat* ile *Asar-ı Bakiye*'nin muhterem muharriri, hafızamızda biraz uzak, silik, müphem bir sima-yı ilmî olarak kalmakta devam ediyor. Alimlerimizi halka mümkün olduğu kadar tanıtmak ve anlatmakta ise büyük menfaatlarımız vardır.

İstanbul Seririyatı *ve Almanlara Verilecek Cevaplarımız*

İstanbul'un en çok çalışılan, en ziyade ilim, zekâ ve faaliyet sarfedilen mahallini bilirim. Burası Aşir Efendi Kütüphanesi sokağında, doktor Mazhar Osman Bey'in hastalarını kabul ettiği ve onlardan ayırabildiği dakikalarda yazılarını yazdığı muayenehanesidir. Asabı bozulanlarımızla resmen çıldıranları tedavi etmekle, aklını kaçırmakta her memleket ahalisinden ziya-

de haklı olan zavallı İstanbul halkının minnettarlığını kazanmış olan üstat, geçen bayramda nahoş bir kazayı hamd olsun tesirsizce atlattı. Mazhar Osman Bey'in Nurettin Ramih Bey'le birlikte neşr ettiği *İstanbul Seririyatı* mecmuası, bütün mecmualarımız arasında en canlı, en istidatlı ve mütaleası en meraklılarından biridir.

Ağustos nüshasında Mazhar Osman Bey, Liman Von Sanders Paşa'ya, doktorlarımıza atfettiği tembellik günahından bunları tebriye için cevap veriyor. Öfkesini bilhassa bu üstadın tahrik edeceğinde, şüphe yoktu. Doktorlarımızın hiç de tembel olmadıklarını anlatırken, şâyân-ı dikkat bir şey ilave ediyor. Kendimizi ecnebilere fena tanıtmakta, kendi hissemize düşen günahı söylüyor. Avrupalılarla temas eden müterediddilerimizin ve bilhassa bunların haysiyetimizi tezlil ile zevk aldıklarını, millettaşlarını beğenmemekle kendilerini beğendireceklerini farz ettiklerini kaydediyor. Halbuki her şey bir "kül"dür. Memleketi beğenmeyen yabancılar, adamlarını da toptan beğenmez. Yabancılar bizi kendi muhitimize bağlayan rabıtaları bizden iyi görürler. Beğenilmenin yegâne çaresi muhiti anlatmak, bize hak verdirmek, umumumuzu beğenmeye davet ve teşvik etmektir. İşte yüzde bilmem kaç nisbetinde muvaffak olunabilecek şey ancak budur.

Bu iftiracı paşanın hak ettiği cevaplar arasında Mazhar Osman Bey'inki, ciddiyet ve samimiyet itibarıyla en kıymetlilerinden biridir. Yalnız meslektaşları için değil, umumumuz için kıymetlidir. Fakat burada yazılan bütün bu sözler Almanya'da ne tesir hasıl edecek? Hatta duyulacak mı? Acaba dünkü müttefiklerimiz yani güya dostlarımız olup da, bizden dünkü düşmanlarımızmış gibi bahseden Almanlara verdiğimiz cevapların en ehemmiyetlilerini toplayıp, bu külliyatı Almanca olarak, Almanya'nın yeni efkâr-ı umumiyesine ithaf etmek, hak ve hakikat namına bir şeref, şeref ve haysiyetimiz namına da bir borç, bir müdafa vazifesi değil midir?

Fakat varak-ı mihri vefayı kim olur, kim dinler?

(*İleri*, 8 Eylül 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Edebiyat Sütunları

Edebiyat Haberleri

Dergâh Neşriyatı, Ahmet Haşim Bey'in bu hafta intişar eden *Göl Saatleri* unvanlı küçük mecmua-i eş'ârıyla, yeni bir silsile başlamış oluyor. Dergâh Neşriyatı'nın "Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi" kadar meşhur olacağından hiç şüphe yoktur. Bundan sonraki ciltleri, Yakup Kadri Bey'in *Erenlerin Bağından* yazılarıyla Halide Edib'inkiler ve sonra yine Ahmet Haşim Bey'in başka bir mecmua-i eş'ârı teşkil edecektir.

Salih Zeki Bey'in Tabolunmamış Mühim Eserleri

Bizde biraz hars sahibi olanların üstat Salih Zeki Bey'in vefatına duydukları teessürlere, gazeteler tercüman oldular; mecmualar nüsha-i mahsusalar neşrettiler. Bütün bunlar âlâ!.. Lakin bir âlime gösterilecek en büyük hürmet, basılmamış eseri varsa bunun tabını temin etmektir. Eğer ziyaına duyulan teessür samimi ve derin ise, verilen bu ehemmiyete sebep olan eseri ziyadan vikaye, tabiî ve millî bir borçtur. Halbuki bizde maatteessüf bu yapılmıyor! Ufûlüne ağladığımız âlimin en mühim iki eseri *Kamus-ı Riyâziyat* ile *Âsâr-i Bâkıye*'dir. Mütehassısların reyince bu iki eser şarka âit aksâmı itibarıyle, garp âlimlerinin bile istifadesini mucip olacak, hatta müstağni kala-

mayacakları birer müracaatgâhtır. Demek ki bunlar basılsa, lisanımız garp için de pek kıymetli ve bizce şâyân-ı iftihar birer mehaza malik olacak. Ne kadar elimdir ki üstadın bu iki büyük eseri de natamam!.. Hatta yazılmış olan kısımları bile gayrı matbu duruyor. Bu gün *Kamus-ı Riyâziyat*'ın yalnız bir kısmı matbu olduğu halde, müsveddelerinin ikmal edilmiş olduğu söyleniliyor. Bunlar nerede ve kim hıfzediyor? Maarif Nezaretinin vazifesini ihmal etmediğini ümitediyoruz. *Âsâr-ı Bâkıye*'nin de ikinci cildinin ikinci kısmı Maarif Nezareti tarafından tetkik olunarak, nezaret namına alınmış olduğu cihetle, Meclis-i Maarifçe hıfz olunuyormuş. Üçüncü cildini fikren rahatsızken yazmış olduğu cihetle buna ehemmiyet atfolunamıyor; dördüncüsünü ise hiç yazmamış. Demek ancak bu cildin, bir de büyük *Kamus*'un neşri kalıyor. Halbuki bunları bile taba imkân bulunamıyor!.. Zengin bir tâbi, bu memleketin en hayırlı evladından biri olabilecekti. Ve işlediği hayır, birçoklarımız için gıbtaya şâyân olacaktı!..

Bir Ruhiyat ve Maneviyat Âlemi

Şarkta ruhiyat ve maneviyat meseleleriyle, ne kadar eski zamanlardan beri iştigal olunmuş olduğu malumdur. Sevgili topraklarımızda, gerek bize dümdüz göründüğü halde için için yanan Anadolu'da, gerek dünyanın en hassas bir noktası olan İstanbul'da, ruha ilahi bir sükun veren ve kalbe derin bir aşkın nurunu salan "tasavvuf"la mest ve müstağrak kaç şeyh, kaç mütebahhir âlim gelip geçmiştir?.. Bu haysiyetle memleketimizin, "ruhiyat ve maneviyat" meselelerine yabancı telakki edilemeyeceği tabiîdir. Yalnız bir rubu asırdır ki, bu meseleye eskisi kadar rağbet gösterilmemesi yüzünden tekkeler, dergâhlar günden güne harap oluyor, müdavimleri de tamamıyla dağılıyor. Ne kadar yazık!.. Çünkü tekkelerden tezkiye-i nefs ve terbiye-i maneviye hususunda ne büyük istifade edilebilirdi!.. *İleri*'ye, Tarîkat-ı Rüfâiye müntesiplerinden muallim Hasan Halet imzasıyla bir makale gönderen zat, kaarilerimize, muhterem Mehmet Ali Aynî Beyefendi'nin sitayişle bahsettiği şeyh Hamdi

Efendi gibi, "muhterem bir şahsiyet-i maneviye"yi tanıtmak istiyor. "Üsküdar'da kâin âsitâne-i Rufâî post-nişîni şeyh Hüsnü Efendi hazretlerini!.." Şeyh efendi fevkalâde mahfiyet perest, her türlü medih ve tefâhürden müctenip olduğundan, kendisinden hiç bahsolunmamasına rağmen vücuduyla iftihar edeceğimiz bir âlim imiş. Zengin memleketimiz garbın tamamıyla aksidir. Bizim maddi ve manevi kuvvetlerimiz gizlenir, gayrı mekşûf kalır, bunları yabancılara göstermeyiz, hatta kendimiz bile inkâr etmekle garip bir zevk alırız.

Suat Derviş Hanım'ın Kara Kitab'ı

Edebiyatı seven ve bizde "üslup" ile yazılmış kitapların azlığını gören bazı arkadaşlarım, bana Suat Derviş Hanım'ın tarz-ı tahriri itibarıyla şâyân-ı dikkat buldukları *Kara Kitab*'ını gösterdiler. Kitaplarına cidden müteşekkirim. Zira *Kara Kitab* yazılış itibarıyla hakikaten okunmaya değer. Bu hikâye, muharririnin zannediyorum ki ilk kitabı olduğu halde, tanılmış bazı hikâyenüvislerimiz bile bu üsluba, bu iktidara gıbta edeceklerdir. İsterseniz, ihtiyat ederlerse biri vardır.. diyelim! Lakin bu küçük kitabı, bu kadar şâyân-ı dikkat bulduğumu kaydederken, muharriresini memnun etmeyeceğimden korkuyorum. Zira takdir ettiğim sanatına rağmen, bu eser hakkında bir takım kuyûd-ı ihtirâziye dermeyân etmemek bence mümkün değil. Bir muharriri, "Niçin şu hikâyeyi söyledin, şu eseri yazdın da başkasını söylemedin, başkasını yazmadın?.." diye tahtıe etmek kadar gabâvet olamayacağını bilirim. Lakin okuduğumuz muharririn iktidar-ı edebiyesine rağmen mevzuyu yadırgar, eşhasa ısınamaz, eserin bize tesir ettiğini değil etmediğini görürsek ne diyebiliriz?..

Bu romantik eşhas, rüyaî timsaller gibi, hiçbir hakikatle yaşamıyor. Muhitimizin de, hayatın da malı değil gibi geliyor. Vaka bize, vâki olabilir gibi icrâ-yı tesir etmiyor. Bütün eser daha klasik bir dereceye ıs'âd edilseydi, eşhas bize canlı ve vaka hakikat gibi müessir gelirdi. Bir eser-i sanat kendisini, ihtiva ettiği hakikatle kabul ettirir. Mesela hikâye: "Karanlık... sonsuz uçu-

rumlar, zebanîli, cehennemli bir karanlık beni sarıyor, ne acı, ne feci, ne doğru, ben ölüyorum.." diye bitiyor. O halde bir "ruzname" olmaktan da, bu kız tarafından nakledilen bir hikâye olmaktan da çıkıyor. Ölüyorsa, bu satırları nasıl yazıyor? Ölmüyor, tekrar yaşıyorsa, bizim için elbette sonraya ait bir kayıt olmalıydı.

Bu hatime her halde iyi değil...

Lakin her halde kıymetli bir muharriremizin mevcut bulunduğuna emniyetle, yeni eserlerini tehalükle bekleriz.

Garpta Bize Dair Neşriyat

Yeni ve genç Fransız muharrirlerinden Mösyö Leon Lafage'ın *Ölmüş Arılar / Les Abeilles Mortes* isimli romanı yeni moda, vakalı bir romandır. Asil bir Fransız, ailesinin kâğıtları arasında bulduğu bir vesika ile kendi ecdadından birinin, vaktiyle Ermenistan'ın nâib-i hükümeti olduğunu öğreniyor. Bu eski nîm hükümdarın evlat ve ahfadını aramaya kalkıyor, İstanbul'a gelerek, burada İzar Paşa ile haremini buluyor. Haremi bu İzar Paşa ile geçinemeyerek, aile hayatında bedbaht olan bir kadın ve her şey bir dram ile neticeleniyor. Lakin bu vakanın hiçbir ehemmiyeti yok. Bu kitabı bu vaka için değil, –bu vakaya rağmen– ihtiva ettiği şiir ve şarkı hissediş tarzı için kaydediyorum. Bu hikâyeyi sevgili, güzel, emsalsiz İstanbul'umuzun, Fransız muharrirlerinin mümtaz bir kısmı üzerine ne efsûnkâr bir tesir icra ettiğini ve bu tesirin onlara nesilden nesile nasıl ilham bahşettiğini; Pierre Loti, Claude Farrère'den sonra bizim için büyük bir hürmet ve muhabbet duyan bu muharrirlere peyrev olarak, yeni bir edibin de makam-ı Hilâfet'in cazibesine nasıl tutulduğunu gösteren yeni bir delil olduğu için kaydediyorum.

(*İleri*, 11 Eylül 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Ahmet Haşim ve Göl Saatleri

Ahmet Haşim ilk şiirlerini, bundan takriben on yedi sene evvel, Mekteb-i Sultani'de talebe iken neşretmeye başlamıştı. Bugünkü meyveler o günkü çiçeklerin vaadini tutuyor.

Göl Saatleri şairin ilk neşrolunan kitabı ise de, müteferrik şiirleri bilhassa Meşrutiyet'in ilanını takip eden senelerde, mümtaz bir zümre arasında şöhret bulmuş ve kendisi kitabından evvel, dokuz uzun manzumeden mürekkep olarak "Şiir-i Kamer"i ile, edebiyat meraklıları arasında "Kamer şairi" olarak meşhur olmuştu. Şair bu eserinde, bütün meslektaşlarımın mutlaka bahsettiği ay'ın şiirini, dünyaya döktüğü ezelî sihir ve füsûnu o kadar güzel, mükemmel teganni etmişti ki, denilebilir bütün şairlerin her zaman yazmayı tahayyül ettiği, fakat hiçbir zaman yazamadıkları esîrî, esrarlı bir mehtap gibi şairâne bir lisana ermiş ve bu mısraların ağı içine mehtabın şiir ve füsûnunu avlamıştı. Bu mısraların üstüne ayın ziyası aksetmiş gibi, onları okudukça, ruhumuzu sihr-i mehtabın esrarlı güzelliği kaplıyor...

Fakat yazık!.. Mehtabın emsalsız güzelliği nasıl milyonlarca lâkayt göz karşısında, nafile tebâh olur gibi geçer ve onun ezelî, fakat hemen gizli güzelliğini nasıl ancak müstesna birkaç ruh içerse, edebiyatımıza aksetmiş bu mehtap da, birçok hissiz ve lâkayt gözler tarafından tamamıyla sezilip temâşâ edilememişti. Şimdiye kadar hiçbir tâbiin onu, şiirin müştâk dostlarına bir kitap halinde arzetmemiş olması, son senelerimizin zevkinin lehinde olmayan bir miyardır.

Ahmet Haşim bu eserinden sonra, edebiyat meraklısı bir zümrenin intişarını birer edebî hadise gibi telakki ettiği şiirini, arada sırada muhtelif mecmualarda neşretmekle iktifa etti. Lisanı sadeleştirmek, halka doğru gitmek ve millî olmak gayeleri ki; haddizatında en kıymetli, en şâyân-ı ihtiram olan mefkûrelerdir; son seneler zarfında hüsnü niyetimize rağmen, fıkdân-ı malumatımızdan dolayı bizi birçok hataya sevkederek, şiirde aranılacak en büyük meziyet lisan itibarıyla sade, his itibarıyla basit ve hülasa iptidai bir şey olmaktır gibi garip nazariyeler revaç buldu. Bu zamanlarda Ahmet Haşim, bu yanlış faraziyeler önünde hiç tenezzül etmemiş ve ruhunun ilk gaye-i şiirine sadık bir sanatkâr olarak kalmıştır. Şair sanat hakkındaki noktai nazarını, arada sırada –haşin olan– bazı makalelerle teşrih ve izah ederek, yeni bir "estetik" lüzumunu pek güzel hissetmiş ve bu yazılarının çoğunda da bunu tespit etmek istemiştir.

Bugün neşrettiği küçük kitab-ı şiir, "Şiir-i Kamer"den sonra ve en son zamanlarda neşrettiği birkaç şiirinden evvel intişar eden 36 manzumesinin içinde her nedense, belki de asıllarını bulamayarak terk ettiği, üçü istisna edilmek şartıyla mütebâki 33 parçasından terkip ediyor. Neden dolayı? Mesela "İlk Bahar" manzumesini almayarak kitabında mevsimleri nâ-tamam bıraktığı halde, sadeliği itibarıyla kitaba yakışmayan "Evim" manzumesini ihmal etmeyerek bunu kitabına, sembolünü izah eden bir not ile birlikte ithal etmesini anlayamadım. Kitabın muhtelif babları: "Göl Saatleri ve Kuşları", "Serbest Müstezat Nazımları" ve "Muhtelif Şiirler"dir.

Bu kitabın bilhassa "Göl"e ait kısımlarının yeniliğini hissetmemek mümkün değil gibidir. İşte ibdâî olan ve lisana kendisinden evvel birçok terakki merhalesi aştırmış bulunan üstatlardan örnek almayan şiirler!.. Edebiyatımızda ondan evvel tabiat bu görüşle hissedilmemiş ve böyle teganni edilmemişti. Ahmet Haşim'in şiiri, birkaç çizgi ile tabiatı, ayı, gölleri veren yeni resimler gibidir. Onu ruhumuzla görüyor, onun ruhumuzla karabetini de hissediyoruz. Ahmet Haşim'in evveliyatı belki Şeyh Gâlib'te başlayan, Abdülhak Hâmid'de ve Cenab Şehabeddin'de devam eden bu asri inceliği, şüphe yok ki takdirkârlarının onda bilerek bilmeyerek olsun, en çok sev-

dikleri bir nükte-i sanattır. Bu *Göl Saatleri*'ni zaten "Şiir-i Kamer" hazırlamış, yahut şair "Şiir-i Kamer"iyle bu *Göl Saatleri* için hazırlanmıştı. Artık Göl manzumeleri, Göl Kuşları, Gölde mehtap, edebiyatımızda ilanihaye onun ismini, şiirini hatırlatarak, hatırasına merbut kalacak ve onun biraz uzaktan gibi çaldığı saz sesleri, onun anlattığı bu muhîtat içinde mutlaka duyulacaktır. Bu muhit haddizatında güya ebkem bir sazdır ki, onu Ahmet Haşim söyletiyor. Gecenin, gölün, suların, "füsûn-ı mâha dalan" bu ruh ile mahrem bir münasebeti var. O, dinlenen manzaraların, sulara akseden mehtabın, ebediyetin seneler süren yollarından gelip dünyanın sularına dökülen nahif yıldız ziyalarının, "bülbül-i âb"ın ve bunlar yanındaki bir "hâb u sevâb"ın en ince, en rakik, natûk ve hassas şairidir!.. Biz de bütün bunları, onun gösterdiği gibi görüp hissediyoruz. Kâinat karşısında hayran gözlerimizle tattığımız lezzet, ruhumuzda böyle fısıldaşıyor...

Bu göl, bu sular, bu gece ve kuşlar birer bahane, asıl olan ise musikidir, evet bütün bunlar musiki için birer sebeptir. Ve şiirin lisanı bu kuvvet ve kudrete vasıl olunca; bir mehtap gecesinde ruhumuz, muhitimizin tesirine açıkken duyduğumuz bir kadın şarkısının kuvvet ve kudretine malik oluyor. Bir ruhu müteessir etmek için, kâinatın bütün ihtimalatı içinde, bundan daha nafiz ve müessir bir şey olamaz!.. Şiirin ahenginden taşan mânâ; teganni ettiği mevzu her hangisi olursa olsun, mevzuyu ne kadar aşıyor? Lisanın ahengi ve edası, güya söylenen şeylerin fevkinde, başlı başına bir musiki oluyor. Şairin bu dar manzaralar içinden görülen muhiti, bize bî-hudut tabiatı hissettiriyor ve tabiat karşısında firari hislerini kaydeden şair de güya bütün felsefemizi söylüyor. Duyduğumuz bu zevk, ruhumuzda çağlayan bütün zevklerimizdir.

Onu, gözleri neden bizim görmediğimiz bir muhiti görüyor diye tenkit ve muaheze değil; bilakis hassasiyetine merbut ve kendisine bir musiki menbaı saklayan cevval ve seyyal böyle bir tabiat ibdâ ettiği için, bilakis kendisine teşekkür lazımdır. Onun bu "göl" muhitini suni bularak, Ahmet Haşim'e edilen itiraz cidden pek haksızdır. Evvelâ her hangisi olursa olsun; asıl muhitimizi görmek, hissetmek ve tasvir ile ihsas etmek, hiç

de kolay değildir. Her göz tabiatta ancak kendi ruhunun hissesini görebildiği gibi, ruhumuzda yaşayan manzaraları da etrafımızda görmemek pek güçtür.

Avrupalılar dağların güzelliğini, ta on sekizinci asırda görmeye başlamışlardı. Gözlerin onlara karşı bağını ilk açanın, Jan Jak Ruso olduğu tarihen mazbuttur. İstanbul'un bazı kısımlarının güzelliğini, bize biraz da Pierre Loti'nin göstermiş olduğunu bilelim. Şair muttasıl derûnunda yaşattığı bir âlemi görür. Ahmet Haşim'in "göl"ü o kadar tabiî ki, ben bile onu okuduğumdan beri, bu kocaman şehrin belki her bahçesinden daha çok, bu gölün civarında geziniyor gibiyim. Her şairin böyle hususi, zati, mahrem bir ravzası, bir ülkesi, bir iklimi vardır ve o, işte asıl bunlarda yaşar. Buna edilen itiraz, şairin kalbinde taşıdığı bu mukaddes şiir ikliminin hakikatini inkâr etmek; ilahi bir sanatın, ilahi hülyanın mukaddes hukukunu iptal etmek istemektir. Ne nankörlük, ne küfrân-ı nimet!..

Bilakis sanatkâr, şair ancak etrafındaki maddi muhitten ayrılabilir, bu hakikat kendisi için asıl hakikat değildir!.. Çünkü o, her şeyden evvel dimağîdir. Hayat ve muhitini daima hülyasının içinden görerek; mutasavvıfların gördükleri, bir an görüp unuttukları silik rüyaları değil, hakikate bile fâik olan kendi hakikat-ı derûniyesini görmekten ve onu yaşamaktan fâriğ olamaz. Çünkü asıl hakikat derûni hakikattir.

Gördüğü ve bahsettiği bu âlem o kadar bariz ve muhakkak ki, Ahmet Haşim ondan, bu kitabı ile edebiyatımızın müstesna bir bahçesini teşkil etmiş oluyor. Bu şarkın klasik gül ve bülbülü, bir bostanı değil; lakin biraz frenk usulünde tarh edilmiş olmakla beraber içini hiç yadırgamadığımız yepyeni bir bahçe!.. Ve bunun içinde teneffüs ettiğimiz rayiha, bizi mest eden, emsalsiz bir lezzet ve kuvvette bir haşhaş kokusu!..

Ahmet Haşim bir nevi kahraman, bir kahraman-ı sanattır. Lisanımızın bayrağını, Türkçemizi daha evvel keşfedilmemiş iklimlere isâl ediyor...

"Verbalisme/serbest nazım" usulündeki şiirlerini de, bu kadar olsun mevzu bahis edebilmeli idik. Bu kitapta en uzun yeri bunlar işgal ediyor. Ahmet Haşim'in eserinde şekle ait en büyük yenilik de, belki bu nazım tarzıdır. Bu şair, eline almış

olduğu sazı bir aralık, alet olarak gayrı kâfi bulmuştu. Genç çağında bir kurtuluş zevki, ruhunun daha büyük bir serbestiye doğru hamlesiyle, –ilk şiirlerinden beri kafiye darlığının zahmetini çeken şair– bu daha çâlâk ve bu müştâk tarzı ibdâ etti. Bu tarzla Ahmet Haşim'in hılkî istidadı arasında, garip bir ahenk ve münasebet var. Bu şiirlerindeki mütehassis ve muztarip insan samimiyeti, cidden müessir oluyor. Denilebilir ki Ahmet Haşim'in asıl teli, bu teldir. En uzun manzumeleri de bu tarzdakilerdir. Halbuki bu usulün pek ince ve güç olduğunda şüphe yoktur. O muvaffakıyetiyle bu yolun bizde yegâne üstadı kalıyor. "O Belde" Ahmet Haşim'in en çok sevilen, en meşhur olan şiiridir.

Fakat "Muhtelif Şiirler" kısmında da en kuvvetli gördüğümüz, en beğendiğimiz şiirlerinin bazılarını buluyoruz. "Deniz" gibi ve "Aks-i Sadâ" gibi!.. Bunlardan sonra da, gerçi şair bu kelimeyi kullanmamış ise de, beş tane "sone" var ki bütün edebiyatımızın, şekilleri itibarıyla en doğru ve şüphesiz en güzel olan sonelerindendir. Lisanına ve eşkâl-i nazmına o kadar itiraz olunan Ahmet Haşim bunlarla, şekil itibarıyla da tamamen kuvvetli ve güzel nümuneler vermiş oluyor.

Bu küçük kitap, küçücük kıtada büyük bir mecmua-i eş'âr, büyük bir şairin kitabı!.. Edebiyatımız bununla bihakkın iftihar edebilir.

(*İleri*, 15 Eylül 1337/1921)

HÂMİŞ: *İleri*'ye, *Göl Saatleri* aleyhinde, "Bir kaarie" imzasıyla gelen sahifelerin sahibesine: Gerçi bu yazılarınızı, kaarilerimize layık bulmayarak neşretmiyoruz, lakin her hangi bir eserin aleyhinde bulunan –velev bir hanım olsun– yüzündeki peçeyi açmalı değil midir? (A.Ş.)

Kitaplar ve Muharrirler:
Ahmet Haşim'in Eseri Etrafında

Ahmet Haşim gibi fıtraten sanatkâr olan bir muharrir, yine onun gibi memleketin fikir ve sanat meselelerine fasılalarla bile olsa takriben on beş seneden beri hars ve hünerle iştirak etmiş olursa, vücuda getirdiği eserden böyle bir makale çerçevesi içinde, sumüllü bir tarzda bahsetmek güç olur. Burada ondan, bilhassa *Göl Saatleri* şairi olarak bahsedeceğim. Ve "estetiği" ile sair yazılarını, şairliğine ait cephelerinden mevzubahis edeceğim. Halbuki Ahmet Haşim'in tenkit ve hicviyeleri de, elbette ayrı ayrı tetkik edilmeye değer.

Fakat onda en bariz hassanın şairliği olduğunda şüphe yoktur. Ahmet Haşim daha henüz bir çocuk ve Mekteb-i Sultanî'de talebe iken, *Mecmua-i Edebiye* ve zamanın sair mecmualarında çıkan güzel şiirleri vardı. Biraz sonra "Şiir-i Kamer"i yazmıştı ki, şair ruhunun ilk hayallerini aksettiren, ilk musikilerini söyleyen bu eserin Dicle'nin, memleketinin ve annesinin hatıralarını yadettiğini kaydediyor.

Filhakika bilmeli ki Ahmet Haşim İstanbul'a Bağdat'tan gelmiştir. Bağdat.. Bize eski zaman içinden geçerek esrarlı, heybetli, ruhlu gelen ve ruha o kadar yakın gelen Bağdat!.. Bağdat ki hafızamızda hâlâ, *Binbir Gece Masalları*'na karışmış gibi muhteşem ve hülyalı gözükür. Ahmet Haşim'i nadir olarak, Bağdat hatıralarını ihyâ ettiği zamanlar dinlemiştim. Orada küçücük bir çocukken kırmızı yemenili arkadaşlarıyla birlikte, Afganlı sert çehreli lalalarının yanında koşa koşa, rengârenk çinili camilerin

havuzlu odalarında, hasırların üstünde muallim, talebe ve güvercinlerin karıştığı ve ders olarak en önce ve bilhassa "hüsn-i hat" talim edilen bir yer olan mektebe gidişlerini duydum.

Bu Bağdatlı çocuğun gözlerinde şiiri bu kadar asabî ve asri bir ruh ile seçen bu zekâ, hangi meçhul tevârüs kaidesiyle onun ruhunu, Verhaeren'in ve Rémy de Gourmond'un zevkleriyle hem-âhenk etmişti? Kim bize, iç içe karışan verâset ve karabet kanunlarının milyonlarca inceliklerini anlatabilecek? Fakat böyle muğlak bir hassasiyetin sahibi olmak ne kadar güzel!..

Ahmet Haşim tarz-ı edasıyla, yalnız garbın en yeni şairlerini andırmıyor. Bilirsiniz ki cedlerimiz eski Türkler, şairlerine sâhir derlermiş. Bu şairlerde sihirbazlık, rakkaslık ve musikişinaslık içtima edermiş. Ahmet Haşim böyle müterennim, nugamî ve raksân, büyük bir zamandan mütevâris bir servet ve şumul ile halktan bir şair, bir sâhirdir. Bizde edebiyat ve sanatın belki en halis sihirbazı odur.

Eserinin ruhunda pek müşkil pesent olan şairin, bir tezat olarak şeklinde, mesela kafiyelerindeki mübalatsızlığa bakılırsa, ilk şairlerimizle müşâbeheti ziyadeleşiyor.

Şiiriyle daima ruhumuza, güya bir sır tevdi etmek isteyen Ahmet Haşim, bana her zaman o samimi ve mesleklerine mutekit eski sihirbazları hatırlatır. Sanatının esrarını ne güzel hissediyor?.. İşte kendisine göre bütün sanat da bir sihirdir. Geçen sene ressamlarımızın sergisi münasebetiyle *İleri*'de neşrettiği bir makalesinde, ziyayı çalıp, resimlerinin üstüne sürmek isteyen ressamlardan bahsediyordu. Şayet kelimelerin harflerine dokunursanız o, edevatı alt-üst edilmiş tiryaki bir sihirbaz gibi öfkeleniyor.

Alev muharriri bî-günah Ali Zeki Bey, bu kelimeyi "elif" ile yazdığından, "ayın"ı çıkarmakla bu kelimedeki ateşi söndürdü diye, ona karşı çıkıştığı makale elbette hatırınızdadır. Buradaki haksızlığı, bu kelimeyi kendisinden başka herkesin –Yakup Kadri, Yahya Kemal ve sair bütün arkadaşlarının da– böyle "elif"le yazdığına dikkat etmemiş gibi davranmasıyla tezâüf ediyordu. Fakat bir noktai nazarı, bundan ziyade talâkat ve hararetle müdafa etmek kabil değildi. Bu makalenin şumulü, me'mûlünden fazladır. Hiç bir şey onun "estetik"ini kavramak

için, bu makale kadar şâyân-ı dikkat değildir. Şaire göre kelimeler, ilm-i kimya ve ilm-i kimyanın esrarı gibidir. Onlarla bir büyü yapmak istiyor ve bu itibarla "ayın harfi"nin kıvılcımı ona lazımdır. Bunu kendisinden, lisanından çalmak isteyenlere karşı, sâhirin dedikleri ne kadar güzel ve müessirdir:

"Harfler, fikrin mücerret bünyesi üzerinde toplanıp tebellür ederek, cam üzerindeki kar çiçekleri gibi, kâğıt üzerinde şekil şekil sıralanırlar. Kelimede bir harfi değiştirmek, bazen kelimenin sakladığı bütün manzara âlemini ve bütün renk tesirini bozmaktır. Alev'deki 'ayın' harfi, kelimedeki kırmızılığın menbaıdır. Onun için Ali Zeki Bey'in 'ayın'sız alevi, bize sönmüş bir ateş hissi veriyor ve ilh. Kelimeler hususi bir musiki aleti gibi, bir milletin babalarından gelen kadim sesleri saklar. Yabancı bir ağız ne yapsa o sesleri tam olarak çıkartamaz. Onun için alevdeki 'ayın' harfini 'elif'e kalbetmekte, müsbet hiçbir fayda yoktur. 'Ayın'ın 'elif' harfine nazaran bu kelimede şu rüçhanı vardır ki, gözümüz öteden beri ateşin parıltısını bu harfin kavisinden göre göre, bu harfe ateşin rengi sinmiş ve kırmızılığın ani bir işareti olmuştur. Alev kelimesindeki 'ayın' bir kıvılcımdır."

Filhakika şairin elleri, kelimelerdeki gizli ve meçhul bütün bu kıvılcımlardan istifade ederek, sözlerinde onlarla bir sihirin alevini yakıyor. Bütün kelimeler onun nefesinden tutuşuyor ve sanki ateşîn bir hayat ile yanıyor sanırsınız.

Esasen lisanın bütün kelimelerine, velev en hayide ve en paslanmış olanlarına bile, yeni bir revnâk, yeni bir şule veremeyen nâzım veya nâsir, sanatkâr yahut şair ismine nasıl layık olabilir?

Şüphe yok ki mânânın ifade ve ihsâs olunması için kelimelerin kupkuru istimâli, katiyyen kifayet etmez. Eğer böyle olsaydı, ya Rabbi!.. İnsanlar beyninde anlaşabilmek ve bütün medeniyet ne kadar kolay bir şey olurdu!..

Aynı kelimelerle, biri bizi bir ahenge isâl edecek tarzda; öteki fena bir nesir içinde ahenksiz ve "kapalı" bir surette, mürettep iki cümle beyninde büyük bir fark vardır. Bunlar güya saray-ı mânânın biri size açılan, öteki size kapanan aynı kapısıdır.

Ahmet Haşim neşrettiği kitab-ı şiirinin başındaki mukaddime yerine, Macbeth'in iptidasında raks eden sihirbazların

nağmelerini de zikredebilirdi. Fakat eserine en layık mukaddime, kendisinin yine bu sahifelerde okunmuş olan "Şiirde Mânâ" makalesidir. Felsefelerini tespit eden hemen bütün feylesoflar gibi, "estetik"ini kayıt ve izah eden Ahmet Haşim'in burada, kendi tabiatını tahlil ve tevsik ettiğinden şüphe yoktur. Binaenaleyh şiirin ruhu olduğunu tasdik eden şair, zevkini tahlil etmekle, bittabi bir takım hususi ve nisbî neticelere vâsıl oluyor. Fakat bunlar bizim de kabul etmeye hazır olduğumuz ve fikrimize ve zevkimize, ruhumuza en uygun gelen noktai nazarlardır.

Şiir bilhassa hadsî bir meseledir. Şiir hissedilir, onu his ile anlamak lazımdır. Ve binaenaleyh birden anlaşılması, belki de kolay olmayan bir şeydir. Şaşırmadan okuduğumuz manzum sözlerin çoğu, evet manzumedir, fakat şiir değil!.. Bunları okumak itiyadı, bizi asıl şiiri ve halis bir şiiri hissetmeye, hissedip anlamaya hazırlayamaz.

Ve felsefenin de şiir üzerinde, büyük bir tesir ve nüfuzu olduğu muhakkaktır. Denebilir ki şiir, bir felsefenin tercümanı veya tercümesi, resmi veya musikisidir. Mekâtib-i edebiye hemen daima mekâtib-i felsefiyeye tekabül eder. Felsefî meslekler hemen daima, edebî mekteplerle mütevaziyen hareket eder.

Ruhu itibarıyla Ahmet Haşim, bu ayarda, misli güç bulunacak derecede hadsî bir şairdir. Hatta onu tanıyanlara, onun kadar şair, muztarip ve harap olmak, imkân haricinde gibi geliyor.

Bu kadar hadsî olan bir şairin şiirini anlamak, yani hissetmek, herkes için belki kolay olamaz, belki de pek güçtür. Bergson'un felsefesi gibi ki, birden anlaşılması şüphesiz kolay değildir, bir hazırlanış ister. Fakat yalnız Ahmet Haşim'i değil, her hangi bir şairi anlamak, elbette herkes için bidayetten hasıl bir şey değildir. Bir sanatın harimine girmek için, onun ruhunu bilmek veya sezebilmek lazımdır. Sanat bir haremdir. Selamlıktaki ağaları, efendileri savdığımız zamanlar, geceler içerisine yine mutaassıp bir kalp ile avdet ettiğimiz bir harem!..

İşte bunun için değil midir ki Cenab Şehabeddin Bey, neslinin en büyük şairi, mev'ûd olan ve buna rağmen intişar etmemesine son derece müteessif olduğumuz kitab-ı şiirine *Evrâk-ı Leyâl* ismini vermişti.

Böyle gizli bir sihrin ahengiyle dolan bir sesi, o umumun düz ve bî-sır sesinden ayıran ve buna harikulâde bir kudret veren o eseri küçük, ele geçmez ve anlaşılmaz kılan şey nedir ki, sanat odur işte!.. Kelimelerin hangi tabiî ve meçhul bir usul ile irtibatlarındandır ki o kıvılcımlar, o şimşekler hasıl olur? Fikirler arasında hangi bir nev'i-aşktandır ki bu ahenk doğar?

Bir ahenk ki bize, muhteşem his ve hülya saraylarının tunçtan kapılarını açıyor, ve onları bizim için nâgehânî bir şehrâyîn gibi tenvir ediyor!..

Niçin bu mısralar zahirde sadedir, sathidir; kısa ve samimi sözlere benzer:

Zavallılar kalacaklar esir-i ufk u türâb
Ve onların gözü eyler nücûm-ı fecre itâb
Ve onların sesi eyler nihayeti işrâb...

Yahut:

Bülbül şikâr-ı sa'ye, sular şimdi pür melâl
Simâ-yı âbı râşeler âheste meşy-i şeb
Eşcâr dinlenir gibi, bir mûsıki-i kalp
Yorgun gezer havaları hicran ü hüzne dal.

Niçin bu mısralar zihnimizi, ruhumuzu –bazı dalgın kadın gözleri gibi– yüksek bir mıntıka-i şiire, başka bir iklim-i hayale isâl ediyor?

Bunu kim söyleyebilecek?.. Ve bunu hissedenlere söylemek belki lüzumsuz, hissetmeyenlere anlatmak belki imkânsızdır.

Şiirden zevk almak istidadında olanlar, daima böyle birkaç şairin eserleri içinde, gönüllerinin mâşukası olan peri-i şiirin seslerini duyacaklardır.

Dakik olan bu his, Ahmet Haşim'in bugünkü takdirkârlarını birleştirdiği gibi, ümit ederiz ki zaman ile, git gide daha hareketli ruhlar arasında bir müşareket hissi tevlid ederek, âtinin noktai nazarı için en güzel bir şan ve şerefin temellerini teşkil edecektir.

Fakat şiirin güzelliği de tıpkı kadınlarınkine benzer, en çok sevdiğimiz bize daima en güzeli gözükür. Onun için bunlar hakkında münakaşa etmek belki caiz bile değil ve her halde nafiledir. İnsan tercih ettiği şiiri, etrafına da intihap ettirmek için uğraşmamalıdır. En evvel bu bir zevksizlik nümunesi olur!..

Neslimiz birkaç mahrem hissinin zemzemesini bu eserde duydu. Baharımız içinde öten bu şiir, bülbülün bu sesi ta ruhumuza işledi. O olmasa sâri hislerimizin bir kısmı ifade edilmeden, musikisini dökmeden, açılmamış olarak kalacaktı. Derin, sihirli gördüğümüz bu şiir asabımızı, ruhumuzu fevkalâde lezzetle sarıyor; bu dâussılalı, melûl, ince, zarif ve nahif bir hassasiyet ki, muasır hislerimizin bir cephesi onda lerzan bir su üstündeki ince nakışlar gibi aksediyor.

(*Dergâh*, 20 Eylül 1337/1921, nr. 11, s. 170-171)

Kitaplar ve Muharrirler:
Pierre Loti'nin Bize Dair Son Eser-i Edebîsi

Bir eylül 1921 tarihli *Revue des deux Mondes* mecmuası, Pierre Loti'nin *Suprêmes visions d'Orient* unvanlı, ve İstanbul'da son ikameti esnasında ruzname şeklinde kaleme aldığı eser-i edebisinin mabadını neşrediyor. Bizi tabiatıyla pek çok alakadar eden bu güzel eserin ilk kısmını, 25 ağustos tarihli nüshamızda icmal etmiştik.

Pierre Loti 1912'de, yani Harb-i Umumi'den bir sene evvel, Balkan harbi henüz yeni bitmiş ve sulh daha henüz resmen imza edilmemişken, davet-i mahsusa üzerine gidip, zavallı Edirne'yi "hatırımdan hiç silinmeyecek" dediği üç günlük bir ziyaretten sonra, tekrar İstanbul'a avdet ederek 22 ağustostan 17 eylüle kadar burada ikamet ediyor. Bütün bu ruzname güzel ve bazen muhteşem sahifelerden mürekkep, ve bu sahifeler bizim minnettarlığımız, dostluğumuz, saffetimiz ve kibarlığımızın methiyeleriyle dolu. Bunlarda büyük edip Pierre Loti, İstanbul'un ve hayatımızın birçok eşkâlini tasvir ediyor. Bu sahifelerde birçok manzaralarımızın güzelliğini, birçok âdetlerimizin asaletini ve bütün hayatımızın, necip bir ecnebi kalbine nasıl aksettiğini lezzetle görüyoruz. Bütün bu yazılar, kaç Türk'ün yazdıklarından ne kadar daha millî bir his ve zevk taşıyor!..

Maatteessüf bunların hepsini, en silik bir tarzda bile olsa, icmal ve ihsas etmek kabil değildir. Ancak birkaç not ile iktifaya mecbur olacağız:

Pierre Loti, ilk önce Kandilli'de, isimlerini zikretmediği dostlarının yalılarına yerleşiyor. Burasının, o zamanlar müşavir-i adlimiz olan Kont Ostrorog'un yalısı olduğunu biliyoruz.

Ertesi günü Loti, Beykoz çayırında tek ü tenha gezmeye gidiyor. Fakat bir yağmura tutularak, küçük bir kahvehaneye iltica mecbur oluyor. Burada halk kendisini teşhis ederek, hakkında beslediği hürmet ve muhabbeti izhara başlıyor. Herkes etrafını alıyor, herkes ellerini öpüyor. Hatta, şirket vapuruna girerken, yolcular onu birbirlerine tanıttıkları için, Kandilli iskelesine indiği zaman bile, yine yüzlerce el kendisini alkışlıyor! Ve Loti: "Dünyada şükran hissini bu kadar taşıyan hangi millet vardır?" diyor.

Loti, daha ertesi günü, dostlarının kendisine İstanbul'da hazırladıkları eve nakledecek. Veda için gittiği Tarabya'da, Fransız sefarethanesi olan eski zaman yapısı, henüz yeni bir yangınla yanmış!.. Sefire kendisini harabede gezdiriyor ve Loti'ye diyor ki: Eyvah, Türkiye'de sevdiğim şeylerin en çoğu da bu akıbete uğrayacak!.. Mademki yangın, "terakki" ve "Rumluk" ile birlikte, şarkın mazisini imha etmekte bulunan büyük muhriblerin biri!.. Ne doğru söz!.. Ümit etmek isteriz ki, bir ecnebi dostumuz tarafından söylenilen bu hakikat, içimizde bütün doğruluğu ile tamamen his olunabilecektir.

O gece Loti Kandilli'deki camiye gidiyor. Ve bu "Küçük cami içinde, dindarların hiss-i huşûu, insanın nazarına, İstanbul'un o cesîm ve muhteşem camileri içinde olduğundan daha çok çarpıyor!" diyor.

"Türk dostları" gelip onu Kandilli'den alarak, kendisi için hazırlanmış ve daha hiç görmemiş olduğu eve götürüyorlar. Bu ev, padişahımızın Topkapı Sarayı'ndan gönderttiği eşya ile süslü, ve burası bulunmaz, ücra, eski zamanın uzun yolları ucunda, mevcudiyetinden şüphe edilecek bir eski mahalle!.. Sultan Fatih meydanından Çarşamba caddesine sapmalı, bir buçuk kilometre yürümeli, gayet eski, küçük bir [illegible]nden sağa dönmeli, bir viraneye geçmeli, o zaman, [illegible]nevi çıkmaz sokağın nihayetinde bu eve vasıl olunur. Eski ve harap evli, eski duvarlı, eski ağaçlı bu yamru yumru yol, esrarlı ve muzlim bir köşede kayboluyor, kaldırımlar üstünde ot bitiyor; küçük ve ha-

rap bir minare var, ve başka hiçbir manzara yok!.. İnsan kendisini bu cesîm şehirde değil, Anadolu'nun ücra bir köyünde zanneder." İşte Loti bulunduğu mahalli böyle anlatıyor. Ve insanda bir tereddüt hasıl oluyor: Acaba dostları burasını intihapta, isabet etmişler miydi?

Burada asûde, müsterih, tatlı bir İslâm hayatı başlıyor. Sabahları Anadolu kıyafetlerindeki satıcılar, kâh bir şarkıya benzeyen bir sesle bağırmak, kâh bir musikiye benzeyen bir ses çıkaran bir alet kullanmakla, sattıkları şeyleri haber vererek geçiyorlar ve onlardan maada kimse bu yoldan geçmiyor. Ancak gâh ü bîgâh, "kaftanlı ve sarıklı" bir Türk sessizce gelerek, bu küçücük ve kafesli evlerin birine dalıyor. İki kız çocuğu akşam, mehtapta, kapılarının önünde gezinerek, eşiklerinden uzaklaşmaktan çekiniyorlar. "Bu ölmüş mahalle için, a'sâr sanki geçmemiş gibi! Ve benim evim de burada! Benim de kafesli, sükut eden evim, aşağı katta bana bakan hizmetkârlarla polislerin; sekiz on kişinin odaları var. Basık tavanlı, loş, mermer avluda, hepsinin nalınları ve pabuçları tahta raflar üstünde duruyor..." Kendisine bakan bu adamların üçünün ismi Sabahattin, Hasan ve Cemil efendilermiş. Tesadüf onları size tanıtırsa, Loti'ye ait hatıralarını sorarsanız, ihtimal onlarda şâyân-ı kayıt ve bu sahifelerde yer bulmamış bazı hatıralar vardır!..

Yemek odası birinci katta, hep alaturka olan yemekler altın sahanlarda getiriliyor, ve yemek masası som gümüşten. Çok kere Loti'nin ve bilhassa oğlunun davetlileri var!.. Gidip, bunları ta Fatih camiinin önünde beklemek lazım geliyor. Yoksa, yolda kaybolmadan, oraya kadar gelebilmeleri muhal!..

İkinci katta, arka tarafa nazır olan odaların pencerelerinden, insan birden bire ne kadar yüksekte, "bir şahin yuvasında" bulunduğunu görüyor. Nazar buradan Haliç'e, Fener ile Balat'a ve karşıki kıyıda Hasköy'e hakim!.. Loti bundan ta otuz altı sene evvel, İstanbul'a ilk geldiği zaman Hasköy'de ikamet etmiş. Ve Selanik'ten avdet eden Aziyade'sini, orada istikbal etmişti!.. "Orada hiç bir şey değişmemiş! Hergün, bu şimdiki evimden, ta karşımda ve hemen altımda gibi duran, o Hasköy'ün küçük cami önündeki eski evimi, ve o eski zamanda bu gizli evime avdet ettiğim akşamları, halecanla bastığım

o aynı eski tahtadan vapur iskelesini görmekteyim. Ah, ondan beri padişahlarla imparatorluklar deviren nice zamanlar geçti!.."

Bu ikinci katta, Loti'nin sedirler, divanlarda levhalar ve yine eski saraydan padişah tarafından gönderilmiş eşya ile müzeyyen ve tamamen Türk usulü salonu, ve nihayet odalarımız var. Bunlar da kâmilen alaturka, kalın keçeler, yerlerde ipek şilteler, Şam kumaşı gecelik entari ve hırkalar, altın ve gümüş sırma işlemeli takımlar; benim odamda, sedeften bir masa!.. Büyük muharrir daha: "Benim odam mahzûn, fakat kasti bir hüzünle mahzûn bir surette, o taşları üstünde ot biten mükedder sokağa nazır!" diyor.

Geceleri, yemekten sonraları, feslerini giyerek Fatih meydanına gidiyor, o ulvi camiin önündeki ağaçlar altında, Mustafa'nın kahvehanesinde oturarak, gâh u bîgâh tek bir kelime söyleyip nargilelerini içen, sarıklı ve hayal perest birkaç yüz kişinin aralarına karışıyorlar. "Fatih meydanı etrafında bütün İstanbul, Ramazan'ın ihtişamına dalmış. Tekmil minareler ziyadan taçlarını taşıyor, ve birisinden ötekine kurulan sayısız küçük kandillerin teşkil ettiği mukaddes mahyaları var." Loti, bekçilerin sopasını, "eski İstanbul'un bu klasik sesini" dinleyerek evine dönüyor. Ve bu sıcak yaz geceleri, uyuyamadığı zamanlar, yıldızlar altında esrarlı görünen yola bakmak için, açık camlı penceresinin kafesini kaldırıyor. Kendisini Bulgar kundakçılarından muhafaza eden gece nöbetçisi, gölge içinde, kademeli adımlarla dolaşıyor.

Ve şafak sökünce, yukarı taraftaki camiin minaresinden, üstlerine ezan sesleri dökülüyor!..

Hepsi güzel olan bu levhalar içinde en güzel, mufassal ve mükemmel yazılmış olanı, Yenikapı Mevlevihanesi'nde Kadir gecesi, dervişlerin mukabelesini tasvir edenidir. Loti'nin binlerce sahifeler teşkil eden eserinde, kaç yere dağılmış böyle sahifeler bulunmakla beraber, bunların da o en güzel sahifelerden madut olacağında hiç şüphe yok. Bunlardan, bakmaya kıyamadığımız bir manzara üstüne, gözlerimizi kapar gibi ayrılıyoruz.

Loti tekkede, en evvel iftarda bulunuyor. Taamhanedeki usul ve adab ile yenilen yemeği anlatıyor ve Mevlevihane'nin

şeyhini –yani ismini zikretmediği Şeyh Bâki Efendi'yi– methediyor ki, bu sözlerine memnuniyetle iştirak ediyoruz:

"Dervişlerin şeyhi hâlâ genç, malumatlı, asri mesâilden haberdar olan bir zat. Lakin mevkiinin iktiza ettirdiği gibi, eski zaman Türklerinin asaletini ve sakin nezaketini muhafaza edebilmiş." Loti mukabele-hanede, bir seccadenin üstüne çömelerek, seyrettiği semaı "dervişlerin raksı" diye tavsif, lakin eşkal itibarıyle, ne kadar harikulâde güzel bir surette tarif ediyor. Mevleviler bu sahifenin aslını, ayinlerinin manzara itibarıyla gayet kıymetli ve derin bir tasviri ve tefsiri olarak telakki, ve edebiyat-ı mevleviye arasında hıfzetmelidirler:

Dervişler birer birer, sükut içinde, gözleri inik ve elleri göğüsleri üstüne dayalı "eski Mısır mumyalarının" vaziyetinde geliyorlar ve, ilk önceden bile, sanki rüya içinde gibi hareket ediyorlar. Yavaş yavaş kolları açılıyor, büsbütün açılınca başlarını, "biraz marazi bir zarafetle" omuzlarının üzerine eğerek, o zaman dönmeye başlıyorlar. Onlara refakat eden musiki, güya eski zaman içinde duyulur gibi geliyor. Ve mukabele-hanenin etraflarında sandukalarında yatan eski şeyhler, güya sikkeleri altında canlanıp, âyini seyreden başlar gibi görünüyor ve dervişler dönüyor!.. Dervişler, ruhlarını ilahi iklime uçurmak için baş dönmesi arayan dervişler dönüyor, ve onlara baktıkça sizin de başınız dönüyor; dervişlerin dönerek, hiç durmayan dervişlerin döne döne düştükleri taabbüd ve vecde Loti de, onlara sükut içinde bakarken, gözleriyle düşüyor ve yorulup, dervişler birer birer mecruh gibi bîtâb yere kapandıkları zaman, o da aynı yorgunluğu, onların yorgunluğunu duyuyor. Ve fena ki, avdet ederken mezarlığın içinden geçiyorlar. Gece yarısında, semanın solgunluğu altında, siyah servilerin başları da sallanan, hatırda kalan, mehîb derviş başlarını andırıyor.

(*İleri*, 22 Eylül 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Pierre Loti'nin Bize Dair Eserinin Sonu

Pierre Loti'nin, *Revue des deux Mondes* mecmuasının son nüshalarından intişar eden bize dair eserinin ilk kısımlarını, 25 ağustos ve 22 eylül tarihli *İleri* nüshalarında icmal etmiştik. Bu defa mevzu bahis ettiğimiz son kısımında, bilhassa ehemmiyetli iki parça var ki bunların biri Loti'ye padişahımızın, yani merhum Sultan Mehmet Reşat Han'ın emriyle Topkapı Sarayı'nda verilen bir iftar merasiminin tasviri ile, diğeri Edirnekapı ve Topkapı mezarlıklarında Aziyade'nin mezarına ait bir maceranın hikâyesidir.

Loti, Topkapı Sarayı'nda kendi şerefine verilen bu iftarı oldukça tafsilatla hikâye ediyor. Topkapı Sarayı'nın, dünyada bînazîr olan bu mahall-i mukaddesin kıymet ve ehemmiyetini ne güzel hissediyor!.. Önlerinde bütün dünyanın titrediği padişahlarımıza, hemen beş asırlık bir makarr olan bu mahall-i mübarek, dünyanın mütebâki kısımlarından dehşetli bir kıymet ve hususiyetle ayrılır. Burası, içinde hâlâ eski zamanın devam ettiği, her büyük padişahın hatırasının ayrı bir destan olarak yaşadığı bir ravza-i sükunettir ki, kalp ve fikre bu günkü hayatın fevkinde bir tesir ve ilham bahşeder. Bu azim yerden bize adam akıllı bahsetmek için Abdülhak Hâmid'in kalemi isterdi. Loti, uğuldayan bu azameti hissetmekle beraber, o burada *Binbir Gece Masalları*'nın saraylarını da görmüş. Fakat bizim gözlerimiz, baş döndürücü bir surette ittisâ eden askeri bir dinin tekyelerini ve kalbi bî-hoş bırakacak surette incelen, çoğalan bir zevkin

"ser"lerini de görüyor. Mütehassir, dâussılalı bu odaların içinde, kim bilir hayatın zevki ne inanılmaz derecelerde kaynamış ve taşmıştır!..

Loti'nin buraya ait mukayyedatı arasında kabil-i tashih bazı teferruat var; lakin saha-i işgali muayyen olan bu yazılarda, bittabi her istenilen nokta üzerinde ısrar etmek kabil olamıyor. Ancak Loti'ye ait şeylere ehemmiyet verenlerin, kıymetini takdir edecekleri bir fıkrayı kaydedelim:

Kendisini Topkapı'da gezdiren Türk arkadaşlarından biri, ona bir şey ifşa ediyor:

"Bilir misiniz" diyor, "Zât-i şâhâne sizin burada ikametinizi arzu buyuruyorlardı. Kendilerini bu fikirlerinden vaz geçirenler biziz. Bu sizin için pek müellim olacaktı. Geceleri, buralarda dolaşan hayaletler pek çok!.."

Ve Loti daha mühim bir şey itiraf ediyor:

"Heyhat!.." diyor. Demek ki, sahih burada ikamet edebilecekmişim. Som gümüşten masamla altın sahanlarımı buraya getirtebilecek ve birkaç gün için buraların sahibi olabilecekmişim! Artık böyle bir fırsat, bir daha kat'iyyen elime geçemez..."

Kim bilir, Loti?.. İnşallah buna hâlâ zaman müsait ve imkân mevcuttur!..

Loti'nin Edirnekapı mezarlığındaki macerasını iyice anlatmak biraz güç! Düşünün: Bir bayram, İstanbul sokaklarında, tatlı bir güneş altında parlayan yeni esvaplar. Loti buraya geleli bir ay olduğu halde, bu defa, hâlâ gençliğindeki sevgilisinin mezarını ziyaret etmemiş olduğunu düşünüyor ve yanında dostu Kenan bey, hizmetkârları Osman Efendi olarak, araba ile Edirnekapı'dan çıkıp mezarlığa gidiyorlar. Lakin, hayret! Loti Aziyade'sinin, o kadar defalar ziyaret etmiş olduğu mezar taşlarını bir türlü bulamıyor; arıyor, mezarın bu noktada bulunduğunu bilen, tasdik eden Osman da arıyor, fakat nafile!.. Bulmak imkân haricinde ve taşlar yerlerinde yok!.. Zavallı Kenan bey ne yapacağını şaşırıyor; bu telâşı anlıyoruz, biz de onun yerinde olsak aynı sıkıntıyı çekecektik. Loti'nin hem teessürünü, hem öfkesini düşünün! Bu teessüre iştirak ve bu öfkeyi tabiî görmek lazım ve tadiline çalışmak da lazım! Biçare Kenan Bey, acaba muhterem üstadın bir gösterişe kurban olduğunu düşünmüyor muydu?

Hepimizin Aziyade, yani bundan otuz altı sene evvel, Türk kıyafetine giren bir Fransız delikanlısıyla birlikte, Eyüp civarında – şâyân-ı dikkattir ki Loti şimdi Hasköy'de diyor–, yaşamış bu çerkes kızının mevcudiyet-i hakikiyesi hakkında bir emniyetsizliği yok mudur?.. Tevfik Fikret bundan yirmi, yirmi beş sene evvel *Servet-i Fünûn*'da, bu adem-i itimat hissimize oldukça huşûnetle tercüman olmuştu. Aziyade, bizim zevkimize göre, zî-hayat bir kadın olmasından ziyade, edebiyatta o kadar nümuneleri olduğu veçhile, güzel, mükemmel bir timsaldir. Loti'nin sevdiği şarkın bir nevi perisi, Boğaziçi'nin yahut Haliç'in bir "deniz kızı" gibi bir şey!.. Biz, "Onun mezarı kayboldu, uçtu" denildiği vakit, buna şaşmaktan ziyade, bu hadiseyi tabiî bulmaya meyyaliz. Loti'nin, kalemiyle halk ettiği sihir ve füsûnun bir takım vasıtaları vardır ki bunları, bu çareleri üstat en evvel Aziyade'sinde bulmuş ve orda bu kadar muvaffak olduğu için, diğer kitaplarında da tatbike devam etmiştir. Şair, geçtiği ve tasvir ettiği her iklimde, kendini seven bir sevgili yaşatır. Bize bahsettiği hemen her ülke ile münasebeti, bir münasebet-i âşıkânedir. Son asırın müşkil pesent Fransız kaarileri içinde, yüz binlercesini ismine bent ve füsûn-ı sanatına meftun eden edip, aleyhtarlarının gülünç bulmalarına rağmen her memlekette bir sevda-zede bırakarak geçişinin macerasını, hemen bütün kitaplarında yazmış, durmuştur. Hatta bu haslet ihtiyarlık devresine kadar devam etmiştir. Hele *Les Désenchantées*'ler, bu itibarla, Aziyade'nin otuz sene sonraki bir tekerrüründen ibarettir. Kenan Bey şüphesiz üstadın bu çocukluk veya şairliğini bilerek –"aldanma ki şair sözü elbette yalandır"– Aziyade'nin mezarının bulunmamasına sebep, belki kendi mevcudiyeti olduğunu düşünmüyor muydu?..

Ne ise, Loti'ye nazaran mahçup bir tarzda; biten muharebenin, yani Balkan muharebesinin fecâyiini hatırlatıyor. İki yüz bin muhacir, Bulgarların yaptığı katliamdan kaçarak buraya gelmiş, iki ay bu mezarlıklarda çadırlar altında, yahut hatta çadırsız bu taşlar üstünde yaşamışlardır. Giderken, belki de birkaç taşı birlikte götürmüşlerdir; bu kimin kabahati olabilir?.. Kenan bey dahasını da söylüyor:

"Merak etmeyiniz, evvelce tersim etmiş olduğunuz krokilerle, mezar mahallinin neresi olduğunu sağlam bir surette tekrar buluruz. Mezar taşlarını tıpkı eskisi gibi yeniden yazdırırız ve bundan böyle Türkler, bu mezara bekçilik etmek vazifesini unutmaz" diyor.

Lakin bütün bunlar Loti'yi tatmin ve teselli edemiyor ve kendisine karşı en amîk hissiyat ile minnettar bulunduğumuz muhterem dostumuz, birden bire, bizim için haysiyetşiken ve hiç beklemediğimiz şeyler yazıyor:

"Bu kadar sevmiş olduğum bu Türkiye hakkında, birden bire azim bir nefret duymaya başladım. Şarka olan aşkımın sırrı iki mezar taşı ve bunların altında uyuyan bir parça güldü. Şimdi bunların ismeti ihlal edildiği için, bu memleketi tel'in ediyorum. Hiç bir şey beni buraya rabtetmiyor, hiç bir şey burada işgal etmiyor. Ve ilk vapurla, bir daha gelmemek üzere dönüp gideceğim. Aman Yarabbi!.. Geçen sene, başları şapkalı barbarlar (Bulgarlar) İstanbul'un surlarına o kadar yaklaştıkları zaman, bu küçücük hakir abide için kaç defalar titremiştim!.. Kâbuslu rüyalar içinde, kaç kereler, barbarların buraya girdiklerini ve âdetleri veçhile, mezartaşlarını kırıp devirerek, ölüleri telvis ettiklerini tasavvur etmiştim!.. Ve şimdi bu kâbustan kurtulduktan sonra, Türkiye zî-hayat ve zinde iken, bu günahı bizzat Türklerin işlemiş olduklarını öğrenmek!.."

Üstadın biraz düşünerek, bizi mazur görmesi istirhamıyla, diyeceğiz ki, bu günahı Türklerin işlemiş olması mevzu bahis edilmemeliydi. Hatta milliyeti bile malum olmayan bir hırsızın fiili, umum millete nasıl teşmil edilebilir?

Okumak yazmak bilmeyen biçare muhacirler, yeni gördükleri vâsi bir mezarlık içinde, biri birinden farkı olmayan taşların birisinin, Pierre Loti'nin sevgilisi Aziyade'ninki olacağını bilmemekte tamamıyla mazur değil midirler? Fakat Loti bu haksızlığını muteriftir. Çünkü bu sözlerinden tek bir satır aşağıdaki cümlesinde: "Haksız olarak bu hislerimi bütün Türklere, hatta yanımda bulunan zavallı Kenan Bey'e de teşmil ediyorum. Artık bir şey söylemiyorum. Bu akşamki mülâkat tasavvurlarımı, harf-i vâhitle beyan-ı mazeret etmeden bile, hep terkediyorum" diyor.

Bütün bunlar, sanatkârın sihr-i füsûnuna bendedilen o yüz binlerce garp kaarilerine nezredilmiş sözlerdir. Muharririn ga-

yesi, şahsiyetini haris ve asabî, hatta biraz marazî bir surette göstermek, hayat ve muhite kendi tefevvukunu söylemektir. Ve "Türk dostları" bu sahifelerde, biraz bu gayeye kurban ediliyor!..

En garibi –eğer garip bir şey varsa– "ölü yıkayıcısı" ihtiyar bir insanın sayesinde, bir gün sonra mezar bulunuyor!.. Fakat bu mezar Edirnekapı mezarlığında değil, Topkapı mezarlığında imiş!.. Loti, Aziyade'sini ziyarete gitmek için, senelerden beri hep Edirnekapı'dan çıktığını bildiği için, buna evvelâ ihtimal veremiyor. Lakin oğlu ile Osman'ın ısrarı üzerine, bir kere gidip görmeye karar vererek, arabalarına tekrar Kenan Bey'i de alıyorlar ve Topkapı mezarlığına gidiyorlar. Bu defa Loti her şeyi, bütün teferruatıyla, kendi evinde imiş gibi tanıyor. Osman ta uzaktan, "İşte aradığınız mezar!" diye bağırıyor. Loti koşa koşa gelerek, mezar taşlarına kavuşuyor ve halecanından ağlıyor!.. Evet, hamdolsun, Aziyade'nin mezarı bulunuyor. Lakin aman sakın, bir daha kaybolmasın!.. Bu tecrübe o kadar acı ki, buna itina etmeyi en sarih menâfiimiz iktizasından görüyorum!.. Loti burada hissimizi tahrik edecek bir şey daha kaydediyor:

"Üç seneden beri, yine ne kadar ihtiyarlamış bu taşlar!.." diyor. "Çünkü üç defa daha, kışların o uzun karlarını ve bir de, bu defa firarilerin muhaceretini, o açlıktan, soğuktan ve sefaletten ölen binlerce kadınların, ihtiyarların ve çocukların ölümünü gördüler!" diyor.

Loti, taşlarının tamirini imamla birlikte kararlaştırıyor ve kesb-i hiffet etmiş bir kalple, gençleşmiş gibi avdet ediyor: "Sandım ki hayatımda her şey dengini buldu, Türkiye ruhunu iktisab etti; gençliğimin bu diyarını hâlâ daha seviyorum ve bu akşam, mehtapta, kendimi yine onun zevkine teslim edeceğim. Fakat ilelebet nâ-kabil-i izah kalacak bir şey var: Nasıl oldu da aldandım?.. Hayatımda yirmi sene bu mezara gelip, hep Edirnekapısı'nda arardım... İşte bu da, hayatımda çok kere vâki olduğu gibi, daimî bir sır olarak kalacak!.."

Loti, bu mezarı yine Kenan Bey'le birlikte, bir defa daha ziyaret ediyor. Ve Kenan Bey ona şimdi temizlenmiş, yaldızlanmış taşları göstererek: "Bakın mezar bir pırlanta gibi parlıyor"

diyor ve Loti ilave ediyor: "Bilmem ki onu bir defa daha görebilecek miyim? Orda hangi bir sefalet ve hangi bir nisyan içinde bitmeye mahkûm?.." Demek bu taş mevcut ve deminki faraziyatım yanlış ve nafile imiş; demek Loti yabancılara bir taş irâe ve onu tamir ettiriyor. Öyle ise, büyük dostumuzun kalbinde bu kadar mühim bir yer tutan bu mezar taşı, bizim için kabil-i ihtimal değildir...

Loti, evinin bulunduğu mahallenin, geçen defa kaydetmediği ismini de zikrediyor.

Burası Fethiye mahallesi imiş. Loti'nin hatırasını te'kid için, acaba buradaki eve de, Divan Yolu'ndakine konulduğu gibi, fakat bu defa Fransızca mahkûkatının yanlış olmamasına itina ederek, bir levha ta'lik olunmalı değil midir?.. Pierre Loti Günü olan on kanunu sanide, bu sene de, bunu temin etmeliyiz. Şehremaneti'nin ve Loti Muhipleri Cemiyeti'nin nazarı dikkatini celbeder ve bunu kendilerinden bekleriz. Loti bu evden ayrılırken, bilhassa bu hatıranın unutulacağına telehhüf ettiğini kaydediyor. Onu temdide hâdim olacak bu levha ile hem kendisi memnun, hem de İstanbul'a üstünde muhabbetimizin tebellür ettiği hassas bir taş daha ilave edilmiş olacaktır.

Loti, nihayet, kendisini teşyiye gelmiş bir kalabalık, padişahımızın ve şehzadelerin yaverleri, paşalar, beyler, zabitler, imamlar ve dervişler arasından vapura biniyor, herkes ona bir daha avdet etmesi temennisini izhar ediyor ve Loti, "Türk minnettarlığı yorulmak, usanmak bilmez" diyor. Vapurda giderken: "Şimdi İstanbul'un manzarası ufukta siliniyor ve şüphesiz müebbeden!.." diyor. Lakin, hayır Loti!.. Sizi yine bekler, bu defa her zamandan daha ihtiramkâr bir kalp, her zamandan daha minnettar bir muhabbetle bekleriz!..

Bu satırlardan sonra, bütün bu sahifelerin sonuncu notu yine Aziyade'ye ait!.. Loti, *Rochefort*'daki evine avdet edince, şarktan getirdiği şeyleri açıyor ve İstanbul'un mezarlığından koparmış olduğu çiçekler meydana çıkıyor...

(*İleri*, 29 Eylül 1337/1921)

Edebiyat Sütunları:
Edebiyat Âleminde

Edebiyat Haberleri

Vezin ve kafiye meraklıları az zaman zarfında, aruz-hece vezinlerinde maruf genç şairlerimizin dört şiir mecmuası neşredeceklerini öğrenmekle, ümit ederiz ki sevineceklerdir: Faruk Nafiz Bey iki mecmua-i eş'âr neşredecek. Biri aruz, *Suda Halkalar*; öteki hece vezni ile, *Dinle Neyden*!.. Bu yeni kitaplar, eskiden basılmış olanlarla, sonradan yazılmış şiirlerinin müntehaplarını ihtiva edecek.

Orhan Seyfi Bey, hece vezni bütün şiirlerinin müntehaplarıyla, bir mecmua-i eş'âr tab ettirecek: *Gönülden Sesler!*.. Yahya Saim Bey de şiirlerini, ismini daha intihap etmemiş olduğu bir ciltte toplayacaktır. Halit Fahri Bey de, aruz vezninde şiirleriyle bir kitap düşünüyorsa da, bir müddet intizarı tercih ediyor ve o da bir isim intihap etmemiş bulunuyor.

Lügat Encümeni

Evvelki haftaki nüshamızda, Azerbaycan lehçesinin bazı kelimelerine nazarı dikkati celbetmiştik. Lisanımızın iyice bilinmesi ve salim bir sahada ilerleyebilmesi için en elzem bir şey de, umum Türk lehçelerini ihtiva eden bir lügatin vücuda getirilmesidir. Malumdur ki, Rusyalı müsteşrik Radlof'un böyle bir

eseri var, lakin son derece noksandır. O noksanı ikmal ve bu eseri az-çok toplu bir surette vücuda getirebilmek için tıpkı bir Tarih Encümeni, İmlâ Encümeni gibi bir Lügat Encümeni tesis edilmelidir. Sanki ötekiler ne yapıyor ki diyeceksiniz. Zaten bizim de her zamanki arzumuz, onların da faaliyete gelmesidir. Binaenaleyh bu temennimiz onları da şâmildir. Evet çalışabilmek için, iktiza eden tahsisata malik olan bir Lügat Encümeni tesis etmeli ve encümen Türk milletinin bütün lehçelerini ihtiva eden bir lügatle umumi, tarihî ve mukayeseli bir alfabe ve bir sarf ve nahiv vücuda getirmeye çalışmalıdır.

Sabık çelebi Veled Bahayi Efendi'nin uzun senelerden beri bir *Türkçe Lügat* kitabına vakf-ı ömür ettiği malumdur. Bu eseri maatteessüf gayrı matbu!.. Bu emeğin, bir yangınla mahv olabileceğini düşünmek insana veleh veriyor. Necip Asım Bey'in bu yolda, Darülfünûn derslerinde, kısmen mahall-i sarfını bulan tetkikatı olduğu da malumdur. Bu yolda sa'y ve malumatlarından istifade olunabileceği hatıra gelen daha birkaç zat vardır. Lisanımızın iştikak kaideleri ve umumi kelimeleri hakkında vâsi bir fikrimiz olduktan ve umum lügatlerini cemettikten sonra, yeniden revaç bulacak bir kelime için, ilk önce sevgili lisanımıza müracaat hissi bizde uyanır, taammüm eder. Böyle bir encümen, fikriyatımız, salim bir tarzda düşünebilmemiz için elzem bir sa'ydir.

Mehmet Fuat Bey'in Türk Edebiyatı Tarihi

Darülfünûn müderrisi Köprülüzade Mehmet Fuat Bey'in *Türk Edebiyatı Tarihi* unvanlı büyük bir kitabı, forma forma neşr etmeye başlamış olduğunu kaarilerimiz bilirler. "Kitaplarımız" musahabelerinden birini bu kitaba tahsis etmiştik. Bugün bu mühim kitabın ikinci formasının tab edilmek üzere bulunduğunu ve ikinci tabının da hazırlandığını bildiğimiz için, sırf taba ait bir iki noktaya nazarı dikkati celbetmek istiyoruz.

Arada sırada zikredilen bazı ism-i haslarla kitap isimlerinin yalnız Türkçe harflerle yazılması bu mehazlara müracaat etmek isteyecekler için müşkilatı mucip olabileceğinden ve bazı

eski Türk isimlerinin de iştikakı kaarilerimizce meçhul olduğundan, telaffuzlarını öğrenmek için bunları Ziya Gökalp Bey'in âdeti veçhile, yanlarına "Fransızca harflerle" yazmak maatteessüf iktiza ediyor. Muharrir bunu bazen yaptığı halde, bazen ihmal ettiği gibi bazı kere de bilakis (mesela Fransızca yazdığı isimlerin yanına Türkçe olarak aslını yazmayı) unutmuş. Bu tertib-i sehiv olabilir, kısım kısım neşrolunan bu kitapta hata ve savap cetveli bulundurmak, tıpkı kitaplarımızda mürettip sehvi bulundurmamak gibi imkânsız olduğunu biliriz. Fakat Fransızların papiyon dedikleri kâğıt parçaları ilaveleriyle, kaçmış bir iki tertip hatasını muvakkaten tashih ve kitabın sonunda mukadder olan ikmal-i hata ve sevap cetvelinde bunları cem ve tekrar belki müreccah olur.

Tevfik Fikret ve Galatasaray Resim Sergisi

Resmin bizde daha bugünkü kadar taammüm etmediği ve genç ressamlarımızın daha yetişmemiş oldukları bir zamanda, Tevfik Fikret resim yapmakla iştigali pek zor, bazen sandalla derede, bazen Rumelihisarı sırtlarında, Robert Kolej civarında ve bazen odasında resimler yapar dururdu. Hareminin, oğlunun portreleri, Boğaziçi manzaraları, saksılarda çiçekler... Bunların en çoğu, bu gün Aşiyan'da mevcuttur.

Rübab-ı Şikeste'de şairin bu resim merakına ait iki manzume vardır: Biri "Resim Yaparken", öteki, daha muğlak ve güzel: "Resmini Yaparken"! Bu resimler kıymetli midir, yoksa bu amatörün resmi büsbütün kıymetsiz midir?.. Ruşen Eşref'in *Tevfik Fikret-Hayatına Dair Hatıralar* unvanlı kitabında, Fikret'i kendisiyle birlikte ziyarete giden ressam Şevket ve İbrahim Fahiman beylerin, onun bazı tablolarını pek beğenmiş oldukları ve ressam Fahiman Bey'in muharririn kulağına: "Ah, Fikret yalnız bir iki sene Avrupa'da bulunup resim tahsil edeydi, billah Türklerin en muktedir, en şahsiyet sahibi ressamlarından biri olurdu. Ne harikulâde fıtrat!" demiş olduğu mukayyettir.

Galatasaray Mekteb-i Sultanî'sinde bir resim sergisi açan ressamlarımızın bir kısmı, Fikret'in talebesi veya dostudur. Fik-

ret'in o kadar çok sevdiği, hatırasıyla dolu olan bu mektepteki serginin bir köşesinde, resimlerinden birkaçı, sene-i devriye-i vefatı münasebetiyle hatırasını yâd ve tezkâr için teşhir olunamaz mıydı? Ressamlarımız, yalnız Fikret'in hatırasını tekid edecek bir eser-i hürmet değil, resme yavaş yavaş verilen alaka ve ehemmiyeti çoğaltmaya da yardım edebilecek, bazıları için cazip bir propaganda yapmış olurlardı. Fakat bunu gelecek sene yapmak da mümkündür.

Mahfel-i Fikret

Fikret'in aramızda ne kadar canlı bir hatırası olduğunu anlamak için, hâlâ daha ismi etrafında toplanan kuvvetlerin muhtelif tecelliyatını görmek kâfidir. Geçenlerde elime, bir dostun delaletiyle "Mahfel-i Fikret" teşkili için, bir cemiyetin beyanname ve nizam-namesini ve bir hitabesini ihtiva eden küçük bir risale geçti. Müteşebbislerini tebrik ve muvaffak olmalarını temenni etmekle beraber, Fikret'ten en çok bahsolunduğu bu aralık, bu teşebbüse dair bir şey duymadığım gibi, doğrusu maksatlarını da biraz müphem ve muğlak bulmuştum.

Bir isim, bir cemiyet veya kulübü yaşatmak için kâfi değildir. Şehrin dağınıklığı içinde yaşanan hodgâm ve adice, menfaat perest hayat, buna kati bir mani teşkil ediyor. Fakat tekrar ederim ki, müteşebbislerin muvaffakiyeti şâyân-ı temennidir. Zira ismini gençlerin hatıralarına, faziletin hatırası ve timsali gibi nakşedebilmekle, bu büyüklüğü temsil eden bu adam iyi bir muharrik olabilir. Maneviyatımızı ilâ edecek bir isme itimat her halde faydalıdır.

Mahfel-i Fikret'in müessisleri, Paris'te bulunan muhterem dostumuz doktor Nihat Reşat Bey'den maada, Nazmi Ziya, Muzaffer Kâmil, Manyasizade Rauf ve Ömer Lütfi beyler imiş. Arzu edenler bu zevata müracaatla Mahfel-i Fikret'in ihyasına belki birlikte çalışabileceklerdir.

(*İleri*, 24 Eylül 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Şiirde Vuzuh

Şiir tamamıyla hissedilip sevilmek için, acaba tamamıyla anlaşılmaya muhtaç mı, yani şiirde vuzuh elzem midir?..

Bence, bu şekilde sorulan suale "değildir" diye cevap vermek o kadar mukadder ki,* onu ancak şu yolda irâd etmek iktiza eder:

Şiir tamamıyla hissedilip sevilmek için, acaba biraz müphem olmalı, gayrı vazıh aksâma malik bulunmalı değil midir?..

Sanatın gavâmızını hassas bir surette düşünmüş olan muasır büyük bir Fransız muharriri, Anatole France: "Güzel bir mısra, ahenkdâr asabımız üzerinde gezdirilen bir mızrab gibidir. Şâir, içimizde kendi fikirlerini değil, bizim fikirlerimizi tegannî ettirir" diyor. İşte bunun içindir ki en yüksek şiir, ifadenin "nâ-kabil-i ifade"ye vardığı nokta, bu ikisini birleştiren busedir.

Şiir bize, güya belâgatin mukaddes şiveleriyle, çocukların ilahi mırıldanmaları beraber duyuluyormuş gibi müessir gelir. Şiir, bunların ikisi birdendir. Böyle değil midir?

Şairler bizim, o sükut içinde sustuğunu duyduğumuz şeylere bir lisan verirler.

Bir şaire lazım olan, ahenkleri tahlil sanatıdır. Veznin ve kafiyelerin musikisini ve hislerle mukarenet ve tevazünlerindeki ahengin esrarını bilmektedir.

* "Il n'est point essentiel pour nous émouvoir q'une poême sait clair." (Maurice Barrès, *Amori et Dolori Sacrum*, s. 25)

Harfler, kelimeler, sözler bir takım hazinelerdir. Hisler ve fikirler kadar kıymetli, girân-baha mukaddes hazineler!.. Ve bunlarla güzellikler ibdâ etmek de şairlerin rolü, vazifesidir.

Şiirler karanlık, yaldızlı ve her biri müteredditolan gecelere benzer. Karanlık semayı ve sinesinde parlayan yıldızları, biz bir nazarımızla kucaklar, beraber görürüz...

Şiirde mânâ şiirin ahenginden doğar, yoksa mânâ bu şiiri doğuramaz.

Şairin mısralarından, bülbülün sesinden mânâlar taşar.

Ve binaenaleyh hiçbir şiirin mânâsı tamamen vazıh ve sabit olamaz.

Her şiirin ne kadar kaari varsa, hemen o kadar da mânâsı olur.

Âhengin mukaddes belâgati, bize lisanın en had, en samimi ve derin lezzetlerini sunar. Lisanın kelimeleri bir gaşy-ı buse içinde, daha hiç söylenmemiş mânâlarını açar, ve biz bu buse ile mest olurken diyemeyiz ki bu şiirler mânâsız!..

Şiir, aşk içinde duyulan sözler gibi bir söz; rüyâya, hülyâya, kana nakşolan bir sözdür ve yalnız cümleler; sıcak nazarlar, hudutsuz buseler gibi cümleler.. parıltılar, sular gibi seyyal ve mahrem bir ses, bir sır veren cümleler.. Bunlardan daha şairâne bir şey bulunamaz...

Şâir, bir ruhun harimine en derin surette inen ve ekseriyetin derin sükutunda kalan, sükut ve ibhama en yakın hisleri, sözleri, sesleri –sıcak ve denizlerden çıkarılan inciler gibi– avlayan sanatkârdır. Bizde medfun olan bir hakikat-i meçhuleyi söylüyor.

Şair, hislerin hudud-ı aksâsındadır.

Bulup söylediği sözler bir sırdır.

Bizim sözlerimiz üst tabakalarda, sathi tabakalarda kalıyor. Sükuttan musikiye geçer gibi perde perde inmeliyiz ki, musikişinasların bildiği o ziya ve zulmet sesleriyle ruhumuzun içinden bir şey söyleyebilelim...

Bir adamın ruhu ne derin, ne esrarlı bir şeydir, bilmez misiniz?.. Her gün konuştuğumuz âdi lisan ile, ruhlarımızın ilahi lisanını unutuyor, sonra, bir gün onu duyarsak yadırgıyoruz.

Lisanın kelimelerini her gün kullandığımız gibi, onlara daha şeffaf olmalarını temin eden seyyal bir ahenk bahşetmeden kullanmakla, gözle görülmez ve elle tutulmaz şeylerin uzaklıklarını ve ahenklerini söyleyemeyiz.

Meçhul, perili, sihirli, esrar içindeki şeyleri bize nakil ve isâl edebilen sözler, bize esrar içiren sözlerdir.

Şiirin düsturu belki budur, belki de değildir. Bilmeli, itiraf edebilmeli ki, şiir musiki gibi bir şeydir.

Şairler hissedilebilir ve edilmezse anlaşılmaz. Şiir bir fikri, musiki gibi bir ahenkle ifade eder: Kelimelerin yan yana gelerek, birbiriyle temasından hasıl olan bir ahenkle!..

Mûsıkînin sühunetlerini, rüçhanlarını methedeceğim: Anlaşılıyor ki musiki, cidden umumi olmaya müstaid ve namzet başlıca sanattır. Zira musikiyi yevmî bir mânâ ile "anlamak" hiç lazım değildir. Kâfidir ki herkes onu hissedebileceği kadar hissetsin!..

Zaten avam şairleri de şarkılarında ve nefeslerinde, hitap ettikleri halka vazıh bir kelâm-ı mantık değil, fakat hissen içilir bir iksir sunmasını ne güzel bilirler!..

Kitap şairlerinin hitap ettikleri halk belki başkadır: Sanat tiryakilerine, edebiyat perestlere hitap ediyorlar. Lakin bunlar da ekseriyet halk gibi, "aşağı yukarı"ya razı olan adamlardır. Fenni kasden bertaraf ederek, her şeyden ziyade kendi his ve zevklerine tâbi olmayı ve derunî musikilerini dinlemeyi severler..

Zaten şiir nedir?.. Ne olması iktiza ettiğini düşünmekten ziyade, nasıl olduğuna bakacak olursak şiir, belki biraz da hakikî ibhamıyla birlikte görüp tefsir etmek, bu cihetle onu dumanlı, renkleri biri birine aksetmiş olarak irâe etmektir. Böyle değil midir?..

Sizin için şiirden tereşşuh eden mânâlara bakınız!.. Şiirde hemen daima, bir mantık meziyetiyle bir mantıksızlık (fevka'l mantık) meziyetinin, ahenkli bir surette imtizaç edip edemediğiyle meşgul olduğunuzu göreceksiniz!.

Şairin zekâsında ezelî bir ahenk güya mantıkla denk gelir.

Esasen bütün şairler, evvelleri bunu bildiğimiz gibi, biraz deli ve uzun saçlı Mecnun ile, uzun saçlı Hamlet'e biraz akraba

değil midir?.. Fakat zekâ-yı beşerin en çok iftihar edebileceği eserlerin birkaçı da, bunların vücuda getirdiği böyle birkaç eser-i deha ve cinnettir.

Olabilir ki şair, –sathi ve amiyane mânâsıyla– "vazıh" olmak için lazım gelen sözleri söylememiş olsun!.. Emin olun ki bunun sebebi, o sözlerin kendisine bilakis lüzumsuz ve zâit gelmiş olmasıdır. Çünkü bizimle aynı seviye-i mantıkta değil; kendisinin en elzem sözleri söylemiş olduğunda şüphesi yoktur.

"En elzem sözler" bunlar.. "Lazım olan sözler"i duymaz ve bazılarına belki lüzumsuz gözükecekse de, böyleleri bir fikrin, bir hissin âşıkları değildirler.

Şâirlerin bize söylediği şeyi, biz gayrı şuurî bir surette çoktan beri düşünmüyor ve hissetmiyorsak, bize "yeni" değil nâmevcut gelir. Bizim mahrem hislerimizin ifadesi, bizdeki sırrın ifşâsı değilse bize "yeni" gelmez, çünkü hiç gelmez!..

İşte sanatın mühim nüktelerinden, gavâmızından biri, Anatole France'ın demin zikrettiğim sözü vechile, bize yabancı bir fasl-ı musiki tertip etmeye sa'y değil, bizde uyuyan musikiyi uyandırmaya çalışmaktır. Şair bir sahifesine, bir musikiyi hapsedemez. Yapacağı şey, bu musikinin kalbimizde medfun bulunduğu noktayı keşifle, onu kalbimizden fışkırtmak, kalbimiz üzerinde gezdirdiği mızrab ile, onu bizimle halketmektir. Bizi teganniye getiriyor.

Hislerimiz üzerinde gezdirdiği bir mızrab olan mısralarıyle, içimizdeki kör düğümü çözüyor, bizde susan musikiyi coşturuyor. Havâsımız üzerine mutlu bir musiki yağmuru dökerek, bizi mest ediyor!..

Olabilir ki gayrı vazıh, müphem kalmak özenilecek, aranılacak bir meziyet değildir. Belki vuzuha varılamadığı için müphem kalınır. Lakin, demek müphem kalmak bir ıztırârdır. Vuzuh ile mantığı da, en büyük meziyetler addetmeye kalkışmamalıdır. İki ile iki dört eder. Fakat bu hakikat karşısında hayran olunacak bir şey yoktur. Bir gülün kokusu daha müphem bir şeydir. Fakat zevkimiz için ne kadar daha kıymetdâr.. bizi gaşyeder!..

Sanır mısınız ki bir mehtap, en muğlak bir şiirden daha vazıhtır?.. Ne söylüyor, gül kokan bu mehtab içinde bu bülbül?..

Lisanını vazıhen anlamadan ve ne söylediğini bilmeden bile, kalbimin bütün kuvvetlerini cûş ettirdiğini görmüyor muyum?.. Ezelî ateşim için işte bir damla zemzem!..

Dikkat ettim ki, kalbime bülbülün bir çift nağmesinden sonra, bir çift nağmesi daha aksedince bu dört olmuyor. Fakat güya birbirine akseden girift aynalı bahar ve hazanların mazilerime varan dehlizi içinde, sanki rüyamdan, hülyamdan, hafızamdan ve aşkımdan gelen binlerce sesler oluyor ki, aralarındaki serbest sayıyı şaşırıyorum... Ve artık insaf ederseniz, felsefemi bir musiki gibi dinlemelisiniz...

Akılsızların başlarında öyle büyük bir boşluk vardır ki, ne kadar söylesen nafiledir, bunu sözlerimizle dolduramayız. Binaenaleyh biz de lüzumsuz sözleri değil, bize elzem gelenleri söylemeliyiz. Kaarilerin bazılarının bir hesap aradığı yerde, biz cevap olarak, onların ruhunda musiki uyandırmaya çalışmalıyız!..

Büyük bir vuzuh merakı, belki de en güzel şiirler tamamen vazıh olamadığı için, ihtimal ki şiirin zevkine muhalif bir şeydir. Esasen görüyoruz ki, "gayrı vazıh" buldukları şiirleri sevmeyenlerin, hususi bir derinliği yok. Vuzuh merakı ve sathilik zevki.. İşte bunların hasletleri!.. Bu kadar vuzuh ile vazıhen sathi kalıyorlar!..

Çünkü güzellikler üstünde bir nem, bir buhar gibi, ince ve her zaman titrek hisler uçuşur ve onlar bunu kabul etmiyorlar. Halbuki en hassas terazileri getiriniz, hislerimizi tartabilecekler midir?.. Kalbimizde hiçbir tartıya gelmez hislerimiz yok mu?..

Şiiri sevmemek kabildir. Fakat umumu zorla kendi zevkine (zevkine mi, zevksizliğine mi?) râm etmek isteyen dar bir aklın (bir akıl mı, akılsızlık mı?) kârı değil midir?..

Bilakis şiirden anlayanların adedini çoğaltmak için, onu âdi mânâsıyla "anlamak" değil hissetmek lazım olduğunu, onun hadsî bir şey olduğunu izah etmeliyiz. Bir nevi "anlamamak"ı anlamak ve kabul etmek, işte kavranılacak nokta budur.

Bir de gayrı vazıh tabakalara varılır ve müphem kalınır. Çünkü şairler şiirini, âlimler ilimlerini daima daha yükseltmek, daima daha derinleştirmek ihtiyacını hissederler. Herkesi bitiren kendi dehasıdır. Sanırım ki hepimizi öldüren bir

kalp hastalığıdır: Kendi kalbimizin hastalığı!.. İlk adam Hazreti Âdem bile, cennette nesi eksik olduğunu bilmeden evvel, bildiği lezzetten daha leziz olduğunu umduğu bir meyveyi, memnû oluşuna rağmen tatmaktan fâriğ olamamıştı. Her kalp daima daha çok lezzet ister, herkes daima daha yükselmek ister. Bütün hayat, cûşân olan bir ahenkle yukarılarda kırılıp, bîçare havz-ı zamanın bî-şuur sularına dökülünceye kadar, daha yükseğe varmak isteyen bir fevvâre gibidir. Edebiyatımızın büyük bir pîri, büyük kahramanı Namık Kemal, bu nükteyi bir mısra içinde canlı bir kuş gibi avlamış ve ona ilanihaye bu hakikati söyletiyor:

Yüksel ki yerin bu yer değildir!..

Pervaneler gider ve sevdiği ziyalarda yanar, her kalp daima daha ateşîn bir aşk arar. Musikişinas gittikçe daha derin bir musiki, şair gittikçe koyu bir şiir ister. Herkesi bitiren kendi dehasıdır!.. İnanıyorum ki hepimizi öldüren bir kalp hastalığıdır: Kendi kalbimizdeki aşkın hastalığı.

Mahfî bir büyük musiki hazinesi duyan, onu keşfe koşan, bir böyle âb-ı hayat ırmağına doğru ilerlediğini uman ve büyük ölülerimizin şefkatli bir âğûş gibi sıyânetkâr gölgelerinden ayrılarak daha ilerilere atılan bir şairi gördüğünüz zaman, "Dur artık, yürüme!.. Seni anlamıyoruz!.." demek insaf mıdır?..

Tefsir edilmemiş bir nükte duyuyor, teşrih edilmemiş bir gamze görüyor, duyulmuş her histen daha gaşy-âver o ses ve tadılmış her buseden daha ateşîn o nazar kendisini bir arz-ı mukaddese, bir arz-ı mev'uda, daima daha ileriye çeken bir davet oluyor ve, bir vâdî-i giryân içinde ilerleyen şair bu daima daha güzel, daha müptela gözlerle cezbedilerek, son türbenin sabit ve son servinin lerzan gölgesini de geçtiğini ve kendi gölgesinin artık münzevî kaldığını gördüğü esnada, lezzetten bîtâb iken, şimdi kendisini tasvip ve teşvik eden sesleri bile işitmeyerek, sade bir sükut duyması onun için kim bilir nasıl bir melâldir!.. İnzivasında şair artık kendi kalbiyle beslenecek!.. Belki kelâm-ı şiir, ağzında, daha hiç duyulmamış bir hazla titreyecek!.. Ah bilmez misiniz ki şiir bîhud bir şey-

dir... Bakınız, bakınız!.. Seslerimizi bile –ne tenkidimizi, ne tasvibimizi– duymuyor artık, fakat yolunda hâlâ yürüyor; kendini yıldızların şeriki sayan kâhin, büyüyen gölgesi yıldızlar arasında sallana sallana gidiyor! Bırakınız onu, yıldızlarla mülâkat edecek!..

(*Dergâh*, 5 Teşrini evvel 1337/1921, nr. 12, s. 193-195)

Kitaplar ve Muharrirler:
Ali Zeki Bey'in Duman'ı

Ali Zeki Bey'in bu hikâyesi, bundan evvelki romanı *Alev*'in bittiği tarihte, yani Harb-i Umumi'nin bidayetinde başlıyor. Ve ruh itibarıyla hemen hemen aynı vakayı, aynı eşhası yaşatıyor. Neriman, Neyyire gibi; Vedud, Sedat gibi!.. Hülasa *Duman*, *Alev* gibidir; hatta *Duman*'daki "usulü tahkiye" bile *Alev*'deki gibi!. Ali Zeki Bey'in eşhası bize, pek tabiî gözükmemesine rağmen, kadın veya erkek hep bir "defter-i hatırat" tutmak itiyadındadırlar. Geçen defa Neyyire'nin defterini okumuş olduğumuz gibi, bu defa da Vedud'unkini okuyoruz.

Ancak isimlerde bir takdim ve tehir vâki olmuş: *Duman*, *Alev*'in mabadıdır. Halbuki acaba, *Duman* yani meçhul bir sis, muhitimizin miktar-ı müphemiyeti o kitaba; ve bilakis *Alev* yani adi ve manevi bir ateş, muhitimizin yangını bu kitaba, daha layık bir unvan değil midir? Her ne ise muharririn maksadı, belki birbirini tarihen takip eden hikâyelerle, bu devrin büyük bir "fresk"ini çizmektir. Fakat unutulmamalıdır ki kitaplar, birkaç hayat ve ruhun mahrem hikâyesi olmakla kıymetlenir.

Ne kadar yazık ki bu yeni eser de, yine *Alev*'i bozan o lüzumsuz tafsilat ile ağırlaşmış. *Duman*'ın tahkiyesinde bulduğum kusur; birçok eşhası, birçok vakayı, birçok zamanı kaplamak istemesidir. Burada birinci derecede üç şahsiyet, üç aile ve iki muhit: Bir İstanbul ve bir de ordu, cephe tasviri var. Arada sırada hatırat defterlerinin hâl-i maziyi karıştırmaları da, hikâyenin şekl-i hâzırına bir müphemiyet vermiş. Zayıf olan kısım-

lar birkaç cümle içinde, birçok zamanı ve birçok vakayı anlatmak isteyen sayfalardır. En canlı görülenler ise, bilakis her hadiseyi ayrı ayrı nakil ve tespit edenler oluyor. Roman iyi bitmiyor ve son sayfaların bir kısmı lüzumsuzdur. Bunlarla muharrir bize, bir takım vakalar hikâye etmeye özeneceği yerde; onları da eserin güzel sayfalarını yazmış olduğu tarzda, daha fazla hissedip derûni birer macera olarak ve bunun mânâlarını bahşederek nakletmeliydi. Çünkü sanat daha ziyade bir intihap meselesi ve zevkidir.

Bize bu kitapla, belki kendimize, herhalde her gün tesadüf etmekte olduğumuz adamlara garip bir tarzda benzeyen, bir takım eşhas gösteriliyor. Bunlar acemi, müterediddit, mahçup, uslu, sathi ve hislerine mağlup, çocuk tabiatlı adamlar. İşte onun için bize benziyorlar ve aralarında izam ettikleri vakalar da bizimkilerine benziyor. İşte bunun için, beşeriyetin ekseriyetine benzeyen bu dumanlı, silik eşhas ile, hayatların ekseriyetine benzeyen bu hayatlar, şâyân veya kabil-i ihmal değildirler. Ve asıl "mutavassıt romanlar" bunların hikâyesi olsa yeridir.

Hatta bu sayfalarda gizlenen, pek büyük fikirler ve pek büyük hisler de yok. Bu, bildiğimiz kül rengi hayatın edebiyata, bir nevi muvaffakiyetli bir ithali oluyor. Mutavassıt, adi bir hayatı yaşarken bu mânâsız, sakin simaların arkasında, bu sathi kalplerde için için, bu zevâhirin iç yüzünde yavaş yavaş bir facia tersim ediliyor, büyüyor, sathi maneviyatları içinden doğuyor ve o zaman zavallılar, sultan-ı aşkın fermanı onlardan kahramanlar ve kurbanlar halkediyor. Ve bildiğimiz bir hakikat böyle birden bire tehevvür edince, bu galeyanı daha iyi hissediyoruz. Bu küller arasından yakıcı kıvılcımlar, kalbimize daha tabiî bir surette sıçrıyor...

Bu donuk kül renginde, kısık perdeli bir şiir ki, için için kalbimi saran dumanını pek sevdim. Sanıyorum ki muharrir, Neyyire ile Sedat'ı ve Neriman ve Vedud'u ellerinden tutarak, bize diyor ki: "Safdil ve zayıf, nahif ve fedakâr, mağlup ve hunhar olan bu âşıklara acıyın ve bunları seviniz!.. Çünkü bunlar tıpkı size benzeyen öz biraderleriniz ve öz hemşirelerinizdir!.."

Duman da *Alev* gibi bir aşk hikâyesidir. Ali Zeki Bey beşeri hislerin belki en mühimi, bütün hayat ve dünyanın da belki

mihver-i nâzımı olan aşkın mühim rolünü iyi sezmiş. Hikâyelerinde ona layık ve hakim bir mevki veriyor. Bu iki roman, ezeli bir sevk-i talihle, birbirlerine veya bir başkasına girift olan aşkların maceralarını hikâye ediyor. Süreyya Neriman'ı, Neriman Vedud'u, Vedud Nevvare'yi seviyor. Aşk bütün gözlere bir perde çekiyor. Süreyya'nın Neriman'a yazdığı o güzel mektup cevapsız kalacak, "Neriman'a sorsalar, dünyada Vedud'dan başka kimseyi görmediğine yemin edebilirdi." Aşksızlığın yalnızlığını, Neriman'ın hissedişlerini tasvir eden sayfalar ne güzel!.. Zavallılar, aşk olmasa nasıl bîkes kaldıklarını görüyorlar. Mecruh, bîtap, bir duman içinde boğulduğunu gören Vedud, intihar etmek isterken, Neriman'ın hayalini görmekle kurtuluyor ve bu pek güzel!.. Yaralı, hasta Vedud'un kalbinde bir tebeddül hasıl oluyor. Vücudun tahavvülat-ı sahîhasına bağlı kalan maneviyatın tahavvülatı, pek güzel gösterilmiş. Ve şimdi o da Neriman'ı bir aşk, yeni bir tahassüsün aşkıyla seviyor ve sevgilinin bu avdetini gören Neriman: "Seven ve ıztırap çeken bir kalp affetmez olur mu?" diyor ve bu pek güzel!..

Duman'ın denilebilir ki, Ali Zeki Bey'in eşhası arasında tek bir Nevvare ayrılarak, pek hususi bir tip mahiyetinde kalıyor. Fakat bize tabiî gözükmüyor ve iyi yaşamıyor. Ötekilerin ettiği tesiri icra edemiyor. Bu tipi yaşatmak, şüphesiz pek güçtü. Nevvare haris: Aşka, zevke, paraya, gösterişe meftun, kıskanç, yalan söylüyor. Sonra cidden ağlıyor, samimi buhranlara tutuluyor. Aşkınız yorulduğu zaman o sizi seviyor. Şüphe yok ki hasta ve uzaktan uzağa, hiç beklenmediği halde akraba sanırsınız. Bu basit roman içinde gariptir ki, onun maceralarını bir türlü aklımız almıyor. Çünkü muharrir Nevvare hakkında, bizi taaccüp ve tereddüde sevk ve ilka edecek teferruatı gösteriyor, lakin bunları izah için bize o ruhu tenvir etmeyi unutmuş!.. Hülasa "hikâyeci" kalıyor, vakalar anlatıyor, fakat bu vakaların mânâsını tenvir etmiyor. Şüphe yok ki bu tip daha canlı bir surette yaşatılabilmiş olsa idi, eserde mühim bir menba-ı hayat olacaktı. Lakin muharrir, bu pek güç tipi iyice tespit edememiştir.

Korkuyorum ki Ali Zeki Bey, lüzumundan fazla "hakiki bir hikâyeci" olmasın. Sadi'nin dediği gibi, "Doğruya benzemeyen hakikati söylememek" evladır.

Duman'ın asıl kıymeti Neriman'dadır. Neriman bu dalgın gözlü, mahzun ağızlı ve kibar kalpli, aşk timsali bu genç Türk kızı güzel!.. Eserin Neriman'a temas eden cihetleri her kısmına mütefevviktir. Neriman konuşmaya başladığı zaman, bütün sözler daha vuzuhlu ve ruhlu oluyor. Herhangi bir fırsat ve tesadüf karşısında, onun ağzından çıkan sözler, –kitabın sonuna doğru bir mektubunda, kendinden hiç beklenmeyen bir cümle istisna edilirse– daha samimi, düzgün, kibar ve ahenkdâr oluyor. Neriman'ın aşkı vehham, vefakâr, coşkun ve bu itibarla cidden bütün aşklara, bir aşka benziyor. Muharriri, Neriman'ı bu kadar tabiî hissettiği ve yaşattığı için tebrik ederim.

Duman'ın bir kısmının da harbin, Çanakkale harbinin bir hikâyesi oluşu, ona bir kıymet-i hususiye bahşediyor. Lakin bu kısım eserde ayrı bir parça olarak kalıyor. Belki Ali Zeki Bey, hakikaten bir kıymet ve ehemmiyet-i mahsusa bahşeden bir hikâyeci olduğu içindir ki, samimi olmasına çalıştığı bu harp tasviri, harbin bu alevi değilse bile *Duman*'ı bu sayfalarla edebiyatımıza girmiş. Lakin Ali Zeki Bey cengâver bir muharrir değil. Eğer bu *Duman* romanına inanırsanız, "O zaman Maçka'nın cepheyi bütün kalbiyle temenni eden yegâne namzedi, belki Vedud'dan ibaret bulunuyordu." O da, kendi ahval-i kalbiyesinin yolunda gitmediği için!.. "Ruhlarında bir boşluk hisseder etmez, cisimlerini "fenâ-yâb" edecek bir "dergâh" arayanlar gibi; kendisini ilelebet unutturacak bir "diyar" aradığı ve "bir an için de bu meçhul isimli diyarın", ruh denilen ötesine değilse bile "cephe denilen kenarına atılmak" için!.. Başkalarında tecelli eden kahramanlık hissiyatını kendimizde göremesek bile, onu tahlil ve izah edeceğimiz yerde, inkâr etmek niçin? Başka bir sayfada muharrir ısrar ederek, cepheye gidenlerin halis ruhlarını, kahramanlık hislerinden aşağı yukarı muarra gösteriyor. Lûtfen biraz daha şecâat ya Vedud!..

Fakat bilahere Vedud Bey inanmadığı bu şecaati bilfiil gösteriyor. Çanakkale'nin ateşi bu sayfaları yaldızlıyor. Burada bir hücum tasviri var ki, gayet güzel. Bize son derece müessir gelen bu sayfalar yenidir. Muharrirlerimiz, kaarilerin gönüllerini bu kadar alakadar eden bu sayfalara gıpta edebilirler. Lakin *Duman*'da bu muharebe sayfaları, bu harp tasvirleri de hususi

bir cihetten, Vedud'un gözlerinin cephesinden kayıt ve tasvir edilmiştir. Ali Zeki Bey'in kalemi böyle icap ettiriyor. Bu harbe ait kısım *Duman*'da, âdeta birbirinden ayrı iki eserin başka başka renkleri gibi, yan yana duruyor, birbirine karışmıyor. Çünkü *Duman* eserinin ruhu ayrı, büsbütün başkadır.

Şimdi hâlâ pek genç Neyyire ile Sedat... Neriman ile Vedud diyecektim, nihayet evlendiler. Bu romanın mabadına, devam eden hayat ve zamanın bundan sonraki hikâyelerine de, mütezâyit bir ehemmiyet ile intizar ederiz.

(*İleri*, 6 Teşrini evvel 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Ahmet Haşim'in Şiirindeki Yenilik Nedir?
Göl Saatleri'*nin İntişarı Münasebetiyle*

Edebiyatımızın sâkit muhitinde hiçbir yeni ses duyulmadığını söylemek, edebî bir müteârifeyi tekrar etmektir. Asabımıza girân gelen bu sükuttan hepimiz muztaribiz. Binaenaleyh mukaddes sanatın derinliklerinden gelen bir seda duyar duymaz, bunun etrafında bir aksiseda uyandırmak en samimi arzumuzdur.

Ahmet Haşim'in hacmi küçük, fakat içi derin olan kitab-ı şiirinin lehinde ve aleyhinde, şâyân-ı dikkat şeyler yazıldı. Hatta bu şimdi okuduğunuz satırların muharriri bile, ilk yekûn-ı hiss ü fikrini, başka yazılarında toplamaya çalışmıştı. Lakin bu kitap üzerinden az bir zaman, yani birkaç hafta geçince, en şâyân-ı dikkat bir noktanın tenevvür etmemiş olduğu tavazzuh etti:

Onda, intişarını müteakip Ahmet Haşim'in takdirkârlarına: "Türk şiiri ilk defa, Meşrutiyet'in ilk günlerinde, Ahmet Haşim imzası üstünde yeni sesler duymaya başladı. Bu sesler şiirin hakiki ikliminden geliyor ve bize bu iklime mahsus çiçeklerin kokularını, ve bu iklime has suların ahengini, ve bu iklimin havasında dolaşan bulutların rengini getiriyordu" ve aleyhdarlarına bilakis: "Anlaşılmaz, manasız, bir muamma" dedirten, bir yenilik miydi ve eğer varsa, bu yenilik nedir?

Şüphe yok ki Ahmet Haşim, muarızlarının da gördüğü ve inkâr edemediklerinden anlaşıldığı gibi, "ruh" sahibi bir sanat-

kârdır. Ahmet Haşim demek karanlık veya musikili, anlaşılmaz veya sevgili bir ruh demektir. Şairin samimi tabiatinin mahsulleri olduğunda şübhe olmayan ilk şiirlerini bile, yeni bir estetiğin alâmetleriyle imla eden bir hususiyet vardır.

Zavallı bir gencin, merhum Tahsin Nahid'in çocukluk eseri "Rûh-ı Bî-Kayd"ı intişar ettiği zaman, Ahmet Haşim bir sükut fırsatını kaçırmış ve "Rûh-ı Bî-Kayd Fırsatıyle" dediği bir makalesinde, *Servet-i Fünûn*'da bu şiiri, Tevfik Fikret'inkine karşı yeniliği noktai nazarından methetmişti. Şair bu yazısında, on senede bir edebiyatın değiştiğini söyleyerek, yeni edebiyat ve zevkin mümessili olmak üzere de, garip bir tarzda –zira bu Fransız şairi vefat edeli yirmi beş sene olmuştu. Jules Laforgue (1860-1887) ismini zikrediyordu. Fakat yanlış fikirlerimiz bile, tabiat ve zihnimizi doğru bir surette eda etmekle kıymetdârdır: Şair edebiyat ve şiirde bir yenilik lüzumunu hissediyordu. Tahayyül ettiği bu yeni estetik, bittabi ruhunun fermanına râm olan bir usul-i şiir olacaktı. Haşim onu bulmuş muydu ve eğer bulmuşsa bu yenilik nedir?..

Bu suale samimi ve hayatî bir surette cevap verebilmek için –aman! Zihni incimâd ettiren âfakî ve mücerret fikirlerin soğukluğundan sakınalım!– onu muhiti, zamanı, hülasa beşeri çerçevesi içine ithal etmek icap eder. İlk önce hatırlanması ve teşrihi iktiza eden bir hakikat var:

Her mekteb-i edebî asıl edebiyatı, "edebiyat-ı hakikiye"yi kendisinin keşfettiğine kanaat ve, dünyada edebiyatın ve sanatın ancak kendi gözleriyle görülebildiğine iman eder. O kadar ki, hatta bir mekteb-i edebî oluşu bile, ekseriyetle böyle bir kanaat ve imanın mahsulüdür. Kendi dininin hak dini, din-i müreccah olduğuna itimat etmeyen nasıl bir resûl olabilir?..

Demek, bir eser-i edebîde yenilik görmek, kısmen gözlerin bir ihtiyacının mahsulüdür. Yenilik bittabi nazarî, hissî, nisbî bir şeydir. Ve her yeniliğin kökleri mazide mevcuttur.

Şekilden ziyade ruha meclûb olan Ahmet Haşim, eşkâl-i nazımda büyük bir yenilik olarak şiirimize, kendi ruhuna daha muvafık gelen "serbest nazım"ı ithal etmişti. Lakin bir şair mevzu bahis olunca, sanatının görünen şekline, gizlenen ruh daima tekaddüm eder.

Ahmet Haşim'in şiirinde tecelli eden hususiyet, bazı yazılarında kendisinin şerh ve izah etmiş olduğu vechile şuuru yenilemek, ahenk ve kelimeye daha büyük bir mânâ ve mevki vermek oldu. Ahmet Haşim'in kapanık görünen şiirinin, kendisinin de yavaş yavaş bulmuş olduğu miftahı budur. Estetiğinin noktai nazarı budur ki, muğlak olmakla meşhur bir Fransız şairinin, Stephan Mallarmé'nin bir mısraında destûrunu buluyor:

Donner un sens très pur aux mots de la tribut

Ahmet Haşim hılken hazırlanmış olduğu gibi, sonra kitaplardan aldığı ilimle şiirde ahenge, musikiye, bunlarla ihsas-ı merama, kelimelerin derûnî, mahrem, esrarlı nüfuzlarına ve aralarındaki gayrı şuurî, hafî irtibatlarına istinat eden Fransız sembolist şairlerinin noktai nazarına erdi.

Sanatı bilhassa bu noktai nazardan anlayıştaki tahavvüle, yenidir denilebilir.

Akıl ve zekâyı evvelkilerin hapsetmek istediği mahbes-i mantıktan çıkararak, onu hissin saraylarına sahip ve amir kılmak isteyen ve bir "fikr"in bir "hiss" olmazsa, onu hayatî bir tahassüs doldurmazsa bomboş bir şey kaldığını bilen, kelimelerin yalnız mantığı ile ifade-i meram etmek fakr ve istipdadına tahammül edemeyen bu mütefekkirlerin gözlerinde, kelimelerin hafî kudretleri harikulade bir kıymetle parladı. Filhakika bunların itikadınca, akıl ve mantığın haricinde kalan aksâm-ı hayat, bittabi mantıkla tasvir ve eda olunamazdı. Başka bir vasıta-i beyânın yardımına, bir tarz-ı edânın sırrına, ayrı bir çare-i telkîne muhtaçtılar. O zaman, bir cankurtaran bulur gibi, "ritim"e sarıldılar.

Bu sembolistler ve Fransız mütefekkiri Rémy de Gourmond (1858-1915) –ki Ahmet Haşim'in akıl hocası ve dünya yüzünde belki en çok beğenmiş ve sevmiş olduğu adamdır– onu anlamak için bilinecek mehazlardır. Zira yeni bir neslin, büsbütün millî bir zevk ve ilimle tenevvür edebileceğini ümit ederiz. Lakin bu gelen yeni nesilden evvelkiler, millî şuuru sürdürmek ve uyanmak isteyen zekâ-yı millî yerine, güya millî bir cehil ikame etmek cehdinde bulunmuş istipdadın sayesinde bir nîm

asır, garbın o kadar taht-ı tesirinde kalmışlardır ki, bunların zihniyetini, garpta bulmuş oldukları bir şule ile tenvîr etmezsek layıkıyla göremeyiz.

Bilirim, diyeceksiniz ki, kelimenin ve ahengin kudretini bilmeyen ve eserinde –gayrı şuurî bir suretle olsa bile– bu kuvvetten istifade etmeyen bir sanatkâr olamaz. Büyük şairlerin eserleri hakayık-ı edebiyeyi o kadar ihtiva eder ki, usuller bu eserlerin tahlilinden doğar. Gönlünde inleyen âlâmın mehîb ve siyah sesini:

Menem ki kafile sâlâr-ı kârbân-ı gamem!

demekle duyurmuş olan Fuzûlî bir ritim bulmuştur. Nedim'in çâlâk ve zevk perest eseri ritimden mahrum değil, mükemmeldir. Cenab Şehabeddin Bey'in lâlettayin bir mısraının raksân ahengi *Rübâb-ı Şîkeste*'nin câmid mısralarına bu sebepten dolayı tefevvuk eder. Biz bir şairin, bir diğerinden çok farklı, çok uzak ve yeni olduğunu farz etmiyoruz. Baki'nin, Şeyh Gâlib'in ruhları Abdülhak Hâmid'de çağlar. Nedim'in ruhu Cenab Şehabeddin'de öter ve bütün şairlerin zevklerinin bir muhassılası Yahya Kemal'de mevcuttur. Bütün şairler ruhen ve lisanen biri birlerine akrabadırlar.

Evet, bir mekteb-i edebî yekpare bir kitle değil, fakat güya içinde bütün temayüllerin kaynaştığı bir kazandır. Ahmet Haşim'in şiirlerinde çiçeklerini açan sembolizmin köklerinin, bütün edebiyatta mevcut bulunduğunda şüphe yoktur. Fakat sembolizm, bütün edebiyatın büyüklerinde gizli gizli sezilen bu ahenkten ayrı bir fasıl tertip etmek ve edebiyatın gecelerinde çakan bu şimşekleri toplayarak, onlarla bir ziya-yı seher yapmak istemiştir. Şiire "kıymet-i zâtiye"sini bahşetmek isteyen sembolizm, buna nazmın "sırf şiir" olmayan aksamını ihmal ve yalnız şairâne, lirik mayasını ibka ile çalışmıştı.

Diyeceksiniz ki bütün bunlar Ahmet Haşim'den evvel, diğer büyük bir şairin eserinde, Cenab Şehabeddin Bey'inkinde mevcuttur. Ve şüphesiz hakkınız olacak!.. Zira Cenab Şehabeddin Bey de büyük bir yenilik getirmiş değil midir?.. Üstadın kitab-ı şiirinin intişar etmediğine, bu vesile ile tekrar teessüfhân oluruz.

Fakat her yenilik bir hasletin, daha şuuri ve bariz bir surette kabul ve tatbikidir. Her yeniliğin kökleri mazide mevcuttur. Ahmet Haşim'in bu yeniliği, sembolizmin daha bariz bir surette tatbiki ve yeniliği idi.

Bütün bu eşkâl, tersîm ve tasvir edilmek istenilen karanlıklar, hep mahrem ve derin hislerimizi daha iyi söyleyebilmek içindi. Zira her yol bizi kalbimize isâl eder.

Binaenaleyh kamer ve göl ve sular ve akşamdan bahsetmekle, şair bize yine kendi esrarımızdan ve bu hayat içinde hem-âğûş kalan sultan-ı zevk ve hazreti elemden bahsediyor. Yoksa bu göl mânâsız, bu kuşlar sâmıt değil; bütün bu manzaralar birer tahassüsdür. Ve onun için bu manzaraları garip ve yabancı bulmak, bütün bu hislere cidden bîgâne kalmaya müsavidir. Bütün bu hisler bir aşk-ı melâli ifşa ediyor.

Bu melâlin, bu ıztırabın mevzusu nedir?.. Meçhulatın aşkı ve onların dâussılası değil midir?.. Mademki cennetten cüdâ kalan Adem'in evlatlarıyız, belki bütün hayatın asıl mâye-i tahassüsü, kaybolmuş o cennet için irsen duyduğumuz bir dâussıla, affetmez bir tahassürdür. Ve Ahmet Haşim'in bu gizli yaramızı, bu mahrem melâlimizi tespit eden şiiri için de, o en meşhur olan "O Belde"sinde dediği gibi hissediyoruz ki, onsuz:

Bu nefy ü hicre, müebbed bu yerde mahkûmuz!..

İşte bu yenilik, bu sembol kuvveti ve kalbin yalnız marîz ve ahenkdâr damarlarına hitap etmek ısrar ve kibarlığı, Ahmet Haşim'in en son, en güzel, hatta bazılarınca hiç anlaşılmayacak kadar güzel şiirlerini ihzâr etmiştir.

(*Yarın*, 13 Teşrini evvel 1337/1921, nr. 1, s. 5-6)

Kitaplar ve Muharrirler:
Dante'nin Altı Yüzüncü Sene-i Devriyesi

Perşembe günleri Kitaplar ve Muharrirler'e dair bu musahabeleri okuyan kaariler, hep millî mevzuları intihap ettiğimizi bilirler. Fakat geçirdiğimiz senenin, garbın ve bütün dünyanın şairleri içinde en büyüklerinden biri, hatta birçokları için en büyüğü telakki edilen Dante'nin, milâdi eylül 1321'de vefatının altı yüzüncü senesi olması münasebetiyle, Dante etrafında bütün dünyada vukua gelen hareket-i fikriyeye iştirak arzusu bizi bu istisnayı kabule sevketti. Şairin yalnız doğduğu şehir olan Floransa ile, vefat ettiği ve medfun bulunduğu Ravenna şehirlerinde değil, yalnız İtalya'da değil, fakat Fransa ve garbın sair birçok memleketlerinde, ne gibi merasim-i ihtirâmiye yapıldığı ve şair hakkında yalnız o gün değil ve yalnız o hafta, yalnız o ay değil fakat bütün bu sene zarfında gazeteler, mecmualar ve kitaplarla ne çok şeyler yazıldığı, sırf kendi gazetelerimizi okuyanlarca bile kısmen olsun malumdur.

Fakat yüzüncü sene-i vefatı altıncı defa olmak üzere değil, ilk defa olarak böyle bir merasimle geçiriliyor. Nasıl ki 1865 senesinde de, şairin velâdetinin devr-i seneviyesi ilk defa olarak tes'id edilmişti. Demek rönesans zamanlarında devam eden büyük şöhretini müteakip hemen hemen unutulduktan sonra, Dante'nin vefatının altı yüzüncü senesi şöhretinin en yüksek zirvesine varıyor. Edebiyat ve fikriyat meraklıları için, bu ne kadar şâyân-ı dikkattir!..

Ölülerin şöhretleri bile, dirilerinki gibi mütehavvil!.. Yaşayanlar muasırları hakkında olduğu kadar, geçmişleri hakkında da fikirlerini değiştirip duruyorlar. Hakikat dediğiniz med ve cezir; tehevvür ve sükunet zamanları olan, bazı noktalarda yer kazan, bazı yerlerden çekilip giden bir umman gibi bir şey!.. Çünkü edebiyat ve fikriyat hakkındaki reylerimiz kısmi, hususi, geçici ve hepsi muhite tâbi bir şeydir. Bunu kabul etmek istemeyenlere karşı, bu misal en parlak bir cevap ve ispat teşkil ediyor.

Voltaire, Dante'den hiffetle, üçüncü derecede bir şairden bahseder gibi bahsediyor. Bundan bir asır evvel Dante'yi Fransızcaya tercüme eden mütercimleri, nazarı dikkati üstüne celbedebilmek için nafile uğraşıp duruyorlar. Lakin aşağı yukarı Shakespeare gibi, bu Katolik şair de, ancak romantizm meslek-i edebîsi zamanında ve sayesinde okunup sevilmeye başlıyor. Zekâlar zekâları sever, dehalar dehaları arar, bulur ve sever. Fransa'da Dante'yi kendine layık bir azamet ve ihtişam ile ilk metheden, Victor Hugo'dur.

Yine ondokuzuncu asrın ilk kısmında, İtalya'da birçok müdekkikler, şairin eserini yani en meşhur ve en mühimi olan *İlahi Komedya*'yı daha edebî, "estetik" bir tarzda tetkik ve tefsir etmek usulüne ermişlerdi. Ve o zamandan beri, Dante hakkında garpta yazılan yazılar, kitaplar şaşılacak bir surette çoğaldı. O kadar ki, bunlarla bugün, Avrupa'nın başlıca lisanlarında, ayrı ayrı kütüphaneler doldurmak kabildir. İtalya'da "ilahi şair"in şöhreti öyle bir dereceye vardı ki, âlimler ondaki güzellikleri, bedîî hakikatleri değil; fakat tarihî hakikatleri daha mebzûl bir ilimle arayıp buldukça, artık şairin şiiri bu defa da ilmin biriktirdiği yeni bulutlar, gölgeler içinde gizlenmeye başladı. İtalyan ve Alman lisan âlimleri arasında ona ait bir mısra, bir tarih, bir kelime hakkında münakaşalar devam ediyor. "Estetik" ile şiirin tarihi birbirine karışıyor, bir takım malumat altında şiir ve şair kayboluyor, meraklılar karşısında, doktora imtihanları için bir takım tez mevzuları kalıyordu. Ve her mektep kendi noktai nazarından ona hususi, yeni bir mânâ ifâza etmeye çalışıyordu.

O zamanlardan beri Dante, her Avrupa lisanına ve bittabi Fransızcaya, tıpkı Shakespeare gibi mütemadiyen tercüme edilmiştir. Çünkü tercümede bir kemale vâsıl olmak, hemen hemen imkânsız gibidir. İtikadımızca bir şair, en evvel bir lisan sanat-

kârıdır. Onun musikisini dinlemezseniz, tercümelerinden kabil değil, tamamen anlamış olamazsınız.

Dante hem veciz, hem şairâne; hem koyu, hem ziyadar, içinde münevver bir hayat olan bir karanlık gibi; üslubunun şaşaası itibarıyla hayret-âver, dahiyâne bir şairdir. Azameti üslubunun kuvvet, kudret ve ruhundadır. O da dünyaya öyle vâsi bir ruh dökmüştür ki –vüs'atinde ve derinliğinde– bu ummanı hâlâ ölçmekle, tahmin etmekle bitiremiyorlar.

Ta 1373'te, Floransa'da Boccacio, ilk Lectura Dantis'i küşâd etmişti. Bunlar teşrihî bir ders olmaktan ziyade, *İlahi Mudhike*'nin ayrı ayrı, her bir "nağme"sinin mevzuları üzerine birer serbest tefsir mahiyetinde idi. Lectura Dantis'in zamanımızda yeniden başlaması, ilk defa olarak 1900'de Floransa'da; İtalya'nın bugünkü büyük –itikadımızca Dante kadar büyük– şairi Gabrielle d'Annunzio'nun Dante'yi izah etmesiyle başladı ve bu usul da artık moda oldu.

Muasır ruhlar, Dante'ninki ile karabet ve müşareketlerini iyi hissediyorlar. Zira mazide aradığımız, hali hazırla ve hayat hakkındaki hislerimizle müşâbehetidir. Bizce daha gittikçe susan aleyhtarları, anlamayanları var, bu şüphesizdir. Ve bunun da sebebi var: Bir kitab-ı şiir ancak şair ruhuyla okunur ve illa anlaşılamaz!..

Dante'nin şiiri o kadar taze, zinde ve hayatidir ki, onu bugünün şairleri gibi okuyabiliriz. Görmez misiniz ki büyük şairlerin şiiri eskimez, şekline rağmen ruhu eskimek bilmez. Eserinin bir kusuru; bugün kâmilen unutulmuş muarızları, aleyhtarları ve bir takım küçük adamlar hakkındaki tahkirat-ı şairanenin mebzûliyetidir. Ne Nef'î "Siham-ı Kaza"sında, ne Victor Hugo *Les Châtiments*'ında, belki bu dereceye kadar mübalâğa etmediler. Dante "Cehennem"inde tarihin büyük mücrimlerinin yanına, güya bugünkü şairlerimizden biri imiş gibi hareket ederek, kendi şahsi düşmanlarını da karıştırmıştır. Diğer cihetten büyük bir kusur da, bir nevi tasavvufun, eserde bir felsefe mevkiinde telakkisi ve işgal ettiği yere rağmen, şimdi bizim zihnimiz ve ruhumuzla hiçbir münasebet ve alakasının kalmamasıdır. Böylece birçok sahifelere, okunmaz bir derecede can sıkıcı bir mahiyet vermiştir. *İlahi Mudhike* pek şairâne, fakat tasavvufi bir eserdir.

Dinî taassupla, kalın, koyu bir taassupla ötekine berikine küfrederken, Hazreti peygamber hakkında sarfettiği elfâz, âlem-i İslâmın onu ilelebet affetmeyeceği sözlerdir. Büyük Abdülhak Hâmid, geçmiş büyük şairlerle sair büyük ölüleri aralarında görüştürdüğü *Tayflar Geçidi* kitabında, Dante'yi Sadi'nin Tayfı vasıtasıyla "Koca dâhi-i müfteri!.." diye telkib ve sözlerinden dolayı hem tahtie, hem kendi lisanından itiraf-ı cürm ile talep ve affettirerek, ona nihayet:"*Sultan-ı enbiyâya der elbette peygam...*" dedirtir.

Esasen siyasete karışarak, acı bir menfa hayatı yaşamış ve gıyaben idama mahkûm edilmiş olan bu büyük şairin ağzından, şütûm ve tahkir o kadar kolaylıkla çıkar. Dante hakkında bu sene-i devriye münasebetiyle yazdığı ve Dante'nin Fransa'yı neden dolayı tahkir ettiğini izah eden bir makalesinde, Fransız münekkitleri arasında şimdi en maruflarından biri olan Paul Souday (1869-1929), şairi hemen hemen mazur görerek diyor ki:

"Bu hususta kendisine darılmaya çok hakkımız olamaz. Herkese söverken, Fransa'yı nasıl ihmal edebilirdi? Dante hiç kimseyi istisna etmiyor. En mükemmel tahkiratını da kendi millettaşlarına tahsis ediyor. Ondokuzuncu "nef'a"nın sonlarına doğru (Cennet kitabı), hemen hemen yeryüzündeki bütün milletler, pek şairâne bir ta'dâd ile tayin edilmektedir."

Dante'nin "Cehennem", "A'raf", "Cennet" kısımlarına ayrılmış olan ve münekkitlerin bazılarının "Cehennem", bazılarının "Cennet" kısmını tercih ederek, bu babda da ittifak edemedikleri *İlahi Mudhike*'sinden maada birçok eserleri vardır, lakin daha pek az maruftur. Bu kadar meşhur büyük bir eser, hemen muharririn âsarı içinde diğerlerini gölgede bırakır.

Acaba büyük üstatların eserlerinden bazılarını, böyle gölgede unutmak ve bir tanesini intihap etmek makul müdür?.. Dante için söylemiyorum!.. Edebî davaların hükümleri bir daha istinaf edilse, kim bilir kaç dava yeniden kazanılır veya kaybedilirdi. Esasen, işte Dante'nin davası da, asırlardan sonra tekrar kazanılmış bir dava değil midir?

Kalbinin sıcaklığı öyle bir derecede idi ki, ziyasını gözlerimize altı asır sonra isâl eden bir yıldız gibi, hâlâ yanıyor.

(*İleri*, 13 Teşrini evvel 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Edebiyat Âleminde

Emin Lâmi Bey

Matbuat âlemi geçen ay, genç ve maruf erkânından birini kaybetti. Emin Lâmi Bey'in vefatını gazetelerin neşrettikleri beş on satır yazı ile öğrendik. Lakin merhumun arkadaşları, bu gazetelerin birisinde olsun yazılarına, matbuat âlemindeki sa'yine, hayatına dair bir makale neşretmediler. Yahut bunu biz göremedik.

Emin Lâmi Bey, Meşrutiyet senesi teşekkül eden Fecr-i Âti'ye dahil olmuş ve o zamandan beri, matbuat âleminden ancak fasılalarla ayrılmıştı. Hatta ayrılmamıştı bile diyebiliriz. Çünkü erkân-ı matbuatımızda böyle fasılalı bir hayat-ı tahririye, maatteessüf umumi bir itiyat gibidir. Şimdi büsbütün kırılıp duran bu kalemin [bir iki kelime okunamıyor, silik –NT] ve tespit etmeyi biz yine, bunu kendimizden daha iyi bileceklerini düşünerek kısmen mestûr kalmış safahatını, bizim bilmediğimiz cihetlerini bilen, merhumun hayatını adım adım takip etmiş olan arkadaşlarına terk ve havale ediyoruz. *İleri*'nin yahut *Yarın* mecmuasının sütunları, bu yolda samimi bir tetkik için memnuniyetle açık bulunacaktır.

İmla Encümeni

Maarif Nezareti'nde her hafta perşembe günleri, tedrisat-ı tâliye müdürü (şimdi müdürü sabıkı) Ferit Bey'in riyaseti altın-

da ve bilhassa devam eden azaları itibarıyla mesela Halit Fahri, Hakkı Tarık, Hıfzı Tevfik, Mithat Sadullah beyler ve Şaziment Hanım gibi bazı Sultanî muallimlerinden, ve her encümende olduğu gibi, sair devam etmeyen birkaç azadan mürekkep bir yeni İmlâ Encümeni'nin içtima ettiği malumdur.

Encümen zannederim ki, geçen sene Edebiyat Fakültesi müderrislerinin teşkil ettikleri imla encümeninin ihzâr ve neşretmiş olduğu tadilat projesi risalesini, esas itibarıyla kabul ve tasvip ile, müphem bir noktasına galiba daha ziyade vuzuh vererek, sâiti ilk hecelerde izhar etmemek ve ondan sonraki sâitleri mutlaka izhar etmek prensibini, hülasa "imlâda esas sâitlerin izharıdır" esasını kabule karar vermiş, Türkçeleşmiş Farisî ve Arabî kelimelerin listesini hıfz fakat tenkıs ile, umumun kabul edebileceği bir şekle ifrâğ etmeye çalışmıştı. Hülasa geçen seneki emek katiyen zâyi olmamış ve Edebiyat Fakültesi müderrislerinin vukuf-ı ilmiyelerine, muallimlerin pratik noktai nazarları da iştirak etmiştir. Encümen bu sair esasatı kararlaştırıp raporunu Maarif Nezareti'ne vermiş, bu rapor şimdi Meclis-i Maarif'tedir.

Tedrisat-ı taliye müdürü, bu mukarreratın, mekteplerde herhalde tatbik edileceğini vaat etmişti. Fakat Meclis-i Maarif tetkikatını geciktiriyor. Halbuki noktai nazarının bir an evvel bilinmesinde âşikâr bir fayda vardır. Çünkü şimdi her muallim, kendi tahsil ve zevkine göre bir usul (bilmem buna bir usul demek mümkün müdür?) takip ediyor. Halbuki bu encümenin noktai nazarı, tabiî olarak daha salim bir neticeye vasıl olmuş bir kanattir ki, teşkili sayesinde, artık tahammül fersâ olan bu tezebzübün ortadan kısmen olsun kalkmasına yardım eder ve mütehassıs bir zümre tarafından kabul edilen bu esas dairesinde, iktiza eden tadilat tabiî olarak peyderpey yapıla yapıla, bu usul ve kavâit daha vâsi bir saha-i kabul ve tatbik bulur.

Burada lisanın selamet ve âtisi, hülasa sıhhat ve hayatı mevzu bahis olduğunu unutmayalım, anlayalım. Bugün en maruf, en muktedir muharrirlerimiz bile, gelişi güzel yahut çirkin bir imlaya tabi olmakta ve bin kere ispat olunabileceği gibi, bir kelimeyi aynı sahifeler içinde müteaddit şekillerde yazmaktadırlar.

Tabiîdir ki, vasıtaları "lisan" olan sanatkâr ve muharrirlerin de, bu meselelerde reylerini bildirmeleri pek faydalı olacaktır. Bilhassa kaarilerin fikirlerine açık sahifeleri bulunduğunu ilan eden yeni *Yarın* mecmuasında, bu yoldaki mütaleaların ehemmiyetlileri neşrolunsa, lisan için pek kıymetli bir hizmet ifa edilmiş, bu noktai nazar etrafında lazım gelen müşterek sa'y de teşvik edilmiş olur itikadındayım.

Yarın *Mecmuası ve Sırrı Paşa ile Avni Bey*

Yarın mecmuasının böyle hariçten gelen yazı ve fikirlere açık sütunları olmasını ne kadar tasvip ediyorsam, muhterem geçmişlerin eserlerine açılan sahifeleri bulunmasını da o kadar seviyorum.

Dikkat edilecek bir şey, mazi ile rabıtamızı kurutmamak, ecdadımızın bunca zahmetle biriktirmiş oldukları ilim ve fazilete, ve büsbütün incelmiş oldukları sanat ve nezâhete, adem-i ehliyete giriftâr olmamaktır. Bunun için mazimizde yaşayanları mümkün mertebe anlamaya, binaenaleyh mümkün olduğu kadar dinlemeye çalışmalıyız. Eğer bu ehemmiyet olmasa, onlarla aramızdaki uçurum genişleyecek ve tabiî seyrini takip eden lisan sayesinde, biraz sonra bu ecdadı belki dinlemek de, anlamak da pek güç olacaktır. Binaenaleyh manzum veya mensûr, tarihî veya ibdâî eski eserleri okumaya alışmalıyız. Ta ki, bunlardan edebileceğimiz istifadeyi kaçırmayalım.

Bu mecmuanın, gayrı matbu eserlerini şimdi tab etmeye başladığı kudemâdan iki kişi, Sırrı Paşa ile Avni Bey'dir:

Sırrî-i Giridî imzasının sahibi, eski ediplerimizden biri olarak şöhret bulmuş, fakat maatteessüf gayrı münteşir bıraktığı eserleri toplanıp tab edilememişti. Eserlerinin diğer bir kısmı da, Diyarbekir vilâyet matbaasında fevkalâde mahdut bir miktarda tab olunduğundan, hakikati halde intişar etmemiş sayılabilir. Bu edip daha ziyade telifat-ı diniyesiyle iştihar etmiş ve bilhassa bir müfessir olarak tanılmıştı. Sırrı Paşa'nın üslubu, resmî üslup içinde kısalığa, vuzuha doğru büyük bir hatve-i tekâmüldür. Bize şimdi basit bir şey gibi gelen bu üslup, zama-

nında bir inkılâba hizmet etmişti. Bu defa neşrine başlanılan eseri, bize doğrudan doğruya hayatî bir taallûku olan, canlı ve devr-i sabıkta neşrine şüphe yok ki imkân bulunmayacak bir eserdir. 93 senesi Rusya muharebesine ve muharebeyi takip eden zamana âit müşâhedat ve muhaberatıdır.

Şair Yenişehirli Avni Bey'e Gelince

Bütün şairlerimizin en büyüklerinden biri, zevkçe Şeyh Gâlib'den sonra ve Abdülhak Hâmid'den evvel –mevkii ayrı olan Namık Kemal istisna edilirse– gelmiş olarak, en büyük şairimizdir. Eserlerini hayatında tab ettiremediği gibi, zamanında el yazısı divanların revâcı büsbütün azalmadığı ve vefatından sonra divanının ancak bir kısmı tab edilebilip, o da istipdat idaresi tarafından toplatılarak yakıldığı cihetle, bugün edebiyat meraklıları arasındaki büyük şöhretine rağmen, en az bilinen şairlerimizden birisidir. Gayrı matbu âsârını, sabık Çelebi Veled Bahayi Efendi toplamışlardı. Kendisinden de şairin bir hafîdinin kopya etmiş olduğu bu eş'ârın, gayrı matbu olanları arasından cüzi bir himmetle intihap edilecek manzumelerin, en kuvvetli şiir nümunelerinden olacağına eminim.

Hiçbir zaman bu kadar muhteşem bir hayal, tespit olunmak için, elinin altında bu kadar ruhlu ve üstadâne bir kalem bulmamıştır. Denilebilir ki Avni Bey, edebiyat-ı kadimemizin en mükemmel bir nümunesi ve son sözüdür.

Edebiyat ve Kaari

Edebiyatımızda boşluğu en şiddetli his olunan, yazanlardan ziyade okuyanların zaafı, kaari sınıfıdır. Bizde bir kısım halk, hanım olsun bey olsun, edebiyatımızın fakrından şikâyet eder durur. Lakin neşrolunan mecmua veya kitapların birisini okumak, bu müştekilerin şânından değildir. Zira onları iştikâye sevkeden haleti ruhiye, yani itimad-ı nefs-i hüsünden mahrumiyetleri, kendilerini okumaktan da men eder. Türkçemizde

güzel, doğru, iyi bir yazı, bir fikir bulabileceklerinden ümitleri yoktur. Onun için bir heves duymaz ve okumazlar.

Artık okumak, hasletlerimizden biri olmaktan çıkıyor; belki yazıyor, fakat daha muhtemeldir ki hiç okumuyoruz. Bunun en parlak nümunesi, "Yazmak kâfi!.. Okumak niçin?.." der gibi, yazanlarımızın bile okumadıklarıdır. Şüphe yok ki en çok okunan kitaplar mektep kitaplarımızdır. Onların da kıraati mecburi olduğu için!..

Halbuki mesela bir mecmuaya yazanlar, kendininkilerle birlikte basılan sair yazıları da okumazlar. Mahaza bu onları yine, okunacak hiç bir şey bulunmadığından şikâyetten menetmeyecektir. Bu hususta her zaman, bir hanımefendi ile bir münakaşamı hatırlarım. Bu hanımefendi bahsettiğim bu usul üzere, hiç bir şey okumazdı. Ne İsmail Hakkı, ne Ahmet Haşim, ne Falih Rıfkı beylerin yazılarını bilmiyordu. Fakat bizde muharrir yoktur da diyordu.

Eminim ki İsmail Hakkı Bey gibi edipler, Ahmet Haşim gibi şairler ve Falih Rıfkı Bey gibi gazeteciler, garp edebiyatının herhangisine olsa şeref verir, mesela Fransa'da bile –ki edebiyatı ihracat metâı olacak kadar vâsi, umumidir– bu yazılar nazarı dikkat ve teveccühü celbetmeye muvaffak olurdu. O zaman onları, belki bizim bu hanımefendimiz bile okuyacaktı. Garpta muharrirlerin yetişmesine yardım eden ince, yüksek zevkli bir kaari sınıfı da vardır. Ediplerimizin sû-i şöhreti, hakiki fakrı ile mütenasip değildir. Her şey için olduğu gibi, bu hususta da kendi kendimize iftira ediyoruz. İçimizde böylelerine hitaben diyeceğim ki:

Edebiyatımızın fakrından şikâyete hiçbir hakkınız yoktur. Zira bu edebiyat, velev ki daha zengin olsaydı, bu sizin için yine aynı şeydi. Çünkü siz yine okumayacak, binaenaleyh fazla-i servetten bile sizin yine hiçbir haberiniz olmayacaktı.

(*İleri*, 20 Teşrini evvel 1337/1921)

Seninle Şair

* İnsan yalnız su ile ekmeğe değil, aynı zamanda ahlâka ve güzelliğe de muhtaç olduğundan, şiir bir eğlence değil, bir ihtiyaçtır..

* Şiirin kutsi bir noktai nazardan elzem olduğunu, hiç olmazsa, gittikçe çoğalan bir ekalliyete ne zaman izah ve ilan edeceğiz?

* Mehtap gecelerinde şiirin dini nasıl tasdik olunmaz?.. Ay yanarken kim penceresini kapayarak, nesrin lambasını yakmaya kail olur?.. Hesapları artık yolunda gitmeyen bir adam..

* Tabiat pek güzel ve hayat mükemmel olduğu zamanlar insan ya susmalı, ya şiir söylemeli. Rakik bir sükut, ancak şiirin dudaklarından alacağı bir buse ile açılmak ister.

* Asıl şiirler, asıl şairlerden bahsetmek için, bir devre-i sükut geçirmelidir. Zira halis sözlere bir imkân-ı ifade bahşeden sâfi bir sükuttur.

* Kafiye bir mânâsızlık değildir. Nasıl ki sözlerimizden evvel sesimiz bile milletimizi söylerse, kelimelerin ahengi de öyle derin bir mânâ ifade eder... Asıl ruhumuzun milliyetini söyleyen odur.

* En ziyade acınacak olanlar, sanatlarının ruhunu kavrayamayan ve bu telakkilerinde hata eden şair ve sanatkârlardır.

* Hatipler, gazeteciler, muallimler, âlimler ve feylesoflar, şairlerin "mütefekkir" olmak sıfatını inkâra kalkışırlar ve şairler

de bundan çekinerek, fikre bir heyûlâya verilen ehemmiyeti atfederler. Ne kadar yazık!.. Bilakis, şairler kendilerinin de "kelime-âhenk-sadâ" ile düşünen mütefekkirler olduğunu kabul ve, bunu izah ve ispat etmekle mükelleftirler.

* Muhite bir iman telkin eden şair, hayatın muhayyilesine döktüğü zehri, kaleminin kanı ve gözünün yaşıyla boğar. Bizim kadim itikadımız pek doğrudur: İyi eden bir nefestir!

* Halis şairlerin saf şiirleri: İşte ruhumuzu kurtarmak için muhtaç olduğumuz asıl nefesler!..

* Şiir, ezelî, müşfik, halecanlı, muhabbetli ve bîhud bir ses; hayatın kendisinden daha müessir ve mukavemetsiz gelen sesidir..

* Şiirin güzelliği ahlâkçılığından, vatancılığından doğmaz. Şair yazarken ne bir muallim, ne bir vâiz değil fakat bir şairdir. Ve şiirin vatan perverliği de, ahlâkı da güzelliğinin mahsulüdür.

* Güzel bir şiirden her zaman bir felsefe duyulur. Vaktimizin bol ve ruhumuzun serbest olduğu zamanlar, bunu daha iyi dinler, daha derin anlarız...

* Şairin vazifesi, ruhunda toplanan seslerden bize bir fasıl, bir ahenk tertip etmektir.

* Şairlerin en dikkat edeceği şey, bala üşüşen sinekler gibi, mısralarına konmak isteyen o lüzumsuz kelimelerin kafilesini kovmaktır.

* Şairler bize kendi bilmediğimizi, güya sırlarımızı söylerken; duyunca inandığımız bu şeyler nasıl olur da şiir olmaz, şiir değil de nedir?..

* Şairler bize "tarz-ı edâ", "iktidar-ı ifade" itibarıyla tefevvuk ederler. Onların müphem, dolgun, olgun hislerini biz de duyarız. Belki de sükutumuz onlarınkinden bile daha hassas ve zengin, daha hayal perest ve musikilidir. Lakin bu hisleri biz söyleyemeyiz. Hayatın içinden kalbimize akseden görüntü, onların dudaklarında ahenkdâr bir nefha olur ki işte şiir budur.

* Biz bir nevi sağırlar değil miyiz ve şairler toplayamadığımız ahengi bize bir iksir içinde sunanlar.. biz bir nevi körler değil miyiz ve onlar tabiat içinde hayal meyal seçtiğimiz dağınık güzellikleri bize çıplak bir vücud ile temsil edenler değil midir?..

* Dünyanın güzelliğine biz öyle meftunuz ki, kelimelerin mânâsı olmadan biz onları yine severiz!

* Bir mısranın en yüksek güzelliği musikisidir.

* Lisana iyice temellük etmek, mazinin en zengin mirasına konmaktır.

* Şairler.. işte lisanımızın tabiî muhafızları, ve kelimelerimizin ezelî nöbetçileri!..

* Bir milletin en nazik mahsulleri, lisanın en hassas çiçekleri büyük şairlerin mısralarıdır, bunlara toz kondurmamalı!..

* Halis bir şive, bir silahı muhafaza ve mukaddes bir ahlâk kıymetindedir.

* En tatlı meyve, bu ne halis bir şive?..

* Gözleri çıkarılan bülbüller daha muhrik bir sesle ötermiş. Şair gecenin karanlığında, kendine rağmen ve güle aşkını bile unutmuş, ruhunun ihtiyacına râm olarak öten kör bir bülbüldür.

* Şairleri, ana lisanının cesîm ormanında öten bülbüller gibi dinle!..

* Ana lisanın mahrem dehası, öz ruhu şiirde saklıdır. Şairler tercüme edilemeyen şeyleri söyler; hemen yalnız millettaşları ve hemen yalnız kendileri gibi şair bir ruha malik olanlarca anlaşılan kelimelerle söyleşirler...

* Şiir ihtiyacını bizim kalbimizden uzaklaştıran şey, şiirin bizde –kalbimizin sarayına bir yabancı iklimden düşen bir esîre gibi–, bizim konuştuğumuz lisana yabancı bir lisan ve şive ile konuşması olmasın?..

(*Yarın*, 20 Teşrini evvel 1337/1921, nr. 2, s. 3-4)

Matbuat Âlemi:
Klasiklerin Tercüme ve Tabı
Iphigénie *Tercümesi Münasebetiyle*

Edebiyat muallimlerinden Âkil Koyuncu Bey'in Racine'in *Iphigénie*'sini tercüme ve neşr etmesi, nazarı dikkatimizi klasiklerin ne suretle tercüme ve tab edilmesi lazım geldiğine celbediyor.

Lazım, faydalı ve nasıl olsa yapılacak bir işe ilk başlayan biri olduğu için, Âkil Koyuncu Bey'i tebrik ederim. Bittabi bize verdiği bu tercüme lâ-yetegayyer olmak şöyle dursun, belki de hemen her nesilde yeniden başlanılacak olan uzun bir işe bir mebdedir.

Fransızlar Shakespeare'i hemen hemen iki asırdan ve Dante'yi üç asırdan beri tercüme edip duruyorlar ve yine bir kemale ermiş olduklarına kani değiller. Zira hiç değişmeyen metnin ruhuna dalan gözler değiştikçe, ondaki mânâlar da yerlerinden oynamış, değişmiş olur ve ecdadın keşfettiği mânâlara tevârüs eden ahfad bu serveti çoğaltır. Shakespeare'in mütercimleri, Fransız edebiyatının eski ve yeni en maruf üstatlarından mürekkep büyük bir zümre teşkil ediyor. Bunun âşikâr sebebi şudur ki, bir eserin tercümesi hiçbir zaman tamamıyla aslını veremez. Bu yolda bir kemale ermek imkânı yok gibidir. Nasıl olur da hisse, harsa taalluk eden bir şey, hayatlarını yaşadıkça bittabi değişen lisanlar içinde, kati bir şekil almış olabilir? Büyük ölülerin sözleri, kamaşan yıldız ziyaları gibi ilanihaye yeni mâ-

nâlarla titrek, devam edip duracaktır. Şiir "nâ-kâbil-i tercüme"nin misali, şair demek "tercümesi imkânsız şeyler söyleyen" demenin müterâdifidir. Şairler de belki münhasıran, millettaşları ve millettaşları içinde de ayrıca şair ruhlu olanlara hitap edenlerdir. Düşünün bir Fuzûlî, bir Nedîm tercümesi, onları ne kadar müşkilat ile ifade ve ihsâs edebilecektir.

Fakat sakın bunlarla, burada, tercümeye aleyhtar bir fikrin müdafa olunduğuna zâhib olmayın. Bu nasıl kabil olabilir ki, tercüme edilmemiş olsalar, dünyanın belki en dâhî şairi Shakespeare maazallah bize malum olmaz; ne bülend ve muhteşem Nietzsche'yi, ne de Maurice Barrés'le birlikte zaman-ı hâzırın belki de en büyük mucizesi olan d'Annunzio'yu, Fransızca yazdığı üç, dört şaheserinden maada okumamış olurduk. Bu da hali hazırda hatırımıza gelen mahrûmiyetlerin şüphe yok en büyüklerinden biridir.

Burada ancak tercümenin, fevkalâde güç bir şey olduğu bedâheti tekrar ediliyor. Bir tercümede yalnız lügavî mânâya ehemmiyet vermekten içtinap etmeli ve asıl eserin ruhunu kavramaya ve duyurmaya çalışmalıdır. Edebî bir eser her şeyden evvel bir ruh ve bir ahenktir. Bir üslup demek hususi, muayyen bir ahenk demektir. Büyük bir şairin ismi söylenir söylenmez, tıpkı musiki makamlarından birinin adı söylenmiş gibi, hatıra derhal bir ahenk, bir mişvâr gelir. Mesela muhrik ve ateşîn, feryâdkâr olmayan bir Fuzûlî; ve müsterih, oynak, şakrak olmayan bir Nedim tercümesine ne dersiniz, tam bir tercüme midir?.. Mesela Racine der demez, bu şairin selis bir ahenge alem olmuş olan mısrası hatıra gelir. Onun bütün şairler arasında en çok sevdiklerimizden biri oluşundaki sır ve hikmet bundadır. Eseri, trajedi ve psikoloji olarak mükemmel olan eseri, nazmının şiiri itibarıyla da bir şaheserdir. O halde tercümè bize bu şiiri, bu ahengi eda etmek isteyecek, kelimeler mânâyı söylerken, mısrası şairinkine mümkün olduu kadar yaklaşan bir vezne bürünecek ve ahengi de o musikiye tercüman olacak değil midir?.. Vezin, kafiye, bilhassa bir ahenk temini içindir. Mütercim için, rolünü değiştiren aktör gibi, müellifin üslubuna temessül etmek mecburiyeti vardır. Aslının renk ve çeşnisinde olmayan bir edebî tercüme nedir?

Bize uzak bu ruhlara, biz elbette kademe kademe yaklaşıyoruz. Şüphe yok ki garbı hissiyle anlayışta, bazı büyük Fransız şair ve müelliflerinin yazılarını o kadar güzel taklit eden merhum Halit Raşit Bey, Sultan Cem'den çok ileri gitmişti. Zira şüphe yok ki bu firâri şehzadeden beri, içimizden garba gidenler ve firâr edenler, bizi perde perde o ruha yaklaştırmışlardır. Ve müstakbel Türkler de, Racine'i elbette bizden daha iyi hissedeceklerdir. Bu tercüme bir iptidadır.

Ve eseri, bilhassa harfiyyen takip etmek istemesi itibarıyla şâyân-ı dikkattir. İhtimal gelecek olanlar, daha serbest ve yüksek tercümeler olabileceği gibi, bazıları belki de bir nevi edebî adaptasyonla iktifa edeceklerdir. Bu noktai nazar ayrıca müdafa edilebilir. Muhterem Âkil Koyuncu Bey: "Fransa'ya bir edebiyat tesis ettiren bu klasik eserler, eski Yunan ve Latin klasiklerinin tercüme ve nakillerinden veya onların ilham menbaı olarak alınmalarından doğmuştur" diyor, doğrudur. Bu o kadar doğrudur ki, bilmem bu sözler nâ-kâfi değil, bu babda daha mufassal malumat vermek sırası değil midir?.. Hatta Racine bile yüksek bir adaptasyon yapmış değil midir?.. Belki bu eser, bir nevi ulvi bir tercümedir. Fakat tercümenin yahut adaptasyonun, nasıl ibdâî bir eser vücuda getirilebileceğini ispat eden bir nümunedir. İşte istenilirse bir tercüme, bir adaptasyon eseri, böyle mühim bir eser-i sanat olmalıdır denilebilir. Fakat şüphe yok ki tercüme usulü bundan ibaret değildir. Âkil Koyuncu Bey, "harfî bir tercüme"ye taraftar olarak bunu yapmak istemiştir. "Bu tercümenin edebiyatımızda bir mevki iddiası yoktur" diyor. Tercüme ayrıca bir eser-i sanat olmak istemedikten sonra, sanırım ki yalnız aslını okutmaya bir saik, bir "vulgarisation" olmakla da iktifa edebilir. Hatta belki başlıca vazifesi de bu olabilir. Lakin o halde, klasiklerin bu tercümelerinin tabı için, daima bir takım kuyûda riayet olunmalıdır.

Bu eserlerin sırf tercüme değil, asıllarının bile birçok notlar, haşiyelerle basılmakta olduğu malumdur. O âlemi bize açmak için bunlar cidden elzemdir. İlk önce müellifin hayatı ve eseri hakkında kati derecede malumat bulunmalıdır. Nasıl ki bu kitapta da, Racine'in şiirine ve tiyatrosuna ait daha uzun ve bize göre yazılmış bir tetkik isterdi ve bu babda kısa bir

tercüme ile iktifa olunmamalıydı. Burada klasiklerin tiyatroyu anlayışı hakkında, canlı bir ders fırsatı kaçırılmış olması yazık değil midir? Hiç olmamış *Iphigénie*'nin mehazları ve adaptasyon olan cihetlerini izah eden bir tetkik lazım değil midir? Âkil Koyuncu Bey diyor ki: "Bu tercümenin, yalnız klasik bir trajedinin ne olduğunu Fransızca okumamış olanlara, hususiyle edebiyat müntesiblerine gösterebilmesi itibarıyla küçük bir faydası olacaktır." O halde bütün o muhiti, o ilmi bize açmak ve hülasa eseri daha iyi anlatmak için, bazı klasik Fransız tabılarında mevcût olan notlar, haşiyeler, tercümesin de daha ziyade zaruri olarak mevcut bulunmalı değil midir? Bütün bunlar, bu tercüme ile içine dahil olduğumuz o bize yabancı muhiti, âlemi öğretmek için birer fırsattı. Bunlara kaçırılmış fırsatlar diyebileceğiz.

Fakat daha vahim ve şâyân-ı dikkat olan bir ziyan, mütercimin, kitabın bu tabında, bizzat Racine'in mukaddimesiyle onun tek tük notlarını da tayyetmiş olmasıdır. Halbuki hiç olmazsa bunları ibkâ ve îzah eden notlar lazımdı. Filhakika bilirim ki bu mukaddime, esere bir kıymet ilave etmiyor. Lakin o âlemi görmek için küçük bir pencere dahi teşkil etmez mi?.. Hatta ben daha ileriye giderek diyeceğim ki, bunlarla iktifa değil, fakat mesela Madam Espinasse Mongenet'nin, Dante'nin *Cehennem / L'Enfer* tercümesi için yapmış olduğu gibi, tercümesi mukabiline metni de tab etmek belki daha iyi bir usul olacaktır. Tercüme, esere hulûl etmek için bir vasıta, bir çare olacak, muhtaç olanlara bu yoldan kati bir yardım teşkil edebilecektir. Mütercim eserin "harfî tercümesi" için ibzâl etmiş olduğu zahmet ve gayret kadar, klasiklerin nasıl tab olunmakta olduğunu tetkik ederek bu usule, bu mukaddimeye, bu notlara, bu haşiyelere, bütün bu noksan kalan malumatı vermeye itina etmiş olsaydı, maksadı itibarıyla bu tercüme ve tabın kıymeti, sanırım ki artmış olurdu.

(*Yarın*, 27 Teşrini evvel 1337/1921, nr. 3, s. 7)

Kitaplar ve Muharrirler:
Âkil Koyuncu Bey'in Iphigénie *Tercümesi*

İsmini şâyân-ı dikkat yazılarıyla tanıtmış bir genç olan Âkil Koyuncu, ilk kitabı olmak üzere, bize Racine'nin (1639-1699) *Iphigénie* tercümesini veriyor. Âkil Koyuncu Bey mukavemet-sûz meziyetlere malik: Genç, milliyetçi, hece veznine taraftar, Racine'e meclûp!.. Binaenaleyh kitabını büyük bir lezzetle okuyacağımı me'mûl ediyorum. Bu zevk-i mev'ûdu ihlal etmiş olan şeyler için de, muhterem mütercimle âdeta bir takım kavgalara girişeceğim..

Evvelâ anlamadığım bir şey; Racine'den tercüme edilmek üzere niçin *Iphigénie*'nin intihap olunduğudur? Racine'nin trajedileri içinde *Andromaque*, *Britannicus*, *Bérénice*, *Phèdre*, *Bejazet* elbette *Iphigénie*'sinden daha meşhur, daha mergûb (gerçi *Esther* ve *Athalie*'de böyle ise de bunları, dinî olmakla bize bir kat daha yabancılığı itibarıyla bırakalım) ve tercüme için *Iphigénie*'sine nisbetle belki daha muvafık, hele "Bayezıt" olan *Bejazet* ihtimal ki daha şâyân-ı tercihti. Garba ilham etmiş olduğumuz büyük eserleri bilmeli değil miyiz? Ben olsam belki *Bayezıt*'ı tercümeye özenirdim. Lakin şüphe yok ki, her eser-i edebî bir ilhama tâbi ve bunun mahsulüdür. Ve ihtimal ki muharrir, yazmaya ihtiyaç duyduğu eseri intihap edemediği gibi, tercüme edeceği eseri de soğuk kanlılıkla tercihten acizdir. Evet, bu olabilir. Bize bir kitap uzatan elden, verdiği bu eseri tetkik edeceğimiz için, bir başkasını talep etmeye hakkımız yoktur.

Lakin yine anlayamadığım, fakat bu eseri tatmaya bir müşkil teşkil ettiği cihetle, buna itiraz etmek de hakkım olduğunu

farzettiğim bir şey de, niçin (6x6)lık mısraların intihap olunduğudur. Hece vezninde bundan ahenksiz, tatsız bir mısra bilmiyorum. Çünkü (6+5)e alışkın olan kulağımıza, bu bir fazla hece, her zaman ayrı bir ağırlık gibi geliyor ve ahengi bozuyor. Mesela "Bir zamandır bana dargındır onlar" mısraının zımnî şikâyeti, şekl-i hâzırında:

"Bir zamandır bana dargındırlar onlar" da mevcut mudur?.. "Düşünün, babamdır her şeye rağmen" güzel olurdu fakat:

"Düşünün, babandır her şeyine rağmen!", itikadımca onun dûnundadır. Ahengi olmayan bu (6x6)nın asaleti de yok. Bu vezinde hiçbir eser bilmiyorum. Ziya Gökalp Bey de, bizim şiirin an'anesinde, (6+6)nın mevcut olmadığını yazmıştı, lakin Âkil Koyuncu Bey bu fikre iştirak etmiyor. Vaktiyle böyle bir eser görmüş olduğunu hatırladığını söylüyor. Lakin öyle olsa bile!.. Diyeceğim, bu veznin bir ahengi var mı? Mesele bundadır. Zevkçe hayır!.. Ve herhalde şimdi mergûb ve müstamel değil. Mütercimin bunu intihabı için ne sebep olabilir? Fransızca klasik "aleksandren", tam (6+6) olarak on iki hecelidir diye, bunu aynen tekrar etmek hevesi mi?.. Bu arzu mânâsız ve (6+5)ten bir fazla hece daha kazanmak hesabı ise, çocukça bir fikir olur. Zira yeni bir hece kazandık, bu tercümede fazla mısra ilavesine mümkün mertebe az lüzum olacak, lakin bu da asıldaki ahengi katiyen feda etmek bahasına olduktan sonra sanki neye yarar?.. Eğer maksat mutlak hece kazanmak ise, şüphe yok ki (7+7) daha müreccahtı. İtikadımca "aleksandren" mukabili, bizce (7+7)dir. Gerçi bu veznin ahenginden pek emin değilsem de, her zaman bu tesiri almaktayım.

Bir eser-i edebî herhalde bizi ahengiyle meclûp etmelidir. Bu yeni eser, gayet eski bir zamanın zevkinde, eski zamanın unutulmuş bir eserini, ahenge pek düşkün olmayan ham bir zamanın saffetini hatırlatıyor. Âkil Koyuncu Bey belki buna râzı olmayacak. Zira satır satır sevdiği kitapla, mısra mısra yazdığı kitabın mukayesesini yapmış, ve tersinden örülen halılar gibi, öteki yüzde ne yaptığını göremeyerek, modelinde bulduğunu, buna tamamıyla naklettiğini farz etmiştir. Lakin biz uzaktan ve karşıdan bakıyoruz. Bu tercüme isterse harfiyyen doğru bir tercüme olsun; nasıl bize o eserin ruhunu verebilir, ve derin

bir tarzda doğru olabilir ki, bu kadar Rasinyen/Racine'ci bir eser olamaz. Racine'in ahenk ve musikisinden bize bir katre, belki bir mısra dinletemiyor, duyuramıyor...

Bir kere bu tercümenin lisanı, alelekser Racine'in tenezzül etmeyeceği, şiirin kabul etmeyeceği bir lisandır. Tercüme uğruna neler feda edilmemiş, lisanın asalet ve selameti, kafiyelerin ahengi, her nazmın aradığı bir tesir ve musiki!.. Eğer tercüme edilen Racine olmayıp mesela Molière olsaydı, lisanın avampesendane olan bazı cihetleri mazur görülebilecek, bazı lâubâlilikleri affedilecekti. Lakin mesela:

"Fakat verdiğim söz kolumun düğümü" ve;
"Bu affedilir mi, bu hakaret, karı?!.." ve;
"Fakat ben bir ay var ki burda değildim
Ayağım tozunu ancak dündü sildim" ve;
"Bilmeden orduya maskara mı oldum?" ve hele;
"Kızım ağlamaya arından koşuyordu."

Hiçbir zaman bir Racine mısraı, Racine'e layık bir mısra olamaz. Binaenaleyh bunlar Racine'in iyi bir tercümesi sayılamaz. Ne bir Racine, ne hatta sade bir şair böyle yazar.

Bu sun'i ve zoraki lisan, bu ahenksizlik, bir his ve tesir hasıl edemiyor!.. Başka türlü telaffuzlarına alışkın olduğumuz "prensler", "Grekler" gibi kelimelerin "pirensler", "Gırekler" tarzında, iki hecelik birer kelime addedilerek kesret-i istimalleri ayrıca zevk bozuyor. Mütercim birçok yerde şairin şarabına hayli su katıyor. Çok kere aslının kuvvet ve nüktesini tamamen veremiyor. Hatta maatteessüf eserin aslını bilmeyene, bu tercümenin bazı kısımları müphem kalacak zannediyorum. Bu kısımları ancak aslının vuzuhuyla görüyoruz. Mânâyı anlamak için aslını hatırlamak lazım geliyor...

Demek göreceğim o geçtiği yolu,
Henüz yerde yatan çiçeklerle dolu

güzeldir. Fakat bunu anlamak için, vaktiyle ayaklarına çiçekler serpilmiş olduğunu bilmemiz lazım değil midir? İtikadımca bu

tercümenin vuzuhu itibarıyla nâ-kâfi kısımlarına, bir misal olarak 120'nci sahife gösterilebilir. Aslını bilmesem bunu anlayamayacağımı tahmin ediyorum. Bir-iki noktasında mütercim şüphesiz unutkanlık etmiş. Yahut bu harfî tercümeye, mânâyı arada sırada büsbütün kurban etmeyi bile kabul etmiş. Bazen de lisan anlaşılmayarak, maksat büsbütün müphem kalıyor. Hülasa burada bir eser-i sanat vücuda getirmekten ziyade bir tercüme, bir müşkile halli, Fransızca bir takım "aleksandren"lerin bizim (6+6)lık mısralarımıza nakli için uğraşılmışa benziyor.

Hakikatte mevcut ve iktihamı zaruri olan bu müşkilatı kim bilmez, kim takdir etmez? Herhalde ben değil... İşte böyle mısralardan kurtulmak için, diyorum ki (7+7)nin âğûşu, belki bir cenâh-ı intizâm olacaktı. Bazı kısımlarının muvaffakıyetine rağmen, Racine'i hissedişimiz itibarıyla büyük bir merhale olmasa da, bilirim ki mucip olduğu zahmet, gayret ve sebat itibarıyla bu kitap büyük bir eserdir.

Lûtfettiniz sizden ve ordudan uzak
Daima tâlisiz ve meçhul kalarak

gibi, (6+6)nın tahmin olunamayacak ahenkli mısralarını da burada buluyoruz. Bu parçalar tabiî, en ziyade Abdülhak Hâmid Bey'in hece vezni değil, fakat heceli ve mukaffa olan bazı eserlerini hatırlatıyor. Onlardaki kıymet-i şiiriye bunlarda her zaman mevcut değil. Fakat bazı bazı lisan bir belâgata, nazım bir şiire yükselince, Abdülhak Hâmid'in o eserlerdeki tuhaf ve güzel mısralarını hatırlıyor gibi oluyoruz ve hatta pek ender olarak bu tercüme, aslından daha kuvvetli ve güzel gözüküyor.

"Korkuya benzeyen merhamet câiz mi?"

aslında yok, aslında ki buna nisbetle pek zayıf bir sözdür.

Ve bu kitabı, bu tür parçaları için methedeceğiz. Sonlarına doğru, şairin hikâye ettiği vaka bizi sararak mevzu canlanınca, sonlarına doğru bu kitap samimi bir tesir hissi vermiyor değil. Bu eserin bir "meşk" olarak telakkisi lazım gelir. Mütercime belki, bu şairin diğer eserlerini de tercüme etmek hevesi vermiştir, bu bir ta'lim ve taallümdür. Bilhassa mütercimi hazırlaması itibarıyla işe yarayacaktır. Âkil Koyuncu Bey'in yeni ter-

cümesinin buna pek fâik olması muntazardır. Zira sarfedilmiş olan her emek, herhalde bir sermayedir. Kendisi şimdi herhalde bir sühulet ve meleke iktisap etmiş olacaktır. Lakin mütercim bu tercümesini bitirdikten sonra, sırf edebî kısmı için, şair arkadaşlarının reylerini ve fikirlerini almalıdır zannındayım. Gayet mütevazı olan Âkil Koyuncu Bey, "zahmetinin mükâfatını, bunu merhum Ömer Seyfettin'e dinletmiş olmakla bulduğunu" yazıyor. Ne küçük mükâfat!.. Merhum Ömer Seyfettin Bey, iktidarına rağmen, edebiyatı kolay bir latife ve şaka işi gibi telakki ile, bu fikri tamim etti. Halbuki Âkil Koyuncu Bey daha müşkil pesent şair arkadaşlarının reyine ehemmiyet verecek olursa, müstakbel eserleri için edebiyatı sevenlerin minnettarlığını kazanabilir.

(*İleri*, 27 Teşrini evvel 1337/1921)

Matbuat Âlemi:
*Hilâlin Günü**

Biz hayatı ve istiklâli uğruna kanını akıtmayı bilen, fakat zekâsını ve parasını sarfetmeyi bilmeyen bir milletiz. Beşeri ve zaruri nakiselerine rağmen, Anadolu mukavemeti bir şaheserdir. Fakat ondan evvel de, İstanbul müdafanamemizi ihzâr etmiş olmalı, neşir ve tamim etmeliydi. Açıkça söyleyelim: Hukukumuzu söylemesini ve anlatmasını bilmiyoruz!.. Binaenaleyh vazifemizin en mühimini, birincisini yapmış olmakla bihakkın iftihar edebiliriz. Fakat nisbeten daha kolay olan ikinci vazifemizi ise, ifa edememiş olduğumuzu düşünmeliyiz. Takdir edemeyişimize, ilanihaye dilhun olunacak bir nokta var: Muharebenin imtidad ettiği dört sene zarfında, İtilâf memleketlerinde birçok esbabın yardımı ile, düşmanlarımızın matbuat vasıtasıyla aleyhimizde neşretmedikleri şey kalmamıştı. Bu deşhetli propagandanın tesiriyle, daha müdafamızı söylemeden evvel idama mahkûm olmuş bir müttehimdik. İşte bunu bilerek derhal hakikati ilâma, ilana sa'y etmemiz lazımdı. Gelenlerin psikolojisini ve aleyhimizde râyiç olan fikirleri hesap edemedik. Ve içimizden faal ve tecrübe-dîde bir âlim, bir büyük mütefekkir çıkıp da, maatteessüf bizi layık olduğumuz veçhile izah edemedi.

Lakin bilhassa Mütareke'nin, en elim ve feci bir anından beri Anadolu'nun, hamdolsun ibrâz ettiği cevvâliyet ve fedakârlık sayesinde, hakikat kendi kendine, hemen hemen bizim

* G. E. Hubbard, *The Day of the Crescent: Glimpses of old Turkey*, Cambridge University Press, 1921.

gıyâbımızda olarak beliriyor. Avrupa'da lehimizde olarak yazılan ciddi ve kıymetli kitaplar, bizi bizden iyi müdafa edenler çoğalıyor. Türk'ün hakkını müdafada belki hiçbir Türk kalemi, Pierre Loti'ninki kadar cesur olamamıştır. Loti ve maatteessüf bizce Loti'den çok daha az tanılan Claude Farrère, Gaston Gaillard ve Madam Berthe, George Gaulis gibi muharrirlerin kitaplarından maada, Fransız ahlâk ve tabiatına tâbi olarak doğruyu, hakikati aramak fikriyle, bize âit meseleleri tetkik edenlerce hayat kabiliyetini, "hayatiyetini" ispat etmiş olan Türk milletini, Türk cemiyetini; kısmen Türklere yabancı olanlardan teşekkül eden Osmanlı idâresinden ayrı olarak tetkik etmek nazariyesi de revaç buluyor. İşte şimdi de bu noktai nazardan yazılmış, İngilizce bir kitabın neşrolunması şâyân-ı dikkattir.

Nasıl oluyor da bizde bir gazete, bir mecmua, yahut bir muharrir, bunları tetkik etmeyi kendine bir ihtisas edinerek, efkâr-ı umumiyemize bildirmiyor? Bu noksan pek büyük bir ziyan değil midir? Böyle mühim eserlerin tercüme ve ta'mimini ve bunlardan isitfade etmemizi, yalnız hususi teşebbüslere bırakmak değil, buna mesela Hariciye Nezareti, Maarif Nezareti de yardım etse ve hatta bunun için millî bir cemiyet teşekkül etse bu hiç abes olmaz, pek makul ve musib olurdu.

Bu kere kaarilerimize ancak ehemmiyetini, ismini haber vermek kabilinden olarak bahsettiğimiz kitap, vaktiyle uzun müddet Musul'da ikamet etmiş ve Basra körfezinden Ararat dağına şâyân-ı dikkat bir seyahatname neşretmiş olan Mister G.E. Hubbard'ın şimdiki yeni, yani yalnız Türklerin Türkiyesi'nin ne olduğunu anlatmak için, tarihinin devr-i itilası olan zamanını –onaltıncı ve onyedinci asr-ı milâdileri– tetkik için, *Hilâlin Günü* unvanıyla yazdığı bir eserdir. Muharriri bu kitap için, o zamana ait muhtelif seyyahların eserlerini tetkik etmiş. Bunlar milliyet, mizaç ve meslek itibarıyla birbirinden pek farklı olan bir takım seyyahlar: Mesela bir Flaman diplomat, bir Fransız sanatkârı, Lehli bir asker, Venedikli bir tercüman, bir İngiliz âlimi vs. İşte müellif ta o zaman neşrolunan ve o zamandan beri birçok hazâin-i evrâkın neşredilmesiyle öğrenilmiş olan malumatı toplayarak, İngiltere Hariciye Nezareti kütüphanesinin en metrûk ve mensî kitapları arasında ve Hazîne-i evrâ-

kında tetkikatta bulunarak, hükümetimizin devr-i itilasında biz Türklerin tarih-i içtimaimizi tetkik, daha doğrusu o zamanki cemiyet ve medeniyetimizi ihyâ ve tasvir ediyor. Sırasıyla sarayın mahrem hayatını, ordunun, yeniçerilerin teşkilatını, İstanbul'a gönderilen sefirlerin hayatını, seferberlikteki orduların halini, Bahriye-i Şâhâne'yi, Venedik'le mücadelenin gizli kalan kısımlarını, küreğe konulan Hıristiyan mahpusların hallerini tetkik ediyor. Ve her babda o zamanki Avrupalılarla Türklerin aynı vakalar karşısında, nasıl ayrı ayrı kafalarla, başka başka düşündüklerini gösteren bir takım fıkralar var. Bu eserin büyük bir meziyeti şüphe yok ki, yeni ve canlı birçok malumatı ihtiva etmekle tarihî ve ilmî oluşu, diğer bir kıymeti de bu malumatın bize efsânevî ve tatlı gelişidir. Burada bir Türk *Bostan ve Gülistân*'ındayız ve Türkün *Binbir Gece Masallar*'ını yaşıyor. Sevdiğimiz eski zaman âlemi, havası, kokusu nadir bulunur bir vuzuh ve revnakla duyuluyor. Bu eser bize, başka bir yerde belki müşkilat ile bulabileceğimiz enâfis-i maziyi irâe ediyor.

Muharrir hükümetimizin kusurlarını, kendisine Bizans'tan kalan mirasa atfederek, eğer biz Türkler kendi kendimize bırakılsak, silahlarımızla kazandığımız vâsi arazinin idâresini, daha sağlam ve pek namuskâr esaslara ibtina ettireceğimizi ve daha bir tedvir edeceğimizi düşünmekten uzak bulunmuyor.

Bu tetkikten en bariz bir surette tebellür eden bir hakikat de, o zamanki intizam ve tefevvuk-ı askeriyemizdir. Biz o asırlar, askerliğin en muhteşem tecellisini irâe ettik. O zamanki askeri teşkilatımız Avrupa'nınkine fâik, bizim ordumuz o zaman için bir nümune-i kemal, bir model idi. Bütün seyyahlar bu hususta ittifak ediyor.

Burada bu âlim müellif, bizden başka Türkleri Başkırt, Kırgız, Volga Tatarları vs. tetkik etmiş ve onlara büyük bir muhabbet ve hürmet perverde ettiklerini yazmış, göstermiş olan sair birçok âlimlerle müttefik bulunuyor. Büyük dinlerin beşiği olan eski Asya, kendisini korumak ve kurtarmak için selametini kendi kalp ve iz'ânında bulabilir. Biz buna kaniyiz. *Hilâlin Günü* geçmemiş ve bugünkü gözlerimiz, ecdadın bu muhteşem manzaralarına bakmaya gayrı layık değildir. Mademki Anadolu'da ruhumuzun bir hamlesi ve kuvveti bizi yeniden kurtarmıştır!..

(*Yarın*, 3 Teşrini sani 1337/1921, nr. 4, s. 5)

Kitaplar ve Muharrirler:
Edebiyatta Tenkit

Tenkit, kendisi kesmek bilmeyen, fakat bilediği demiri kesmeye salih kılan bileği taşı gibidir. İtikadımca Horatius'un bu teşbih-i atiki, kıymetini hâlâ muhafaza ediyor. Tenkit, kaarilerin gözünü bilemeye ve onları daha bir müşkil pesent kılarak, biraz temayüz eden bir zevkin büsbütün dûnunda kalan eserlerden yüz çevirtmeye yarayabilir. Binaenaleyh, samimi ve hayatî bir tenkidin, her zaman bir faydası olabileceğine kaniyim. Tenkidin hiçbir mânâsı, rolü ve faydası olmadığını iddia etmek, tıpkı ona âmirane ve ferman-fermâ bir mevki atfetmek ayarında bir hatadır. Tenkitten mahrum ve eserlerini hep malum, eski şaheserlerin kalıpları içine döken klasik edebiyatımızın velûdiyeti, bu asrın iptidalarında en son dâhisi Avni Bey'le sönmüştü. Asıl Edebiyat-ı Cedide, büyük ibdâi eserler de Abdülhak Hâmid Bey'le devam ediyor. Fakat Edebiyat-ı Cedide'nin, münekkit ismine layık hiçbir müellif yetiştirmemiş olduğu şâyân-ı kayıt değil midir?

Tenkit bizde yeni doğmuştur. Mazi ve hali en yeni ve hususi bir tarzda göstermiş bir müfessir olarak, Ziya Gökalp Bey'i zikredebiliriz sanırım. Mehmet Fuat Bey vukuf ve tefekkürünü, bilhassa mazi için istimal eden bir edebiyat müverrihidir. Edebiyatımızla meşgul olanlar, Yahya Kemal'in şifahî tenkitlerine de bir mevki vermeyi unutmayacaklardır.

Yaşadığımız zamanın icabı olarak, gittikçe tarihe istinat eden bir tenkidin, mazinin eserleri ve şahsiyetleri üzerine git-

tikçe nafiz gözlerle bakarak, bize bu babta derin ve münevver tetkikler verebileceğine kaniyim. Neslimiz ve zamanımız, şiir ve hayal vadilerinde daha az payidar olacak eserler bırakmaya mahkûm olsa bile, geçmiş asırların eserlerini daha iyi anlamış olmak şerefi kendisine mukadderdir. Binaenaleyh tenkidin gittikçe revaç bulacağına, faydalı olacağına itimadım var.

Sanatkârların; gerek edebiyat, gerek sanay-i nefise sanatkârlarının en çoğu, sanatlarının estetiği, felsefesi hakkında derin düşünmeyi bilmezler ve sanatlarının meslek kısmında birçok fikirleri, müşâhedeleri, tecrübeleri, tavsiyeleri olmakla, hülasa "teknik" kısmı üzerine birçok fikirleri olmakla beraber, felsefesi hakkında yaya kaldıkları vâkidir. Binaenaleyh bu sanatkârlar, münekkitlerden birçok istifade edebilirler. Onlarda bulacakları noktai nazar, bazen kendi noktai nazarlarının fevkinde, daha şumullü ve canlıdır.

Münekkidin birçok sıfatlara malikiyetinden başka, bir vazifesi de denilebilir ki, edebiyat sanatı hakkındaki malumatını mümkün olduğu kadar tevsi etmesidir. Mesela umumi bir edebiyat tarihini ve estetik tarihini, hiç olmamış ezmine-i kadimenin, kurûn-ı vustanın, Rönesansın ve zaman-ı hâzırın fikirlerini, bizde eski zamanla yeni edebiyatın noktai nazarları hakkında bir fikri olmalı, böyle iptidai malumatı olsun haiz bulunmalıdır. Yalnız zevkinin emrine râm olmak ve yalnız tercih ettiği mekteb-i edebinin avukatı olmak, bir münekkit olabilmek için kifayet edemeyecektir. Cesaretimizi böylece, hakikat-i mücavere ile tahdit etmek kâr-ı akıldır.

Fakat çok kere bunlar birbirine karıştırılır ve biri ötekinin yerine geçerse de, ilmî olmak başka bir meziyet, "doğmatik" olmak ayrı bir kusurdur. Tenkidin bütün kıymeti bir sıfat oluşundadır. Güya ilmî addedilecek usullerle, esasından bozulmamasına dikkat etmelidir. Eğer edebiyatın kavâidi, usulleri varsa, bunlar pek nisbî ve pek müphem; hele dehanın hiçbir usulü, hiçbir kaidesi ve bir şekl-i muayyeni yoktur. "Skolastik" mânâsıyla bir dâhi olan bütün şahsiyetlerin hepsi de kendi başlarına bir âlem, bir usul, bir kaidedir. Binaenaleyh her eser daha hususi bir âlem gibi, ayrı usullerle tetkik edilmelidir. Tenkit "portraire" fotoğrafi değil sanattır; fen değil, sanata ve bilhassa dehaya

kaideler koymaya kalkışınca, tenkidi bir fen yapmaya kalkışmış oluruz. Binaenaleyh asıl maksat ve gayesinden de uzaklaştırmış oluruz. Zira maksat bir sanatın diğerinden, bir dâhinin diğerinden farkını, bu tenevvüü göstermektir. Şâyân-ı kayd ve temâşâ olan, hayat ve sanatın "farkları", hususiyetleridir. Birbirlerine benzeyişleri değil!.. Halbuki hakikatin tehalüf ve tenevvüü umumi, kolay ve sade cümleler içinde hapsedilemez.

Fenni olmaktan ziyade "doğmatik", munsıf olmaktan ziyade cesur olan münekkitler, yığmış oldukları ehrâm-ı elfâz altında ezilmeyerek insan zihnini koruyabilirse de, âfâkî bir kıymet atfedebileceği bir usule/teoriye erişemiyor. Fakat ta'mîk edilen bütün mazi ve elde edilen tekmil malumat, insana estetik meselelerinde evet yahut hayır, beyaz yahut siyah diyebilmek için, ne kadar ihtiyatlı davranmak lazım geleceğini ispat ediyor. Zira estetik hissi bir meseledir.

Gerçi bu meselenin lisan ile rabıtası da zannedildiğinden fazladır. "Güzellik" nazariyesiyle "lisan" nazariyesi beyninde, söylediğimizden fazla bir münasebet var. Mademki lisan ve sanat, aynı bir faaliyet-i tabiyenin iki vasıta, iki çaredir.

Lakin bütün bu şiir ve sanat meseleleri, bir zevk işi, binaenaleyh gayet nisbî bir şeydir.

Bir şiiri anlayışta, tamamen ittifak eden kaç kişi bulunabilir? Dikkat ediniz ki, hars çoğalıp zevk inceldikçe, teferruatın kesb ü kıymet etmesi, binaenaleyh tenkidin kendi sayesinde yetişen müşkilatın çoğalması tabiîdir. Güzellik hakkında herkesin hususi ve kat'î kavânin-i mahsûsası olduğuna dair feylesof Pascal'ın sözü, kıymet ve ehemmiyetini ilanihaye muhafaza edecektir.

Hatta aynı adamın, aynı münekkidin bile, samimi kalmak şartıyle, fikrinde tehalüf etmesi bile zaruri ve tabiîdir. Binaenaleyh samimi olan münekkit, "Bu kitap bugün benim hoşuma gidiyor", yahut "Bu kitap bugün bana hoş gelmiyor" diyebilmelidir. Lakin biz kendi kendimizle o kadar meşbûyuz ki, mesela bu satırların muharriri yazarken, çok kere kaleminin ucuna "şüphe yok ki", "bittabi" gibi kelimeler gelir. Eğer bu yazdıklarım size şüphesiz gözükmez ve tabiî gelmezse, buna ben ne yapabilirim?.. Elbette muhakeme etmeye, şöyle böyledir demeye

mecburum. Tebaiyet ettiğim kanunu, kendimde bulacağım. Her fikir düşünülmüş, kabul edilmiş bir histir; bir adamın evvelki bütün his ve fikirlerinin, istihzaratının bir neticesidir, bunlardan doğar, ve müşterek fikir, umumi bir fikir de, muhtelif insanların birleştiği, ittifak ettiği bir noktadır. Makbul bir söz muhtelif fikirleri ihtiva edebilecek bir surette ifade edilmiş bir fikirdir.

Binaenaleyh aralarında bir nokta-i iştirak ve müşâbehet varsa, münekkit kendininkine benzeyen fikirleri çelmiş ve arkasından sürüklemiş olabilir. Fakat itiraf etmelidir ki tenkidin esası şahsi, nisbî bir şey, bir eser karşısındaki şahsi bir tahassüstür. Münekkit ancak kendi hissesini söyleyebilir.

Yalnız münekkit ne yapsa şahsi kalacağını bilip itiraf etmekle beraber; bir vazifesi de, yalnız kendi tercihlerini dinlemek, yalnız şahsi zevkinin avukatı ve propagandacısı olmakla iktifa etmeyerek; kendi estetiğine muhalif ve zıt olsa ve kendisini dolduran ideale gayrı muvafık gelse bile, bir eserdeki şâyân-ı kayıt meziyetleri göstermeye, nazarı dikkati celbe layık mümtaz cihetleri teşhise gayret etmelidir.

Nihayet tenkit yani çok okumak, dinlemek, görmek, düşünmek ve söylemek; bir fikri teşkile, onu inceltmeye yarar. Tenkidin böylece en büyük faydası da, belki münekkit içindir ve onun hissesine düşer.

Şimdi bir de, münekkitlerden memnun olmayanlar kalıyor. Bunları da düşünelim:

Tenkitten, bittabi nisbî olan tenkitlerden kızmakta hiçbir sebep yoktur. İnsan pek âlâ namuslu ve haysiyetli bir adam olabilir. Fakat mukaffa söz söylemekte, vezin ve kafiyede iyice muvaffak olmamış, yahut anlatmaya kalkıştığı hikâyeyi iyice anlatamamış bulunabilir. Bunda mahall-i haysiyet bir şey yoktur. Bunu takdir edemiyor gibi davranmak, ilan-ı gabâvet olmaz mı?

Ya münekkitlerin küçük ve miskin bir takım sebeplerle hareket etmedikleri, nereden malum olsun? Hakîm Montesqieu'nün dediği gibi, "insan kendi meziyetine itimat edebilirse, her şeyin tesellisini bulur". Bizim büyük Abdülhak Hâmid'imiz de bu fikri, başka bir noktai nazardan ifade etmiştir:

İnsan edince kendi kemâliyle imtizaç
Tenzîl-i kadr-i âhire hissetmez ihtiyaç

Fakat bu ihtiyacı başkaları duyacak olursa bile, biz kendi şahsiyetimizle imtizaç ederek, kendi hakkımızdaki emniyetimizi komşudan beklemeyelim. Ve komşunun, esbabı her zaman meçhul kalan sözlerinde, ancak kendimize yarayabilecek, istifademizi artıracak olanlarını tefrik ve kabul edelim.

(*İleri*, 3 Teşrini sani 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Edebiyata Dair Mülahazalar

* Bir günde çıkan gazeteleri okusanız, efkâr-ı umumiyeyi aldatmak için, bir cemiyet-i hafiyenin mevcut olduğuna inanacağınız gelmez mi?

* Bir muharrir şahsiyeti hiçbir zaman tamamıyla değişmez.

* Büyük bir ressam, resim derslerinden maksadın, talebeye tabiî görmeyi öğretmekten ibaret olduğunu söylemiş. Hakikat, herkesin gözleri vardır, lakin görmesini bilen kaç kişi var?

* Bazı tabloları görmek için hususi bir ziya lazım geldiği gibi, bazı âsâr-ı edebiyeyi de, ancak muharrirlerinin arzu etmiş olduğu bir halet-i fikriye ile okumak iktiza eder.

* Lisanları değişerek, Babil kulesinde birbirlerinin dediklerini anlayamamış olanların ahfadı olduğumuz ne kadar belli!.. Aynı lisanı konuşsak bile, birbirimizi anlayamıyoruz.

* Hakikatin vahdeti, zaruri tenevvülerin içtimaı ile hasıl olur.

* Bir usule taraftar olan adam, onu kendisi işgal etmese bile tatbik etmeye çalışmalıdır. İşe yaramayıp kendisini yormaya başladığı zaman, onu terk etmek artık hak değildir.

* Bilmeliyiz ki terakki dediğimiz şey, hemen her sahada ihtisas, tenevvü ve çoğalan müşkilat ile ifade edilebilir.

* Birçokları için en iyi hanende en çok bağıran, en iyi muharrir de en çok gürültü yapandır.

* Her meslekte kıdem, bir takım hukuklar temin eder. Fakat sanatta etmemesi iktiza etmez mi?

* Tabiatla hakikat çok defa, her türlü zarafetten mahrum, bilhassa adi ve bayağı kalır. Bu itibarla sanatın kolay kolay mayası olamaz.

* Korkunç hakikati örtmek bir borç, bir vazife ve süslemek bir lûtuf ve bir merhamettir.

* Romancıları muhill-i ahlâk bulmak hayret-âver bir mübalâğa değil midir? Zavallılar, etraflarındaki hayatı ve insanları olduğu gibi yazmaya hiç cesaret edebilirler mi?

* Hiçbir zaman bir fikri, saçmalığı ve garabeti ile kendi kendini tekzip eder diye, ortaya atmaya cüret etmemelidir. Herhangi bir saçmalığa taraftar olanlar daima bulunur.

* Cemiyet hayatımız çok kere ne olduğumuzu göstermez. Fakat ne görünmek istediğimizi anlatır.

* Çok kere hak-gû olmak, bir insafsızlık ve yine bir haksızlıktır.

* Bir sualin iyice irad olunuşu, bir meselenin yarı yarıya hallidir derler, bu doğru mudur? Birçok mesele vardır ki, pek çok zamandan beri vazıhen irad olunmuş, fakat bunlara hiçbir suret-i hal bulunamamıştır.

* Bütün edebiyat bir mizaç meselesidir. Hislerimiz ve fikirlerimiz tabiatımızın mahsulleridir. Halbuki bir bünyeye, bir mizaca haksız olduğu nasıl ispat edilebilir? Mahrem bir teşekkülün taht-ı tesirinde kalarak değişen ruhumuza, tabiatın aynı manzaraları bile kâh neşeli, kâh mahzûn gelir.

* Zekâ, lazım olan bütün sözleri, iktiza ettiği tarzda ve icap ettiği zamanda söyleyebilmektir.

* Ne kadar edip ve muharrir vardır ki, hayatlarının müphem saatlerinde bir şaheser yazmayı düşünür ve bunu hiçbir zaman yazamazlar.

* Bir şair her şeyden evvel, hayat karşısında mütehayyir, hayran kalan bir adamdır.

* Şair, hususi bir kudret-i beyâna malik olan, müfrit bir kuvve-i tahassüsiye demektir.

* Şairlerin fahriyelerini mübalâğalı görmemeli. Belki en samimi oldukları eserleri bunlardır.

* Methedilirken kulaklarımızı kapıyor gibi davranırız. İsteriz ki lehimizdeki sözler, bize zorla söylenmiş olsun!..

* Şairler, edipler gibi söyleyemeyeceğimizi bilmekte bizi susturan malumat ve kanaatimiz, onlarla farkımız, hislerimizin tabaka-i iftirakıdır.

* Her büyük eserin bir avlusu olur. Esere hulûl edemeyenler bu avluda gezinir ve onu yine beğenirler.

* Muharrirlerin halktan duydukları alkışa cevap vermeleri iktiza etse, birçoklarının şöyle demeleri münasip olurdu: Allah akıllar versin!..

* Bazı muharrirler birer moda gibidirler: Gelip geçerler!.. Kendilerini dinletmiş olan vesileler zâil oldu mu, uzaktan gülünç gözükürler.

* Bizde birçok muharrir, daha hâlâ, tenkit sanatından haberdar değil. Halbuki bu elif-ba'yı nâ-tamam bilmek gibi bir şey!..

* Tercüme çok kere birer ihanet; eserleri yazan ve okuyanlar aleyhine birer hıyanettir.

* En meşhur eserlerin kazandığı takdirler, sahiplerinin aradığı değildir. Elde edilen şöhret ve muvaffakiyet istenilen değil, başkasıdır. Halkın nazarı muharririn hedefine değil, yanına isabet ediyor. Eserler kenarından beğenilmekle kurtuluyor.

* Akıllı bir hodgâmlık, gayr-endîşlik tavırları takınır.

* Anlamak ihtiyacıyla bilakis anlayamıyor, aldanıyoruz. Anlamıyorum diye kim bilir, kaç genç edip ve edibeyi edebiyet ve sanattan uzaklaştırmışlardır. Ne yazık!.. Bilakis anlamamayı anlamalı, anlayamayanı bilmeli ve izah edebilmelidir.

* Muaheze kolaydır, hususiyle sanattan hiç anlamayanlar için!..

* Ekseriyetle, tenkidimizle öfkelenenler, yalnız tenkit ettiklerimizdir. Methimizle öfkelenenler ise, methettiklerimizden maada herkestir.

* Ekser insanlar bir muharririn dehasını kabul etmek için, onun ölmesini beklerler. Tanıdıkları bir adamda deha bulacak kadar civan-mert değildirler. Dehaya dair esaslı bir fikirleri de yoktur. Onun için bunu, ba'de'l mevt bir şey telakki etmekte, kendilerini aldanmaktan muhafaza eden bir emniyet var. Çünkü bir muharririn ölmüş olduğunu öğrenmek, dâhi olduğunu seçmekten daha kolay!..

* Efkâr-ı umumiye için hemen hiçbir eser, eser-i deha olarak doğmaz. Fakat sonradan buna inkılâb eder. Halk için deha, alelekser ölmüş bir insanın sanatıdır.

(*İleri*, 11 Teşrini sani 1337/1921)

Milliyet Cereyanı ve Edebiyat

Zekâ, zekâ... Bütün filozofların aradığı bu şule-i reha; bu vâdi-i giryân içinde selamet yolunu tenvir edecek yegâne şule-i kudsî, hiç de kolay kolay yanmıyor; yavaş yavaş, uzun tecrübeler neticesinde doğuyor. Bu, adam bulmak için Diyojen'in yaktığı bir fener değil, fakat adamın başında yanan bir yıldız!.. Bahtiyardır o millet ki, yıldızını bilir ve gözleri ona merkuz olarak yaşar. Zira bütün nurunu, nârını ona bahş ve ilham edecek hep bu yıldızdır. Tecrübeler hudutlarımızı bulmak içindir, hayat en mahrem benliğimizi bularak, onu inkişaf ettirmek için!.. Fakat bütün tâliimiz kendi yıldızımıza bağlıdır.

Bizi daha şuurlu, daha derin bir tabaka-i hayata isâl eden bir dönüm noktasında, bir merhale-i tekevvünde bulunduğumuza hiç şüphemiz yoktur. Tarihimizin yeni bir devresine girdiğimize bütün vicdanımızla kaniyiz. Ruhî ve fikri ihtiyaçlarımızın ittisâ ettiği bir devreyi idrak etmekteyiz. Bunun için bize daha öz bir gıda lazım geliyor. Mazinin bîsûd kelimeleri artık ne gönlümüzü oyalayabilir, ne karnımızı doyurabilir.

Yaşadığımız bu zaman, yalnız edebiyat noktai nazarında bakılsa görülür ki, zamanımız fakir değil elbette zengindir. Bir taraftan en dâhi şairlerimiz kadar büyük bir şaire, Abdülhak Hâmid'e muasırız. Diğer taraftan edebiyatımız, bütün âtisinin kıymetini fevkalâde artıracak bir zenginleşmenin arefesindedir. Şükür bize!.. Milliyet nurunu bulduk. Zekâmız yani mantığımız, ilmimiz, harsımız, hissimiz bu yeni güneşle fevkalâde inkişaf edecektir.

Babalarımız yabancı bir mantıkta çare-i selamet aramışlardı. Sevdiğimiz eski üstatlar (mesela Tevfik Fikret) bizim harcımızda mevcut olan bir "hakîkat-i mütecerride"ye inanır ve onu bir "hakikat-i fenniye" tarzında bulmak, ona kademe kademe yaklaşmak kabil olduğuna kanaat ederdi.

Biz nihayet mantıkla muhabbetin, ihtirasın, gönlün hiçbir tezat teşkil etmeyeceğini anladık. Mükemmel bir adamın harekâtı, daima kendi kalbinin darebatına tâbi olur. Hayata münafi değil, hayatın mahsulü olan bir mantık; hisse müteârız bir şey değil, fakat hissî bir şeydir.

İnsan en mahrem tabiatine râm olarak önceden sever, inanır. Kendisinde yahut bir tanıdığında bir şüphe belirince, bu sevdiği ve inandığı şeyi ya kendi kendine tekit, ya o tanıdığı ve şüpheye düşen adamı ikna için, bütün kalbiyle muhakeme etmeğe koyulur. Maksadı esasen, sevdiğini ve istediğini ispat etmekten ibarettir. Ve bunu ispat etmek kendisince bir ihtiyaç olunca ilim, top, tüfek ve ateş birer delil, birer bürhan olarak kullanılır. Yeryüzünden bu hiss-i mantığın imhası için ya ihtirasların itfâsı, yahut bunların kendilerini açıktan açığa birer ihtiras olarak ilan etmeleri; kendilerini hiçbir sebep göstermeden mazeret, vesile aramadan ifşa etmeleri lazım gelecektir. Halbuki ihtiraslar hiçbir zaman imha edilemeyecek ve sırf bir ihtiras siması izhar edecekleri yerde, daima kendi kendilerini aldatarak, yine bir mantık kisvesine bürünmek, mantık kuvvetine istinat etmek isteyeceklerdir. Adamlar böyle muhteris kaldıkça, hakk-ı ihtiraslar içinde yandıkça, hiss-i mantığın ilanihaye devam edeceğini ve hatta mantığın da bunun için hissî görünmek isteyeceğini tasavvur etmek kolaydır.

Bazı adamlar vardır ki kendilerini, damarlarında dolaşan kanı tekzip edebildikleri nisbette müterakki ve münevver zannederler. Arzu ettikleri şey, yabancıların kendi hayatlarından istihsal ve tasvip etmiş oldukları bir mantığa tâbi olmaktır. Fakat vücuda hazır esvap alındığı gibi, ruha da hazır bir mantık nasıl uyabilir? Tabiîdir ki her kafanın hususi bir mantığı olur!..

Bizim mantığımızın mabetleri ve hazineleri de, ulu camilerimizdir. Bir cami, bize lazım olan mantığın da camiidir. Asıl bunlara bakmalı, bunları korumalıyız. Fakat manevi hudutlarımızın vüs'atini daha keşfedememiş ve ülkemizi şuurumuzla

dolduramamışız. Bugünkü, yarınki edebiyatımız; şairler, muharrirler, filozoflarımız bu noksanı itmâm, boşluğu imla edecek, ve bize daha keşfetmemiş olduğumuz bir vatan ve çoktan unutmuş olduğumuz bir lezzet vereceklerdir. Mademki benliğimizin, ruhumuzun ittisâını idrak devresindeyiz, bize mev'ûd olan meyveler, kâinatın mümkinatı içinde en leziz olanlarıdır. Biz, şimdi millette şuur lüzumunu, milliyet cereyanını, marazî bir ihtiyaç ve hassasiyetle hisseden bir nesiliz. Öyle ki şimdi, gayrı millî olduğunu bir an için tasavvur etsek, bize hatta cennet bile yavan, tatsız gelmez mi?

Edebiyatımız da millî ve milliyet perest olacaktır. Çünkü milliyetin terakki, tevessü, taassup kesbettiği devreyi yaşıyoruz. Edebiyatımız kendine rağmen bu hayallerle mütehassis ve meşbû olacak, çünkü sanat havâî değil, hayatidir.

Hayatımız artık yumuşak, gönül bayıltıcı değil... Hatta denilebilir ki, hayat ile hayal arasındaki mesafe gittikçe artıyor; ecdadımıza her çeşmesinden âb-ı hayat akıtan vatanın çeşmeleri şimdi susuz, hiçbirinde bir âb-ı şiir kalmamış. Bu milliyet cereyanı olmasa bilmem nerede teskîn-i ateş ederdik? Bu milliyet cereyanı olmasa tesellimizi, şiirimizi, ümidimizi, hayallerimizi nerede bulur, ruhen nasıl denk durur, bilmem nasıl yaşardık?..

Bu asrın filozofları sayesinde, bizden akdem başlayan bir tekâmülün –kemalini kendi fâniliklerinde bulamaycak– mahsulleri hakkındaki kanaatimiz yavaş yavaş, uzun, müselsel, bizden sonra devam edecek bir tekâmül istikametinde geçen hatveler olduğumuz hakkındaki emniyetimizden, bütün fikir ve hislerimizden bize bir arzu, bir emel doğuyor: Bu tekâmüle şuurumuzla iştirak etmek ve bunun için milliyetimize tamamıyla ermek; bütün mânâsı, bütün vicdanı, mebzûliyeti ile milletimizin faziletlerine ermek!..

Asıl hayat, herkesi kemaline doğru götüren bir kuvvettir. Kuvvet, mantığımızdan serî olan hamle-i hayat, mantıktan evvel rehakâr olan hamledir. Bilsek de bilmesek de, itiraf etsek de etmesek de, bu emel, bu arzu bütün hissiyat ve icraatimize karışmakta, tahakküm etmekte; bütün tecrübelerimize, fedakârlıklarımıza, mağlubiyetlerimize, isyanlarımıza, galebelerimize sebep olmaktadır. Bizi böylece, kendimize rağmen, maziye ve âtiye bendeden tâliin idraki ise yenidir denilebilir.

Gecenin içinde korkmuş, ve koşarak geldiği evinde, annesi kendisini okşarken bir çocuğun duyduğu sekineti, cesareti, saadeti duyuyor; ölüm karşısında korkmayan bir cesaret duyuyoruz. Zira şahsi ölüm korkusu ancak, umumi bir hayat hissinde sönebilir. Tabiîdir ki bu kadar vüs'atli, şumullü bir cereyandan, herkes kendi kabiliyetine, nasibine göre bir hisse-i zevk ve şeref alır. Bizi, yevmî iştigâlâtımızın miskinliğini düşünmeye sevk ederek, iyiliklerimizin içinde uyumuş bir hamleyi uyandıracak ve –nevrastenik bazı hastalıklar elektrikle tedavi edildiği gibi– sıhhat-i ahlâkiyemizi mukavemetsiz bir sarsıntı ile yerine getirecek bir surette, bize gayr-endîşlik, fedakârlık, hamiyet, cesaret, vakar ve samimiyet, hülasa ecdadımızda daima takdir ile yâdettiğimiz faziletleri gösteren, öğreten, bize nümune olan askerlerimiz, bizim asıl üstatlarımız olmuşlardır.

Şimdi Türk milletinin manevi faziletleri, ateşîn bir dereceye kadar yükseldi. Vaktiyle dünya milletlerine azami bir hayat dersi veren Türkler, Anadolu'da bugün de, o şerefe istihkaklarını ispat ettiler. Öyle farz olunduğu gibi, mücerret ve âfâki bir hakikat görebilecek gözler olsa, teslim edilirdi ki, onların dünyaya bugün de ibrâz ettikleri, en muhteşem, en ulvi manzaralardan biridir. Maddenin noksanını, ruhlarının fazlasıyla ödeyen, dolduran bugünkü bu büyük Türkler, kahramanlık şairi Corneille'in bile tahayyül edemediği kahramanlar oldular.

Gerçi demin bahsettiğimiz o çocuğu, hırsızlar annesinin kollarından almak istedikleri zaman, annesi aşkıyla onu bırakmak istemeyerek, kollarında tuttuğu ve müdafa ettiğinden çocuğun çektiği ezayı, duyduğu acıyı haksız hırsızlara değil, zavallı anneye atfeden budalalar da var.

Ancak bunlar ne söylerse söylesinler; hayata karşı ne yapılabilir? Milliyet cereyanı hızını hayattan alan, bizzat hayat olan bir cereyandır. Bir millet ya hiç olmaz, yahut –bizim emin olduğumuz gibi– var olacaksa, bir millet hayatının bütün şubelerinde, bilhassa en müstakil, en mahrem, en derûni, en mefkûreci olan edebiyatında, millî şuurunu buldukça, daha "milliyet perest" olur.

(*Yarın*, 17 Teşrini sani 1337/1921, nr. 6, s. 3-4)

Kitaplar ve Muharrirler:
Mustafa Şekip ve Bergson
Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz?

Darülfünûn ruhiyat muallimi Mustafa Şekip Bey zamanımızın en büyük feylesofu telakki ettiğimiz Bergson'un felsefesini, ya doğrudan doğruya filozofun eserlerini tercüme, yahut bunları icmal, telhis ve tefsir suretiyle, bizde neşir ve tamim etmeyi kendisine bir meslek ve vazife edinmiş görünüyor. *Dergâh* mecmuasında, Bergsonizm üzerine ilmî kıymeti olan bir makale silsilesi neşrettikten sonra, şimdi de bu kitapla aynı feylesofun bir eserini telhis ediyor.

Böyle yapmakla da pek iyi etmiyor mu? Bergson'un felsefede pek mühim bir inkılâp yapmış olduğu, sanırım ki munsıf ve haberdar olan bir kimse için kolay kolay inkâr edilemez. Bu felsefe bütün dünyada, gittikçe mütezâyit bir muvaffakıyetle taammüm etmektedir. Pek çok zaman oluyor ki, Fransız muhitini aşarak Almanya, İngiltere, Amerika, İtalya ve Rusya'da birçok taraftarlar ve tilmizler kazandı. Seneler var ki bu memleketlerde tercümeler, tefsirler, tetkikler, icmaller birbirini vely ü takip edip duruyor. Bergson'un eserleri artık şimdiden klasik telakki edilmeye başlandı. Eserinden ayrıca intihap olunan parçalarla kitaplar, aynı zamanda halk için ucuz ve izahlı tabılar çoğalıyor. Bergson bir taraftan, doğrudan doğruya felsefe ile iştigal eden filozoflar arasında tilmizler kazandığı gibi, diğer cihetten sanatkârlar ve edipler

arasında da taraftarları ve dostları çoğalıyor. Bunun da bariz bir sebebi var:

Birçok büyük feylesoflar gibi Bergson da, belki bir mübdi değil, lakin zamanın efkâr-ı umumiyesinin bir tercümanı, büyük bir ses, zamanın feylesofudur. Muasırlarının biraz mühim bir surette hissedip düşündüklerini, vazıhen düşünmek ve şaşaa ile ifade etmek onun kârıdır. Kendisini aşan vâsi bir hareket-i fikriyeyi idare etmek ve buna kendi ismini vermek şerefi, ona bihakkın mukadder olmuştur. Hatta bizim bile şimdi çoğumuz, haberimiz olsun olmasın, Bergson felsefesiyle meşbûyuz. *Dergâh* muhitinin ilk hareket-i fikriyesi tamamıyla Bergsoncudur. Muhterem müderris İsmail Hakkı Bey, muhtemeldir ki bile bile ve aziz şair Ahmet Haşim belki de bilmeyerek mükemmel Bergsoniyenlerdir. Bergson o zamanın vicdan-ı fikrisine bir şekil, bir mânâ, vazıh bir şuur bahşetmiştir. Bu, bir zamanı icmal eden bir dehadır.

İlk önce Dergâh neşriyatı arasında tabı mev'ûd olan bu küçük, seksen saḥifelik kitap, iptidasına bir bab ilavesiyle; Bergson'un "hads" unvanlı kitabının tercüme değil, fakat telhisen ve bizim muhit ve edebiyatımıza tatbiken nakli, hülasa tabir caizse bir "adaptasyon"udur. Tiyatromuzun piyesleri adapte olunduğu tarzda, Mustafa Şekip Bey misallerini millî hayatımızdan alarak, edebî eşhas ve kitap isimlerini edebiyatımızdan irâe ederek, eseri millileştirmiş. Okuduğumuz kitap hem Bergson'un, hem Mustafa Şekip Bey'in kitabıdır. Şekip Bey mukaddimesinde, "Bu eserle aslını tetkik edenler, yapacakları mukayesede, Bergson'un mülahhas fakat sadık bir tercümanı olabildiğime hükmederlerse, şimdiden memnun kalacağım" diyor.

Fakat bu hafta intişar etmiş olan bu kitapla Bergson'unkinin, temenni ettiği mukayesesini bugün yapmaya vakit bulamadım. Ancak diyebilirim ki Bergson'un kitabı edebî, edebiyat perest, tıpkı bir tenkid-i edebî gibi ve Bergson'un bir edebiyat münekkidi olmadığına insanı teessüf ettirecek bir eser-i sanat ise de, Mustafa Şekip Bey kitabına biraz kasten "babayâni" bir tavır ve eda vermek istemiş ve buna hakikaten muvaffak olmuş. Bu sade bir tercüme, bir icmal ve telhis değil, cidden bir

adaptasyondur. Mustafa Şekip Bey'in üslubu bazen sert, haşin ve avâmi tabirat ve cinaslardan hiç kaçınmıyor. Kendine mahsus ruhlu, memnun bir havası var. Bir yerde kavisler (parantez) içinde olduğuna nazaran, doğrudan doğruya tam bir tercüme olan bir parça var. Üslup burada değişerek, daha yüksek fakat biraz gayrı vazıh, sahife güzel fakat biraz karanlıkça oluyor. Belli ki tercümeye, asıl metnin sadeliği feda edilmiş. Eserin en zayıf gelen kısımları bu tercüme kokusu veren parçalardır. Bunları okurken, diğer sahifelerin doğrudan doğruya tercüme olmamasına teessüf edemiyorum.

İnsan, kendi kendine daima hayran kalan bu zavallı hayvan, ruhunun tecelliyatını anlamayı ve anlatmayı nasıl bilemiyor? Anlamadan yaşadığı hayatın mucizesini düşünmeye başladığı zaman, en basit gelen şeylerin derinliğine, karışıklığına nasıl şaşırıyor?

Mustafa Şekip Bey mukaddimesinde, gülmek hakkında Bergson'dan evvel gelen "muhtelif feylesof ve âlimlerin, en şâyân-ı dikkat mütalealarını telhisen cemetmeyi ihmal etmedim" diyor. Lakin onların verdiği bu izahat ve ta'rifatı, bilmem ne dereceye kadar tam olarak icmal ediyor. Bu izahatın, bu ta'rifatın ne kadar basit ve nâ-kâfi şeyler olduğunu gösteriyor. Ve metinde fikrini tekit ederek, "Bergson'a gelinceye kadar gülmeyi tetkik eden feylesof ve âlimler, ruhun içtimai hayatta inkişaf etmiş bu pek malum hadisesini, daima bir sebebe irca etmek hatasında bulunmuşlar ve meseleyi bir izafet veya nisbiye kaidesi kadar basit zannetmişlerdir" diyor. Biraz sonra da, "İşte Bergson'a gelinceye kadar, bütün feylesof ve âlimlerin gülmek hakkındaki rü'yet ve nüfuz-ı nazarları bundan ibaret" diyor. Halbuki mevzu bahis ettiği feylesof ve âlimler İngiliz Thomas Hobbes, Darwin ve Herbert Spencer'den ibarettir. Kâfi mi? Burada aziz üstadımızın, Bergson hakkındaki muhabbet ve meclûbiyeti, kendisini mübalâğaya ve zühule sevketmiş. Ve Alman feylesofu Schopenhauer'a, lazım gelen mevkiyi hiç de vermemiş olduğunu zannediyorum. Halbuki Schopenhauer'ın gülmek hakkındaki nazariyesi gayet vâsi ve şumullüdür. Bilmem Bergson'unkinden aşağı kalır mı?

Şekip Bey'in belki biraz garip gözükecek bir tarzda, *Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz?* (tercihen nelere gülüyoruz demek la-

zım gelmez miydi?) unvanıyla adapte ettiği, Bergson'un *Hande / Le Rire* unvanlı ve bundan yirmi sene mukaddem (1900'de) tab olunan (Şekip Bey'in mukaddimesinde niçin oniki sene evvel dediğini anlamadım) küçük kitabı, büyük feylesofun ancak on senede vermek ihtiyadında olduğu o büyük eserlerinden biri değil, diğer kitaplarına nazaran en az ehemmiyetli olanıdır. Fakat Bergson'un, ehemmiyetli olmayan hiçbir eseri olamaz.

Bergson'un gülmek hakkındaki bu kitabı, feylesoflar arasında bir suale, "niçin güleriz?" sualine cevaben, kendi felsefesinin tatbikidir. Bergson'un bu suale verdiği cevap şöyle telhis ve icmal edilebilir: Gülünç olan ancak insandır. Beşerden maadası, ancak beşeri andırmak itibarıyla komik olabilir." (...) İnsanın evzâ ve etvarı, basit bir makinayı ne derece andırırsa, o nisbette komik olur (...) "El-hasıl, hayat tenevvü ve tahavvülden çıkıp, mihanikiyet istikametine inhiraf edince, hakiki bir sebeb-i hande olur."

İşte bunun içindir ki, bize vekayi ve hadisatın birbirine berhayat vehmi verecek, ve aynı zamanda mühaniki bir teselsül hissettirecek surette, irtibat ve teâkubu komiktir. Hande ve komikliğin bu güzel izah ve tefsiri, doğrudan doğruya mihanikiyette, cümle-i hayatiyenin, hayatın ve zekânın tersini ve aksini gören Bergson felsefesinin tatbikatından neşet ediyor ve bu nazariyenin psikolojik ve edebî neticelerinin harikulâde müsmir olduğunda şüphe yoktur. Fakat bundan dolayı Bergson, handenin bütün esbabını tahlil etmiş sayılabilir mi bilmem? Esasen Mustafa Şekip Bey de, mukaddimesinde, "Bu küçük kitap bütün gülmek hadiselerini tetkik ve izah etmekten pek uzaktır" diyor. Bergson'un dediği gibi, insan canlı bir şey. Hayat, şuur, vicdan aradığı yerde cansızlık, ruhsuzluk, mihanikiyet bulduğu zaman, güldüğünü söylemek pek doğrudur. Lakin Bergson'un anlattığı nazariyenin aksi de müdafa edilemez mi?

Mihaniki bir şey, bir ruhsuzluk beklenildiği yerde hayata, ruha tesadüf edilirse bu da gülünç olur. Mesela kendi kendine oynamak ve yaşamak vehmini veren kuklalar, (Ömrümde beni en çok güldüren şey, küçüklükte bir at cambaz hanesinde görmüş olduğum böyle bir zatü'l hareke kukla kumpanyasıdır), adamların harekâtını taklit için talim edilen hayvanlar da ay-

nen gülünç değil midir? Bana öyle geliyor. Fakat bu kitapta muharririn gülünür, gülünçtür dediği şeylerin birkaçında, kendisine hiç iştirak edemedim. Gülmek bilhassa hadsî bir mesele ve bütün kitap da bunu ispat için yazılmış değil midir?

Kitap bu mevzuyu muhtelif cephelerden tetkik ediyor. Bablarının taksimatı ise şöyledir:

"Güzellik nedir? Gülünç olan kimdir? Ne şartla gülebiliyoruz? Hareket komikliğiyle seciye komikliği arasında. Surat komikliği, karikatürün esrarı ve eda komikliği. Komikliğin ittisâiyesi. Oyuncaklar ve komedi. Zarafet ve istihza, mizah. Seciyenin gülünçlüğü (komedi ve dram) ve sanat." Bunları kitabın sonunda göstermek için, mutlaka bir fihrist isterdi. Zira bu vuzuha yardım edecekti.

Kitaba lazım olan diğer bir şey de, maatteessüf bütün kitaplarımızı bozan tertip sehivlerinin hata ve savap cetveliydi. Bazı yerlerde insanı tereddüde düşüren şeyler, muhtemel yanlışlar var.

Böyle şâyân-ı mütalea bir kitaptan bahsetmek zevki, gittikçe uzun fasılalarla nasip oluyor. Neşriyatımızın durgunluğuna ne kadar teessüf etsek haklıyız. Böyle bir zamanda bize kıymetli bir eser verenlere karşı, şükranımız da o nisbette artıyor.

(*İleri*, 17 Teşrini sani 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Edebiyat Yollarında Nafile Nasihatler

* Nafile, bilirim bu sözler de bütün nasihatler gibi nafile!.. Duyduğu değil, kendi söylediği nasihatleri bile tutan tek bir adam yok.

* Söz gümüşse sükut altındır demişler. Demek sözler, altından daha kıymetli bir cevherden olmalı!.. Sözlerin, kalbe daimî bir hutbe okuyan mübarek sükutu aşmayacak ve sükutun fevkinde olmayacaksa, sus, nafile söyleme!..

* Bilirim ki insanın, hayatta tecrübelerden edinmeğe müstaid olduğu tekmil istifadeleri ve sanatkârın hayat ve beşerden istihsal edebileceği bütün mâye-i irfanı iktisab etmiş olduğu bir çağ vardır. İyi veya fena, az veya çok mahsul yetişmiştir, şimdi bunları toplamak kalır.

* Geveze bir hatibin kırk dereden su getiren mantığından vazgeç, ve mütehassis bir kalpten feverân eden fevka'l mantık cümleleri dinle!..

* Çırpınma, sus ey kalp demek, mümkün müdür?.. Bundan abes bir temenni nasıl olabilir?

* Yüksek bir adam için usûl; kendini mahrum etmeyi bilmek ve gözlerinin nurunu, –hiç kamaşmayan sabit ziyalı yıldızlar gibi– gayesinden asla ayırmamaktır.

* Ruhun sağlam kalması, ruhun serbest ve ser-âzat bulunması lazım. Bunu temin eden hiçbir fazileti yıpratmamış olmak saadet ve bahis-i güzâf-ı bî-nihayet!..

* Zekâmızı muttasıl başkalarınınki ile bilemek ve törpülemek!.. İşte daha bundan alâ bir şey bulunamamış!..

* Samimi bir ruzname yazabilsen en kıymetli, en mühim eserini yazmış olurdun. Lakin korkarım ki, başlasan bile devam edemezsin. Kendi kalbimizi çırılçıplak görmekten utanır, ruhumuzun içine bakmaktan korkar, iğreniriz. Boşluğumuzu görmekten de başımız döner.

* Bir hazan içinde gezen bir tavus kadar muşa'şa, kibirli, muhteşem ne vardır? Güzel, hiç şüphe yok ki, son derece güzel. Fakat sakın içine bakma!.. O da solucanlar ve kurtlar yer, öyle geçinir ve küçücük başının aklı, güzelliğinin derecesini tartmaya bile az gelir.

* Kimsesiz, hatta kamersiz ve musikisiz.. Siyah geceler, boşlukta nafile öten bülbülleri, şairleri dinle!

* Sanat, gizli ruhlarımızı örtmek için muhteşem, mukaddes bir cübbe!.. Kefenden evvel bu ihtişama sarılmalı!..

* Şiir alelâde bir lakırdı değildir ki, sadeliği ve samimiyeti en büyük meziyeti addedilebilsin!..

* Sanat bir göz boyamak değildir. Sanatta bir nevi sunilik vardır ki, pekalâ sevilebilir. Bunu gizlemeye çalışmak da abestir.

* Bir eser-i sanat canlı olmakla hakiki olmalı, hakikati tamamıyla taklit etmeye kalkışmamalı. Hakikati bir nüktede icmal ve hülasa etmeli, onun bütün basit ve tahammül fersâ tafsilatını söylemekle değil!..

* Sanatın gayesi kalpte şiddetli bir galeyan uyandırmaktır. Sudan bir sanat olamaz, ki bir nevi mestî bahşetmesi lazım gelir. Bir kitap bir kuvve-i teheyyüciye olmalıdır ve illa bir kitap ismine layık olmalı.

* Sanatkâr eserini ilk önce kendi zevki, sonra mümtaz bir zümrenin tasvibi ve aşkı için ibdâ eder. Bundan sonra halk ge-

lir, eseri beğenir veya beğenmez, bu kendi bileceği bir şeydir. Fakat ilk önceden halkın tasvibi ve muhabbeti için çalışan sanatkâr, sanat için mahvolmuş demektir.

* Maksadın sanat mıdır yahut para mı? Bunu intihap etmeli. Yoksa "para getirir sanat" bir vâhimedir. Arkasından nafile hiç koşmamalı!..

* Edebî bir sahife, bütün fikirlerimizle hürmet ettiğimiz bir dosta ve bütün kalbimizle sevdiğimiz bir sevgiliye yazdığımız bir mektuptur. Başka bir şey olmalı mıdır?

* Lisanda mündemiç olan gizli mantık ve zekâya hürmet, ecdadın mirasına istihkak kesbetmektir.

* Tâliini bilmemek ve şüpheler, tereddütler içinde yürümek.. daima bir Sînâ-yı zevk ve lezzet ummak, ona doğru yürümek... Gafil beşerin saâdeti için bundan daha münasib bir usul keşf olunmamıştır.

* Bugün bahsolunan şeylere değil, haddizatında şâyân-ı dikkat olanlarına ehemmiyet atfetmelisin. Her geçen şeye rabt-ı zihin etmek, ufukta mütemadiyen değişen seraplara gönül vermek değil de nedir?

* Hayatta hemen her şeyde muvaffakiyetin sırrı bu: Hiçbir vechile hakikatin dûnunda kalmamak!.. Kahbe hakikat hain ve derindir; umulmaz incelikleri olur.

* Şöhrete isâl eden iki yol var: Biri reklâmla şarlatanlığın yani kurnazlığın şehrâhı, diğeri ciddiyetin yani hürmet-i şahsiyenin keçi yolu. Cesaret ve şiddet sayesinde, efkâr-ı umumiye bir gün işgal edilebilir. Lakin bu, saman çöplerinin çıkardığı yüksek bir ateşe benzer, çarçabuk söner. Efkâr-ı umumiye değişir, bir günlük yeni şöhretlerle uğraşır ve sesini büsbütün unutur. Payidar olmak için, kendin gibi mutaassıp, küçük bir zümrenin müridlerini teshîr etmelisin!..

* Asıl şöhrete vâsıl olmak için methedilerek, zemmedilerek fakat her medih ve zemme karşı lâkayd yürüyecek, yürümekte uzun müddet devam edeceksin. Sana lazım olan şey, hiç de

elinde olmayan bir şey: Temdid-i hayat!.. Ve Sînâ-yı şöhretin zirvesine, çok kere olduğu gibi, bir yâdigâr-ı mâzi, bir harabe-i mâzi gibi gelecek, öylece kalacaksın!.. Çok yaşadığın için ululara karışmış, fakat başın hâle-i şan ve şerefle ziyadâr; son yaşadığın ve yeni olduğun seneler meşhur olacaksın. Büyük şöhrete erenler, hayatlarının bir kısmında ölmüş olanlar ve ululların vazifesini görebilenlerdir.

(*Yarın*, 24 Teşrini sani 1337/1921, nr. 7, s. 3)

Kitaplar ve Muharrirler:
*Pierre Loti ve Oğlunun Bize Dair Kitabı**

Geçen hafta zarfında Büyük Millet Meclisi'nin kendisine hürmet ve hediyelerini gönderdiği Pierre Loti, ihtiyar ve hasta döşeğinde yatarken de, memleketinin ve bizin noktai nazarımızı üzerine celbediyor. İhtiyar üstat el'an genç, yani hiç eskimemiş!.. Bu ay zarfında intişar eden kitabı, Fransız edebiyat âleminde büyük bir merak uyandırdı. Çünkü bu güzel eserde –inşallah bu da edebî bir sanîha ve bir sanatkâr gösterişidir–, Loti nihayetinde, ölüm tuvaletini yaptığını, kendini ölüme hazırladığını göstermek istiyor...

Evvelâ kitabının birinci kısmının müsveddelerini, tashih etmeden bastırmış görünmek isteyerek, bunları toplamak ve tab ettirmek hakkını oğluna bırakmış. Bunun bittabi, belki bildiğimiz gibi, Pierre Loti ism-i müstearını taşıyan, fakat kendi isim ve mahlası Julien Viaud olan dostumuzun bu aile ismini nihayet kitaplarına, edebiyatına ithal etmeyi arzu etmiş olmasıdır.

Bu kitap, risaleler şeklinde tab edilip, bilahere asıl ciltlere ithal olunan küçük kitapları istisna edilmek şartıyla, Loti'nin şark ve İslâm âlemlerini değil, fakat doğrudan doğruya bize dair yazdığı roman ve kitaplarının altıncısıdır.

Loti'nin İstanbul'a Meşrutiyet'ten sonraki seyahatlerinde tutmuş olduğu mahrem ruznameden alınmış parçalardan teşekkül eden bu kitap; oğlunun verdiği izahata nazaran, ilk önce

* Pierre Loti ve oğlu Samuel Viaud, *Suprêmes visions d'Orient*, 1. cilt, 1921.

kendisinin tashih etmiş olduğu ve Harb-i Umumi'den evvel *Illustration* mecmuasında intişar eden bir kısımdan (ki bu kısmın muhteviyatından kaarilerimize bu makalemizde bahsedeceğiz); sonra bizzat Harb-i Umumi'ye iştirak için, tashih etmeden natamam bıraktığı mabadının ise olduğu gibi tab edilen aksâmından (ki bunlar da *Revue des deux Mondes* mecmuasından tab edildikçe, üç makale ile bu sütunlarda icmal etmiştik); Balkan harbinden sonra Edirne'nin bize kalması lehinde, o zamanlar intişar eden üç mektuptan ve nihayet sulh münasebetiyle bizi müdafa için neşrettiği son birkaç yazıdan teşekkül ediyor.

Loti'nin oğlu bu izahatı vermekle ve Loti'nin notlarını oldukları gibi neşretmekle iktifa etmiştir. Yoksa eser doğrudan doğruya Loti'nindir. Tamamen Loti'nin markasını, ruhunu, rengini ve üslubunu taşıyor. Kendisine alışkın olan kaariler, burada onun sevdikleri o yavaş, için için mahzun ve "sarı" üslubunun ahengini tamamen duyarak, Loti'nin yeni bir ziyafet-i hissiye ve edebiyesine konacaklardır. Bu böylece, Loti'nin kaarilerine verdiği kitapların tam otuz sekizincisidir.

Loti, Avrupa'nın medeniyetini sevmeyen, "güzel" ve "eski"nin hakkını tamamen vermek isteyen bir medenî; tahavvülü hiç istemeyen, değişikliğe hiç tahammül edemeyen bir şairdir ki, münekkit Mösyö Paul Souday'nin (1869-1929) dediği gibi, "terakki"yi kendine âdeta şahsi bir düşman telakki ediyor. İslâm ve Türk İstanbul'a, hayal perest gençliğinin en hâr bir zamanında gönül vermiş olduğundan, hâlâ o zamana âşık ve müştak kalan Loti, bizim erişemediğimiz ve dilhun olduğumuz bir âlemin vuslatını tattığı için, yahut garbın gürültülü ve maddiyat perest muhitlerinden geldiği ve mesela bizim köylere gittiğimiz zaman orada daha âsude ve sakin bir muhit-i istirahat bulduğumuz gibi, burada bir sükunet-i mahsusaya erdiği için midir, memleketimizin toprağından bizim için tüten dâussıla buhurdanları ona tütmüyor, bu melâli o duymuyor; bilakis burada eskilerin sulh ve sükunetini, sükunet ve medeniyetini duyuyor.

İşte bundandır ki bizim "terakki" dediğimiz şeylere kızıyor ve bundandır ki eserinin ihtiva ettiği bu noktai nazar güç ve bazen fena anlaşılıyor. Ve haksız tenkit ve ithamlara maruz kaldığı oluyor.

Loti'nin 1910'da, Meşrutiyet'i mütakip İstanbul'a gelir gelmez ilk kaydettiği, bizdeki bu tehalüf, bu yeniliklerdir:

"Ey vecdin, hülyanın, duanın memleketi!.. Eyvah, saf-derunların ve bilhassa cerr-i menfaat etmek isteyenlerin, medeniyet dedikleri muvazenesizlik ve derd ü mihnet yarışına, senin de iştirak ettiğini görecek kadar yaşlanmışım!.."

Loti, ikamet ettiği Kandilli'deki dostlarının evinden çıkarak, mahallede gezinmeye, mahalle kahvelerinde oturmaya gidiyor. Burada her şey eskisi gibi!.. Hayır, bir noksan var: O kadar uslu ve nazik, o küçücük bir nüvaziş için sevinen, o iyi huylu eski sokak köpekleri yok!.. Eski İstanbul'un bir hususiyetini teşkil eden bu zavallı köpeklerin Hayırsız adada açlıktan, susuzluktan nasıl öldürüldüklerini, uzun ve müessir bir surette naklediyor. Ve bunu kendisine anlatan mutekit bir ihtiyar gibi, o da müteessir, bunun meşum bir iş olduğundan, Türkiye'nin başına bir felaket getireceğinden korkuyor.

Ve Boğaziçi'nde bütün gördüğü, bizim gözlerimizi şimdi pür-hun eden manzaralar, bunların elim başlangıçlarıdır: Rumeli Hisarı mezarlığından serviler kesilmeye, eksilmeye başlıyor; ince, narin kayıklar Boğaz'ın suları üstünden çekilmeye, yerlerini çirkin ve kaba sandallara, motorlara terk etmeye başlıyor; eski yalılar.. sahilde harab olmaya, denize dökülmeye başlıyor!..

Loti'nin durup durup kaydettiği, yakında bulunan ve gittikçe yaklaşan Avrupa'nın "alkol"ü ve "sürat"i ile getirdiği "terakki"nin, bütün bu müsterih ve son derece güzel muhiti nasıl bozup berbat eyleyeceğidir. Loti'nin buna karşı duyduğu merarette, hayattan almış olduğu bütün fikirlerin felsefesini, remzini ihtiva eden bir derinlik var:

"Bir asır evvel nasılsa öyle kalmakta devam eden bu yerlerde, ecdatlarının yaşadığı ve dua ettikleri tarzda yaşayan ve dua eden bu müsterih, kendi yaşlarını bile iyi bilmeyen, ve müezzin ezan okumasa saatin kaç olduğunu bilemeyecek olan bu insanlar arasında" diyor, "zaman korkunç, firari, yavaşlamış gibi geliyor!.." Loti hassas kalbinin burada en marazi, en derin acısını, geçen ve her şeyi zevale, ölüme doğru götüren zamanın, bu seri firarı karşısında duyduğu haşyeti kaydedi-

yor. Ve bize, memleketimize karşı aşk ve hürmetinin isabetini izah etmiş oluyor. Bu hususta kitabının 99'uncu sahifesi pek mühimdir:

"Bizi İstanbul'a bendeden, yalnız bu manzara ve renklerin sanatkâr gözler için füsûnu değil; hayır, fakat muasır hayatlarımızdaki o fazla maddi ve gittikçe kurutucu olan şeylere karşı, birçok garplıların ruhunda mündemiç olan bir mukabele-i bilmisil ihtiyacıdır. Aman, her şeyi olduğu gibi bırakmak, günleri geldikleri gibi yaşamak, a'sar-dide an'aneleri temdit etmek, ve kendini uzun bir zamandan beri vecid ve dua ile ölüme hazırlamak ne kadar iyi, bu en doğru usluluk!.." Loti bu sahifesinde memleketimize, ve 102'nci sahifesinde de İslâmiyete merbutiyetinin sebeplerini tahlil değil, lakin tasvir, ve hülasa zapt ve kaydetmiş oluyor. Maatteessüf buraya nakledemediğimiz bu 102'inci sahife de aynı ehemmiyeti haizdir.

Loti İstanbul'da, bu 1910 senesindeki ikameti için gidip, bir zabitin "Eski Alay camii" civarında, cami ve medrese yanındaki bir evini kiralıyor. Buradaki muhtelif evleri –bir tanesinden maada–, adam akıllı bir surette bilmiyoruz. Halbuki ona konulan plaka (hatıra taşı), diğerlerine de konsa daha iyi olmaz mı?

Bahsettiği ve İstanbul'a kendisiyle birlikte gelen hizmetçisi Osman'ın, bu ismine rağmen bir Fransız olduğunu da öğreniyoruz. Meğer bu Fransız Osman, kendini memleketimize sevk edecek olan talii iktizâsı, Kırım muharebesinde bulunmuş olan büyük babasının, bizim ordumuzdaki bir Osman ile arkadaşlığının hatırası olarak, ona taktığı bir ismi taşıyormuş.

Buradaki dostları arasında Loti'nin en çok zikrettiği ve sevdiğini anlattığı, zavallı Kıbrıslızade Tevfik Bey merhumdur.

Onunla, Kandilli'deki dostları Kontes Ostrorog ile birlikte, müteaddit kereler Aziyade'nin mezarını ziyarete gidiyor. Zira kitapta en çok hatıra getirdiği *Fantôme d'Orient / Bir Şark Hayaleti* gibi, "hatıraların diyarına bir hac, mezarlara bir ziyaret-i dindarâne" eseridir.

Loti, zat-ı şâhâne (Merhum Sultan Muhammed Han-ı Hamis) tarafından kabulünü de, uzun uzadıya yazıyor. Ve burada bile kaydettiği, padişahımızın giydikleri festen maada, tamamıyla alafranga bir şekilde göründükleridir.

Evvelce icmal etmiş olduğumuz kısımdan sonra, Loti'nin Balkan muharebesini müteakip, Edirne'nin bizde kalması için teşebbüsatta bulunduğu zamanlar neşretmiş olduğu üç mektup (ki bunlar Edirne'de Türklüğün hukukunu, Bulgar vahşet ve mezalimine dair kendi şehadetlerini, ve Sultan Selim Camii'nin güzel bir tasvirini ihtiva ediyor) ve kendisine yapılan istikbalden dolayı, Edirne ahalisine teşekkür mektubu ve kitabının en sonunda da Rumlar aleyhinde iki makalesi, ve Sevr muahedenamesi hazırlanırken bizi müdafa için Hariciye nazırına yazmış olduğu mektup ve nihayet en son yazısı da, yine bizi müdafa için İngiliz efkâr-ı umumiyesine yazdığı açık mektup bulunuyor. Loti bunlarda, bizi kendi tarzına göre, fakat müessir ve nafiz bir surette müdafa ediyor. Bu müdafanamelerinden, şimdiye kadar pek çok istifade etmiş olduğumuz muhakkaktır. Binaenaleyh Loti'ye, ne kadar hürmet ve muhabbet göstersek ve teşekkür etsek yine azdır.

Bu eserin, Loti'nin bize dair son yazısı olmaması, onun İstanbul'a bir kere daha gelmesi ve kendisine bu kadar medyûn olduğumuz bir muharrire karşı, burada millî ve muhteşem bir istikbal yapılması; tarihimizin, Fransız tarih-i edebiyatının ve Fransa ile münasebat-ı hissiye ve fikriyemizin mühim ve mesut bir hadisesi olmak üzere, son derece temenni ve arzu ettiğimiz bir şeydir.

(*İleri*, 24 Teşrini sani 1337/1921)

Temaşa:
Tahsin Nahit:
Türk Tiyatrosunda Bir Çiçek-İki Böcek

Niçin "Bir çiçek-iki böcek" denilmiş, bunu bilelim. Bir hoş macera demek olan "lâubâli aventür"ün adaptasyonuna bu unvan yakışmıyor. Zira ortada bir çiçek var, lakin etrafında kavga eden iki böcek yok. Biri zuhur eder etmez, öteki yerini ona terk etmekte istical, ve bu yere onu yerleştirmeye ihtimam ediyor. Buna bir hoş macera demek daha güzel, daha muvafık ve asla da daha mutabık olurdu. Lakin piyeslerin unvanı bir kısmet meselesidir. Vakayı bilirsiniz:

Bir genç kız, eski nişanlısı tarafından terk olunduğunu zannederek, Neş'e Bey isminde gülünç tabiatlı bir gençle evleneceği esnada, birden bire avdet eden ve kendisine sadık kalmış olduğunu ispat eden âşığıyla birlikte, büyük annesinin evine firar eder. İhtiyar ninenin bunları gelin-güvey zannederek, zorla bir odada yatırdığı günün ferdası, en evvel Neş'e Bey bu uzak eve yorgun, aç, bitkin bir halde gelir. Burada firari gelini bulmakla beraber, bir taraftan karnını doyururken, "hiç de aklına gelmemiş olan" şeyler duyar ve vaziyeti başka türlü görmeye ve başka türlü düşünmeye başlar. Meğer bu kız, kendisinden evvel de, onu şimdi kaçıran bu âşığına nişanlı imiş. Demek haberi olmadan onu başkasından çalan, âdeta baştan çıkaran kendisi imiş. Ya kızın evlendikten, mesela bir hafta sonra kaçacağı, düğün olmadan kaçması ne kadar müreccah? Şimdi kalem arkadaşlarının istihzasına maruz kalmaktansa, bu yeni izdivacı,

bizzat kendisinin tertip etmiş gibi görünmesi daha iyi değil mi? Bu her halde daha ehveni şer!.. Biraz sonra kızın düğün evindeki akrabası da buraya pür telâş geldikleri zaman, işte bunları düşünen Neş'e Bey'in, vaktiyle alacağı kızı âşığına bizzat kendi eliyle verdiğini görürler. Ve Neş'e Bey, evvelce "hiç de aklına gelmemiş olan", fakat başına gelen şeylerin taht-ı tesirinde kalarak, umulmadık bir haz duyar. "Kendimi kız babası sanıyorum" der.

Robert de Flers ve Gaston de Caillavet'nin piyesleri gibi, bu piyes de, zarıf bir kadının anlattığı, nüktelerle dolu bir salon hikâyesine benzer. Ve biz de iptidadan onu, nezaket ve tebessümle dinlemeye başlayarak, bir nevi nisbi hakikat çeşnisi veren bu hoş maceraya inanmaya bir meyil duyarız. *Bir Çiçek-İki Böcek*'te adaptasyonun esaslı kusuru, yani karşımızdaki hayata ısınırken, onu birden bire yabancı hissedişimizin verdiği soğukluk arada mahsus olmakla, bilhassa büyük annenin bu vakayı pek kolayca affetmesi gibi bizce gayrı tabiî şeyler bulunmakla beraber, ihtimaldir ki bu en iyi adaptasyonlarımızdan biridir. Merhum Tahsin Nahit Bey'in en büyük meziyeti, tiyatroya aşkı idi. Halk arasından sahneye öyle muhabbetli gözlerle bakışı vardı ki, en iyi zamanlarını yaşadığını farz ettirirdi. Zavallı, bu eserin ilk temsilindeki alkışlarla ne kadar sevinmişti!.. Vefatı bilhassa tiyatromuz için zâyiattandır.

Böyle tekrar oynanan piyesleri görmenin bir zevki de, doğrudan doğruya mümessillerin oyunlarına alakadar olabilmek oluyor. Piyesin mühim olan dört rolü; Eliza Binemeciyan ve Kınar hanımlar, Rıza ve Behzat beyler tarafından büyük bir muvaffakıyetle oynandı.

Eliza Binemeciyan Hanım âşığıyla kaçan gelin rolünde, her zamanki gibi güzel, mükemmeldi. Kınar Hanım, ihtiyar bir Çerkes büyük anne rolünü, ilk temsilindeki haliyle tekrar etti. Hakikat hüsnü veren lisanı, şivesi ve arada yükseklere bakar nazarları, derinden gelen sesleriyle pek müessirdi. Baktıkça, ona benzeyen ihtiyar hanımlar görmüş olduğumu hatırlıyorum... Kınar Hanım'ı aktrisleri meyanına ithal edebilmesi, Türk tiyatrosu için doğrusu büyük bir kazançtır.

Raşit Rıza Bey kadar maruf, muktedir ve zeki bir sanatkâr, tabiî hiç kimseden sudan methiyeler beklemez. Çünkü bu devreyi çoktan geçirmiştir. Ne kadar muvaffak olan bir aktör olduğunu biliyoruz. Lakin bize bu emniyeti veren, bu piyesteki rolü değildir. Her sanatkârın da, iyi ve daha az iyi rolleri olması zaruridir. Raşit Rıza Bey bu defa da, ilk temsilindeki tarzına sadık kaldı. Eserin heyeti umumiyesinin irtibat ve ciddiyetinden belki daha ziyade, teferruatında muvaffakiyeti ve alkışlanmayı tercih ediyor gibiydi. Esasen bu rolünü de pek ciddiye almakta, belki hakkı da vardır. Böyle zamanlarda kendi şahsiyetinden hiç ayrılmadığı ve temsil ettiği ruha yabancı kaldığı oluyor. Burada fazla latifeci göründüğü ve bazen hilekâr bir tip tesiri yaptığı oldu. Lakin daha asil ve daha saf bir genç olmak hissini vermesi, piyes için müreccah olurdu sanıyorum.

Piyesin ilk temsilinde, Fikret Bey'in büyük bir nüfuz ve kudretle ibdâ etmiş olduğu ve bunun en neşelisi olan Neşe Bey rolünü, Behzat Bey kendi hususiyetiyle yenileştirdi. İnsanın kendine rağmen bu iki kıymetli sanatkârı mukayese edişi ve birini hatırlayarak, ötekini görerek farklarını kavrayışı ayrı bir zevk oluyordu. Behzat Bey rolünü iyi ezberlememiş olduğundan, iyice hatırlayamadığı cümleleri laubali ve mebzûl "evet"lerle kendi ilhamıyla süsleyerek, kelimesini sık sık değiştirmeye mecbur oluyor ve bu tereddüt ve rekâketi Neşe Bey'in tabiatının icabatındanmış gibi, rolünün tuhaflığını artırıyordu. İşte böyle mahir bir sanatkâr, kusurlarından istifade etmesini ve bunları da sanatına ithal etmesini bilir.

İlk temsilde, Ertuğrul Muhsin Bey'in oynadığı zamanda, fazla gayretli bir tip gibi gözüken ve piyeste ecnebiliğini en çok muhafaza eden ihtiyar âlim rolündeki (bu adama daha millî bir merak ve daha az hususi bir sima verilmeliydi) Onnik Binemeciyan Efendi, ve hediye ettiği halının harikulâde bir kıymeti olduğunu duyunca, onu istirdada kalkışan gülünç misafir rolündeki Muvahhit Bey, iyi birer aktör olduklarını bir kere daha gösterdiler.

(*İleri*, 18 Kanunu evvel 1337/1921)

Kitaplar ve Muharrirler:
Claude Farrère'in Bize Dair Kitapları

Claude Farrère Meşrutiyet'in ilanından birkaç sene evvel, (1902'de) pek genç iken İstanbul'a ilk geldiği zaman, edebiyat âlemine yeni dahil oluyordu. Fransa edebiyatının Lamartine, Théophile Gautier ve Pierre Loti'den gelen Türklere taraftar bir an'anesi yok değildi. Fakat maatteessüf Fransız edebiyatında Molière'den, Chateaubriand'dan geçerek Victor Hugo'ya kadar gelen aleyhimizdeki an'ane daha zengindir. Farrère biraz sonra bahsedeceğimiz son eserinin mukaddimesinde, bu 1902 senesinde memleketimize mektepten yeni çıkan her Fransızın olduğu gibi, son derece Türk aleyhtarı olarak geldiğini ve 1904 senesinde ise buradan, "tepeden tırnağa dek Türk taraftarı" olarak avdet ettiğini ve o zamandan beri geçen on yedi sene zarfında ise bu fikrinde bir tahavvül olmadığını yazıyor. Çünkü medeniyetimizi görünce bizi seviyor ve aleyhimizdeki fikirlerin nasıl iftira mahsulü olduğunu görünce, öfkesini düşmanlarımıza çeviriyor. Nihayet hakikati anlayınca, Fransa'nın menfaatinin, bizim dostluğumuzda olduğunu takdir ediyor.

İşte Farrère ta 1903 senesinden bu 1922 senesine kadar birçok gazeteler, birçok mecmualar ve magazinlerde, hakkımızda ve lehimizde pek çok yazılar neşretmiş, bizi birçok iftiralardan tebriye etmeye çalışmış, vatandaşlarına bizimle müşterek menfaatlerini göstermek için birçok makaleler ve bazı tefrikalar ile, bu fikirleri-

ni daima tafsil ve teşrih etmiştir. Hakkımızda birçok gazetelerde gerek makale suretiyle kendi yazmış, gerek enterviyo suretiyle yazdırmış olduğu şeyleri toplayarak, bunlarla ayrı bir cilt teşkili de belki bizim bir vazifemiz, herhalde menfaatimiz iktizasındandı. Lakin biz bu müdafa ve propaganda işlerinde gayet gafil davrandığımızdan dolayı bunu ihmal ettik. Yine hamd olsun ki, muharririn bize dair fikirlerini ihtiva eden roman, piyes, hikâye ve makale mecmuası üç cildi, üç kitabı vardır.

Bize dair eserlerinin ilki *Katletmiş Olan Adam / L'homme qui assassina* romanıdır. Loti'nin kendisine tesiri, ta bu eserinde görülür. Muharrir üçüncü kitabı olan bu eserinde, *Medenîler / Les Civilisées* unvanlı romanını uzatan zait teferruattan ve kolay sahifelerden kurtulmuş, daha o zamandan kendi kısa, çâlâk ve asabî tarzını bulmuştur. Vakanın ehemmiyetli olan eşhasının bir paşadan maadası, tesadüfen İstanbul'da yaşayan ecnebilerdir. *Katletmiş Olan Adam* da, yaşlı, asilzade bir Fransızdır. Başka bir kadınla evlenmek için hareminden ayrılmak ve çocuğunu da ona bırakmak isteyen bir adam, bir arkadaşına, bu zavallı kadına ilan-ı aşk ettirdikten sonra, onları cürmü meşhud halinde yakalar. Bu yaşlı adam da, kendisinin sevdiği bir kadını ve onun namusunu ve çocuğunu kurtarmak için, o sefil zevcin İslâm kadınlarını takip etmek âdetini bildiğinden, bir İslâm kadını kıyafetine girer ve böylece onu götürmüş olduğu bir mezarlık içinde öldürür. Sultan Abdülhamid vakayı uzun uzadıya tetkik ettikten sonra, Katleden Adam'ı takip ettirmez. Esasen katil ve idama mahkûm olan başka bir adama, sevap işlediğini temin ederek, bu cinayeti de deruhte ettirir. Lakin biz velev ki bu şerâit dahilinde, velev ki aşk ile yapılan bir cinayeti tecviz edemediğimizden, sonunda bizi biraz mütehayyir ve nâ-hoşnud bırakan bu eserin indimizde asıl meziyeti ve en büyük kıymeti, şehrimizin maddi ve manevi güzelliklerinin tasvirinde, bizi zehirleyen "tatlısu Frenklerinin", pespaye Beyoğlu'nun, asil gözler tarafından görülmüş ve intikamımızı alırcasına yapılmış tasvirlerinde, biz Türkleri sair anasıra tercih ve onlara karşı bizde kusur olarak görülen her hareketimizi mazûr göstererek izah eden fevkalâde cesur (bu babda hiçbir Türk kalemi bu kadar mutaassıp görünmeye ce-

saret edememiştir), canlı ve haklı kısımlarında, vakanın fevkinde yaşayan eserin bu teferruatındadır.

Vakasını tarihimizden alan ve oynanmamış bir piyes olan *Haseki Sultan / Roxelane* ise, şimdilik maatteessüf ancak bir lüks tabı (yani iyi kâğıtlara resimli ve ekseriyetle her nüshası ayrı ayrı numaralı olarak, mahdut miktarda intişar eden yüksek kıymetli bir tabı) olduğundan, şehrimizde bulup okumak kabil olamadı.

Bize dair son eseri, son intişar eden kitabı olan *Ahmet Cemalettin Paşa'nın Harikulâde Şergüzeşti / L'extraordinaire aventure d'Achmet Pacha Djemaleddine*'ne gelince, bu yalnız başındaki unvanını kitaba veren uzun hikâye ve onu takip eden diğer altı hikâye ile değil, bir de "Türkler" serlevhalı mühim bir mukaddime ile, Farrère'in hakkımızdaki his ve fikrini en toplu ifade eden, en mühim kitabıdır. Muharrir mukaddimesinde, her zamanki vuzuhu ile Türkleri sevmesi ve Türklerin düşmanlarını sevmemesi için, biri manevi ve hissi, diğeri aklî ve intifaî iki sebep mevcut bulunduğunu söylüyor. His cihetinden biz Türklerin diğer yerlilere, şarklı Ortodokslara ve Levantenlere, yani tatlısu Frenklerine ahlâk ve medeniyet noktai nazarından ne kadar tercihe şâyân olduğumuzu, halbuki şarktan kurban olanın ekseriyetle bir Müslüman olduğunu, binaenaleyh bizi müfterilerimize karşı müdafasının bir vicdan vazifesi bulunduğunu ve menfaat cihetinden de Türklerin mağlubiyeti, şarkta Fransa'nın mağlubiyeti demek olacağını söylüyor.

İlk önce 1902 senesinden 1904 senesinin yarısına kadar iki buçuk sene, sonra tekrar 1911'den 1912'ye kadar şarkta kalmış olduğunu ve Trabzon'dan Sivastopol, Varna, Burgaz, Atina, Korent, İzmir, Bursa, Beyrut, Manastır, Sisam ve Kandiye'den geçerek, Korfu adasına kadar gitmiş ve bu iki seyahati arasında da Tunus, Cezayir ve Fas'a seyahat etmiş, binaenaleyh İslâm topraklarını kâmilen gezip görmüş olduğunu, bütün bildiklerini mahallinde tetkikat ile bizzat öğrendiğini ve kitaplara bir şey medyûn olmadığını söylüyor. Farrère bizim birçok iftiralar altında ezilmemizi, doğru bir sebebe, hakikati söylemeyi ve kendimizi müdafa etmeyi bilmediğimize atfediyor. Rumlar ve Ermenilerin, Sırplar ve Bulgarların gazeteleri var, Avrupa bunları okuyor ve bunlara inanıyor, zavallı bizlerse sükut ediyor ve dünyaya karşı kabahatli

mevkiinde kalıyoruz. Farrère hiç olmamış Fransa'ya, bizim hiç de kabahatli olmadığımızı haykırmak istediğini yazıyor.

Bu kitabın başındaki hikâyeyi, "Ahmet Cemalettin Paşa'nın Harikulâde Sergüzeşti"ni, güya bir Anadolu hanında gedikli bir saz şairi teganni eder, ve bu bir masal gibi dinlenilmesi lazım gelen bir hikâyedir. Muharrir böyle masalların ve böyle hikâyelerin, bizde tâbi olduğu an'anelerden haberdar görünmüyor. Vakayı yalnız indî bir surette, klasik olan bir tarzda yazıyor. İspanya Kralı ve Almanya İmparatoru Şarlken'in eline esir düşen Fransa Kralı Birinci Fransuva, kendisini tahlis ettirmesi ricasıyla Kanuni Sultan Süleyman'a müracaat eder. Büyük padişahın da bu işe memur ettiği veziri Ahmet Cemalettin Paşa'dır.

Paşa Madrid'e gider ve orada bir takım vakalardan sonra birçok para dağıtarak, meyhanelerden topladığı yüz kadar İspanyol ile, bir noel gecesi sarayın krala mahsus küçük kilisesini basarak, başında kocaman kavuğu, arkasında cübbesi, göğsünün üstünde Ertuğrul nişanı, belinde zerrin kuşağı, elmaslı kılıcı bulunduğu halde, tabiî silahsız olan etbâı yanında, tabiî silahsız olarak dua eden imparator ve krala, hazreti padişah namına, artık Fransa kralının esiri bulunduğunu ve kendisini onun yanına götüreceğini söyler ve saraya yakın olan bir dairede mahpus olan Fransa Kralı Birinci Fransuva ile Şarlken görüştüğü zaman, her şeyi yüksekten görmeyi bilen krallar bu cesaret, şecaat ve sadakat namına birbirleriyle yarışırlar.

Bundan sonraki hikâyeler içinde "Prensin Yedi Mektubu", Meşrutiyet'in ilanıyla doğan ümitlerimizin birer birer sukutu, başımıza Trablusgarp muharebesine kadar birer birer gelen ve nihayet bizi imha etmeyi ümit eder gibi, hep birden hücum eden felaketleri, yangınları ve ilh. ayrı ayrı kayıt ve icmal eden bir tablodur ki, asıl Türklere hitap eder gibidir. Zira fecâatini tam bir surette duyabilmek için, ne kadar doğru olduğunu anlayabilmek lazım gelecek.

Diğerleri de hep sukut, masumiyet ve ahlâkımızı gösteren hikâyelerdir. "Türk Vicdanı", "Türk Kedisi" gibi coşkun bir Türk muhabbetiyle yazılmış bu yazıları aslından okumalısınız. Pek çok teessüf olunur ki, edebiyatımızda bu kadar millî bir taassup ve millî bir muhabbetle yazılmış sahifeler pek azdır.

(*İleri*, 9 Haziran 1338/1922)

Kitaplar ve Muharrirler:
Claude Farrère ve Pierre Loti

Bazen bütün bir talii, bir diğerine âdeta bağlayan tesadüflerin beklenmez bir intizam ile teselsülü, ne kadar gariptir! Şüphe yok ki Claude Farrère ile Pierre Loti, tabiat itibarıyla birbirinden çok farklı iki adam ve daha çok ayrı iki sanatkârdır. Lakin yalnız bizde değildir ki, –hiç olmasın daha uzun bir müddet– birinin ismi söylenir söylenmez, ötekininki de hatıra gelecektir.

Dünyanın büyük bir seyyahı olan Pierre Loti'nin, kolay kolay silinmez izler bırakarak geçtiği kara ve deniz yollarının birçoğunda, Claude Farrère onu takip etmiş, ötekinin içinde yaşayıp tasvir ettiği memleketlerin bazılarını (Japonya, Çin, Hind-i Çini, İstanbul ve hemen bütün âlem-i İslâm), bu da kitaplarına mevzu ittihaz etmiş ve en esaslı fikirleriyle –asıl bundan daha mühimi– hislerinin birçoğunda ondan mülhem olmuştur. Mesela bize karşı muhabbetinde olduğu gibi!..

Esasen hayatta büyük bir kıymet vereceğimiz his ve fikirleri mutlaka ihtiyacımıza, iştiyakımıza göre eserler ibdâ etmiş büyük bir muharrirde hazırlanmış buluruz ve işte o muharrir artık bizim hemen yegâne muharririmiz, üstadımız, tesellimiz, mürşidimiz olur. Bu en büyük olduğuna iman ettiğimiz muharriri, sevgilimizin gıyabında bir hesap ile intihap edemeyiz. Bu tercihimizin esbâb ü avâlimini tahlil etmek ve bulmak, kendimizce bile pek güçtür. Belki onu adam akıllı intihap etmek yerine daha iyi bir şey yapar, sadece gönül veririz. Asıl büyük üstat telakki ettiğimiz bir sanatkârı, tıpkı âşığı olmuş gibi beğenir ve severiz.

Claude Farrère'in de dünyada en büyük, en yüksek bulduğu edip Pierre Loti'dir. Loti'ye verdiği ehemmiyeti ve Loti'nin kendisine ne derece tesir etmiş olduğunu anlatmak için, Paris'te intişar eden yevmî bir gazetenin, *Komedia*'nın 14 Teşrini evvel 1921 tarihli nüshasındaki "Pierre Loti" isimli makalesini okumak ve Pierre Loti üzerine geçen pazartesi günü Darülfünûn'da verdiği konferansı dinlemek kâfidir.

1904 senesinde talihi kendisini ilk defa Loti'nin yanına sevk ettiği zaman, onu hüsnü tesadüf olarak İstanbul'da görüyor ve buradaki "Vautour" isimli Fransız sefinesinde onun maiyetinde bulunuyor. Mezkur makalesinde Farrère bu babda diyor ki: "Hayatımın en aziz sevinci olduğu gibi, en büyük gururu da Loti'yi tanımış, onun hayatıyla yaşamış ve onun emirlerini ahzederek, bunları icra yahut başkalarına isal etmiş olmaktır." Farrère'in Loti'de bulduğu ahlâkî meziyetler onun daima ziyaya, merhamete, iyiliğe doğru bir incizap duyuşu, daimî bir hakkaniyet ihtiyacıdır. Diğer taraftan onda bulduğu edebî meziyetler bütün zevâitten tecerrüt etmiş, sade, doğrudan doğruya hitap eden, ebedi olmayan her şeyi kendisinden ihraç eden ve "ebedi" olan bir lisanla yazışıdır. Farrère Loti'nin en eski kitaplarının da en yenileri kadar ihtiyarlamamış, genç kalmış olmasını ve edebî olmak hissini vermesini buna atfediyor ve eserlerini Fransız nesrinin en lâyemut âsârı telakki ediyor. Loti'yi edebiyatta en yüksek mevkiye ıs'âd ediyor. Mezkur makalesinde: "On sekizinci asırdan yirminci asra kadar yaşamış olan en büyük Fransız muharrirlerinin arasında, muhtemeldir ki en büyük olanı Pierre Loti'dir" diyordu. Konferansında da onun için, "Lamartine ve Victor Hugo'dan daha büyük, hatta –dedi– Alfred de Musset ve Alfred de Vigny'den de büyük."

Claude Farrère, bu "edebiyatın en büyük adamı Pierre Loti'dir" fikrinde, memleketinin ne efkâr-ı umumiyesi, ne müstakil bir büyük zümresi ittifak etmemişken, bu kanaatini bu kadar kati olarak beyan etmesiyle, güzel bir cesaret ve samimiyet dersi vermiş oldu. Filhakika nisbî olan bütün bu mesâilde, elimizden gelecek yegâne şey ve bütün vazifemiz zaten bundan ibarettir: Mümkün olduğu kadar samimi bir surette hislerimizi

ve fikirlerimizi ve bunların esbabını söylemeye ve anlatmaya çalışmak!..

İşte bu edebî perestişin, ona birçok fikirlerini ilham edecek kadar, için için tesir etmiş olduğundan şüphe yoktur. Tabiîdir ki biz Türkleri ve sevgili İstanbul'umuzu, ilk önce biraz üstadının, Loti'nin gözleriyle görmüştür. Hülasa biz diyebiliriz ki Claude Farrère'i de, Pierre Loti sayesinde kazandık. O kadar ki, hatta Farrère lehimizde Loti'nin söylemiş olduklarından fazla ve yeni bir şey söylememiş, Loti'nin müdafanamesine yeni bir şey ilave etmemiştir diyebiliriz. Bizi anlayışlarında, Türk meselesini telakki edişlerinde, Claude Farrère'le büyük dostumuz Pierre Loti arasında kati bir müşabehet, âdeta bir ayniyet vardır. İkisi de millî varlığımızın hakkını, bir manevi ve ahlâki cihetten, şarktaki bütün diğer unsurlardan daha mümtaz bir medeniyet enmuzeci olduğumuz için, bir de siyasî ve intifai cihetten, menâfimiz Fransa'nın şarktaki menafii ile müttefik olduğu için, nazarı itibara alır ve teslim ederler. İkisi de içimizde asıl halis köylüyü, saf halkı o yarım bir Frenk terbiyesiyle tatlısu'lulaşmış yeni yetişmelere tercih ederler ve sorup methettikleri bunlar değil, onlardır. Farrère İttihat ve Terakki Komitesi aleyhtarlığında, hatta İstanbul'daki şahsi dostluklarında bile (nasıl ki bize dair son kitabının bir hikâyesini, Loti'nin de sonuncu kitabında o kadar yadettiği Kıbrıslızade Tevfik Bey'e ithaf ediyor) hep Loti'nin muakkibidir. Binaenaleyh Loti'den başka ve fazla söylemesi değil, Loti'den ayrı ve yeni söylemesi, Loti'yi teyit ve tekidi, temdit edişi bizce kıymetlidir.

Loti bizi her zamanki şair kalemiyle, o bir bülbülün sesine muadil bir tesir ve füsûna malik olan kalemiyle müdafa ettiği zaman bazıları, mesela Stefan Luzan gibi bazı gazeteciler, onun bu müdafanamelerini şairliğine hamlolunacak bir kusur, bir zaaf gibi gördüler, yahut böyle göstermek istediler. Fakat bu efendiler bunu Farrère için, çıplak hakikati keskin gözlerle görmüş ve bunu gördüğü gibi, canlı bir surette göstermiş olan Farrère için de söyleyemezler. Bu kadar hesaplı bir kalemin, bu kadar vazıh bir zekânın hiçbir taraftarlığında, şairin hissiyatına kapılmadığında şüphe yoktur. Bu, bir!..

Ve Loti ile Farrère gibi, hakikati muhitlerine karşı bile müdafa etmek cesaretinde bulunanlar için, bize karşı müdâhane etmekte hiçbir sebep yoktur. Bu tasavvur bile edilemez, bu iki!..

Bilakis biz taassuptan mahrum olan safdilliğimiz içinde, neden her zaman bu kadar haksızlıklara maruz kalıyoruz diye şaşar dururuz ve bunun sebeplerinin bir tanesini görüp itiraf etmek cesaretinde bulunamayız: Biz alelekser, karşımızdakilerde mevcut olan bir taassubun kurbanlarıyız. Loti ve Farrère'in yaptıkları gibi hakikati söylemek, bize ahlâki, lazım ve kolay bir şey gözükür. Bilakis bunun kendi muhitlerinde ne müşkil ve fedakârane bir iş olduğunu takdir etmeliyiz; bilakis garp âleminde, Fransız muhitinde bile Türk dostluğunun her zaman, bilhassa muharebeyi takip eden ilk zamanlarda, şerefli ve istifadeli bir şey telakki edildiğini tasavvur bile etmemeliyiz. Claude Farrère konferansında bizi müdafa etmenin, mevcut ve bâki olan Hıristiyanlık taassup ve an'anesine dokunduğu için, şahsı itibarıyla ne kadar hücum ve düşmana vesile ve sebep olduğunu izah etmekten çekinmedi. Ve Loti'nin birçok tahkirlere, tezyiflere maruz kaldığı zamanlar, hassas kalbiyle bunlardan pek müteessir olmuş olduğunu da söyledi. Hatta Farrère bundan birkaç ay evvel İsviçre'de intişar etmekte olan *Journal de jeunère* gazetesindeki bir makalesinde, bu sene diğer Fransız edibi Anatole France'a verilen Nobel edebiyat mükâfatı için Loti'nin tercih edilmeyişini yine... hakikat müdafiliğine, yani Avrupa'ya karşı Türk dostluğuna, İslâm taraftarlığına atfediyordu. Nasıl ki konferansında da bunu zımnen tekrar ve ihsas etti.

Binaenaleyh yalnız vicdanlarının ve yalnız irfanlarının tâbii, "Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" olan bu şairle bu edip, iki kat minnettarlığımıza layıktırlar.

Ve bu makaleye başlarken söylediğimiz gibi, birbiriyle yalnız minnettarlığımızda, yalnız hafızamızda ve yalnız Sultan Mahmut Türbesi karşısındaki sokaklarda yan yana değiller, artık Fransız edebiyatında da birinin eseri ötekininkini hatıra getirecektir. Tıpkı Loti'nin beyninde olduğu gibi, içinde aksâ-yı şarkın afyonları, Çinliler, Japonyalılar, müteredddi "medenî"ler,

ve şarkın en mümtaz evlatları olan biz Türkler ve bütün âlem-i İslâmın toprakları, ve muharebenin sonsuz fecayii, yaşayan bu eser onunkiyle hemcins, onunkiyle kardeştir. Ve bizim de Fransız edebiyat-ı hâzırası içinde, en büyük dâhi telakki ettiğimiz Maurice Barrès'in son bir edebî enterviyosunda söylemiş olduğu gibi, Fransız edebiyatında birinin isminden sonra artık ötekininki zikredilecektir.

Claude Farrère, Pierre Loti'yi mademki bu kadar seviyor, bununla ne kadar iftihar etse hakkı vardır.

(*İleri*, 15 Haziran 1338/1922)

Kitaplar ve Muharrirler:
Claude Farrère'in Romanları

Farrère'in ilk neşrettiği kitap *Afyon Dumanları / Fumée d'opium* (1904), en evvel, pek maruf bir Fransız edibi olan Pierre Loti'nin teveccühünü kazanmış ve sonra Fransız edebiyatının en büyük bir üstadı telakki edilen, meşhur Anatole France'ın nazarı dikkatini ve methini celbetmişti. Çin ve Japonya yadigârı ve pek edebiyat perestâne olan bu eser, afyona müteallik küçük hikâye ve mensurelerden teşekkül eder.

Bundan sonraki kitabı *Medenîler / Les Civilisées* (1906), üstadı Pierre Loti'ye ithaf etmiş olduğu ilk uzun romanıdır. Bu eser noktai nazarı itibarıyla şâyân-ı dikkattir. Vaka Hind-i Çini'de cereyan eder; eşhas Avrupa'dan gelme memurlar ve askerler, bahriyelilerdir. Onlardır ki kendilerini, yerli ahaliye "medeniler" diye yâd ettirirler, fakat envâ-i kabâyih ve rezâil kendilerinde bulunur. Denilebilir ki yapmadıkları habâset, hatta vahşet yoktur. Vakayı hülasa etmek şunun için imkânsızdır ki, burada teferruat ehemmiyetlidir. Kitaptan çıkan mânâ, "medeni" denilenlerin medeni olmadıkları, yahut medenilerin zannedilenler olmadığıdır. Ve bu hakikat izhar edilinceye kadar, bir hayli süfli ve müteredddi şahsiyetlere ve bir hayli vahşî vakalara şahit oluyoruz. Bu daha çok genç, ve belki lazım geldiği kadar olgun değil; biraz lüzumsuz yere dolgun bir kitaptır. Fakat lisanımıza tercüme edilse, bizde bu romanın pek canlı görüleceğini ve rağbetle okunacağını kaviyyen zannediyorum.

Bundan sonra İstanbul'da cereyan eden bir roman: *Katleden Adam / L'homme qui assassina* (1907) gelir ki, bu eserden evvelki hafta, Farrère'in bize dair kitaplarına ait musahabemizde bahsetmiştik. Pierre Loti bu kitabı pek beğenmiş ve sevmiş olacaktır. Çünkü burada kendi tesiri barizdir. Tamamen kendi fikirleri, hemen daha cesur ve vazıh bir tarzda tekrar edilir. Burada da tıpkı kendininki gibi, mazinin o kibar ve saf siması karşısında lebrîz olan bir kalp, tıpkı kendininki gibi İslâm mahalleleri, o asûde mahalleler, sakin kahvehaneler, rahat ve yavaş bir hayat aşkı var.

[üç satır boşluk –NT]

Matmazel Daks Genç Kız / Matmazel Daks Jeune fille ile, Farrère ilk defa olarak Fransa'da cereyan eden bir roman yazmıştır. Bu belki hepimizin de tesadüf ve hepimizin de belki istihkâr etmiş olduğumuz bir genç kızın hikâyesi; hülya perver bir ruhun, zayıf bir kalbin, iyi dolmamış bir başın, hülasa zavallı bir kızın, mağdur ve mukadder bir sukutun hikâyesidir. Hiç sevilmemiş olan bedbaht Matmazel Daks, ailesiyle kavga ettiği bir gece, zaten kısmen kovulmuş olduğu evinden ayrılarak tesadüf ettiği meçhul bir şahsı, aşkı bulmak ümidiyle, bu meçhul adam kendini sevmeyi vaat ettiği için takip eder ve Claude Farrère'in en iyi romanlarından biri sandığım kitap da burada biter.

Fakat *Küçük Şerikeler / Les petites alliées* (1910), bu romanın bir mabadıdır. Burada da aynı eşhası buluruz. Genç kız daha ziyade sukut etmiş ve muharririn nazikâne tabirine göre, "küçük şerikeler"den biri olmuştur. Bu eser böyle sukut etmiş kadınlara gayet lehdâr ve medeniyet-i hâzıra denilen garp medeniyetine gayetle aleyhtardır. Muharrir garp medeniyetini bu kitabında da, Fransa dahilinde yeniden tenkit ve tezyif etmiş oluyor.

Muharebe / La Bataille (1909) Rusya-Japonya muharebesini, hakiki vakaları hikâye tarzında, hâki bir romandır. Bu eserde gayet şâyân-ı dikkat, halecan-bahş ve meşhur kalmış olan birdeniz muharebesi tasviri var. Bu kitap muharririn şöhretine en çok yardım etmiş olanlardan biridir.

Sonuncu İlahe / La dernière déesse (1920), *La Bataille* gibi harbi

tasvir eden bir roman ve harp aleyhinde yazılmış bir kitaptır. Farrère vaktiyle bir bahriye zabiti olduğu için, bu bir tezat gibi nazarı dikkati celbettiğinden muharriri, uzun bir mukaddime ile bu eserini, fikrini müdafa ediyor.

Zî-Hayat İnsanların Evi / La maison des hommes vivants harikulâde bir takım vekayii yaşatmak isteyen bir romandır. Bu eser, başkalarının kanındaki unsur-ı hayatı çalmakla, asırlardan beri yaşamakta devam eden adamların maceralarını naklediyor. Fakat muharririnin de ciddiye almış olmasına imkân verilemeyen bu hikâye, gayrı samimi görünmekle, kendisinin ihtimal ki en az güzel olan bir eseridir.

İdam Mahkûmları / Les condamnès à mort, İngiliz romancısı H. G. Wells sayesinde, pek rağbet bulmuş bir usulde, âtide geçen bir vakayı hikâye eden bir roman, âti hakkında bir tahayyüldür. Vaka güya 1990 şu kadar senesinde cereyan eder. Ve kitap ise güya 2130 senesinde yazılmıştır. Görülüyor ki bu eserde de, *Zî-Hayat İnsanların Evi*'nde olduğu gibi, gayet cesur ve serbest bir kuvve-i hayaliye hâkimdir. Lakin öteki kitabından ne fennî, ne metafizik bir mânâ teraşşuh etmediği gibi, bu kitaptan da ne siyasî, ne içtimai bir mânâ teraşşuh etmiyor. Ancak Claude Farrère, bu edip, bilhassa bu iki romanıyla, cinai vaka romancılarının da gıpta edebilecekleri kadar, merak ve halecan veren bir muvaffakıyet izhar etmiştir denilebilir.

Fakat ne kadar olsa asker tabiatlı bir bahriyeli olan ve üslubunun en bariz meziyetini veciz olması teşkil eden Claude Farrère, bilhassa o birkaç sahife içinde, bir vakanın en mühim sanatını yaşatmayı bilen küçük hikâyelerinde pek canlıdır:

On Yedi Bahriyeli Hikâyesi / Dix sept histoires de marins, birkaçı mazide geçmiş ve hayali küçük hikâyeler; *Ondört Askeri Hikâye / Quatorze histoires des soldats*, askerliğe ve muharebeye ait küçük hikâyeler ve *Biri Birlerini Sevmiş Olan Hayvanlar ve İnsanlar* böyle muhtelif, küçük hikâyelerden teşekkül eden ciltlerdir.

Muharrir bu üç kitabına ithal olunmuş parçaların bazılarını, evvelce bize ait *Türkiye'nin Zevâli / Fin de Turquie* unvanlı bir kitabında toplamıştı. Lakin bu eserin yalnız –bugün hiç mevcudu kalmamış– bir "lüks tabı" olduğu gibi, Farrère ilk önce böy-

le lüks tabılarla bastırmış olduğu eserlerini bilahere umumî tabılarda intişar eden muhtelif kitaplarına ithal etmek ve bundan sonra tekrar ayrıca bastırmak itiyadında olduğundan, bugün bu kitabı başlı başına eser diye saymaya lüzum yoktur.

Muharririn böyle, ilk önce lüks tabıda basılmış birkaç eseri daha vardır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman devrine ait bir trajedi olan *Haseki Sultan / Roxelane* ile, *Eski Hikâye* unvanlı üç perdelik bir komedi gibi!.. Bunlar oynanılmamış piyeslerdir. Mesela *Afyon yahut Alkol / L'opiumou l'alcole* unvanlı kitap gibi ki, bu cildi teşkil eden parçalar, bilhassa *Fumée d'opium* ve belki sair bir-iki esere ithal olunmuştur. Farrère geçen nisanda da *Uzak ve Başka Âlemlerin Hikâyeleri* unvanlı bir hikâye mecmuası daha neşretti ki, bu da bir lüks tabdır. Bu tabı tükendikten sonra, bu hikâyeleri, bilahere intişar edecek kitaplarda bulup okuyacağımızı ümit ediyorum.

L'extraordinaire aventure d'Achmet Pacha Djemaleddine / Ahmet Cemalettin Paşa'nın Harikulâde Bir Sergüzeşti de (1913) evvelki makalemizde bahsettiğimiz gibi, bize ait muhtelif hikâyelerdir.

La veìllèe d'armes da, zannederim ki şimdilik tiyatroda oynanmış olan yegâne piyesidir. Muharrir Farrère'in en esaslı meziyetleri, kendisini tiyatroda muvaffak olmaya namzet kılmışken, tiyatro ile ne için daha fazla meşgul olmadığını bilmiyorum. Belki bugüne kadar hayatının icabatı ve resmî vazifeleri buna mani olmuştur. Lakin yarın, bu tahrir kudretini tiyatroda tatbik ve Fransız tiyatrosunun en maruf müelliflerinden biri olmayacağını kim bilir?

Bize gelince biz onda, bilhassa Türk ruhunun, Türk hayatının güzelliklerinin bir musavvirini ve hikâyecisini, müdafi ve müfessirini selamlıyoruz. Ve en çok sevgiyle beklediğimiz ve karşılayacağımız kitapları, kendisini bu kadar iyi ilham eden şarka dair, bize dair yazacağı kitaplardır.

(*İleri*, 22 Haziran 1338/1922)

İsim, Eser, Kurum, Kavram Dizini

6+6'lık mısra 228
6x6'lık mısralar 226
7+7 226
7+7 228
93 senesi 216

Abdullah Cevdet (Karlıdağ) 49, 94
Abdurrahman Şeref 87
Abdülhak Hâmid 7, 99, 130, 132, 145, 167, 182, 207, 212, 216, 228, 233, 236, 242
âb-ı şiir 244
adaptasyon 223, 247, 248, 260, 261
Afyon Dumanları 272
Afyon yahut Alkol 275
Ahlâksızlık 78
Ahmet Cemalettin Paşa'nın Harikulâde Sergüzeşti 265, 266
Ahmet Cevdet 73, 74
Ahmet Hamdi Tanpınar 8
Ahmet Haşim 8, 44, 130, 131, 162, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 204, 205, 206, 207, 208, 217, 247
Ahmet Râsim 100
Ahmet Samim 45
Ahşîdler 75
Aka Gündüz 50
Âkil Koyuncu 221, 223-226, 228, 229
Aks-i Sadâ 170
Akşam 70
Alafranga medeniyet 80
Aleksandren 226, 228
Alev 20, 27, 34, 36-38, 172, 173, 199, 200
Ali Nizami Bey 19, 119, 120
Ali Zeki 20, 30, 32-34, 36, 39, 172, 173, 199, 200-203
Alp-tiginler 75
Amori et Dolari Sacrum 192
ana lisanı 220
Anadolu 245
Anadolu mukavemeti 230
Andromaque 225
Angloman 68
Ankara Maarif Vekâleti 74, 75, 86
Araba Sevdası 50
Arapların Medeniyeti 93
Arz-ı Mukaddes 50
Âsâr-ı Bâkıye 160, 162
âsâr-ı edebiye 238
Asım 23
âsitâne-i Rufâî 164
Asya Tarihine Medhal 73, 75

Aşir Efendi kütüphanesi 160
Aşiyan 140, 141, 190
Ateş ve Güneş 13, 70
Ateşten Gömlek 23
Athalie 225
Avrupa medeniyeti 80, 92, 95, 96
Ay Peşinde 23
Aydınlık 17, 118
Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar 97, 100
Azerbaycan lehçesi 99, 114, 188
Azerbaycan Muhtariyeti 97
Azerbaycanlı müellifler 100, 101
Azeri Edebiyatı Tarihi 97, 114
Aziyade 150, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 258

Babil kulesi 238
bahr-i tavîl 104
Bahriye Matbaası 87
Bahriye-i Şâhâne 232
Bâki 128, 207
balad 105
Balkan 158
Balkan harbi 150, 177, 184, 259
Barbarlar 69
Barrès, Maurice 192, 222, 271
Başkırt 232
Bejazet 225
Bérénice 225
Bergson felsefesi 247, 249
Bergson, H. 78, 93, 174, 119, 246-249
Bergsonculuk 15, 17
Bergsoniyen 247
Bergsonizm 120, 246
Bilgi 116
Binbir Gece Masalları 171, 182, 232
Binbir Kuş kütüphanesi 42
Binemeciyan, Eliza 261
Binemeciyan, Onnik 262
Bir Çiçek-İki Böcek 260, 261
Bir Lahza-i Teahhur 130
Bir Şark Hayaleti 258
Biri Birlerini Sevmiş Olan Hayvanlar ve İnsanlar 274
Biz Kimiz ve İstediğimiz Nedir? 97
Blochet, E. 74
Boccacio, G. 211
Boğaziçi 150, 184, 190, 257
Boğaziçi Mehtapları 10
Boğaziçi Yalıları 10
Bostan ve Gülistân 232
Britannicus 225
Bugünün Vazifesi 42
Burjuva 135
büyük hikâye 33
Büyük Millet Meclisi 255

Cahun, Leon 73, 75
Caillavet, Gaston de 261
Câmiü't-Tevârih 74
Cehennem 211, 224
Celâl Sâhir (Erozan) 35
Cenab Şehabeddin 108, 167, 174, 207
Cengiz hükümeti 75
Ceride 24
Ceride-i İlmiye 118
Cermanist 68
Cevad Bey 100
Chateaubriand 263
Corneille 245

Çanakkale 202
çoban havası 109
Çocuklara Mahsus Gazete 49

d'Annunzio, G. 211, 222
Dante 209-212, 221, 224
Dantis, Lectura 211
Dârülfünûn 20, 41, 71, 73-75, 80, 81, 116, 117, 120, 141, 189, 246, 268,

Dârülfünûn Neşriyat Cemiyeti 75
Darüşşafaka 44
Darwin, C. 248
de Musset, Alfred 268
de Vigny, Alfred 268
Defter 44
defter-i hatırat 199
dekadans 143
Demet 35
Demolins, Edmond 93
Deniz 170
Derd-i Nihan 139
Dergâh 17, 37, 39, 60, 82, 93, 118, 119-121, 131, 147, 176, 198, 202, 246, 247
Dergâh Neşriyatı 162, 247
Dersaâdet 50
derûni hakikat 169
dervişlerin raksı 181
devr-i esbakta 137
devr-i sabık 216
Din ve Hayat 78, 81
Dinle Neyden 188
Divan Yolu 187
Divançe-i Fazıl 107
Diyojen 242
Diyorlar ki 76
doğmatik 234, 235
Duman 33, 36, 199-203
Durkheim, E. 78, 93
durûbu emsal 74
Düşünce 141

edebî adaptasyon 223
Edebiyat Fakültesi 71
Edebiyat Fakültesi Müderrisi 214
edebiyat münekkidi 247
edebiyat müverrihleri 129
Edebiyat Üzerine Makaleler 7, 8
Edebiyat-ı Cedide 7, 129, 233
Edebiyat-ı Cedide kütüphanesi 162
edebiyat-ı hakikiye 205
edebiyat-ı kadimemiz 216
edebiyat-ı mevleviye 181
efkâr-ı umumiye 149, 231, 238, 241, 247, 253
el yazısı divan 216
Emile 77
Emin Lâmi 213
enâfis-i mazi 232
Ercüment Ekrem (Talu) 49, 51, 53, 121, 127, 142
Erenlerin Bağından 23, 162
Ermenistan 165
Ertuğrul Gazi 86
Ertuğrul, Muhsin 262
Esir Şehrin İnsanları 12
Eski Alay camii 258
Eski Hikâye 275
eski İstanbul 257
Espinasse-Mongenet, L. 224
estetik 234, 235
Esther 225
Eşref (şair) 102
Ethem Ruhi 157-159
etnik isimler 71
Evim 167
Evliya Çelebi 51, 52
Evliya-yı atîk 53
Evliya-yı Cedîd 50, 53
Evrâk-ı Leyâl 174
eyâletçilik /provencialisme 100

Fahim Bey ve Biz 7
Falih Rıfkı (Atay) 13, 70, 82, 217
Fantôme d'Orient 258
Farlane, Mac 142
Farrère, Claude 20, 165, 231, 263-266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274

Faruk Nafiz (Çamlıbel) 12, 188
Fatih camii 179
Fatin Efendi 160
Fazıl Ahmed (Aykaç) 45, 102, 103, 105
Fecr-i Âti 213
Felsefenin Sefaleti 118
felsefî meslekler 174
Ferit Bey 213
fetevâ-yı şerife 139, 145
Fikirler 123
Fikretiye 132
Firak-ı Irak 13
Flers, Robert de 261
France, A. 192, 195, 270, 272
frankofil 68
franmason 42
Fransız edebiyat âlemi 255
Fransız nesri 268
Fransızca harfler190
Fumée d'opium 275
Fuzûlî 98, 99, 114, 126, 145, 207, 222

Gaillard, Gaston 231
Galatasaray Resim Sergisi 190
Garbın ruhu 95
Garp medeniyeti 144, 273
Garp Meselesi 90, 91
Gaulis, George 231
Gautier, Théophile 263
Gayrı münteşir 215
Gaznevîler 75
Geçmiş Zaman Adamları 8
Geçmiş Zaman Edipleri 7
Geçmiş Zaman Köşkleri 10
Girit Prensi Jorc 36
Gourmond, Rémy de 172, 206
Göl Saatleri 162, 166, 168, 170, 171, 204
Gönülden Sesler 188
Gülmek Nedir ve Kime Gülüyoruz? 246, 248
Gümüş Selvi 33, 37
Gün Batarken 50
güzellik nazariyesi 235

hadise-i edebiye 121
Hads/Hadsî 78, 120, 119, 174, 196, 247, 250
hakayık-ı edebiye 207
hakikat-i fenniye 243
hakîkat-i mütecerride 243
Hakkı Tarık (Us) 214
Hâlet (Efendi) 45
Haliç 179, 184
Halide Edib (Adıvar) 14, 162
Halil Fuad Bey 88
Halil Nihat (Boztepe) 102-104, 106
Halis Efendi 88
Halit Fahri (Ozansoy) 188, 214
Halit Raşit 223
Halit Ziya (Uşaklıgil) 19
Halûk'un Defteri 133, 135, 141
Hamdullah Suphi (Tanrıöver) 45, 50, 89
hamle-i hayatiye 85, 244
Hamlet 194
Hande 249
harabe-i mâzi 254
Harb-i Umumi 109, 148, 177, 199, 256
hareket-i fikriye 209, 247
harfî tercüme 223, 224, 228
Hariciye Nezareti 231
Harsçılık cereyanı 120
Hasan'ın Gazası 138
Haseki Sultan 265, 275
Haşim Nahid (Erbil) 18, 90-93, 96
hayat hamlesi 78
Hayat-ı Muhayyel 140

hayat-ı tahririye 213
Hazım Bey'in Faik Âli Bey'le Hasbıhali 104
Hazine-i Evrak 24, 231
Hazine-i Humâyûn 87, 88
heykel-i sa'y 127, 139
Hıfzı Tevfik (Gönensay) 214
Hiciv 102, 103
Hicviyeler 103, 171
Hilâl-i Ahmer 46, 48, 85
Hilâlin Günü 230- 232
Hilmi Ziya Ülken 17
Hobbes, T. 248
Horatius 126, 233
Hubbard, G. E. 230, 231
Hugo, Victor 129, 210, 211, 263, 268
Huzur 8
Hürriyet ve İtilaf 42, 43
Hüseyin Cahit (Yalçın) 36, 135
Hüseyin Rahmi (Gürpınar) 51, 52

İaşe Müdüriyeti 42
İbrahim Fahiman (Akdağ) 190
Ibsen, H. 128
İçtihad-evi 94
İdam Mahkûmları 274
iftar merasimi 182
İkdam 73, 74, 82
iktidar-ı ifade 219
İlahi Mudhike (Komedya) 210-212
İleri 17, 18, 45, 48, 53, 65, 67, 70, 75, 85, 89, 92, 96, 101, 107, 112, 117, 118, 122, 126, 130, 131, 136, 141, 152, 156, 161, 163, 165, 170, 181, 182, 187, 203, 212, 213, 217, 229, 237, 241, 250, 259, 262, 266, 271, 275
İlk Bahar 167
Illustration 148, 256
İlm-i içtimaiciler 93
İmlâ Encümeni 189, 213, 214
İnanmak İhtiyacı 145
İntihab 50
Iphigénie 221, 224, 225
İran 101
İran Medeniyeti 94
İran tesiri 99
İslâm Medeniyeti 80
İslâm Meselesi 91, 94
İslamcılık 15
İsmaıl Hakkı Bey (Baltacıoğlu) 17, 51, 60, 61, 63, 65, 89, 70, 77, 80, 81, 82, 84, 217, 247
İsmail Hikmet (Ertaylan) 141
İstanbul 255, 258, 259, 263, 264, 267, 268, 269
İstanbul lisanı 101
İstanbul müdafaanamemiz 230
İstanbul Seririyatı 160, 161
İstanbul ve Pierre Loti 14
İstanbul'un Bir Yüzü 22
istiklâl 113, 119, 158, 230
istipdat 103, 135, 216
İttihat ve Terakki 14, 42, 76, 158, 269
İttihatçı 17, 103
İzar Paşa 165
İzzet Melih (Devrim) 36, 49

Journal de jeunère 270

Kable'l İslâm Türkler 75, 117
kahraman-ı sanat 169
Kamus-ı Riyâziyat 160, 162, 163
Kanuni Sultan Süleyman 266, 275
Kara Kitab 164
Karluklar 75
Kaside 104
Katleden Adam 264, 273
katolik şair 210

Kemal Tahir 12
Kıbrıslızade Tevfik Bey 258, 269
Kılıç 139
Kınar Hanım 261
Kırgız 232
Kırım muharebesi 258
Kilise 33, 37
Kiralık Konak 23
Kirpi 103-105
Kitaplar ve Muharrirler 7
Klasik 221, 224, 233, 246
Komedia 268
Komünizm 135
Kont Ostrorog 151, 178
kozmopolitler 84
Köprülüzade Mehmet Fuat 89, 97, 114, 115, 117, 189, 233
Kristof Kolomb 119
Kurtuluş 17
Kutadgu Bilig 74
Kuvâ-yı Milliye 88
Küçük Ağa 12
küçük hikâye 33, 272, 274
Küçük Şerikeler 273

La veìllèe d'armes 275
lâ-dinî 146
Lafage, Leon 165
Laforgue, Jules 205
Lamartine, Alphonse de 263, 268
lâubâli aventür 260
Le Bon, Gustave 93, 94
Les Châtiments 211
Les Désenchantées 150, 184
Levant Herald 49
Levanten 265
lisan nazariyesi 235
Loti Muhipleri Cemiyeti 187
Loti, Pierre 69, 148, 150-152, 165, 169, 177, 178, 180-183, 185, 231, 255, 256, 258, 259, 263, 267-273
Luzan, Stefan 269
Lügat Encümeni 188, 189
Lügavî mânâ 222

Maarif Nazırı 69
Maarif Nezareti 75, 163, 213, 214, 231
Maarifte Bir Siyaset 61, 78, 81
Macbeth 173
Madam Berthe 231
Maddiyatçılık 18
Mahfel 118
Mahfel-i Fikret Cemiyeti 191
Mahmut Celâleddin 24
Makam-ı Hilâfet 48, 165
Mallarmé, Stéphane 206
manevi hudutlar 243
Manyasizade Rauf 191
Matbuat âlemi 213
Matbuat-name 104
Matmazel Daks Genç Kız 273
Mazhar Osman Bey (Usman) 160, 161
mazi yâdı 89
Meclis-i Maarif 163, 214
Meclis-i Mebûsan 53
Mecmua-i Edebiye 171
mecmua-i eş'âr 162
Mecmua-i Ruhî 118, 157, 159
Mecnun 194
Medenîler 264, 272
medeniyet 80, 257
medeniyet havzaları 80
medeniyet-i hâzıra 273
mefkûre 18, 144
Mehmet Akif (Ersoy) 13
Mehmet Ali Aynî 163
Mehmet Arif Bey 73, 87, 114
Mehmet Cemil Bey (Pekyahşi) 108
Mehmet Rauf 138

mehtap âlemi 151, 152
mekâtib-i felsefiye 174
mekteb-i edebî 174, 205, 207, 234
mekteb-i felsefî 120
Mekteb-i Mülkiye 132
Mekteb-i Sultani 138, 142, 166, 190
Mektep 72
Mektep kitapları 217
mensur şiirler 49, 50
mensure 272
merhale-i tekevvün 242
mersiye 139
Meslek-i İçtimai Cemiyeti 15
Meşrutiyet 35, 41, 42, 77, 128, 130, 137, 138, 166, 213, 255, 257, 263, 266
Mevlevihane 180
Michelet, J. 115
milletin ruhu 114
Milli Ahrar Fırkası 14, 15
millî aruz 73, 103
Millî Esnaf Şirket ve Cemiyetleri 43
Milli Mücadele 10
Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti 70, 78, 81
Millî Tetebbular Mecmuası 115
Milliyet 97
milliyet cereyanı 95, 96, 244, 245
Mithat Cemal (Kuntay) 12
Mithat Sadullah (Sander) 214
mizah 50, 103
Molière 227
Mondros Mütarekesi 12
Montesqieu, C. 236
Muallim Hasan Halef 163
Muharebe 273
Muhtelif Şiirler 167
Mustafa Kemal Paşa 88
Mustafa Paşa Sarayı 35
Mustafa Şekip (Tunç) 17 246-249
mutasavvıf 60, 169
mutavassıt romanlar 200
Mutlakiyet 59
Muzaffer Kâmil 191
Müfit Ratib 45
münekkit 233, 234-236, 256
Mütareke Dönemi Edebiyatı 7, 10, 20 42, 69, 97, 230
mütefekkir 218, 219
müteredditer 161, 270

Naima (tarihçi) 53
Namık Kemal 128, 130, 140, 145, 146, 197, 216,
Nazmi Ziya (ressam)191
Necip Asım (Yazıksız) 71-75, 87, 88, 103, 114, 116, 117, 189
Nedim 23, 52, 207, 222
Nef'î 24, 102, 211
Nehre Akarken 36
nesrin lambası 218
Neşr-i Vesaik Cemiyeti 42, 44
Ney 52
Nietzsche, F. 135, 140
Nigâr Münir 49
Nihat Reşat (Belger) 191
Nijad Ekrem (Özön) 49
Niyazi Bey (Resneli) 158
Nobel Edebiyat Mükâfatı 270
Nurettin Ramih (Erer)161
Nüzhet Sabit 40-45

O Belde 170, 208
On Dört Askeri Hikâye 274
On Yedi Bahriyeli Hikâyesi 274
Orhan Seyfi (Orhon) 37, 188
Osmanlı 158
Osmanlı bayrağı 69
Osmanlı Tahsil Görmüş Gençler Kulübü 36
Osmanlı Türkçesi 100

Ölmüş Arılar 165
Ömer Lütfi 191
Ömer Seyfettin 45, 229

Pascal 123, 235
Pejmürde 49
Per-i Sulh 104
Phèdre 225
Pierre Loti Günü 187
Prens Sabahaddin 15, 93
Prensin Yedi Mektubu 266
Promete 147

Racine, J. 221-225, 227, 228
Radlof, W. 74, 188
Ramazan 145
Raşit Rıza (Somako) 262
ravza-i sükunet 182
Refik Halit (Karay) 111
resmî üslup 215
Reşîdüddin 74
Revan Köşkü kütüphanesi 88
Revue des deux Mondes 148, 177, 182, 256
Robert Kolej 190
Romana Dair 7
Romana Dair Bazı Hakikatler 7
Romantizm meslek-i edebîsi 210
Rousseau, J.-J. 77
ruhiyat ve maneviyat 163
Rumeli Hisarı 257
Ruşen Eşref (Ünaydın)14, 63, 76, 138, 139, 190
Ruzname 148, 149, 165, 177, 252
Rübâb 130, 141
Rübâb-ı Şikeste 127-131, 135, 138, 139, 141, 142, 146, 190, 207

Saatler Mevsimler 8
Sabah Ezanında 145
Sabah-ı Iydî 145
Sâbir 99
Sabir Efendi'nin Gelini 50
Sadi 201, 212
Sadrettin Celâl (Antel) 120
Saffetî Ziya 133, 138
Sahnenin Dışındakiler 12
Said Halim Paşa 94
Sâiti 214
Salih Zeki (Aktay) 159, 162
salon hikâyesi 261
Salon Köşelerinde 138
Samanîler 75
Sami Sabit Bey 40, 43
Sanay-i Nefise 234
Sanders Paşa, Liman von 161
sarı üslubu 256
Schopenhauer 248
Schumann 51
Sebilürreşat 13
Selçukîler 75
Selçukname 87
Selim Sırrı (Tarcan) 106
Sembolistler 206
Sembolizm 207, 208
Serbest Müstezat Nazımları 167
serbest nazım 44, 205
Servet-i Fünûn 36, 49, 93, 118, 139, 142, 144, 184, 205
Sevr Muahedenamesi 259
Seyf ü Kalem 42
Shakespeare 210, 221, 222
Sırrı Paşa 215
Sırrî Giridî 215
Sihâm-ı İlham 102, 103
Sihâm-ı Kaza 211
Sis 130, 144
Skolastik 234
Slavofil 68
Sodom ve Gomore 12
Son lâ-ilmî Felsefe Cereyan ve Türkler 119

sone 170
Sonuncu İlahe 273
Sosyalistler 92, 93 138
Sosyalizm 15, 17, 18, 92
Souday, Paul 212, 256
Sözde Kızlar 23
Spencer, Herbert 248
Suat Derviş 164
Suda Halkalar 188
Sultan Abdülhâmid 264
Sultan Aziz 35
Sultan Cem 223
Sultan Hâmid (Abdülhamid) 103, 130, 135, 138, 143
Sultan Mahmut Türbesi 270
Sultan Mehmed Reşad Han (Sultan Muhammed Han-ı Hamis) 99, 152, 182, 258
Sultan Murad-ı Sâni 87
Suprêmes visions D'Orient 148, 177, 255
Sükûti Ziya 49
Süleyman Fehmi 138
Süleyman Nazif 7, 12, 132
Süruri 102

Şark meselesi 90, 91, 94
Şark müfekkiresi 56
Şark ve İslâm âlemleri 255
Şarka En Son Nazarlar 148
Şarklı Ortodoks 265
Şehabeddin Süleyman 45
Şermin 141
Şevket (Dağ) 190
Şeyh Bâki Efendi 18
Şeyh Gâlib 23, 129, 167, 207, 216
Şeyh Hamdi Efendi 163
Şeyh Hüsnü Efendi 164
şiirde mânâ 174
Şiir-i Kamer 166- 168, 171
Şinasi 128

tahkiye 27, 37, 38, 199
Tahsin Nahid 45, 205, 261
Tain, Hippolyte 93
Talim ve Terbiyede İnkılâp 77, 78
Talim ve Terbiyede Milliyet 68
Tanin 36, 130
Tarık Buğra 12
Tarih 145
Tarih Encümeni 189
tarih-i edebiyat 116
Tarih-i Osmanî 73, 87
Tarih-i Osmanî Encümeni 73, 87
Tarih-i Osmâni Encümeni 87
Tarihimize Dair Neşriyat 114
Tarîkat-ı Rüfâiye 163
tarz-ı edâ 219
tarzı tahriri 164
tasavvuf 163, 211
Tatlısu Frenkler 264, 265
Tayflar Geçidi 212
Teavün Cemiyeti 42
Tedrisat 118
tehevvün 79
tekevvün 78, 91, 119
tekke 52, 163, 180
telhis 246
telifat-ı diniye 215
tenkid-i edebî 247
tenkit 233-236, 240, 241
Terbiye İlmi 78
Terbiye-i Avâm 78
terbiye-i edebiye 105
terbiye-i maneviye 163
Tercüman-ı Hakikat 49
Tevfik Fikret 43, 44, 49, 65, 93, 121, 127, 129, 130-133, 135-137, 141, 142, 143, 144, 146, 184, 190, 191, 205, 243
Tevfik Fikret Müzesi 140
Tevfik Fikret: Hayatına Dair Hâtıralar 138, 190

Tevhid 104, 105
tezkiye-i nefs 163
The Day of the Crescent: Glimpses of old Turkey 230
Timurlenk ve Timuriler 75
Tiryaki Sözler 24
Topkapı Sarayı 178, 182, 183
Trablusgarp Muharebesi 266
trajedi 222
Tulonîler 75
Turan 104
Türk dünyası 97
Türk Edebiyatı 116
Türk Edebiyatı Tarihi 89, 114
Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar 23, 89
Türk Edebiyatının menşei 115
Türk efkâr-ı umumiyesi 93
Türk filozofları 120
Türk gazetesi 73
Türk Kedisi 266
Türk lehçeleri 188
Türk Lisanı Tarihi 73
Türk Medeniyeti 89, 94
Türk meselesi 90, 91, 94, 269
Türk muamması 91
Türk ruhu 275
Türk Tarihi 73, 75, 117
Türk Tarih-i Umumisi 74
Türk vicdanı 266
Türkçe Lügat 189
Türkçülük 15
Türkiye İçin Necat ve İtilâ Yolları 96
Türkiye İktisat Mecmuası 118
Türkiye Nasıl Kurtulur? 15
Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi 17
Türkiye'nin Zevâli 274
Türklerin Türkiyesi 231

Uzak ve Başka Âlemlerin Hikâyeleri 275
uzun hikâye 265
Üç İstanbul 12
Üç Muamma 18, 90, 91
Ümit 118

vaka hikâyesi 38, 82
Vakalı bir roman 165
vasf-ı hâl 98
Vatanımın Gözyaşları 35
Veled Bahayi Efendi 189, 216
Verbalisme/serbest nazım 169
Verhaeren, E. 172
Viaud, Julien 255
Virâneler 50
Virgilius 126
Volga Tatarları 232
Volkan 158
Voltaire 210

Wambery, A. 74
Wells, H. G. 274

yâdigâr-ı mâzi 254
Yahya Kemal 8 , 17, 43, 45, 51, 82, 105, 118, 121, 172, 207, 233
Yahya Saim (Ozanoğlu) 188
Yakup Kadri (Karaosmaroğlu) 12, 34, 51, 82, 89, 162172
Yarın 17, 20, 208, 213, 215, 220, 224, 232, 245
Yarının Efsaneleri 50
Yazıcıoğlu Ali 87
Yeni Dünya 78
yeni edebiyat 234
Yeni Hayat 77
Yeni Kitap 118
Yeni Mecmua 116
Yeni Nesil 118
Yeni Nesil mecmuası 159
Yenikapı Mevlevihanesi 180
Yenişehirli Avni 23, 215, 216, 233

yeşil medeniyet 84
Yeşil Yurt 139
Yıldız 130, 144
Yıldız Yağmuru 12
Yorgun Savaşçı 12
Yunan bayrağı 141
Yunan harbi 139
Yunan mümessil-i bahriyesi 141
Yunan ve Latin klasikleri 223
Yusuf Vezirof Bey 97-100

Zî-Hayat İnsanların Evi 76, 274
Ziya Bey (Gökalp) 14, 76, 77, 93, 116 120, 190, 226, 233
Ziya Paşa 95

Türk okurunun roman ve hatıra yazarı olarak tanıdığı, yazı hayatına bir hayli geç başladığı kanaati yaygın olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın henüz daha yayınlanmamış bazı eserlerinin bulunduğu bilinen bir hususdur. Sağlığında bir türlü yayınlayamadığı bu eserlerinin yanı sıra onun yazı hayatının, ilk eseri olan *Fahim Bey ve Biz*'den (1941) çok daha önceleri başladığı, neredeyse ömrünün sonuna kadar da sayısız edebi makale, deneme ve eleştiri yazıları kaleme aldığı pek bilinmez.

Kitaplar ve Muharrirler genel başlığı altında, üç cilt olarak düzenlenen bu çalışmanın birinci cildi, adından da anlaşılacağı üzere, Abdülhak Şinasi Hisar'ın Mütareke dönemi yazılarını kapsamaktadır.

Abdülhak Şinasi Hisar, belirli dönemleri içinde, edebiyatımıza nasıl bakıyor sanatçıyı ve eserini değerlendirirken neleri öne çıkarıyor, ya da yazı hayatı boyunca (1921-1963), düşüncesi bakımından geçirdiği türlü değişiklikler, şiir, roman, tiyatro, edebi akımlar, tercüme faaliyetleri, uygarlık ve tarih düşüncesine ilişkin görüşleri nelerdir, Necmettin Turinay'ın yayına hazırladığı bu üç ciltte gün yüzüne çıkıyor.

ISBN 978-975-08-1